

Kiss Péter

Az egri érseki Líceum történetéből

Eger, 2016

Kiss Péter
Az egri érseki Líceum történetéből

*„azon Líceumnak költséges felépítésével kívánt czélomat elérhettem.
Nem is kívánok én egyebet,... hogy Hazám fiai... a szükséges
tudományoknak megszerzésében hasznokra fordíthassák.”*
(Eszterházy Károly, 1793)

Kiss Péter

Az egri érseki Líceum történetéből

Eger, 2016

Szerkesztette
Kiss Péter

A borítón a Líceum látható egy kék nyomatú 1926-ban elküldött
képeslapon

Stíluslektor
Albert Anikó

A kötet kiadását a Tanker '97 Kft. támogatta

ISBN
I978-963-12-3891-4

Minden jog fenntartva
© Kiss Péter, 2016

Előszó

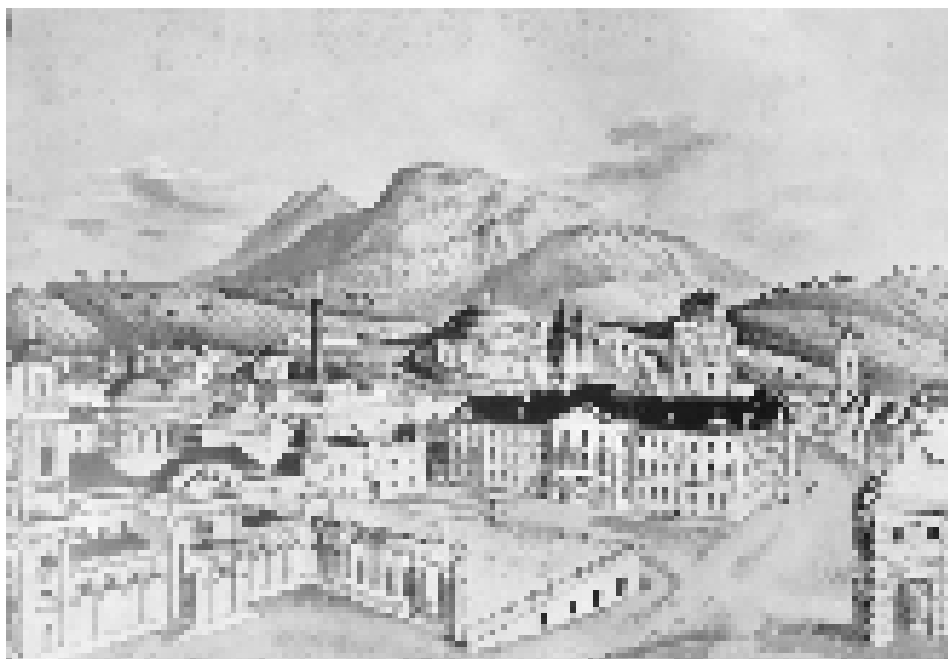
Líceumi témával először a szakdolgozatom elkészítése során foglalkoztam az Érseki Líceum Múzeuma történetének megírásakor. Ennek részletesebb feldolgozása a Dobó István Vármúzeum 1986-ban kiadott évkönyvében olvasható. Az épületben működött nyomda, valamint a ma is itt található Főegyházmegyei Könyvtár 18. századi történetéről készített írásaim szintén az említett évkönyv sorozatban olvashatók. Líceumi vonatkozású szócikkeim jelentek meg a Magyar Katolikus Lexikonban, és a 2002-ben kiadott Magyar múzeumi arcképcsarnok című kötetben. Az előadók egyike voltam 2014-ben a Magyar Tudományos Akadémia székházában, valamint a Budapest Főváros Levéltárában rendezett Életmódja: építész című tudományos konferencián. Előadásomban Egerrel mint Ybl Miklós munkásságának addig teljesen ismeretlen helyszínével foglalkoztam, amelynek része a Líceum is. Az elhangzottak az Ars Hungarica című folyóiratban jelentek meg. Az évek során többször is foglalkoztam az épület történetével.

E kötet célja az, hogy a figyelemnek az eddig ismertek mellett még a legújabb szakirodalomban, Az egri Domus Universitatis és Líceum című tanulmánykötetben sem tárgyalt oktatási intézményekre, funkciókra, eseményekre történő ráirányításával elősegítse az épület sokrétű történetének feltárását, amely egy kutatócsoport gondosan megtervezett, összehangolt munkáját igényli.

Bizonyára a jelen kötet is tartalmaz hibákat, de úgy gondolom, hogy az említett szakirodalomhoz sem kutatott levéltári források és korabeli kiadványok adatai, a kötetben talált téves adatok javításai – amelyek közül többről az Agria című folyóirat 2015. évi téli számában már írtam, (http://www.agriafolyoirat.hu/pdf/Agria33_2015_tel.pdf) – egy lépéssel közelebb visznek a Líceum történetének az eddigieknél teljesebb, és hitelesebb megismeréséhez.

A lábjegyzetektől több iratanyag esetében hiányzik a raktári jelzet, mert teljes rendezésük a könyvhöz folytatott kutatások idején még nem fejeződött be. Ezeket az Egeri Főegyházmegyei Levéltár őrzi, ahol az iratanyagok a megnevezésük ABC rendjében, azon belül pedig időrendben vannak elhelyezve a polcokon, ezért az egyes iratok az iratanyag neve, évköre, és az irat számának alapján ugyanolyan könnyen kereshetőek vissza raktári szám nélkül is, mint azzal együtt.

a szerző

A Líceum egy 1833 körül készült üvegfestményen a laxenburgi Franzensburghban. A főszékesegyház (ma bazilika) főbejáratának vonalában a csupán tervezésig jutott oszlopsor, a kép jobb oldali sarkában pedig az egykori Hatvani kapu látható.

Eszterházy Károly életútja, emléktáblája a Líceumban¹

Galántai gróf Eszterházy Károly 1725. május 4-én született Pozsonyban. Tanulmányait ugyanitt kezdte. Eszterházy az Esztergomi Egyházmegye papnövendéke volt, és 16 éves korában a nagyszombati szemináriumba került. 1745-ben a Collegium Germanicum–Hungaricum növendékeként Rómában folytatta tanulmányait. 1748. június 12-én teológiai doktorátust szerzett. Magyarországra történt visszatérését követően pápai birtokára vonult vissza, ahol a plébános mellett segédkezett. 1752. január 24-én a prímás esztergomi kanonokká és szenttamási préposttá, Mária Terézia pedig 1755-ben a Helytartótanács tanácsosává és pozsonyi préposttá nevezte ki.

1759. november 6-án váci püspöki kinevezést kapott, amelyet XIII. Kelemen pápa a következő esztendőben erősített meg. Három évig volt a váci egyházmegye püspöke. Kibővítette a váci szemináriumot, átszervezte a papképzést, majd az így megújított intézmény 1761. november 1-jén nyitotta meg kapuit. Az elődei által elkezdett épülő székesegyházat lebontatta, mert a tervek nem nyerték el tetszését. Franz Anton Pilgrammal 1760-ban új nagyszabású tervet készíttetett a leendő váci katedrálishoz és püspöki palotához. A kivitelezés meg is kezdődött, ám a királynő 1761. október 10-én egri püspökké nevezte ki. Ennek ellenére még egy esztendeig Vácott maradt, hogy elhelyezhesse az új katedrális alapkövét. 1762. június 29-én vonult be Egerbe.

1761-ben csak 233 egyházmegyei és 25 szerzetes plébános működött a nagy kiterjedésű egri püspökség területén, akiknek 28 káplán volt a segítségére. 1786-ban 328 plébánia működött, ahol 331 plébános tevékenykedett 69 káplán segítségével. Eszterházy Károly egyházszerző munkásságát mi sem tanúsítja jobban, minthogy halála évében, 1799-ben már 353 plébánia 66 helyi káplánság és 123 segédlelkészség működött az egyházmegyében.

Az alábbi helységeken építtetett templomot: Besenyszögön, Bükkzsércen, Demjénben, Egerbaktán, Felsőtárkányban, Kápolnán, Kerecsenden, Keresztespüspökiben, Kiskörén, Kömlőn, Maklaron, Sarudon, Szirákon, Tiszanánán, Tiszaörsön, valamint az Abaúj megyei Mindszent, és a Zemplén megyei Butka templomát is ő építtette. Templomépíttetései közül kiemelkedik, amit Pápán, családi birtokán emeltetett. A Hejcei kastélyában kápolnát létesíttetett, a falu templomát

¹ Életrajzát SUGÁR István 1984. alapján közlöm.

pedig felújította, a füzesabonyit és a sarudit bővítette. A harsányi és a gyöngyössolymosi templomnak a tornyát újította fel. Ismerünk templomépítési munkákra vonatkozó levéltári adatokat Szentmáriára és Tizsakürtre vonatkozóan is. Ezeket a templomokat egyházi felszereléssel, oltárképekkel és szobrokkal is ellátta. Készíttetett oltárképet Bükkzsércre, Egerbaktára, Egerszalókra, Feldebrőre, Mezőtárkányba, Tiszapüspökibe, az egri székesegyház és a ferences, valamint minorita templomok számára. Az általa megbízott Kracker János Lukács oltárképet festett Jászárokszállásra, Szihalomra. Az egri minorita templomba, a kömlői, a tisaörsi, a demjéni, a kápolnai, a sziráki és a pápai templomokba Zirkler Jánossal készíttetett oltárképet.

1782-ben egy új egri székesegyház építését határozta el, terveket is készíttetett hozzá, de az építkezés nem valósult meg. Az egyházmegye területén plébániaházat építtetett Besenyszögön, Bükkzsércen, Felnémeten, Felsőtárkányban, Harkányban, Hejcen, Kápolnán, Kerecsenden, Kömlőn, Keresztspüspökiben, Makláron, Tizsakürtön, Tizsanánán.

A Telekesy István püspök által az előregedett papok számára alapított intézménynek Kiss János prépostkanonok által 1726-ban adományozott épületet egy emelettel bővítette és berendezte. Ennek megnyitására 1768. október 29-én került sor. Egy újabb szint építtetésével kétemeletes lett a püspöki palota, a két végére pedig egy-egy egyemeletes „galéria” (kocsiátjáró és díszlépcsőház) került. A palotában püspöki magánkápolna is épült, amelyet a főpásztor 1766. szeptember 7-én szentelt fel a Megváltó tiszteletére.

Az egri szeminárium épületét emelettel bővítette, majd 1784-ben egy új, kelet-nyugati irányú szárnyat építtetett. Ez a Papnevelő Intézet Foglár utcai része. Lebontatta a püspök elődje által építtetett felsőtárkányi és harsányi kastélyt, és 1774-ben Hejcen emeltetett újat.

1783-ban a kincstár felajánlotta megvételre az egri várat. Az adásvétel azonban a vár pusztulását jelentette, mert annak kőanyagát építkezéseknél használták fel. Eszterházy püspöksége alatt fejeződött be Eger barokk kiépülése.

„Nem szívelte az egri skizmatikus ráccokat és görögöket.”² Nemcsak új templom építését nem engedélyezte számukra, hanem még a régi renoválását sem. Amikor II. József 1784. októberében Egerben tett látogatást, tudomására hozták ezt a helyzetet. A király a hazatérte után, a

² SUGÁR István 1984. 437.

Helytartótanács közbeiktatásával, hozzájárult az egri „*ráctemplom*” és a görögkeleti iskola építéséhez.

Mária Terézia 1766-ban előterjesztést nyújtott be XIII. Kelemen pápához, a munkácsi és a máramarosi kerületekben lakó görög katolikusok részére a munkácsi címzetes püspökségnek valóságos püspökséggé történő átszervezése érdekében. Az Apostoli Szentszék kikérte Eszterházy Károly püspök véleményét, aki a tervet „*veszélyesnek*” minősítette. Ennek alapján a pápa nem járult hozzá a munkácsi görög katolikus püspökség felállításához. Mária Terézia azonban nem adta fel tervét, és az új pápánál, XIV. Kelemennél újabb lépéseket tett 1770 tavaszán. A pápa hajlandó volt teljesíteni a királynő kérését azzal a két feltétellel, hogy a görög katolikus püspök az esztergomi érsek joghatósága alá fog tartozni, és a püspöknek hithűsége igazolására hitvallását időnként meg kell majd újítania. Az Apostoli Szentszék 1771. szeptember 19-én megerősítette Bradács Jánost a munkácsi görög katolikus egyházmegye élén.

1771–1791 között több településen iskolaházat építtetett, vagy renováltatott.

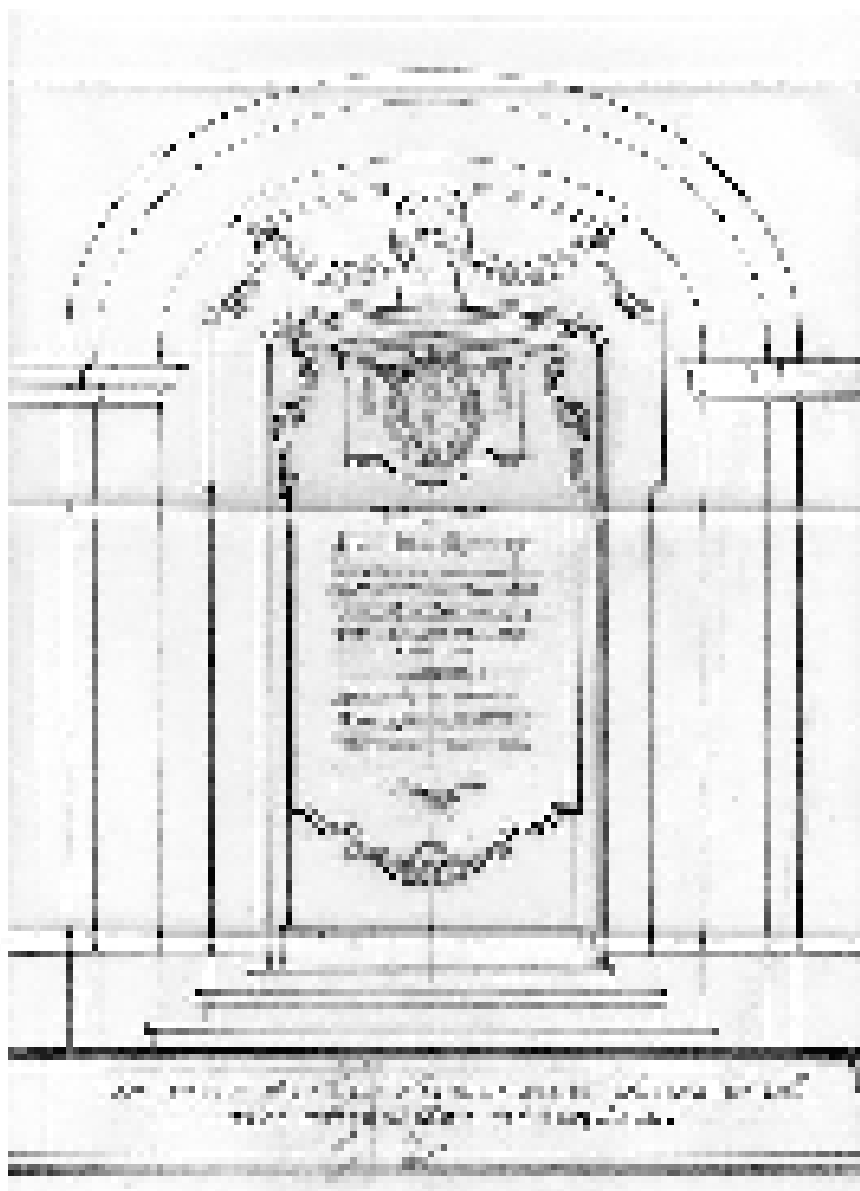
Eszterházy Károly püspök születése évének 200. évfordulóján Szmrecsányi Lajos érsek elhatározta, hogy „*kőbe kívánja vésetni azt, kinek köszönheti Eger s az egész haza azt a nagy ajándékot, melyet a líceumban bírnak.*”³ Az emléktábla Wälder Gyula műegytemi tanár terve szerint egy darab ruszkicai márványtömbből készült. Eszterházy carrarai márványból faragott arcképét Zala György mintázta Tischler Antal rézmetszete után, akit a püspök rajztanárnak alkalmazott, s ezért leginkább ezt az egykorú arcképet lehet élethűnek tekinteni. Elhelyezése a Líceum felújításának befejezését jelentette.⁴

³ Eszterházy (sic) Károly gróf, püspök születésének kétszázados évfordulója. In: Egri Népújság, 1925. május 5. 1.

⁴ Eszterházy márványemléke a líceum előcsarnokában. In: Egri Népújság, 1929. április 28. 1.; SZMRECSÁNYI Miklós 1937. 131. A tervrajz fotómásolatát lásd a képek között.

1. kép.
Eszterházy Károly püspök.

2. kép.

A rajzon olvasható szöveg szerint ez "Az egri érseki Lyceumban létesítendő gróf Eszterházy emléktábla" terve.

A Líceumot létrehívó egyetemi gondolat

Az egri felsőfokú oktatási intézmény gondolata Barkóczy Ferenc püspöktől ered, aki egy háromfakultásos nyilvános tanintézet megvalósítását kezdte el. Alapját a Telekesy István püspök által 1705-ben alapított egri szeminárium,⁵ valamint a Foglár György kanonok által 1740-ben létesített jogi iskola jelentette.⁶ Barkóczy 1754-ben elvette a jezsuitáktól az egri szemináriumban való oktatás jogát, és saját egyházmegyéjének papjaira bízta azt. A tanévnyitón Barkóczy bejelentette, hogy a következő esztendőben elindítja a bölcséleti kurzust, hozzákapcsolja a jogi és teológiai oktatáshoz, és nyilvános rangra emelteti az így létrejött intézményt. 1755-ben a gimnáziumi tanulmányokra épülő kétéves bölcséleti oktatás meg is kezdődött, amely szervezetét tekintve nem a jogi iskolával, hanem a teológiával állt szoros kapcsolatban, és azzal együtt alkotta a Püspöki Iskolát. Az első évben logikát, a másodikban fizikát tanítottak. A magyar királyi kúria, mint felügyeleti hatóság 1755. február 15-én adta ki azt a szervezeti és fegyelmi szabályzatot, amely egy laza kapcsolatot teremtett a teológia és a jogi iskola között. Egyesítette ugyan a kettőt, de megmaradt mind a teológia, mind a jogi iskola külön igazgatója.⁷ A püspök 1760-ban újabb lépést tett a tervezett felsőoktatási intézmény megvalósítása felé: az egyházmegye területén található kassai papnevelő intézetet egyesítette az egrivel.⁸ Barkóczy azonban a következő évben elkerült Egerből, mert Mária Terézia esztergomi érsekké nevezte ki.

Utána Eszterházy Károly lett a püspök, aki magasabb szintre emelte elődje elgondolását, és egy négyfakultásos egyetemhez terveztetett épületet, amelyet könyvtárral és csillagvizsgálóval is kiegészített. 1763. október 14-én nyújtotta be Bécsben Mária Teréziához az egri egyetem állami elismerésére vonatkozó kérelmét. Kijelentette, hogy a már meglévő három fakultás mellé az orvosit is megszervezi.⁹ A királynő azonban semmire sem tett ígéretet, hanem kiadta Barkóczynak véleményezésre a kérelmet, aki nem javasolta az állami elismerés

⁵ Történetét lásd BOZSIK Pál 1910. és BÖKŐ Péter 2004. A témáról legutóbb SZECSKÓ Károly 2013.

⁶ Történetét lásd UDWARDY László 1898.

⁷ SOÓS Imre 1967. 304., 306.

⁸ BOZSIK Pál 1910. 117.

⁹ SOÓS Imre 1967. 312.

megadását.¹⁰ Eszterházy azonban nem adta fel tervét. Miközben épült a Líceum, 1769. november 25-én megnyílt Egerben az első magyarországi orvosi iskola, megelőzve ezzel a később Budára áthelyezett nagyszombati egyetemet. Ekkortól kezdődően, ha uralkodói jóváhagyás nélkül is, de lényegében mind a négy egyetemi fakultás törzsanyagát tanították Egerben az orvosi iskola fennállásának ideje alatt.¹¹ A püspök 1772-ben kérte az orvosi fokozatra való képesítés jogát, de Mária Terézia nem adta meg, mert ekkor már működött a nagyszombati orvosi fakultás.¹²

Mészáros István szerint a korábban elterjedt értelmezéstől eltérően, az 1777-ben megjelent Ratio Educationis nem zárta ki az egeri egyetem lehetőségét, csupán megállapítja, hogy az érvénybe lépésekor Magyarországon egyetlen univerzitás található, illetve a 60. §-ban azt, hogy Egerben is van „*püspöki líceum*.”¹³ Eszterházy a Ratio Educationis után is reménykedett az egyetem létrejöttében. Ezt jelzi a Líceum dísztermének mennyezetfreskója, amely 1781-ben készült és a négy egyetemi fakultás a témája, és ugyancsak erre utalnak a csillagvizsgáló számára megrendelt műszerek is, amelyek részben 1780-ban készültek. Véleményem szerint ezek sorába tartoznak az Eszterházy által létrehozott gyűjtemények is, amelyeket a Ratio Educationis írt elő az egyetemek számára.¹⁴

Mészáros István szerint a II. József által 1783-ban elindított iskolareform akadályozta meg az egeri univerzitás megvalósulását, amelynek a lehetősége szerinte mégis éppen ennek révén merült fel ismét. Budán a királyi egyetem helyzete ugyanis nem a várakozások szerint alakult, ezért 1784-ben Pestre lett áttelepítve. Itt azonban újabb problémák merültek fel az elegendő hely hiánya miatt, és ennek kapcsán került szóba az egeri Líceum. Bár II. József járt Egerben és látta a Líceumot, a királyi univerzitás a helyén maradt azzal az indokkal, hogy a Líceum nem képes a három fakultást befogadni. Mészáros István szerint Eszterházy Károly püspök „*ekkor, 1784-ben végképp letett egyetemalapítási szándékáról*.”¹⁵ A továbbiakban arra is kitérünk majd,

¹⁰ Részletesen lásd SOÓS Imre 1967. 314.

¹¹ MÉSZÁROS István 1993. 29.

¹² Részletesebben lásd SOÓS Imre 1967.

¹³ MÉSZÁROS István 1993. 30.

¹⁴ KOSÁRY Domokos 1983. 501. Lásd még „*A mi lyceumi nyilvános könyvtárunk*” című fejezetet, valamint „*Az Eszterházy Károly püspök által létrehozott érme-gyűjtemény*” című részben leírtakat.

¹⁵ MÉSZÁROS István 1993. 35.

hogy véleményünk szerint ez miért csak később következett be. Az 1784. május 10-i helytartótanácsi rendelet értelmében jogi és filozófiai oktatás csak az egyetemen, valamint a királyi akadémiákon folyhatott, ezért az 1783/84-es tanév végével ezek tanítása a Líceumban megszűnt. A papképzés ekkor még megmaradt olyan formában, hogy 1784 áprilisától Egerben generale seminarium működött, amelyben több egyházmegye kispapjai tanultak. 1786-ban azonban a felsőbb hatalom ezt is megszüntette, így ekkortól az egeri kispapok is Pesten folytatták tanulmányaikat. Ezzel a Líceumban II. József haláláig az alsó fokú oktatás kivételével megszűnt a tanítás. Kazinczy Ferenc, aki 1789 októberében Egerben járt, egyebek mellett azt írta az épületről, hogy „*most a normális iskola s egynehány pap kong benne, s szobái részerint készületlenek részerint üresek.*”¹⁶

Eszterháznak az egyetemről történt lemondása egy 2001 óta ismert adat szerint nem az idézett 1784-es esztendőben, hanem később következett be. A püspök által 1790-ben írt levelek egyikében ugyanis az olvasható, hogy „*novembernek első napjától fogva taníttatni fognak Egerben a leg szükségesebb tudományok, mellyek taníttattak ennek előtte is, úgy mint Thelogia, Philosophia és a Magyar Törvény...*” A levél további részében azonban az is olvasható, hogy „*Mindazonáltal ha csak ugyan az Haza szükségesnek fogja állítani, hogy a fellyebb említettekén kívül több egyéb Tudományoknak is legyen Eger tanító helye, kivált az én fő kormányzásom és vigyázásom alatt, én nem csak ebben ellent fogok állani, (sic) sőt öröömre leszen ha ezzel is hazámhoz való szeretetemet meg bizonyíthatom.*”¹⁷ Minthogy a levélben szó esik a jogról, teológiáról és filozófiáról is, az „*egyéb Tudományoknak*” megfogalmazás csak a teljes, négyfakultásos egyetemre utalhat. Eszterházy reménykedésére nemcsak II. József halála adhatott alapot, hanem az is, hogy 1790-ben Hajnóczy Józsefnél az országgyűlés elé terjesztendő javaslatok egyike az volt, hogy helyezték át Egerbe a királyi egyetemet.¹⁸ Talán erre (is) utal a püspök levelében a „*Mindazonáltal ha csak ugyan az Haza szükségesnek fogja állítani*” megfogalmazás. Mészáros István egy széles körben elterjedt korábbi véleménytől eltérően úgy gondolja, hogy a püspök csak egy új katolikus egyetemet kívánt létrehozni, nem törekedett egyházi

¹⁶ KAZINCZY Ferenc 1995. 52.

¹⁷ EFL. ESZTERHÁZY LEVELEZÉSE 1790. július 4. 496. Közzéteszi KISS Péter 2001. 243–244.

¹⁸ RINGELHANN Béla–SOÓS Imre 1960. 19.

hegemóniára a felsőoktatásban.¹⁹ Véleményem szerint Eszterházy levelében a „*kivált az én főkormányzásom és vigyázásom alatt*” megfogalmazás egyértelműen az egyházi irányításra, felügyeletre utal.

A püspök 1790 októberében adta ki rendelkezését a Líceumban folyt oktatás újraindítására vonatkozóan.²⁰ Az azonban csak 1792. december 28-án, a főpásztor és a Helytartótanács között hosszú időn keresztül tartott levelezést követően kapta meg az állami elismerést, azaz a nyilvánossági jogot. Ehhez Eszterházynek vállalnia kellett, hogy a Líceum²¹ a jövőben is állami támogatás nélkül fog működni, és az ott folyó oktatásra is az országos tanügyi rendelkezések lesznek az érvényesek.²² Véleményem szerint a püspök csak ennek az engedélynek a megadása után mondott le véglegesen az egyetemről. Erre utal Eszterházy Károlynak az a 2001-ig ismeretlen levele, amelyet Orczy József főispánhoz intézett 1793. január 31-én : „*Azon örvendezése a Mltgos²³ Urnak, melyet utóbbi levelében az Egri Lyceumnak vissza állításáról, egyszersmind pedig annak díszéről és hasznáról jelentett, annyival nagyobb vigasztalásomra szolgál, mennél jobban tapasztalhatom abból is, hogy azon Líceumnak költséges felépítésével kívánt czélomat elérhettem. Nem is kívánok én egyebet, hanem hogy Hazám fiai és azok között az én pajtásaim is azon iskola házat a szükséges tudományoknak megszerzésében hasznokra fordíthassák.*”²⁴ Az említetteken az sem változtat, hogy a Líceumról még a végrendeletében is mint egyetemi házról olvashatunk.²⁵ Ahhoz, hogy az épületben az eredetileg is tervezett egyetemi szintű oktatás kapjon helyet, 2016. július 1-ig kellett várni. Ekkor lett az Eszterházy Károly Főiskolából Eszterházy Károly Egyetem.

A Líceumnak helyet adó tér

A Líceummal szemben a Pyrker János László által építtetett főszékesegyház áll, amely a pápától 1970-ben basilica minor rangot

¹⁹ MÉSZÁROS István 1993. 29.

²⁰ UDVARDY László 1898. 101.

²¹ Mészáros István szerint „*az 1777-i Ratio Educationis terminológiája szerint a líceum nem más, mint önálló bölcsészfakultás, egyházi fenntartásban.*” Lásd MÉSZÁROS István 1993. 30.

²² UDVARDY László 1898. 119–120.

²³ *Mltgos* = méltóságos

²⁴ ESZTERHÁZY LEVELEZÉSE 1793. január 31. 124. Közzéteszi KISS Péter 2001. 244.

²⁵ KONDORNÉ Látkóczki Erzsébet 1999. 388.

kapott. Felszentelésére 1837-ben került sor, belső díszítése azonban csak jóval később készült el. A Líceum és a bazilika közötti területet a Széchenyi utca felől az érseki palota déli szárnya zárja le, amely Pyrker érsek képtárának a Nemzeti Múzeumba szállítását követő átalakítás során kapta mai formáját.²⁶

Mindkét épület múltját számos érdekesség színesíti. Ezek közé tartozik az is, hogy a bazilikában őrizték 1809-ben az Egerbe történt szállítását követő másnapig a magyar koronát, hogy Széchenyi István egri látogatása során nemcsak a Líceumba, hanem a főszékesegyházba is ellátogatott, hogy amikor 1809-ben Egerbe menekültek a királyi család tagjai, akkor ide jártak szentmisére, hogy itt kötött házasságot Knezich Károly, de járt benne Ferenc József király is stb.²⁷

A királyi család a városban tartózkodása során az érseki palotában lakott. Ennek időtartamára vonatkozóan azonban nem egységes a szakirodalom. Szmrecsányi Miklós Mária Lujza Egerből írt leveleinek keltezése alapján a június 16-tól szeptember 19-ig terjedő időszakot közli erre vonatkozóan,²⁸ egy újabb szakirodalom szerint viszont csak a „június 16-ról 17-re virradó éjszaka” időztek a városban.²⁹

A palotának a déli, azaz a Líceum és a bazilika közötti szárnyában helyezte el Pyrker János László érsek a körülbelül 200 alkotásból álló értékes képtárát. Ezekből 1836. április 12-én az országgyűlésen 140 darab képet felajánlott a Magyar Nemzeti Múzeumnak.³⁰ Az

²⁶ SUGÁR István 1987. 109–110.

²⁷ KISS Péter: Érdekességek az egri Líceum, az érseki palota és a székesegyház múltjából. Eger, 2015.

²⁸ SZMRECSÁNYI Miklós 1937. 162., 170.

²⁹ LÖFFLER Erzsébet 2010. 16.

³⁰ Kiss Péternek a Művészettörténeti Értesítő 1987. 1–4. számában megjelent írása szerint (KISS Péter 1987. 136–137.) „aligha volt véletlen, hogy a felajánlásra azon a napon került sor, amikor az országgyűlés 500 000 forintot szavazott meg a Nemzeti Múzeum felépítésére.” Ugyanitt olvasható, hogy ez a végül 192 darab képből álló ajándékozás jelentette a „Nemzeti Múzeum, valamint Pest és Buda első állandó kiállítását”-nak agyagát. Ugyancsak ez olvasható Kiss Péternek az egri műgyűjtemények és múzeumok történetével foglalkozó írásában is a Dobó István Vármúzeum 1990-ben megjelent évkönyvében (696. o.). LÖFFLER Erzsébet 2002. 79. szerint „amikor az 1836 májusában berekesztett, 4 éve tartó országgyűlés egyik utolsó ülésén a rendek ötszázezer forintot szavaztak meg a létesítendő Nemzeti Múzeum számára, a lelkesült hangulatban az érsek élt azzal a lehetőséggel, hogy ő is tehet valamit a haza javára, és 192 darabból álló odaajándékozott képtárával a Nemzeti Múzeum első gyűjteményének alapjait vetheti meg.” A Nemzeti Múzeumnak azonban nem ez volt az első gyűjteménye, de még csak az első képgyűjteménye sem. Ismert tény, hogy az országgyűlés megvásárolta a múzeumnak Jankovich Miklós gyűjteményét. „Jankovich Miklós műkincseinek és könyvtári gyűjteményeinek a Nemzeti Múzeum és tékája, a Széchenyi Országos Könyvtár számára való megvásárlása 1832-ben

elajándékozás időpontjától kezdődően a palota déli szárnyában volt a Magyar Nemzeti Múzeum tulajdonában lévő, később annak első kiállítási anyagát jelentő értékes festménygyűjtemény. 1836 novemberében Lieb Alajos helybeli festő az érsek utasítására elkészítette a képtár bejáratí ajtaja felé azt a feliratot, amely tudtára adta a látogatóknak, hogy ez „*A nemzeti musaeum' képtára.*”³¹ A múzeum képtári része ugyanis ekkor még csak kevés számú festményből állt, amelynek addigi legjelentősebb számú gyarapodása Jankovich Miklós mintegy hatvan darab festményt is magába foglaló gyűjteménye volt. A szakirodalom nem egységes abban, hogy meddig volt Egerben az érsek képtára. Sugár Istvánnak 1987-ben a Pyrker-émlékkönyvben megjelent tanulmánya szerint „*Kiss Péter kutatásai tisztázták, hogy 1844-ben, – nem pedig mint eddig tudták 1845-ben – szállították el Egerből a képeket Pestre.*”³² A korabeli forrás szerint Pyrker „*a' nevezett gyűjteményt saját költségén nagy óvatossággal erős ládákba rakatván, a maga emberei által küldé Pestre, 's 1844-ki július 19-én a' m. n. Museum új épületébe szállítván, ennek első emeletében az ideiglen kirendeltt (sic) két teremben felállíttatá.*”³³ A Dobó István Vármúzeum 2002-ben kiadott évkönyvében viszont egyebek mellett az olvasható, hogy „*a képtár anyaga hosszabb időn keresztül az érseki palota déli szárnyában, az e célra kialakított épületrészben volt elhelyezve 1845-ig.*”³⁴ Ugyanez a szerző a 2010-ben megjelent Egri séták nemcsak egrieknek című sorozat II. kötetében azt írja, „*hogy a festmények csak a Nemzeti Múzeum megépüléséig, 1847-ig voltak Egerben kiállítva.*”³⁵

A két világháború között ide, a déli a szárnyba került át az érseki lakrész. Az időpontjára vonatkozóan azonban nem egységes a szakirodalom. Az érsek testvére, az akkor már évek óta Egerben lakott dr. Szmrecsányi Miklós 1925-ben azt írta, hogy „*A mostani érsek, udvari papjaival együtt, csupán az Esterházy-térre néző Pyrker-féle*

korszakos jelentőségű esemény volt.” (Berlász Jenő: Jankovich Miklós könyvtári gyűjteményeinek kialakulása és sorsa In: Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve 1970-1971. Bp., 1973. 109-173.) A „*megvásárolt Jankovich-gyűjtemény művészeti része szobrok, faragások, iparművészeti alkotások stb. mellett mintegy hatvanöt festményt foglalt magában.*” (Garas Klára: Jegyzetek Jankovich Miklós képgyűjteményének történetéhez. In: Jankovich Miklós (1772-1846) gyűjteményei. Kiállítás a Magyar Nemzeti Galériában 2002. november 28-2003. február 16. Budapest, 2002. 16-18.)

³¹ A képtár történetét lásd KISS Péter 1987.

³² SUGÁR István 1987. 102. A hivatkozott írás KISS Péter 1987. 137.

³³ MÁTRAY Gábor 1846. 2.

³⁴ LÖFFLER Erzsébet 2002. 79.

³⁵ LÖFFLER Erzsébet 2010. 16.

melléképületet lakja.³⁶ A régi palotát³⁷ közcéloknak engedte át.”³⁸ A 2010-ben megjelent Egri séták nemcsak egrieknek című sorozat II. kötetében, valamint a Honismeret című folyóirat 2012. évi 3. számában viszont az olvasható, hogy „A II. világháború elejére az érseki palota középső szárnya, különösen annak tetőszerkezete súlyosan megrongálódott, felújításra szorult volna, azonban a háborús körülmények miatt nem volt erre lehetőség, ezért az akkori főpásztor, dr. Szmrecsányi Lajos úgy döntött, hogy az érsekség átköltözik a déli szárnyba addig, amíg nem nyílik lehetőség az épület tatarozására.”³⁹

1895-ben a városi közgyűlés hozzájárult egy városi kertész felvételéhez, és elfogadta a teendőit megállapító javaslatot. A szerződést Sir Antallal kötötték meg, még ugyanabban az esztendőben. 1897-ben a kiküldött bizottság csekély eredményt állapított meg, ezért a közgyűlés utasította a tanácsot, hogy Sir Antal városi kertésszel készíttessen a város utcáinak, köztereinek befásítására tervet. 1900-ban az Eszterházy-tér parkosítására került sor.⁴⁰

Az építési telek

1967-ben egy olajtartály elhelyezéséhez nagyméretű gödröt ástak a Líceum udvarán. A munka során egy középkori ház falmaradványai kerültek elő, és az egyik sarokban tűzhely nyomaira is bukkantak. Előkerült egy anyagedény is, amely Szabó János Győző a Dobó István Vármúzeum régésze szerint a 13. századból való. Kerültek elő más tárgyak is: olló, körző és egy lószerszám része. Ezek a 15–16. századból maradtak fenn.⁴¹ A Líceum felújítása során 2010. októberében egy Árpád-kori lakóház maradványaira, és egy III. Béla korából származó pénzérmére bukkantak a régészek. Már 2009-ben a próbafeltárások során több középkori és kora újkori ház alapfalait tárták fel, illetve egy barokk kori csatornarendszerre is rábukkantak.⁴²

³⁶ A „Pyrker-féle melléképület” a palota déli, azaz a Líceum és a bazilika közötti teret lezáró szárnya.

³⁷ „A régi palota” a Széchenyi utcára néző épületszárny, amelyben állandó kiállítás tekinthető meg.

³⁸ SZMRECSÁNYI Miklós 1925. 32.

³⁹ LÖFFLER Erzsébet 2010. 16.; LÖFFLER Erzsébet 2012/1. 39.

⁴⁰ KISS Péter: Hatszáznégyen Eger múltjából. Eger, 2007. 230.

⁴¹ Mit találtak a Líceum udvarán? In: Népújság, 1967. december 7. 6.

⁴² Magyar Krisztián: Árpád-kori épületet találtak a főiskola alatt. In: Heves Megyei Hírlap 2010.

Szmrecsányi Miklós szerint „egy hagyományos mesét kell szétfoszlatni, mely szerint a Líceum helyén mocsarak voltak s faoszlopokra kellett az alapokat lerakni Ezt a Türk Frigyesnek «Munkái»-ban is előforduló állítást⁴³ már Leskó József csillag alatt nagyon helyesen valószínűtlennek jelezte. Megvan erről a teljes bizonyíték is, mert Fellner Jakab 1765. március 1-én Tatáról azt írja Esterháznak, hogy az Universitasnak szánt téren még néhány ház van, azokat le kellene bontani, mielőtt Egerbe utazik, mert csak akkor húzhatja meg az épület alapozásának fővonalait, ha a tér egészen szabaddá lesz. S Esterházy... Némethy András házáat 2500 forintért, egy Michael nevűnek házáat 2420 forintért megvásárolta s lebontatta...”⁴⁴ Gusztinyi János kanonok háza a toronyszárny helyén állt, és csak 1764 szeptemberében került elbontásra. A főbejárati szárny területén a Barkóczy által „felépített új plébánia illetve normál iskola egyemeletes, félbe maradt épülete állott.”⁴⁵

A Líceum telkére és környékére nemcsak az Eger patak áradásakor kiömlött víz folyt le. A lehullott csapadék is erre a részre futott le a várdomb irányából, és a székesegyház felől is. A vizet a Líceum telkén korábban állt épületek, a környező utcák házainak biztonsága miatt, és a mindennapos közlekedés érdekében el kellett vezetni. Ezt a célt szolgálta a Líceum telkén átmenő vízelvezető árok, amelyről a Heves megye műemlékei című kiadvány II. kötetében ez olvasható: „A mai torony szárny volt tehát a tanteremszárny, az egyetem tulajdonképpeni iskolarésze. E két tanterem boltozata később sok bonyodalmat okozott, mert a torony alatt vizesárok húzódott s az ezzel kapcsolatos vizesedés, a talaj ingatag volta, meg a torony felsőbb emeleteinek roppant súlya méltán keltett aggodalmat Eszterházyban e tantermek boltozatainak és oldalfalainak teherbírása és megbízhatósága felől.”⁴⁶

október 27.

⁴³ TÜRK Frigyes 1912. 183.

⁴⁴ SZMRECSÁNYI Miklós 1937. 134.

⁴⁵ DERCSÉNYI Dezső-VOIT PÁL 1972. 447.

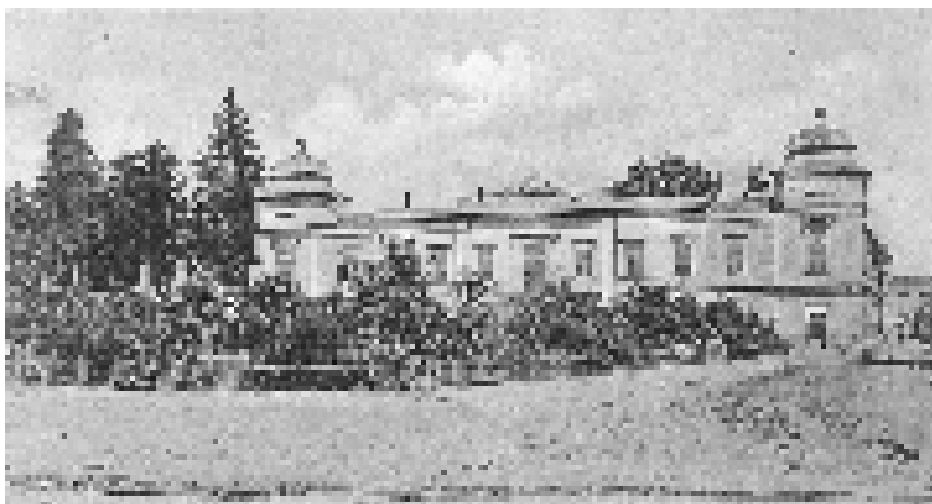
⁴⁶ DERCSÉNYI Dezső-VOIT Pál 1972. 448.

3. kép.
A Líceum előtti tér a főszékesegyházzal 1841-ben.

4. kép.
... a Líceum érseki palota felőli sarkától nézve a 20. század első éveiben.

5. kép.
... az érseki palota déli szárnyával a mai Kossuth Lajos utca felől.

6. kép.
... s végül a térnek a mai Kossuth Lajos utca felőli oldala.

Az épület

*A Líceum felépítéséről*⁴⁷

Nemcsak a felsőfokú tanintézet gondolata, hanem annak első épületterve is Barkóczy Ferenc püspök nevéhez fűződik. 1761-ben a főpásztor utolsó egri évében felmerült annak szükségessége, hogy a teológia és a bölcseleti kurzus hallgatóinak részére új tantermekről, a tanárok részére pedig lakószobákról gondoskodjanak, mert lassan kiszorultak a szemináriumból. Mivel a jogi iskolának ekkor még nem voltak helyproblémái, a püspök csak a teológiai és bölcseleti oktatásból álló Püspöki Iskola befogadására alkalmas épület terveinek elkészítésével bízta meg bécsi építészét Gerl Józsefet. Barkóczy azonban 1761-ben elkerült Egerből, mert Mária Terézia esztergomi érsekké nevezte ki.

A Líceum tervezését Szmrecsányi Miklós kutatásai alapján sokáig Fellner Jakabnak tulajdonították. 1964-ben „*Dr. Soós Imre, az Egri Állami Levéltár igazgatója azonban olyan okmányok birtokába jutott, amelyek ezzel a Szmrecsányi-féle megállapítással merőben ellentétben egy fiatal bécsi építész, Gerl József személyét hozták előtérbe. Mintegy négyévi kutatás gyümölcseként sikerült a meglehetősen bonyolult kérdést tisztázni, minek eredményeként a budapesti Kossuth Klub egy szakelőadás megtartására kérte fel dr. Soóst. A művészeti körökben nagy érdeklődéssel várt előadáson ott találtunk mindenkit, akinek a magyar művészettörténet és műemlékvédelem terén jelentősebb szerepe van.*”⁴⁸

Gerl 1761-ben Vácra utazott az akkor még ott püspök Eszterházy Károlyhoz, aki kiegészítette Barkóczy elképzeléseit. Ekkor került be az épület tervébe a csillagvizsgáló torony és a könyvtár. Gerl az 1762. október 1-jén Egerben tartott konzisztórium (egyháztanács) ülésen kapott megbízást az Eszterházy által elgondolt egyetemi épület terveinek kidolgozására. Ez az első elképzelések szerint még csak egyemeletes lett volna. Két héttel később azonban 1762 októberének közepén a joghallgatók épülete, vagyis a Foglár-kollégium (ma az angolkisasszonyok intézete) életveszélyesen megroskadt, ezért a tanítást azonnal be kellett szüntetni. Az új helyzetben olyan döntés született, hogy a joghallgatók előadótermeit is a tervezett egyetemi

⁴⁷ A részletes építéstörténethez lásd DERCSÉNYI Dezső–VOIT Pál 1972., és LUDÁNYI Gabriella 2013.

⁴⁸ Népújság, 1964. november 22.

épületen belül kell biztosítani. Az építkezés 1762. november 12-én indult a Széchényi utcai főhomlokzati szárny helyén épületbontással. Az épület alapozási munkái 1763 márciusában kezdődtek.⁴⁹

Eszterházy az 1763 októberében Gerlrel folytatott tárgyalásai során az előadótermek boltozata és a főtető ügyében észrevételt tett, majd arra utasította, hogy emelje magasabbra a második emeletet és erről, valamint a tetőzetről is készítsen új rajzokat. A püspöknek ez az igénye abból fakadt, hogy az épület telke a vele szemben lévő dombon álló székesegyházhoz viszonyítva nyomasztó mélyedésben feküdt. Ekkor Gerl és a püspök kapcsolatában törés következett be, mert az emelés mértékében, valamint az előadótermek boltozatának ügyében összekülönböztek. Eszterházy azért is megsértődött, mert Gerl helyteleníteni merte az egyszer már véglegesen jóváhagyott tervek menetközben történő megváltoztatását.⁵⁰ Miután Eszterházy Gerltől megvált, 1764. március 2-án Fellner Jakabbal kötötte meg a szerződést „*a már megkezdett egyetem és püspöki rezidencia*” valamint a püspöki uradalom területén ezután indítandó építkezésekre. Ezt a szerződést a püspök azonban már egyedül kötötte meg, kihagyva belőle a káptalant. Nem történt meg Fellner rajzainak olyan formai elfogadása, kivitelezésük kötelezővé tétele, mint Gerl esetében, mert a püspök óvakodott attól, hogy az új építéssel szemben is kötelezettséget vállaljon erre vonatkozólag. Fellner azonban csak 1765. április 5-e után állhatott munkába, amikor Gerl a püspök megbízottjával folytatott tárgyalások után visszaadta a szerződését. Fellner általában Gerl alaprajza és tervei szerint dolgozott, csupán a három középrizalit boltozatrendszerét és a főhomlokzat ornamentikáját dolgozta át, valamint bővítette az ablak és ajtó méreteket, és a sötétkamrát. Évente csak 2–3 hetet töltött Egerben, a kiviteli rajzokat Tatán dolgozta ki. A kivitel egyes részleteit ezután maga Eszterházy írta elő, építészére bízva a műszaki szempontú tervezést. Fellner 1780-ban bekövetkezett halála után pallérja, Grossmann József vette át a munkálatokat, amelyek 1782-ben fejeződtek be.

Az építkezés 1774 őszére került olyan szakaszába, hogy az épületben ez év november 8-án elkezdődhetett a tanítás.

⁴⁹ DERCSÉNYI Dezső –VOIT Pál 1972. 448

⁵⁰ DERCSÉNYI Dezső –VOIT Pál 1972. 450.

A díszterem, a kápolna és a színházterem

A díszterem (defensoria sala, vizsga, illetve vitaterem) alaprajza megegyezik a könyvtárterem alaprajzával, de hossz tengelyében a második emelet magasságában erkélyt építettek.

A terem mennyezetfreskójának elkészíttetésekor már nem élt Johann Lucas Kracker, aki a könyvtárterem mennyezetére megfestette a tridenti zsinatot. Eszterházy figyelme Maulbertsch felé irányult, ő azonban ekkor Győrben dolgozott. Ezt követően bízta meg Franz Sigristet a munkával. A festő 1780. december 26-án küldött vázlatot a püspöknek. Eszterházy arra kérte Sigristet, hogy menjen el Bécsbe az egyetem aulájába az ottani freskót tanulmányozni, mert hasonlóan képzelte el az egrit is. Jávor Anna szerint *„A könyvtárakban hagyományos freskótéma, a tudományok, a négy egyetemi fakultás bemutatását Eszterházy előrelátóan a Líceum vizsgatermének mennyezetére szánta.”*⁵¹

A freskó néhány részletének megfestéséhez metszet szolgált mintaképül. A jog, a teológia és a filozófia ábrázolásának esetében a bécsi udvari könyvtár ilyen tárgyú alkotásai voltak a mérvadók. *„Az egri vizsgaterem orvosi fakultásának ábrázolása – a kudarcok ellenére is... nem pusztán az orvosi tevékenység elbeszélő megjelenítése, hanem a püspök programjának tételes kifejtése, képből megfogalmazott érvelés.”*⁵² A jogtudomány vázlatával elégedetlen Eszterházy arra utasította a festőt, hogy egy alkalommal vegyen részt a hétszemélyes tábla ülésén. Az 1781-ben elkészült freskóval sem volt minden tekintetben elégedett a püspök, ezért Sigrist, akinek a saját fia volt a segédje, a következő évben a kifogásolt részeket átfestette Eszterházy elvárásainak megfelelően.

A földszinti falakon klasszicizáló vázák láthatóak. Ezeket Sigrist fia festette al secco technikával Zach József vázlatai alapján. Ugyancsak klasszicizáló stílusúak a fonadékdíszek az erkély és az ablakok mellvédmezőin. Az emeleti falsíkokat csüngő füzérdíszekkel díszítették. A mennyezeten a négy egyetemi fakultás van megörökítve. A freskó északi részén a jogtudomány ábrázolása látható: az Igazság szobra, és a Corpus Jurist magasba tartó magyar ruhás férfi alakja között az emelvényen a Hétszemélyes Tábla ülését láthatjuk magyar öltözetű alakokkal. A bejárat fölötti részen a földmérés, a vegyészet, a csillagászat, a földrajz, a fizika egyes eszközeivel foglalatосkodó figurák képi

⁵¹ JÁVOR Anna 2004. 141.

⁵² LUDÁNYI Gabriella 2013. 96.

megjelenítése került megfestésre. A déli boltszakaszon az orvostudományt jelképező jelenetek kaptak helyet: a hullaboncolás, a fogászat, a gyógyszerészet stb. Az ablakok fölötti részen a hittudomány jelképes alakjait festette meg a művész. A boltozat letompított sarkain Máté és Lukács, ill. János és Márk evangélisták alakja kapott helyet.⁵³

1828-ban Gorové László az írta, hogy „*A Defensoria szálát Sigrist Ferentz festette, a bolthajtásokra ábrázolt négy facultásoknak színezései igen elevenek.*”⁵⁴

1854-ben az olvasható róla, hogy „*Az oratóriumhoz hasonló tudományos vitaterem...tágas, nagyszerű. Boltíves mennyezetén szép és jellemző falfestésben láthatók a tanodai különféle felsőbb tudományok életnagyságú képviselői a múlt századbeli parókás világból.*”⁵⁵

Albert Ferenc 1868-ban azt írta róla, hogy „*az első emeleten van, ... a ... magas, úgynevezett vitatkozási terem, mely nevét onnan nyeré, hogy előbb az ünnepélyes vizsgákat ott szokták volt megtartani;*”⁵⁶

A 19. század második felében több alkalommal használták képműhelyek helyiségeként is.⁵⁷

1938-ban Kovács Lajos egri festő megbízást kapott a díszterem díszítő festésének javítására. Erre azért volt szükség, mert a teremben „*dísztelen, etázsos ülőpadok*” voltak, amelyek ide-oda tologatása során a falak megsérültek, akár csak azáltal, hogy rendezvények alkalmával elfoglalták a padok utolsó sorát is. A padokat a díszítőfestés javításával egyidejűleg eltávolították a helyiségből.⁵⁸

A díszteremre vonatkozóan A fegyvertártól a műteremig – egyéb funkciók, események az épületben című részben további adatok olvashatók.

A könyvtár és a díszterem után utolsóként következett a kápolna freskójának megfestetése. Mivel Johann Lucas Kracker, aki a könyvtár freskóját festette ekkor már nem élt, Eszterházy ezt a munkát Franz Anton Maulbertschre bízta. A festő 1784 nyarán küldte el Eszterházynek a freskó vázlatait, hozzátéve, hogyha majd elkészül „*a mű, ritka és*

⁵³ GARAS Klára 1955. 97–98.

⁵⁴ GOROVÉ László 1876. 248.

⁵⁵ KUBINYI Ferencz – VAHOT Imre 1854. 46.

⁵⁶ ALBERT Ferenc 1868. 105.

⁵⁷ Ezekre – köztük Székely Bertalan Egri nők című alkotásának a bemutatására vonatkozóan lásd a Képműhelyek Fáy János gyűjteményétől a Munkácsy vázlatokig című részt.

⁵⁸ EFL. AN. Lycaei aedificium 1924–1944. irsz. 2316/1938.; EFL. AN. Líceumi Gondnokság iratai 12/1938. sz.

mennyei látványt fog nyújtani.” A szerződést azonban csak 1792. szeptember 25-én kötötték meg Maulbertsch más nagyszabású munkái miatt. „A freskó az Isten Országát, annak lakóit, az üdvözülteket – más néven, szenteket — ábrázolja. Központban a Szentháromságot láthatjuk jelképesen megjelenítve, közvetlen közelében pedig angyalokat és a Szent Szület. A centrum körül az egész mennyezetet betöltve szentek sorakoznak bizonyos időrendi és logikai sorrendben. Szinte minden figura mozog. A kellemes színek, megnyitott égbolt, az Istent visszatükröző üdvözültek mozgása az Isten Országát nyitják meg, valóban mennyei látványt nyújtva a még evilágban élők számára. Az első emberpár – Ádám és Éva az almafa alatt – adja a kiindulópontot. Tőlük jobbra haladva először az ószövetség legnagyobbjait láthatjuk: Noét a bárkával, a fiát feláldozó Ábrahámot, a zsidó nép atyját, Dávid királyt a hárfával, fölötte Mózes két kőtáblával stb. Ezután következnek az újszövetség nevezetesebb szentjei. Szent pápák, püspökök, szerzetes hittudósok. Az oltár fölött a magyar szentek tűnnek fel. Eszterházy püspök az imádkozó hazai ifjúság elé éppen őket, hajdani szent honfitársainkat kívánta példaként állítani. Ha ugyanis a diákok a padokból az oltár felé pillantottak, a magyar szentek sorával találkozhattak. Az ő életük, erényük és magyar sorsuk biztatták és lelkesítették a késői utókor fiataljait a nemzeti hűségre, tisztaságra, szegények szeretetére, hősiességre, bűnbánatra és vezeklésre. Első helyen államalapító Szent István királyunkat, mellette fiát, Szent Imrét látjuk. A kettős kereszt árnyékában a szegények szentje, magyarországi Szent Erzsébet éppen alamizsnát oszt. Közvetlenül mellette páncélzatban Szent László királyunk, a fekete csillagos köpenyben pedig a nagy vezeklő, Árpádházi Szent Margit imádkozik. Őket más — nem magyar — szentek követik, pl. Szent Cecília, Borbála, Ágnes stb., majd az apostoli kar és a négy evangélista zárja a sort. A belső sorban az angyalokon kívül vértanúk pálmás serege sorakozik. Az almafa koronájától kissé balra – mintegy külön kompozícióban — Szent János evangélista tartja jobb kezét szeme elé, miközben a Szentháromságot szemléli. Szent János apostol – a sas, mint attribútum kíséretében – azért van kiemelve a többi evangélista közül, mert ő az Egri Főegyházmegye védőszentje. Vele szemben a kép másik fókuszában egy nagy könyvet tartó angyalcsoport tűnik fel. A kinyitott könyv latin feliratának fordítása: „Jöjjetek Atyám áldottai! Vegyétek birtokba a világ kezdetétől nektek készített országot. Az utolsó ítéletet tartó Krisztus ezt mondja majd az

*üdvözülteknek, vagyis a szenteknek*⁵⁹

Farkas János bauschreibertől tudjuk, hogy „*Maulpertsch piktor a Líceumi kápolna mennyezetére Excellenciádnak képét kifestette maga fejétül, az igaz, de én azt véle kitörülttem és nincsen is ott többé.*”⁶⁰

A kápolna berendezése a mennyezetfreskó elkészülését követően kezdődött meg. 1794-ben kötötték meg a szerződést Mozer József egri szobrásszal az oltár, a szószék és a tabernákulum szobrászati munkáinak elkészítésére. Az oltárkép Hesz János 1813-ban készült alkotása, amely Szt. Istvánt ábrázolja, amint felajánlja Szűz Máriának az országot. Az előtérben magyar címert tartó angyalkák, az asztalon nyitott könyv, előtte térdel Szt. István sárga damaszt palástban. Mellette Szt. Imre, mögötte két férfi nyugati viseletben. A magasan trónoló Mária kék köpenyben és rózsaszín köntösben látható a gyermek Jézussal. A tabernákulumot Giovanni Adami készítette úgynevezett verde anticoból. Ez az ásvány csak apró darabokban fordul elő, ezért leginkább ékszereket készítettek belőle. A rómaiak díszítő szobrászati műveikhez használták. A kápolna oltárszekrénye is több száz darabból lett összeállítva. Az oltár körüli szürke márványt Felsőtárkányban bányászták.

A szószék szürke és rózsaszín eres márvány stukkóborítású, feljáróján és kosarán alul aranyozott fonatos levélfüzér, fölül fogrova. Az elején aranyozott dombormű, amely Keresztelő Szt. Jánost ábrázolja a pusztában. Mozer József egri szobrász domborműve.⁶¹

Szigeti Kilián az orgona készítőjét –Szalay Lajos egykori orgonaművész, tanítóképző intézeti tanár szóbeli közlésére hivatkozva– Árvay József személyének tulajdonítja.⁶²

A kápolna harangját Jüstell János helybeli harangöntő mester készítette 1769-ben Egerben.⁶³

Barkóczy Ferenc püspök a tanuló ifjúság erkölcsének megóvása céljából oltáregyletet alapított, amely 1779-től kezdődően az akkor még épülőben lévő Líceumban, majd később annak kápolnájában tartotta ájtatosságait. Az egylet őrizte a kápolna felszerelését és annak leltárát. Később a mindenkori líceumi exhortátor (diákoknak tartott szentmisék

⁵⁹ ANTALÓCZI Lajos 1993. 27–28. Lásd még LUDÁNYI Gabriella 2013.

⁶⁰ DERCSÉNYI Dezső–VOIT Pál 1972. 458.

⁶¹ DERCSÉNYI Dezső–VOIT Pál 1972. 472–473

⁶² SZIGETI Kilián 1980. 110.

⁶³ Havas–Horváth István szíves közlése.

hitszónoka) látta el ezt a feladatot.

1828-ban Gorové László azt írta, hogy „*vagyon a' Lyceumban a' Tanulók ájtatosságának gyakorlására rendelt kápolna is.*”⁶⁴

A bazilika (akkor még csak főszékesegyház) építésének idején ebben a kápolnában tartották a káptalani szentmiséket.⁶⁵

„*A lyceumi orgona is múlt 1885 évben Angster pécsi orgona építő által kitisztított és felhangoltatott, s tudtomra a képezde orgonáiért járó munkabér múlt évben utalványoztatott.*”⁶⁶

1907-ben a Cseh István egri orgonaépítő mesterrel kötött szerződés értelmében nevezett „*felvállalja a líceumi kápolna orgonájának teljesen új fúvóval való ellátását, javítását, és hangolását.*”⁶⁷

A kápolna rendszeres használatát mutatja az 1909. október 22-én kelt rendelkezés, amely a tanítóképző intézet valamely közhasznú céljára 40 koronát engedélyezett. Ennek ellenében az intézet növendékei orgonáltak a jogakadémiai hallgatók ünnepi és vasárnapi istentiszteletein.⁶⁸

A kápolnában vasárnaponként 10 órától kezdődően szentmise volt a joghallgatóknak.⁶⁹

1918-ban a főreáliskola négy esztendő után visszaköltözött saját épületébe.⁷⁰ Az intézmény vezetője ekkor azt kérte Szmracsányi Lajos érsektől, hogy a tanárok és a tanulók a továbbiakban is a líceumi kápolnába jár hassanak szentmisére. A főpásztor ideiglenes jelleggel teljesítette a kérést.⁷¹

Egy 1924-ben keletkezett irat szerint a kápolnában „*közel már kétszáz ifjú naponta hallgat szentmisét,*” a húsvéti szünet előtt pedig ifjúsági lelkigyakorlatot tartottak benne.⁷²

A kápolna padjait 1959-ben az érsekség a maklári templomba szállíttatta el, helyükre az Egri Főegyházmegyei Könyvtár barokktermen

⁶⁴ GOROVÉ László 1876. 248.

⁶⁵ BÁRDOS Kornél 1987. 57.

⁶⁶ EFL. AN. Lycae miscellanea 1871–1898. rsz. 2514. irsz. 1177/1886.

⁶⁷ EFL. AN. Lycae miscellanea 1899–1918. rsz. 2510. irsz. 4624/1907.

⁶⁸ EFL. AN. Lycae miscellanea 1899–1918. rsz. 2515. irsz. 2984/1913.

⁶⁹ Adventi konferencia-beszédek az egri érseki jogakadémián. In: Eger című lap, 1910. november 26.

⁷⁰ Az intézmény Líceumba költöztetésére vonatkozóan lásd Az Egri Magyar Királyi Állami Főreáliskola Líceumi időszaka című fejezetet.

⁷¹ EFL. AN. Lycae miscellanea 1899–1918. rsz. 2515. irsz. 4738/1918.

⁷² EFL. AN. Lycae miscellanea 1924–1938. irsz. 1693/1924.

kívüli könyvanyaga került, amelyet az államosítás után a főegyházmegye tudta nélkül a földszinten helyeztek el. A sekrestye innentől kezdődően olvasóteremként funkcionált.⁷³ Ez az állapot 1991 augusztusáig tartott, amikor a könyvanyagot visszaszállították eredeti helyükre.

A Teatrum vagy színházterem a Líceum négy reprezentatív termének egyike, az épület második emeletén a díszterem (eredetileg vizsga illetve vitaterem) szomszédságában. Eszterháznak Hell Miksához intézett leveléből tudjuk, hogy a püspök eredetileg ennek a teremnek a kifestéséhez is neves művészre gondolt.⁷⁴ A terem ténylegesen is használták eredeti funkciójának megfelelően. Korabeli levéltári adatok maradtak fenn arra vonatkozóan, hogy a kispapok 1793-ban itt a Líceum színháztermében mutatták be farsangi darabjukat. 1795-ből három itt bemutatott előadásukról is tudomásunk van,⁷⁵ bár a Helytartótanács az egyik 1794 februárjában kelt rendeletével betiltotta az iskolai színházakat, a diákok által tartott színielőadásokat.⁷⁶

A reformkori sajtó szerint a színházterem a tanulóifjúság műkedvelő előadásainak céljára szolgált, nagy nézőtérrel és tágas színpaddal.⁷⁷ 1854-ben azonban már az olvasható róla, hogy a vitaterem *„szomszédságában van a színterem jó nagy nézőhellyel és színpaddal, melyen azelőtt a tanuló-ifjúság, utóbb műkedvelők és rendes színtársulatok is játszottak. Egy idő óta elhagyott állapotú.”*⁷⁸

1868-ból azt tudjuk róla, hogy *„ez előtt formászerinti színháznak volt berendezve, most azonban más rendeltetést vár.”*⁷⁹ A terem 1871-ben kapott új funkciót, amikor Aszalay József nyugalmazott helytartósági titkár felajánlotta képgyűjteményét Bartakovics Béla érseknek azzal a kéréssel, hogy a Líceumban a II. emeleten a színháztermet alakítsa át múzeumnak a képek számára. Az érsek a kérést teljesítette, és az adományt régiségek valamint festmények megvásárlásával gyarapítva létrehozta Eger első, és több mint félévszázadon át egyetlen múzeumát.⁸⁰

⁷³ ANTALÓCZI Lajos 1993. 48.

⁷⁴ DERCSÉNYI Dezső-VOIT Pál 1972. 458.

⁷⁵ BÁRDOS Kornél 1987. 163.

⁷⁶ UDVARDY László 1898. 155.

⁷⁷ ANTALFFY Gyula 1982. 390.

⁷⁸ KUBINYI Ferencz-VAHOT Imre 1854. 46.

⁷⁹ ALBERT Ferenc 1868. 107.

⁸⁰ Történetét lásd e kötetben Az Egri érseki Líceum Múzeuma című részben.

Az épület cserépkályháiról⁸¹

A kályhák részben fehér, részben zöld mázzal bevontak, az érdekességük az, hogy mindegyik eltér a többitől, nincs közöttük két egyforma kivitelezésű. Az előkerült fotók és a töredékek beazonosítása után megállapítható volt, hogy négy kályhát később rokkó dekorral készítettek, a többit pedig Louis XVI. stílusban.

1998-ban Dávid Ferenc művészettörténésznek és restaurátor kollégáinak sikerült meghatározni a kályhák egykori számát. Erre ifj. Povolni Ferenc 19. század elején az épületről készített rajzai adtak lehetőséget. Precízségének köszönhetően a fűtőnyílásokkal együtt a kályhákat is feltüntette rajzain, ráadásul méret szerint is megkülönböztetve. Dávid Ferenc és kollégái a rajzokon ábrázolt fűtőnyílásokat helyszíni bejárásuk során azonosították, és megállapították, hogy a kályhák egykori száma 78 volt. A földszinten 23, az első emeleten 27, a másodikon emeleten 24, a torony szintjein pedig összesen 4 kályha volt. Ezek után áttanulmányozták az egri érsekség számadáskönyveit, amelyekben 62 kályhának találták meg az elszámolását. 1775-ben 19 darab 1778-ban 20 darab, 1780-ban 23 darab kályhát készítettek el és állítottak fel. Számításaik szerint a hiányzó 16 darab kályha elkészítése és beépítése az 1777. évre tehető, mivel ez az egyetlen év, amelynek a számadáskönyve nem lelhető fel.

A szakirodalom nem egységes a kályhák tervezőjének személyét illetően. 1972-ben jelent meg a Heves megye műemlékei című munka II. kötete, amelyben Voit Pál azt írja, hogy „Eszterházy Károly 1779. november 9-én kelt utasítása Fellnernek... eloszlatja azt a hiedelmet, hogy a kályhákhoz a terveket Fellner szállította.”⁸² Az Eszterházy Károly emlékkönyvben (1999) jelent meg az a tanulmány, amely szerint viszont „A Líceum kályhái Fellner megrendelésére és az ő tervei alapján is készültek.”⁸³ Kiss Adrien szerint a Voit Pál által feltárt adatok Magner irányába terelik a kutatást. Szerinte ezt erősíti meg Jeney Ferenc, aki szerint Eszterházy Károly figyelme valószínűleg Győrött terelődött Magner Károlyra.

A kályhák szállítása Győrtől Pestig a Dunán hajóval, Pesttől Egerig pedig szekéren történt. A kályhászmester egy-egy szállítás alkalmával két

⁸¹ A forrás nélkül közölt adatok megjelenési helye KISS Adrien 2013.

⁸² DERCSÉNYI Dezső-Voit Pál 1972. 456.

⁸³ LÖFFLER Erzsébet 1999. 195.

segédet hozott magával a kályhák felállítására, beépítésére, és alkalmanként több mint egy hónapot dolgoztak Egerben.

A kályhákat kerek, vagy négyszögletű kőlapokra építették. Felállításuk kétféle módon történt meg: egyes esetekben sárgaréz-ből készült lábak által tartott sárgarézkeretes vaslapokra, a másik változatban pedig vaslábakra helyezett vaslapokra. A kályhák lábainak magassága 34 és 37 cm közötti. Az alsó hengertest átmérője minden kályhánál más. A szélesebbek 110 cm fölöttiek, a keskenyebbek 80–90 cm közöttiek. A legmagasabb 332 cm, a legalacsonyabb pedig 172 cm, a többségük azonban a 2 méter magasságot is meghaladja. A 17 darab ránc maradt kályhából 15 késő barokk, a toronyban, a 901-es teremben található késő rokokó, míg a 703-as teremben a bejárattól jobbra eső kályha késő barokk stílusú, de rokokó díszítésű.

A cserépkályhákat kívülről fűtötték. Némely kéményhez akár két vagy három kályhát is kötöttek, így ezeket egy fűtőnyílásból fűtötték. Az épületben az egyes szintek sarkainál több helyen találkozhatunk ezzel a megoldással. A fűtőnyílások a folyosókról nyílnak. Ezeket a nyílásokat kőkeret szegélyezi, és lemezajtóval záródnak. Több helyen még az eredeti fémlemezajtókat láthatjuk. Az elmúlt kétszáz év során jó néhány fűtőnyílást falaztak be és szedték le ajtóikat, itt ma már csak a kőkeret emlékeztet arra, hogy valaha a teremben cserépkályha állhatott. Egy jól megépített kályha, ha megfelelően tüzeltek benne, egy emberöltőn át is eltartott. 30–40 évig nem kellett átrakni, tisztítására azonban gyakrabban volt szükség.

Kiss Adrien széleskörű kutatásokon alapuló munkájában az olvasható, hogy az 1900-as évek elején már vásároltak vaskályhákat a régiek pótlására, valamint újabb készítésű cserépkályhák is felállításra kerültek. Ezek a cserépkályhák négyszögletes alakúak voltak és különböző méretűek. Zöld, barna és fehér színben készültek. Egyik nagy szállító volt az egri Gröber Ferenc és Fiai vaskereskedése, amelytől számos vaskályhát vásároltak.

1927-ben Szmrecsányi Lajos érsek azt írta a líceumi felügyelőnek, hogy *„nem szabad megengedni, hogy a régi ritkaság és értékes kályhák kontárok által úgy elundokíttassanak mint az az egyik elemi osztályban megtörtént.”*⁸⁴

1928-ban és az azt követő évben az épület renoválásának keretében megtörtént az összes javításra szoruló kályha felújítása, amellyel Virág

⁸⁴ EFL. AN. Líceumi gondnokság iratai. Múzeumi iratok. irsz. 268/1927.; KISS Péter 2015. 20.

János budapesti kályhás mestert lett megbízva.

Ugyancsak 1928-ban átrendezés miatt átmenetileg bezárt az Érseki Líceum Múzeuma. Az átrendezés során Szmracsányi Miklós 3 darab fajansz kályhát helyezett el a régiségtárban..⁸⁵

Az 1930-as években már csak 30 régi cserépkályha maradt a 78 darabból. A további 48 kályha sorsáról nincsenek adatok, legfeljebb feltételezésekbe bocsátkozhatunk.

1949-ben, amikor a debreceni tanítóképzőt áthelyezték az egri Líceumba, belső átalakításokat kellett elvégezni az oktatás zavartalansága érdekében. A későbbiek során az 1950-ben megüresedett képtár termét szerették volna átalakítani 3 kisebb tanteremmé. A Líceum épülete ekkor már műemlék volt, abban mindennemű változtatáshoz engedély kellett. Vizsgálatok során megállapították, hogy 13 darab kályha elbontásra került. A Líceum építése idejéből még megmaradt kályhák száma 17 darabra csökkent. A főiskola igazgatójának elmondása alapján kiderült, hogy 6 darab kályhát 1949 decemberében és 1950 januárjában ő bontatott el a budapesti Cserépkályhaépítő Nemzeti Vállalattal, a többit még a háború előtti időben, az 1930-as években bontottak szét és raktak le a zeneterem alatti pincerészbe és az innen nyíló csigalépcső feljáróba, valamint a torony egyik szobájába. A lebontás indokaként új kályhák felállítása volt megnevezve. A Líceum épületében a még álló 17 darab cserépkályha állapota tovább romlott. Végül az Iparművészeti Múzeum muzeális kályháival is foglalkozó budapesti Glück Béla kályhás mester végezte el a kályhák javítását és helyreállítását. A fűtés korszerűsítésére 1966-ban került sor, amikor központi fűtést alakítottak ki.

Az egri Líceum cserépkályhái a késő barokk kor iparművészetének legértékesebb darabjai közé tartoznak. Nemcsak művészeti értékük tekintetében kiemelkedő remek, hanem számszerűen is a legnagyobb magyarországi kályha együttes található az épületben.

Adatok az épületről 1800-tól 1949-ig

Egy 1868-ban megjelent adat szerint a Líceumon a *"fő- s az újabb időkben végrehajtott némi átídomítás után, most egyetlen bejárás a*

⁸⁵ KISS Péter 1986. 175.

nyugatra néző főoldalon van három kapun át.”⁸⁶

A líceumi gondnok 1873-ban úgy tájékoztatta a főpásztori székét akkor elfoglaló dr. Samassa József érseket, hogy *„Általában az egész lyceumi épületben a szobapadozatok, ajtók ablakok, mennyiben már majdnem száz évesek, napról-napra jobban romlanak. Némely lak és tanszobában a padlózat annyira össze vissza foldozott, hogy a láb megbotlik benne. Azon kívül az iskolapadok is többnyire töredezettek, évről évre csak összetákolatnak. A tanárok asztalkái a tantermekben a lyceum díszére épen (sic) nem válnak.”⁸⁷*

1877-ben arról is tudósított a helyi sajtó, hogy Egerben tartózkodott az érsek vendégeként Storno Ferenc az érseki palota kápolnájának restaurálása kapcsán, valamint a *„pár év óta gyökeres javítás alá vett monumentális egri érse. Lyceum-épület külsejének az épülethez méltó díszes kijavításához. E külső díszítésnek, terv szerint két év alatt be kell fejeztetnie, miután két év múlva lesz e nagyszerű épület százados fennállásának emléke megünnepelve.”⁸⁸*

Az 1879-es esztendő egyik napján *„reggeli három óra tájban a lyceum déli oldalán lévő második emeleti folyosónak közepe körülbelül tíz négyszög méternyi kiterjedésben teljesen leszakadt.”⁸⁹*

1883-ban a második emeleti elkorhadt mennyezetgerendákat kellett javíttatni.⁹⁰ Az épület romló állapota a folyosók kelheimi kövekből készült burkolatán is megmutatkozott.⁹¹

Az épület karbantartása 1889-ben életet is követelt: *„Boróczky János egri kéményseprőlegény a lyceum kéményeit tisztítván, úgy beleszorult egy kéménysípba, hogy nem tudott kiszabadulni és ott fulladt.”⁹²*

A Líceum csatornáit és hófogóit Ybl Miklós tervezte. Grónay Sándor polgármester-helyettes 1889 áprilisában azt írta dr. Samassa József érseknek, hogy Eger városépítési szabályrendelete szerint a járdákkal ellátott utcákban lévő házak tulajdonosai, kötelesek ingatlanjaikat ereszcsonnával, valamint levezető csatornával ellátni. Grónay ugyanebben a levelében írja, hogy már 1887-ben jelezte Sivampel József

⁸⁶ ALBERT Ferenc 1868. 104.

⁸⁷ EFL. AN. Lycaeii aedificium 1871–1889. rsz. 2502. irsz. nélkül. Vochler Alajos 1873. december 30-án kelt levele. A levél fotómásolatát közli KISS Péter 2015. 221–228.

⁸⁸ Hírfűzér. In: Eger című lap, 1877. január 25. 29.

⁸⁹ EFL. AN. Lycaeii aedificium 1871–1889. rsz. 2502. irsz. 1232/1879.

⁹⁰ EFL. AN. Lycaeii aedificium 1871–1889. rsz. 2502. irsz. 521/1883.

⁹¹ EFL. AN. Lycaeii aedificium 1871–1889. rsz. 2502. irsz. 2698/1882.

⁹² Budapesti Hírlap, 1889. január 17. 7.

líceumi gondnoknak, hogy már csak a Líceumról hiányoznak a csatornák. Dr. Samassa József érsek Ybl Miklóst kérte fel a tervek elkészítésére, aki a helyszíni bejárást követően 1889. május hó 21-én válaszolt az érseknek. Ebben az olvasható, hogy *„Az egri érseki lyceum épület tetőzetén létesítendő csatorna költségeinek meghatározásához, különböző fémekből kiállított csatornák költségét állítottam össze, melyeknél a Markasoly Vilmos egri bádogos mester úr költségvetésének ... árait vettem alapul. A »B« melléklet alatti árkimutatás pedig, miben a különböző fémekből készített munkák egységárai vannak föltüntetve, zsinórmértékül szolgált.”* A különböző fémek alatt rezt, és *„horganyzott vasbádog”*-ot értett. A konkrét bekerülési költségek közlése után azzal fejezi be levelét, hogy *„Ezen költség összeállításból következik, hogy ha rézből készíttetik a munka, akkor a függő csatorna lesz olcsóbb, ha pedig horganyzott vasbádogból-, úgy a tetőszegélyen fekvő csatorna jön kevesebbe. A réz mindenesetre a legtartósabb ilyenmő fedőanyag, és monumentális épületeknél tartóssága miatt olcsó is, amennyiben nagyon ritkán szükséges javítani, de a horganyzott vasbádog is eltart 40-50 esztendeig, ha jó minőségű, és kellő felügyeletben részesíttetik.”* A főpásztor néhány nappal később közölte a líceumi gondnokkal, hogy *„A lyceum tetőzetére alkalmazandó hófogó rostélyok és levezető csatornák tervei közül, Ybl Miklós fővárosi műépítész javaslata alapján, a rézlemezekből készített függő csatornák tervét”* fogadja el. Levelének további részében megnevezi a kivitelezést felügyelők személyét, és a levélhez mellékelve van a kivitelezővel kötendő szerződés szövege is. Ennek első pontja szerint Markasoly Vilmos bádogosmester elvállalja a Líceum nyugati és déli oldalának tetőrészeire a csatornák és hófogók elkészítését, *„az Ybl Miklós budapesti műépítész által készített, s e szerződés mellékletét képező terv, és költségvetés szerint.”*⁹³ A kivitelezés megkezdését a szerződés értelmében mintadarabok készítése, és azok elbírálása előzte meg, amelyet Répássy László főkáptalani mérnök, valamint Streimmelwöger Rezső építész folytatott le. Az erről felvett jegyzőkönyv június 28-án kelt, és mindent rendben talált. A líceumi gondnok 1889. október végén kelt levelében olvasható, hogy Markasoly Vilmos augusztus 18-án jelentette, a munka elkezdésére készen áll. Másnap el is kezdte, és október 19-én fejezte be azt. Az átvételről az október 23-án felvett jegyzőkönyv szerint, a kivitelező a szerződés minden pontjának maradéktalanul eleget tett. 1918-ban hadicélokra

⁹³ A tervek fotómásolatát lásd a képek között.

leszerelték, és elszállították a csatornákat. A hadsereg oly módon volt köteles pótolni azokat, hogy a más anyagból készült új csatornák vizuálisan minél inkább hasonlóak legyenek az eredetihez.⁹⁴

A nyomdában már 1910-től villamos meghajtású nyomdagép üzemelt, de világítási célra szolgáló villamos hálózattal csak 1919-ben látták el az épületet. Az addig használt ásványolaj alapú világításhoz ekkor már egyáltalán nem lehetett beszerezni olajat.⁹⁵

Az I. világháború eseményei a Líceumot is érintették. A hadsereg szükségleteire több mindent lefoglaltak, és elszállítottak. 1917-ben elvitték a tetőfedésre szolgált 172 m² vörösréz, a csillagvizsgáló rézborítását,⁹⁶ és a Líceum „egyik, 110 kilogram súlyú harangját”-t.⁹⁷

Egy éveken át visszatérő „árverési hirdetmény” a helyi sajtóból:

„Ezennel közhírré teszem, hogy :

- 1. a tűzoltók épületével szemben elhelyezett ;*
- 2. Irgalmasrend melletti (Halaspiaci);*
- 3. Lyceum északi oldalán elhelyezett;*
- 4. Lyceum déli oldalán a Káptalan utcában és*
- 5. Szunyogközben lévő trágyaládák tartalma*

1920. január 1-től 1920. dec. 31-ig terjedő időre f. évi december hó 9-én délelőtt 9 órakor a városházán tartandó nyilvános árverésen elfognak adatni.

Az árverési feltételek Egerváros közíg. iktató hivatalában megtekinthetők.

*Jankovics Dezső s. k.
polgármester.”⁹⁸*

Akárcsak a napóleoni háborúkat követően, az I. világháború utáni időkben is kevésnek bizonyult az a pénzösszeg, amelynek kamataiból az épületet fenntartották. Szmracsányi Lajos érsek 1921-ben ezért 100.000 koronával, majd példáját követve a főkáptalan ugyancsak 100.000

⁹⁴ Kiss Péter: Ybl Miklós munkásságának eddig ismeretlen helyszíne – Eger. Előadás a Magyar Tudományos Akadémia székházában, valamint a Budapest Főváros Levéltárában 2014. április 8–9-én rendezett „Életmódja: építész” című tudományos konferencián. Megjelent: KISS Péter Ybl Miklós munkásságának eddig ismeretlen helyszíne – Eger. In: Ars Hungarica 2014. 4. sz. 600–605.

⁹⁵ EFL. AN. Lycaeii aedificium 1914–1923. rsz. 2505. irsz. 3513/1919.

⁹⁶ Lásd a 94. sz. jegyzetet.

⁹⁷ EFL. AN. Lycaeii miscellanea 1899–1918. rsz. 2515. irsz. 2771/1917.

⁹⁸ Egri Népújság, 1919. december 7. 4.

koronával gyarapította az e célt szolgáló pénzalapot. Tagjai közül Török Kálmán prépost-kanonok egymaga szintén ekkora összeget ajánlott fel⁹⁹ 1922-ben az érsek újra 100.000 koronával növelte a fenntartási alapot.¹⁰⁰

1925. január 31-én földrengés volt Egerben. A korabeli helyi sajtó szerint ennek során „Az érseki líceumnak különösen a keleti és déli oldalát viselte meg a földrengés. Az ősrégi, ölnyi vastag falakon is elég sűrűn láthatók a repedések.”¹⁰¹

A Heves megye műemlékei című munka szerint 1925-ben,¹⁰² egy 1927-ben keletkezett irat szerint viszont csak 1926-ban kezdődött el az épület renoválása.¹⁰³ Wälder Gyula 1930. január 12-én azt írta Szmrecsányi Lajos érseknek, „Nagybecsű megbízása alapján felülvizsgáltam az egri érseki Lyceum tatarozási munkáinak végszámláját.”¹⁰⁴ Egy 1935-ben kelt irat szerint 1927–1929-ig történt meg a Líceum felújítása, mert az 1926-ban „külön munkaprogram” alapján készült tetőfedő munkákat nem kezelték együtt a többi munkafolyamattal.¹⁰⁵ A város azzal járult hozzá az épület felújításához, hogy rendeztette a Líceum környékét. Hatóságilag megszüntették azt a szokást, hogy vásárok alkalmával a szekerek a Líceum északi oldalánál parkolhattak. Ugyanekkor az érsek úgy rendelkezett, hogy a Líceum udvarán semmiféle épület nem lehet, és a befásítást is megszüntette.¹⁰⁶ Az épület falán elhelyezett közvilágítási vezetékeket besüllyesztették a Líceum falába. Eltávolították az épület faláról a hirdető táblákat, és helyettük hirdető oszlopot állítottak fel. Ugyancsak eltávolították az épület mellől a reklám padokat.¹⁰⁷

1927-ben az építési vállalkozó Nagy testvérek megbízást kaptak az érsektől a Líceum, a főszékesegyház, és az érseki palota állapotának folyamatos felügyeletére, azok karbantartására vonatkozó javaslatok megtételére.¹⁰⁸

⁹⁹ EFL. AN. Lycaeï aedificium 1914–1923. rsz. 2505. irsz. 3266/1922.

¹⁰⁰ EFL. AN. Lycaeï aedificium 1914–1923. rsz. 2505. irsz. 5134/1921. és 3453/1922.

¹⁰¹ Földindulás. In: Eger című lap, 1925. február 1. 1.

¹⁰² DERCSÉNYI Dezső – VOIT Pál 1972. 461.

¹⁰³ EFL. AN. Lycaeï aedificium 1924–1944. irsz. 1201/1927.

¹⁰⁴ EFL. AN. Lycaeï aedificium 1924–1944. irsz. 351/1930.

¹⁰⁵ EFL. AN. Lycaeï aedificium 1924–1944. irsz. 3528/1935.

¹⁰⁶ Uo.

¹⁰⁷ EFL. AN. Lycaeï aedificium 1924–1944. irsz. 5903/1927.

¹⁰⁸ EFL. AN. Lycaeï aedificium 1924–1944. irsz. 1182/1927.

1929-ben „A vakációról hazatérő egrieket kellemes meglepetésben részesítette a város vezetősége.”¹⁰⁹ „A Lyceum renoválásával kapcsolatban hét új vaslámpát szereltek föl az impozáns épületre. Kettő már régebben fölkerült a nagykapu két oldalára, most pedig az épület falaira szereltek föl remek elgondolású és precízen kidolgozott barokk stílusú hatalmas vaslámpákat. A majdnem két méteres művészi kidolgozású vas alkotmányok gyönyörűen illeszkednek a Lyceum barokk falaihoz. Egy-egy lámpa 1500 darabból van összeállítva, ami külön érdekességet ad a darabonként 900 pengőért készült művészi munkának. Wälder Gyula tanár tehetsége ismét gazdagította városunkat. A mű gyönyörűsége és mesteri megoldozása pedig ismét ifj. Zachár Ferenc, városunk képességeiről már régen elismert lakatos mester művészi kezét dicséri. A lámpák mind kézzel kovácsoltak... A Lyceum új lámpáit rövidesen beüvegezik és majd befestik, hogy végleg átadják rendeltetésüknek.”¹¹⁰

1938-ban kibővítették az Érseki Tanítóképző Intézetet. A korabeli hír szerint az átalakítás során „az iskolát magában foglaló öreg Líceumnak nemcsak a szellemével kellett megbirkózni, hatalmas faltömegeivel is... Végre is... engedte, hogy ...a mai nap fénye áradjon be ... termeibe.”¹¹¹

1938-ban Eger városának, mint tűzrendészeti hatóságnak az előírása alapján került sor a padlástérben a tűzfalak felhúzására.¹¹²

Az épületet 1944-ben háborús károk érték.¹¹³ A helyreállítási munkák során 1945-ben az épület tetőzetét javították.¹¹⁴ Erre a célra 1946-ban az Újjáépítési Minisztérium az Újjáépítési Közmunkaválltság Alapból 10.000 Ft segélyt adott.¹¹⁵ Czapik Gyula érsek 1947-ben egyebek mellett azt írta az Építés – és Közmunkaügyi Minisztériumnak címzett levelében, hogy a háború alatt a mintegy két hétig tartó ostrom idején 22 aknatalálat érte az épületet, és a közvetlen közelében 3 nagyméretű bomba robbant fel. A falak, az ajtók, az ablakok annyira megsérültek, hogy azok teljes helyreállítása évekig tartó munkát és jelentős költséget

¹⁰⁹ Barokk kandelábertek a Líceumon. In: Egri Katolikus Tudósító, 1929. szeptember 119.

¹¹⁰ 1500 darabból készült a Líceum egy-egy barokk (sic) lámpája. In: Eger című lap, 1929. augusztus 22. 2.

¹¹¹ Az Egri Érseki Római Katolikus Tanítóképző Intézet értesítője az 1937–1938. iskolai évről. Eger, 1938. 4.

¹¹² EFL. AN. Lycaeī aedificium 1924–1944. irsz. 2199/1938.; EFL. AN. Líceumi gondnokság iratai. irsz. 34/1936. sz.

¹¹³ EFL. AN. Lycaeī aedificium 1945–1975. irsz. 2330/1945.

¹¹⁴ EFL. AN. Lycaeī aedificium 1945–1975. irsz. 3038/1946.

¹¹⁵ EFL. AN. Lycaeī aedificium 1945–1975. irsz. 5577/1946.

igényel. A legsürgősebb tatarozási munkák elkészültek, az épület állagának megőrzése céljából azonban még további sürgős teendők vannak. Kérelmét fedezethiány címén elutasították.¹¹⁶ A földbirtokreformot követően az érsek és a káptalan már nem tudta biztosítani az épület fenntartását, ezért azt az abban elhelyezett intézményeknek kellett átvállalni.¹¹⁷

1948. július 31-én jegyzőkönyv készült a Líceumnak az egyházi intézmények és az államosított iskolák általi közös használatáról.¹¹⁸ 1949-ben a kápolna kivételével a teljes épületet államosították:

„J E G Y Z Ő K Ö N Y V

Felvétetett a Vallás és Közoktatásügyi Miniszter Úr 1254–13.001–9/1949 számú rendelet alapján a Líceum teljes államosítása ügyében.

Jelen varnak: Dr. Horváth Miklós Tanker. Főigazgató, mint a kultuszminiszter úr képviselője, Marton Ferenc Tanker. Főigazgatóság oktatási előadója: Dr. Némedi Lajos állami Ped. Főiskola igazgatója; Laczkó András állami Ped. Főiskola helyettes igazgatója; Olaj István a volt felekezeti Líceumnak az Egri Érsek által megbízott gondnoka és Varga Istvánné, Aradi Erzsébet jegyzőkönyvvezető, Tanker. Főigazgatóság leírója.

Dr. Horváth Miklós Tanker. Főigazgató ismerteti a Vallás és Közoktatásügyi miniszter Úr 1254–13.001–9/1949 számú rendeletét, melynek értelmében a Miniszter Úr utasítja Heves vm. Tanker. Főigazgatóját, hogy a Líceum épületét a benne lévő kápolna kivételével állami tulajdonba vegye.

Dr. Horváth Miklós Tanker. Főigazgató az 1948: XXXIII. tc. 6.§-nak /1/ bekezdésében foglalt felhatalmazás alapján kiadott 8000/1948 V.K.M. számú rendelet 1 §-ának /1/ bekezdése, valamint az 1254–13.001–9/1949 V.K.M. számú rendelet alapján állami tulajdonba veszi a volt romai katolikus Líceum épületének a következő, még állami tulajdonba nem vett részét: 1./ A Líceum tornyának összes helyisége. 2./ A nagy könyvtárat berendezésével együtt. 3./ A kis könyvtárat berendezésével együtt. 4./ Az eddig állami tulajdonba nem vett torony helyiségeinek berendezési tárgyait.

¹¹⁶ EFL. AN. Lycaeï aedificium 1945–1975. irsz. 3404/1947.

¹¹⁷ EFL. AN. Lycaeï aedificium 1945–1975. irsz. 5401/1946.

¹¹⁸ EFL. AN. Lycaeï aedificium 1945–1975. irsz. 4199/1948.

Dr. Horváth Miklós Tanker. Főigazgató felhívja Olja (sic) István urat a volt római katolikus Líceumnak egri Érsek által kirendelt gondnokát, hogy a fent megnevezett helyiségek kulcsait adja át, az állami Pedagógiai Főiskola igazgatóságának. Egyben ismételten megállapítja Dr. Horváth Miklós Tanker. Főigazgató, az idézett 8000/1948 V.K.M. számú rendelet 1 §-ának /1/ bekezdése alapján, hogy a fent megnevezett helyiségek és berendezési tárgyak a 1254—13.001-9/ 1949 V.K.M. számú rendelet alapján nem esnek a fentebb idézett T.1.§/2/ alá; tehát a kápolna kivételével, melyre a 1254-13.001-9/ 1949 V.K.M. számú rendelet alkalmazta 8000/1948 V.K.M. számú rendelet alapján a T.1.§/2/ hatályát, a fentebb megjelölt összes helyiségek felszerelésükkel állami tulajdonba kerülnek.

Olaj István úr a volt római katolikus Líceum az egri Érsek úr által megbízott gondnoka kijelenti, hogy Ő nem illetékes a fent idézett rendeletet végrehajtásában, mivel erre az egri Érsek Úrtól felhatalmazást nem kapott.

Dr. Horváth Miklós Tanker. Főigazgató ezért közvetlenül Főtisztelendő Dr. Czapik Gyula Egri Érsek Urat a fenti idézett rendeletek alapján felkéri, hogy a nevezett helyiségek kulcsait átadni szíveskedjék az állami Pedagógiai Főiskola Igazgatóságának, erre név szerint meghatalmazott Dr. Némedi Lajos igazgatónak és Laczko András helyettes Igazgatónak. A nevezett személyeknek a meghatalmazást Dr. Horváth Miklós Tanker. Főigazgató a jegyzőkönyv mellékleteként csatolja.

Dr. Horváth Miklós Tanker. Főigazgató utasítja az állami Pedagógiai Főiskola Igazgatóságát, hogy a nagy- és a kis könyvtár helyiségében levő könyveket használatba ne vegyék, mivel ezen könyvek tulajdon jogát a Vallás és Köznevelésiügyi Miniszter Úr a 8000/1948 V.K.M. számú rendelet 9 §-ának /2/ bekezdése értelmében dönti el.

Jegyzőkönyv felolvastatván aláíratott. Eger, 1949. szeptember 10-én.”¹¹⁹
Az egri Líceum az első, egyetem céljára emelt épület hazánkban.¹²⁰ Épült 1763–1782 között.”¹²¹

¹¹⁹ EFL. AN. Lycaeii aedificium 1924–1944. irsz. 4709/1949. Közzéteszi KISS Péter 2013. 152–154.

¹²⁰ MÉSZÁROS István 1993. 34.

¹²¹ DERCSÉNYI Dezső–VOIT Pál 1972. 465.

7. kép.

Ezen a 19. sz. végi üvegpoháron a felirat szerint a „Székesegyház
Érseki Lyceum” látható. (Tóth László gyűjteményéből)

8. kép.
A Líceum képe egy üvegből készült levélnehezéken.
(Tóth László gyűjteményéből.)

9. kép.
A Líceum egy Károly Károly által 1915-ben kiadott képeslapon.

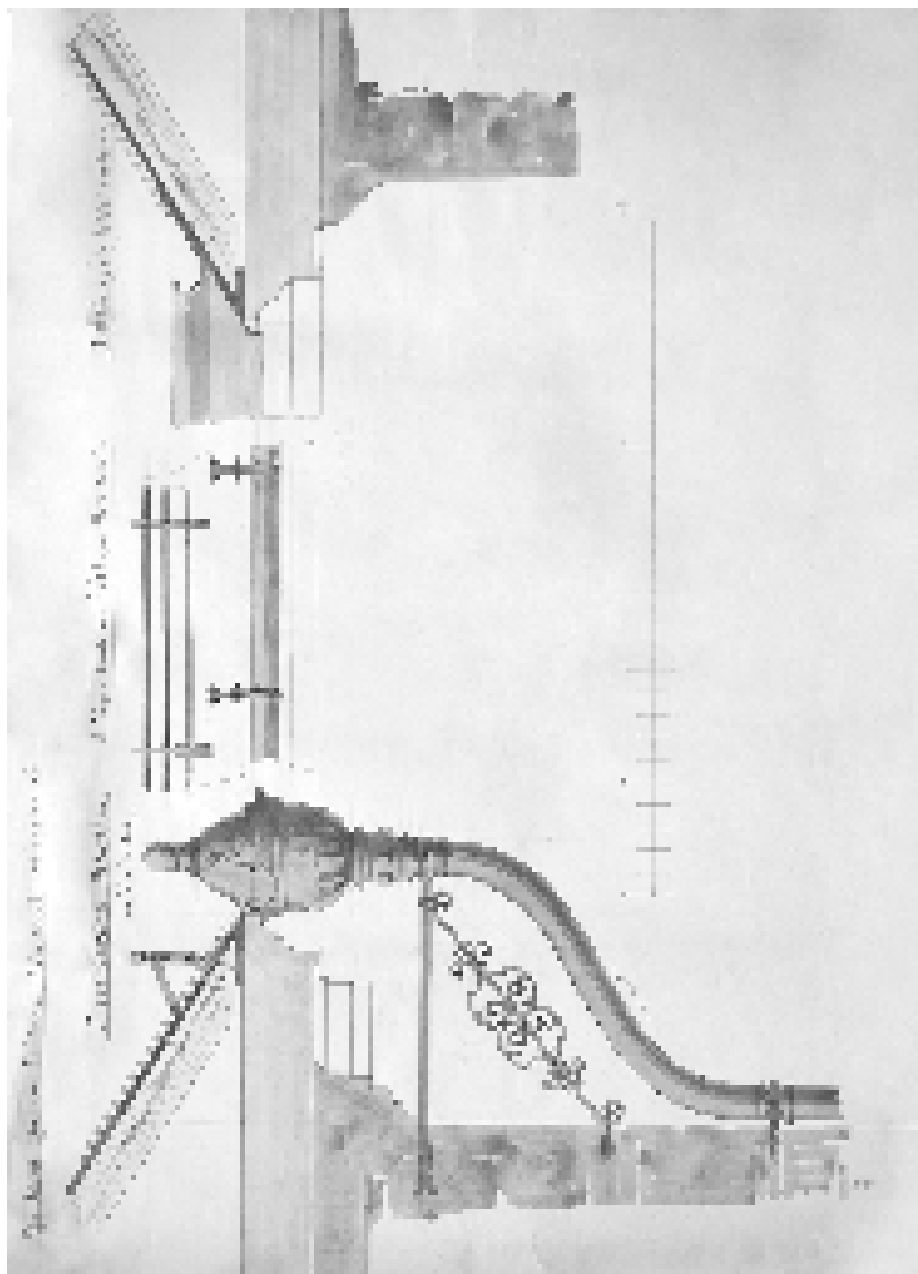
10. kép.

Wälder Gyula, a Líceumban látható Eszterházy Károly emléktábla tervezője.

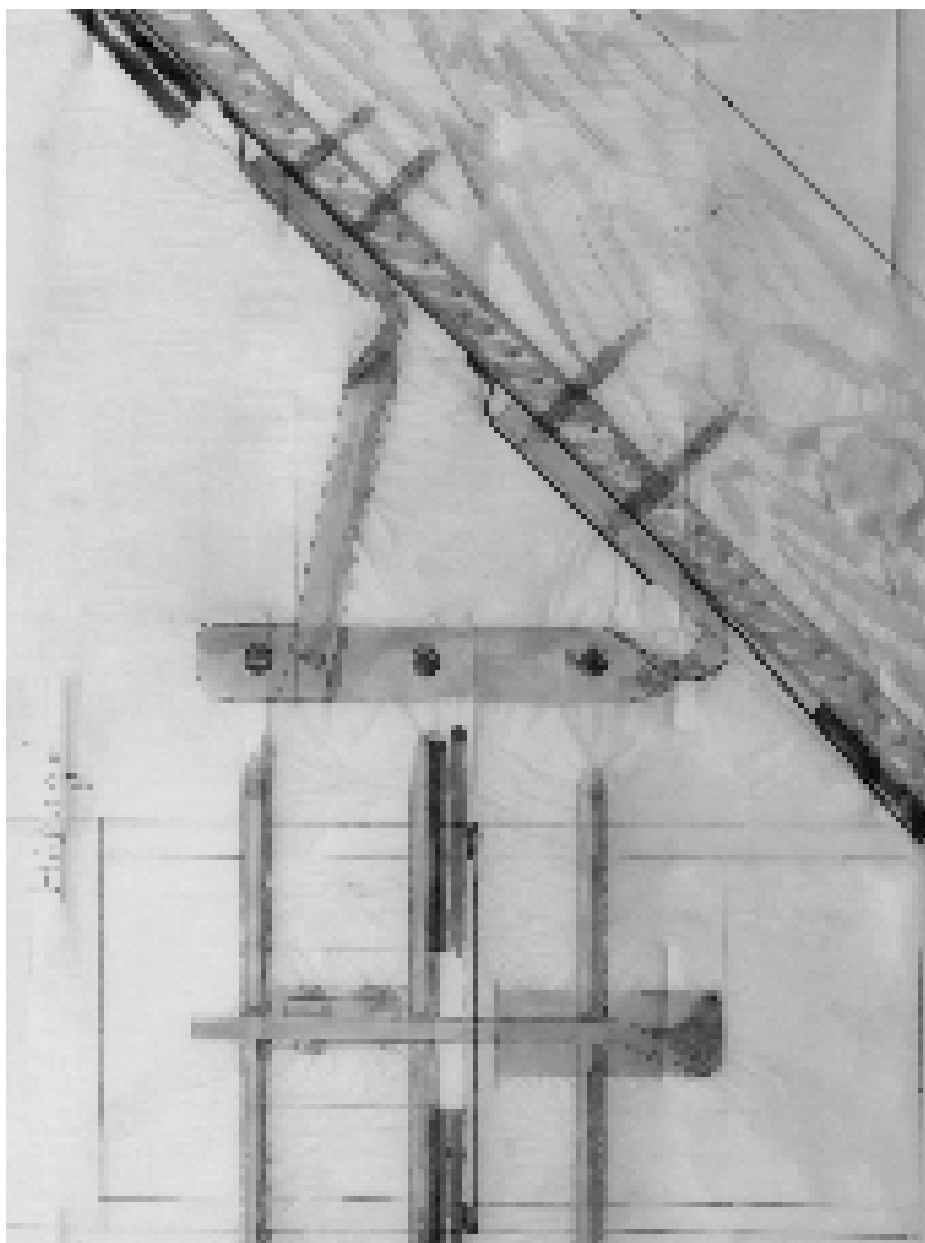

11. kép.

Ybl Miklós, a Líceum csatornáinak és hófogóinak tervezője.

12. kép.
Ybl Miklós csatorna terve a Líceumra.

13. kép.
Ybl Miklós hófogó terve a Líceumra.

14. kép.
A cserépkályhák egyike a 20. század első felében.

Oktatás a Líceumban

A Líceum felépítésétől kezdve az oktatást szolgálja. Ennek ellenére máig nem jelent meg egyetlen olyan könyv sem, amelyik kitérne az épületben működött összes ilyen jellegű intézményre. Ez vonatkozik a legújabb szakirodalomra, Az egri Domus Universitatis és Líceum című tanulmánykötetre is, amelynek alcíme *„oktatás, tudomány, művészet.”*¹²² Tartalomjegyzékében több oktatási intézmény, oktatási terület neve megtalálható ugyan, de a bölcséleti iskolára, a csillagászati oktatásra, a belvárosi elemi iskolára, az itt is működött főreáliskolára, az Egeri Községi Közigazgatási Tanfolyamra, az alsó fokú kereskedelmi iskolára, a szőlészeti és kertészeti oktatásra vonatkozókat hiába keressük. Ez a tanulmánykötet alcímén kívül azért is szembeötlő, mert ezekkel az utóbbi kettő kivételével már 2011-ben foglalkozott egy helyi kiadvány.¹²³ A kertészeti és szőlészeti oktatásról pedig a korabeli helyi sajtóban, és 1998-ban az Egeri Mezőgazdasági Szakközépiskola és Szakmunkásképző Intézet évkönyvében is megjelent, hogy *„Samassa József egri érsek a felnőttek oktatása céljából a lyceumban egy tantermet bocsátott... rendelkezésre.”*¹²⁴

*A teológiai oktatás és a generale seminarium*¹²⁵

Telekesy István azt püspök kérte a káptalantól, hogy a tulajdonában lévő bélháromkúti egykori ciszterci apátságot engedje át az Egerben létesítendő papnevelő intézet céljára. A káptalan 1700. szeptember 21-én teljesítette a püspök kérését. Telekesy kezdeményezésére I. Lipót király 1700. október 17-én jóváhagyta a bélháromkúti apátságnak a leendő papnevelő intézet céljára történő bekebelezését. A püspök ugyancsak 1700-ban megvásárolt egy telket Koháry Istvántól a létrehozni szándékozott intézet számára. Ezt a következő évben a Schwarcz Mátyástól megvásárolt házzal egészítette ki, amelyre emeletet húzatott.

Telekesy 1709. augusztus 4-én adta ki az egri papnevelő intézet

¹²² PETERCSÁK Tivadar (szerk.) 2013.

¹²³ KISS Péter: Az Egeri Főegyházmegyei Könyvtártól a Líceumig. Eger, 2011.

¹²⁴ BODNÁR László – FERENCZY Sándorné (szerk.) 1998. 21.

¹²⁵ BOZSIK Pál 1910.; KOVÁCS Béla 1996.; BÖKÖ PÉTER 2004. és TÖRÖK József 2006. adataiból.

alapítólevelét, amely 6 alumnust¹²⁶ tudott befogadni. Az intézet egy konviktussal¹²⁷ volt kapcsolatos, amelyben 10 szegény nemes ifjú nevelését végezték. Őket csak grammatikára oktatták a kassai nemesi konviktus mintájára és filozófiából abszolvátk. A püspök Kassán, Lőcsén, Késmárkon helyezett el pénzösszegeket, amelyeknek kamatai szintén a papnevelő intézetet illették. Egerben a Hatvani kapunál megvásárolta Levin de Potskától annak majorját 1500 forintért, valamint helyileg a mai Széchényi utca északi felében egy malmot is megvásárolt az intézetnek. Végül a Borsod megyében fekvő Harsány és (Sajó)Kürt falvakat per útján visszaváltotta és azt is az intézménynek adományozta. A püspök az Egri Papnevelő Intézetet a Szűz Mária oltalma alá helyezte, és intézkedett az intézetben érvényes előírásokra vonatkozóan is.

Az intézet 1705-ben nyílt meg. Eleinte csupán egyetlen jezsuita tanár végezte az oktatást, aki az erkölcstan és a gyakorlati lelkipásztorkodás legszükségesebb ismereteit tanította. Amikor 1707. április 7-én ennek a tanárnak is el kellett hagynia a várost, az oktatás csak évekkel később 1711-ben folytatódott. 1719-ben kezdődött az intézmény két tanerős időszaka. A képzés időtartama kezdetben egy, majd kettő, legkésőbb az 1725/26-os tanévtől pedig három esztendő volt. 1711-ben öt, 1713-ban tizenhárom, 1722-ben húsz, a további években pedig 1754-ig húsz és huszonöt között volt a klerikusok száma.

1740-ben bevezetésre került a kánonjog oktatása. Ebben az évben ugyanis Foglár György egri kanonok, címzetes püspök megalapította a városban a magyarországi második jogi iskolát. Ezzel párhuzamosan 3000 forintot adományozott a papanevelő intézetnek, hogy kamatából egy kánonjog tanárt alkalmazzanak. Az új tantárgy első tanára Nedeczki László volt.

1754-ben Barkóczy Ferenc püspök Mária Terézia példáját követve átszervezte az egri papképzést. Elvette a tanítás jogát a jezsuitáktól és saját egyházmegyéjének papjaira bízta. Az oktatás időtartama négy esztendő lett, és a már említett három tantárgy mellé bevezetésre került az egyházi ékesszólástan, a latin és görög egyházi szertartások valamint a gregorián ének. A püspök 1754. április 20-án a 12. kanonoki stallumot a teológus kanonok számára foglalta le, amelyre Ambrosovszky Mihályt nevezte ki, aki ezzel egyben az átszervezett intézet első igazgatója is lett. 1754 októberétől volt új tanterve az intézetnek, amelynek Szent János

¹²⁶ Alumnus: ingyenes ellátásában részesülő diák.

¹²⁷ Konviktus: ahol a tanulók közösen laknak és étkeznek

evangélista lett a védőszentje. A növendékek közé hat görög katolikus is bekerült, ezért 1754-től a görög szertartás oktatása is elkezdődött. 1757-ben bevezetésre került a héber nyelv oktatása.

Barkóczy 1760-ban egyesítette a kassai szemináriumot az egrivel. Huszonhét kassai növendék érkezett Egerbe, ahol ezzel 40 főről 67-re emelkedett a növendékek száma.

1774-ben a Líceum építése olyan szakaszába jutott, hogy ez év novemberében a teológiai, a jogi és a bölcséleti oktatás átköltözhetett az épületbe. A legújabb szakirodalom, Az egri Domus Universitatis és Líceum című kötet papképzéssel foglalkozó tanulmányában a kötet 214. oldalán az olvasható, hogy *„teológus képzés a Líceumban 1700–1945”* között volt. A téves évszám csupán egy elírás, mert ugyanezen tanulmányban a kötet 220. oldalán a helyes évszám olvasható: *„az 1774–1775-ös tanévtől kezdődően a teológiai előadásokat az addigra már felépült Líceumban tartották.”*

1777-ben megjelent a Ratio Educationis, amely a hittudományokat még nem érintette, de a következő évben a *„Teológiai Tanulmányok Szabályzata”* már előírta azok tanítási módját. Eszterházy Károly püspök 1779. augusztus 10-től vezette be ezek alkalmazását.

II. József 1783 áprilisában Magyarországra vonatkozólag is elrendelte a több egyházmegye papnövendékeinek oktatására szolgáló központi papnevelő intézetek az úgynevezett generale seminariiumok megszervezését, és az egyházmegyei szemináriumok megszüntetését. Az új intézmények helye Pozsony, Eger valamint Zágráb lett. Szabó András javaslatára – aki a budai egyetem hittudományi karának majd a pozsonyi generale seminariiumnak volt az igazgatója – Batthyány József prímás egyebek mellett azt az előterjesztést tette, hogy Egerbe 367 növendék kerüljön. Ez a létszám Egerből, Kalocsáról, Nagyváradról, Kőrösről (a kőrösi görög katolikus püspökség székhelyéről), valamint minorita és ferences szerzetesek közül került ki. Az egri generale seminariium 1784. április 16-tól 1786 tavaszáig működött. Ekkor II. József rendeletére a zágrábi generale seminariiummal együtt megszűnt, és a kettő összevonva ugyanezen év őszén Pesten a pálos kolostorban nyílt meg. Az intézménnyel együtt kerültek el az egri kispapok is Pestre. A király halála után II. Lipót 1790-ben megszüntette a generale seminariiumokat és ekkortól kezdődően ismét voltak egyházmegyei szemináriumok.

1800-ban tűzvész volt Egerben, amely a szeminárium épületét is számottevően megrongálta.

1804-ben történt meg az egri egyházmegye felosztása. Területéből

létrehozták a kassai és a szatmári püspökségeket, az egri püspökségből pedig érsekség lett. Az egyházmegye javainak felosztása során sor került a papnevelő intézet vagyonának a felosztására is. A kispapok létszámának megállapításánál a kisebb területűvé lett egri egyházmegye papjainak számát vették figyelembe. Száz emberre évenként négy újat számítottak. A papság számát és a négy év teológiát figyelembe véve a kispapok létszámát 46 főben állapították meg. A Líceumnak volt egy 120.000 Ft összegű tőkéje, amit az egyházmegye papsága adott össze többszöri gyűjtés során. Ennek az összegnek a felét, azaz 60.000 Ft-ot meghagytak a Líceumnak, míg a másik felét két egyenlő részre osztva a két új egyházmegye kapta a kispapok neveltetésére. Amíg a két új egyházmegye nem tudta hasznosítani a 30—30.000 Ft-ot, addig a Líceumban kellett oktatni a két püspökség arányos számú papnövendékeit is.

1825-ben a szemináriumi kápolnában új mennyezetfreskó és új oltár készült.

1835. december 19-én megalakult az intézetben a Theológiai Magyar Olvasó Társaság, későbbi hétköznapi nevén az irodalmi iskola, amely *„közköltségen vett magyar könyvek által, a honi nyelv és litteratura tanulását és mindennémű hasznos ismeretek megszerzését”* tűzte ki céljául. Tagja volt e korban mások mellett Szvorényi József, Tárkányi Béla és Pájer Antal is. 1844 februárjában Petőfi Sándor volt az intézet kispapjainak vendége, és ennek a látogatásnak az emlékét őrzi az Egri hangok című verse.

1848/1849-ben több kispap is beállt a honvédek közé.

A Szentszék és az osztrák kormány 1855-ben egyezményt kötött, amely kimondta, hogy a szemináriumok vezetésében, az előjárók kinevezésében és elmozdításában, valamint a növendékek felvételében a püspököknek teljes szabadságuk van.

1895-ben a teológia négy évfolyamán 50, a gimnázium VII. és VIII. osztályában 30 kispap volt. A tanterv a régi keretek között mozgott az egész országban: I. év: Ószövetség és alapvető hittan, II. év: Újszövetség és egyháztörténelem, III. év: ágazatos hittan és erkölcsstan, IV. év: lelkipásztorkodástan és egyházjog.

1908-ban dr. Demkó György került az intézet élére. Az új rektor korszerűsítette az intézetet: bevezette az épületbe a vizet, és angol típusú illemhelyeket építtetett. Megvásárolta az épület déli szárnya melletti pincét, majd az ezen keresztül lefektetett vezetéken át rákapcsoltatta az épületben ekkor létrehozott villamos hálózatot az

érsekség házi villanyfejlesztőjére. Ekkor szűnt meg a petróleumlámpák használata. Újra padlóztatta, helyenként parkettáztatta a termeket, és figyelme még a külső gazdaságok rendbe hozatalára is kiterjedt.

1919-ben az épület egy részét vöröskatonák foglalták el, s ekkor Szmrecsányi érsek a növendékeket egy időre haza küldte.

1920-ban Ivánovich Emil addigi spirituális lett az intézet rektora. Ő rendelkezett úgy, hogy a kispapokkal mindig ebédeljen együtt egy előjáró, és egyben elrendelte az ebédlői felolvasást.

1930-ban öt esztendőre emelkedett a teológiai tanulmányok ideje. Az ekkor dúló gazdasági válság a szemináriumnak is érzékeny anyagi károkat okozott, és vissza kellett térniük a külföldi egyetemeken tanuló növendékeknek.

1938. május 24-én a kispapok felutaztak az Eucharisztikus Kongresszusra. Ugyanezen esztendő júliusában Egerbe érkezett a Szent Jobb. A növendékeket 30 fő képviselte a szertartásokon.

1941 nyarán átalakításokra került sor az épületben. A harmadik emelet keleti szárnyát cellasorrá alakították át. Távozott Ivánovich rektor, az utóda Szentgyörgyi József lett, aki kisebb változtatásokat vezetett be a házi szabályzatban: a cellások hármásával sétálhattak a városban, a kártyázást pedig végérvényesen betiltotta.

A szeminárium épületét a harcok alatt nem érte komolyabb károsodás. A szovjet hadsereg bevonulása után itt működött egy ideig a Vörös Hadsereg kórháza. Ez alatt az idő alatt a növendékek a Szent József kollégiumban laktak.

Alig fejeződött be azonban a háború okozta károk kijavítása, amikor sor került a Líceum részleges államosítására. 1948. július 31-én jegyzőkönyv készült az államosított iskoláknak helyet adó egyházi épületek megosztása ügyében. Ebben egyebek mellett ez olvasható: *„Az egyházmegyei főhatóság további igényét fenntartani kívánja arra, hogy a Lyceum épületéből a háborús események folytán ideiglenesen a papnevelő intézetbe áthelyezett hittudományi főiskolai tantermek a Lyceum épületébe visszahelyeztessenek.”*¹²⁸ Erre azonban a Líceum teljes államosítása miatt már nem került sor.

¹²⁸ Idézi KISS Adrien 2009. 171.

*Az Egri Érseki Jogakadémia*¹²⁹

Minthogy az egri jogi oktatás előtt – Erdélyt nem számítva – csak Nagyszombatban volt ilyen képzés, az egri hazánk másodikként létrehozott jogi iskolája lett.

A jogi iskolát, a későbbi Egri Érseki Jogakadémiát Foglár György kanonok alapította 1740-ben katolikus ügyvédképzés céljából. Fenntartója a kezdeti időszaktól eltekintve az intézmény 1949-ben történt megszüntetéséig az egyházmegye volt. Védőszentje Szent János és Szent Ivó lett. Heves és Külső-Szolnok törvényesen egyesült vármegyék közgyűlése 1741. április 12-én hirdette ki a főpásztor által jóváhagyott alapító oklevelet, melyet az 1741. évi 44. törvénycikkkel az országgyűlés is elismert. Az oktatás az 1740/1741-es tanévvel indult a szemináriumban, és a hazai jogra, valamint az egyházjogra terjedt ki, a római jogra azonban nem. Ennek ellenére is volt annyira jó, hogy 1760-ban a nagyszombati jogi oktatás reformjához az egri iskola szolgált mintául. Kezdetben egy, majd az 1744/45-ös tanévtől két tanárral folyt a tanítás. 1744-ben Foglár megvásárolta önálló iskolaépületnek az akkor elhunyt Handler György Ignác kanonok lakóházát. Ma az angolkisasszonyok intézetének épülete áll ezen a telken. Az átalakítási munkák befejezését követően 1754-ben ide költözött át a Collegium Juridicumnak nevezett intézet. 1754-ben Barkóczy Ferenc püspök átszervezte az egri papképzést, és bejelentette egy háromfakultásos felsőoktatási intézet megszervezésének szándékát, amely a jogot, a teológiát és az 1755-ben fölállítandó bölcseleti oktatást foglalta volna magába.

1762-ben életveszélyessé vált az intézmény épülete, ezért az iskolát bezárták. Az oktatás csak az 1766/67-es tanévben indult újra a helyreállítást követően.

A püspök 1768. november 10-én úgy rendelkezett, hogy miután a joghallgatók ebben a tanévben kevesebben lesznek mint addig, tanteremnek a két kisebb termet használják, ahol könnyebb eltűnni a téli hideget. Ha pedig ott sem viselnék el, a tanárok bírják rá őket arra, hogy adjanak össze pénzt a fűtéshez fára. Ebben az esetben ő kész lesz kályhákat állíttatni a tantermekbe.

1774 őszére jutott a Líceum építése olyan szakaszába, hogy ez év

¹²⁹ UDVARDY László 1898.; SOÓS Imre 1967. és az intézmény évkönyveinek adataiból. Az 1942 utáni időszakot SZECSKÓ Károly 1996. alapján ismertetem.

novemberétől kezdődően már itt folytatódott az oktatás.

Az 1784. május 10-i 10576. sz. helytartótanácsi rendelet értelmében jogi és filozófiai oktatás csak az egyetemen, valamint a királyi akadémiákon folyhatott, ezért ezek tanítása Egerben az 1783/84-es tanév végétől kezdődően II. József 1790-ben bekövetkezett haláláig megszűnt. A király 1784. október 18-án Egerbe látogatott. Eszterházy a vele való tárgyalás során azt javasolta, hogy a Budáról Pestre áthelyezett, és ott helyhiánnyal küszködő egyetemet ideiglenesen helyezték át Egerbe, de az uralkodó elutasította azt.

II. József halálát követően a vonatkozó országgyűlési intézkedést kívárni nem akaró, és a tanítást minél előbb beindítani szándékozó Eszterházy 1790. október 8-án adta ki rendelkezését a líceumi iskolák újraindítására vonatkozóan.

A napóleoni háborúk idején a Helytartótanács 1809. augusztus 10-én kelt rendeletével katonai kórház céljára lefoglalta a Líceumot. A tanítás ekkor a Foglár-kollégiumba került. A háború nyomán fellépő devalváció következtében elértéktelenedett a Líceum fenntartási alapja is, akárcsak a jogi oktatás pénzügyi fedezetét biztosító Foglár-alap. Ez évről-évre közvetlenül kihatott az intézményre, a nehéz körülmények miatt ugyanakkor a tanárok több járandóságot sürgettek. A problémát az oldotta meg, hogy az érsek adakozásra szólította fel papjait: ő maga nyitotta meg sort, és kanonokjai folytatták azt. Így került egyensúlyba az intézmény fenntartási alapja.

Az intézményben az 1820/21-es tanév végéig a magyar nyelv és irodalom is tantárgy volt, de ezt követően felsőbb rendelkezésre már csak a filozófus hallgatóknak tanították.

Az egri születésű Kovács János 1824. augusztus 25-én kelt alapítólevelében 12 000 ezüst Ft alaptőkével, tizenhat hallgató számára félévenként utólag adományozandó ösztöndíjat alapított az egri líceumi vagy az annak helyébe lépendő iskolához. 1832-ben Imre János volt egri jogtanár négy növendékre szóló ösztöndíjat alapított: kettőt Pesten, kettőt Egerben tanulók számára.

1841. február 23-án kelt az a helytartótanácsi rendelet, amely jelentést kért az intézmény vezetésétől, hogy mikortól és mely tantárgyakat lehetne magyar nyelven tanítani. Az erre adott válasz sajnos nem ismert, de májusban olyan rendelkezés érkezett, hogy addig nem lehet magyarul oktatni, amíg arról felsőbb rendelet nem intézkedik. Decemberben újabb helytartótanácsi rendeletet kapott az iskola. Eszerint, amíg nincsenek megfelelő magyar nyelvű tankönyvek, addig

nem lehet a magyar nyelvű oktatást bevezetni. Ugyanekkor felhívta a Helytartótanács a tanárok figyelmét, hogy tiszteletdíj ellenében készítsenek megfelelő tankönyveket. A változás első jele az volt, hogy az 1842 szeptemberében kiadott ide vonatkozó rendelet előírta, hogy az iskolák igazgatóságai a továbbiakban magyarul levelezzenek a hatóságokkal. A tanítás és az ügykezelés azonban változatlanul latin nyelven történt. Az 1844. július 24-én kelt rendelet előírta, hogy több tantárgy, köztük a magyar közjog, a büntetőjog, a bányajog és a statisztika tanítási nyelve is a magyar legyen. Az 1845. augusztus 12-én kelt rendelet értelmében, a magyar nyelven tanított tantárgyaknak, a vizsgáit is magyar nyelven kell megtartani.

Az 1848/49-es tanévben nem volt tanítás, mert a Líceumban előbb magyar, majd osztrák katonai kórház működött.

1850. február 1-jétől kezdődően a Helytartótanács bezáratta az intézményt. Bartakovics Béla érsek 1861-ben előzetes engedély nélkül újra indította a tanítást. Erre vonatkozó levelében egyebek mellett azt írta: *„Hogy a köz- és általános kívánatnak megfeleljek, és a vidéken érzett felsőbb iskolákban hiányt pótoljam, az egri Lyceumnál már ez évben a jogi tudományokat visszaállítani elhatároztam ugyanazon terv szerint, mely a nyilvános Akadémiákban elrendeltetett.”*¹³⁰ Ezzel a tanulmányi idő a korábbi két esztendőről háromra emelkedett. Válaszában a Helytartótanács a főpásztor tudomására hozta, hogy az oktatás *„államhatósági felhatalmazás nélkül eszközölt visszaállítása körüli eljárása ....visszatetszőleg fogadtatott,”*¹³¹ de az oktatás tovább folytatódhatott. Új pecsétje lett az intézménynek, amely kör alakú volt és Szent János evangélistát ábrázolta jobb lábánál a sassal, a körirata pedig a következő volt: *„Az egri érseki főtanoda pecsétje 1861”*. Azért nem a joglíceum szó került a szövegbe, mert a teológia és a filozófia is ezt használta.

Az 1874/75-ös tanévtől kezdődően Trefort Ágoston miniszter rendelete értelmében lényeges változások léptek életbe. Ezek legfontosabb pontja az volt, hogy a jogakadémiák a doktorkreálás és a tanárképesítés kivételével az egyetemi jog- és államtudományi karokkal azonos jogállást kaptak, a tanulmányi idő pedig három évről négy évre emelkedett. Ezzel együtt járt az egyetemi tanári kategóriák alkalmazása is: nyilvános rendes tanár, nyilvános rendkívüli tanár, helyettes tanár,

¹³⁰ Idézi UDVARDY László 1898. 363.

¹³¹ Idézi UDVARDY László 1898. 365.

magántanár. Az új szabályozás lehetővé tette a „*speciálkollégiumok*” közötti szabad választást, érintette a vizsgák szerkezetét, emelkedett a tantárgyak és ezzel együtt a tanszékek száma is. Ez utóbbiak a következők voltak: 1. római jog; 2. jogbölcsélet és büntetőjog; 3. nemzetgazdaságtan, pénzügytan és magyar pénzügyi szervek; 4. magyar és osztrák magánjog; 5. peres és peren kívüli eljárás, váltó- és kereskedelmi jog; 6. statisztika és magyar közigazgatási jog; 7. jogtörténet és egyházi jog; 8. politika, magyar közjog, általános bevezetés a jog- és államtudományokba.

1880-ban Trefort a jogakadémiák nagy számára hivatkozva azt kérte dr. Samassa József érsektől, hogy önként szüntesse meg az egri intézményt, vagy járuljon hozzá, hogy valamelyik királyi jogakadémiával összevonják. A főpásztor egyikre sem volt hajlandó.

Az 1880/81-es tanévtől kezdődően jelentek meg nyomtatásban a kar éves jelentései „*Az egri érseki joglíceum évkönyve*” címmel.

1885-ben nem kötelező jelleggel, de „*tüzetesen ajánlott*” új tantárgyként került bevezetésre a közegészségtan.

Az 1890/1891-es tanévvel kezdődően új tanulmányi rendet léptetett életbe a miniszter azoknak a hallgatóknak, akikre vonatkozott az egyéves katonai kiképzés. Ezeknek a növendékeknek ugyanis ez idő alatt nem volt lehetőségük tanulmányaikat folytatni. Számukra az új tanulmányi rend úgy lett összeállítva, hogy a jogi tanfolyam az összes vizsgatárgy megfelelő óraszámú hallgatásával hét fél év alatt elvégezhető legyen. 1909-ben Szemlák Viktor bogácsi plébános, aki a jogakadémián az államvizsga bizottság külső tagja volt, dr. Udvardy László 35 éves jogtanári évfordulója alkalmából 2000 Ft összegű alapítványt tett. Ennek kamataiból a tanári kar az iskola egyik szorgalmas római katolikus vallású hallgatóját jutalmazhatta meg.

1919 áprilisának elején államosították a jogakadémiát is, de a tanári kart a helyén hagyták.

1921-ben a vallás- és közoktatásügyi miniszter a jogászok túlképzésével indokolva, felvetette a felekezeti jogakadémiák megszüntetését, és 1923-tól kezdődően teljesen megvonta azok államsegélyét. Az érsek és a főkáptalan úgy döntött, hogy továbbra is fenntartják az intézményt. A rendeletet megismerve Eger város képviselőtestülete felajánlotta az érseknek, hogy a város kész magára vállalni az intézmény fenntartásának egyharmad részét. Az érsek megköszönte a felajánlott segítséget, de nem fogadta el azt.

1927-ben a vallás- és közoktatásügyi miniszter a felekezeti

intézetektől elvette a közhivatali állások elnyeréséhez szükséges jog- és államtudományi vizsgák megtartásának jogát.

Az 1940. évi XXVIII. tc. négyről kettőre csökkentette az évfolyamok számát, de a vallás- és közoktatásügyi miniszter 1941. IV. 22-én engedélyezte a négy évfolyamot.

1943-ban Gyomlay László a Magyar Irodalom- és Művészetpártoló Egyesületben fölvetette az egri egyetem közel kétszáz éves gondolatának megvalósítását, amit az egyesület elnöke és Harsányi Zsolt író is támogatott, de nem lett folytatása.

Még be sem fejeződött a II. világháború, amikor 1945. január 22-én a Magyar Nemzeti Bizottság egri ülésén Kardos László a Magyar Kommunista Párt képviselője azt javasolta, hogy a bizottság kezdeményezze egy háromfakultásos egri egyetem létrehozását. Ugyanez a párt 1946 márciusában is támogatta az egyetem tervét, de annak katolikus jellegét már nem.

A háború befejeződését követően Gyomlay László 1945. október 15-én cikket írt a Köznevelés című lapba Katolikus egyetemet címmel. Az intézmény legmegfelelőbb helyének Egert ítélte. Kihallgatást kért Czapik Gyula érsektől, aki helyeselte az egri egyetem ügyével való törődést.

Nem sokkal ezt követően kihallgatáson volt Mindszenty bíborosnál, akinek átadta a saját maga által kidolgozott egyetemi tervet. Ez feltehetőleg az volt, amelyet 1945. december 16-i dátummal az „Egri Katolikus Eszterházy Tudomány Egyetem” címmel” készített.

Eger város kultúrpolitikai bizottsága 1946-ban azt javasolta a képviselőtestületnek, hogy forduljon a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez a Hittudományi Főiskolának és a Jogakadémia Karnak bölcsészkarral való kiegészítéséért, s ezzel együtt egyelőre egy háromkarú tudományegyetemnek a megszervezéséért.

Czapik Gyula érsek 1946. március 14-én terjesztette az egri katolikus egyetem tervét a püspöki kar elé, amely azzal egyetértett. Ugyancsak 1946 első felében dr. Tóth József egri jogakadémiai tanár is készített egy tervezetet a katolikus egyetemre vonatkozólag.

1946. augusztus 4-én Budapesten a Szentföldi Ferencrendi Zárdában megalakult a Katolikus Egyetem Barátainak Egyesülete a fővárosi katolikus egyházközségek küldötteiből. Legfontosabb célja az egyetem megvalósításához szükséges pénzügyi fedezet biztosítása és az egyetemlétesítés tervének népszerűsítése volt. December 8-án, illetve azt követően több alkalommal pénzügyűjtést rendeztek.

1946. szeptember 1-jétől kezdődően az Egri Érseki Jogakadémiát

Magyar Katolikus Jog- és Államtudományi Karrá szervezték át. A Magyar Katolikus Püspöki Kar 1946. VII. 20-án Czapik érsek javaslatára elfogadta, hogy az Egri Érseki Jogakadémia Magyar Katolikus Jogi- és Államtudományi Kar néven a püspöki kar fennhatósága alá kerüljön. A tanári kar által kidolgozott új tanulmányi- és vizsgarendet a vallás- és közoktatásügyi miniszter még 1946-ban tudomásul vette, amely megfelelt a még április 27-én megjelent 60.000/1946. sz. VKM. rendeletnek. Ezzel az addigi jogakadémia szervezete azonos lett a tudományegyetemeken működő jogi- és államtudományi karok szervezetével. A kar vezetője a rektor (a mindenkori egri érsek) és a dékán lett. Az oktatók alkalmazására, illetményére vonatkozóan is a tudományegyetemekre vonatkozóak léptek érvénybe. A tanszékek száma nyolcra tizennégyre emelkedett. Számos kiváló szakember került ekkor Egerbe, mint például Kovrig Béla szociálpolitikus a kolozsvári egyetem egykori rektora, Mihelics Vid filozófus, Csizmadia Andor a közigazgatástan kiváló szakértője.

1946. december 19-én P. Majsai Mór ferences atya javaslatára Czapik érsek elfogadta, hogy a pénzügyi fedezet előteremtése érdekében adjanak ki zsebnaptárat, a Szent István Társulat adjon ki Mindszenty bíboros beszédeit, rendezzenek templomi hangversenyeket, az egyházközségek minden esztendőben állítsanak be egy összeget költségvetésükben erre a célra, végül pedig azt javasolta, hogy adják ki a leendő egyetem időszakos kiadványát. Az érsek az utóbbi javaslat kivételével valamennyit elfogadta. Mindszenty József bíboros 1945-ben és 1946-ban elhangzott beszédei Igazság és szeretet címmel meg is jelentek az említett egyesület kiadásában.

Czapik érsek 1947. február 15-én kelt, a püspöki karhoz intézett levelében azt írta, hogy a jogakadémia megszüntetését megelőzendő, halaszthatatlanná vált a magyar katolikus egyetem létrehozása. Javaslatait elfogadva a püspöki kar 1947. februári ülésén elhatározta, hogy az Egerben már működő katolikus jog- és államtudományi karnak egyelőre közigazgatás-tudományi, valamint bölcsészettudományi karral való kiegészítésével Szent István Tudományegyetem néven háromfakultásos magyar katolikus egyetemet létesít. Megbízta az egri érseket, hogy az egyetem nyilvánossági jogának megadásához szükséges tárgyalásokra vonatkozóan tegye meg a szükséges lépéseket.

1947. március 2-án létrejött az Egyetemi Bizottság az egyetem megszervezése céljából. Ennek elnöke Enyed István a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Közigazgatási és Jogi

Tanszékének nyilvános rendes tanára lett.

Az egri katolikus egyházközségek 1947. május 11-én, 15-én és 18-án egyetemi napokat szerveztek. Az elsőre a főszékesegyház előtti téren került sor, ahol tábori misével kezdődött a nap. 18 órától ünnepi gyűlés volt a Líceum aulájában. Itt olvasták fel az éppen bérmentő körúton lévő érsek üzenetét, aki ebben egyebek mellett megállapította: A katolikus egyetemnek hármask feladata van: a katolikus tudományművelés, a katolikus egyetemi oktatás és a katolikus egyetemi nevelés.

Mindszenty József bíboros 1947 végén körlevelet intézett a hívekhez az egri egyetem létesítéséről, amely létrehozásának célja az volt, hogy a hívők gyermekei a legmagasabb szintű képzésüket is katolikus szellemiségű egyetemen kapják meg.

Czapik Gyula érsek 1947. június 27-én levelet intézett a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez. Ebben utalt a Magyar Püspöki Kar számára 1868-ban törvényileg biztosított és 1946-ban megerősített jogára. Ezek alapján a Magyar Katolikus Püspöki Kar az egri jogakadémiát az 1946/47-es tanévvel kezdődően Magyar Katolikus Jog- és Államtudományi Kar néven egyetemi rangra emelte, Szent Istvánról elnevezett tudományegyetem létrehozását határozta el. Kérte a minisztertől bejelentése tudomásul vételét.

Az érsek 1947. augusztus 7-én kelt levelében kérte Ortutay Gyula minisztertől annak tudomásul vételét, hogy a már meglévő Jog- és Államtudományi Kar mellé az 1947/48-as tanévtől kezdődően a Közgazdaságtudományi Kart szándékozik felállítani. Válaszában Ortutay ezt támogatta, de az 1947. szeptember 12-én tartott minisztertanács elutasította az előterjesztést. A Magyar Kommunista Párt Egri Városi Szervezetének ebben az évben jelent meg a várospolitikai tervezete, amely szerint *„Amint a gazdasági helyzet lehetővé teszi, a meglévő főiskolát áll. egyetemmé kell fejleszteni.”*¹³²

Ortutay Gyula miniszter 1948. május 15-i sajtókonferenciáján bejelentette az egyházi iskolák államosítását. Az országgyűlés június 16-án elfogadta az erre vonatkozó törvényjavaslatot. Ez lett a XXXIII. tc. amelynek végrehajtása során július 1-jén megtörtént a *„Magyar Katolikus Jogakadémia (Jog- és Államtudományi Kar)”* államosítása.

Ennek az intézménynek volt az épületben működött intézmények közül a legjelentősebb könyvtára. A kari kézikönyvtár alapját Danielik János igazgató tette le 1874-ben saját könyvtára nagyobb részének

¹³² A MAGYAR KOMMUNISTA PÁRT... 1947. 16.

átengedésével. 1880-ban az iskola ellenőrzésére kiküldött miniszteri megbízott a kari könyvtár gyarapítását valamint a hallgatók számára olvasóterem berendezését szorgalmazta. Ekkor erre a célra az érsek által évenként biztosított átlagosan 200-Ft valamint a beiratkozási díjak álltak rendelkezésre. Az olvasótermet a miniszteri biztos ajánlásának megfelelően berendezték, de a hallgatók nem kedvelték meg, és hamarosan meg is szűnt.¹³³

A könyvtár állománya ajándékozás útján is gyarapodott. 1893-ban pl. a vallás- és közoktatásügyi minisztérium Szabó Ferenc plébános Történeti, nép- és földrajzi könyvtár című kiadványsorozatával ajándékozta meg az ország több oktatási intézményét, köztük a joglíceumot is. Az intézmény tanárai rendszeresen ajándékoztak könyveket a könyvtárnak. Szemida Viktor még az intézménytől való megválása után is gyarapította annak könyvállományát, Fekete Ferenc pedig végrendeletileg gazdagította azt. A könyvtárosok Danielik János igazgatósága idején évenként lettek megvásárolva illetve kinevezve, majd ezt követően visszavonásig, vagy az intézményből való esetleges eltávozásig látták el teendőiket és munkájukért nem kaptak külön díjazást.

Az I világháború előtti években már számos folyóirat állt a könyvtárba látogatók rendelkezésére, köztük az Akadémiai Értesítő, Archeológiai Értesítő, Igazságügyi Közlöny, Jogtudományi Közlöny, Belügyi Közlöny stb. Ugyanebben az időszakban az egyik éves jelentésben olvasható: *„Sajnosan kell azonban megjegyeznünk, hogy könyvtárunk nagyobb mérvű beszerzésekre különösen két okból még előre láthatólag több éven át nem számíthat. Először is a rendelkezésünkre álló összeg nagy részét felemésztik a könyvkötői számlák, mert a könyvtár részére járó 42 füzetes vállalat és folyóirat nagy részének bekötetése a tapasztalat tanúsága szerint nem mellőzhető. Második nagy érvágás a könyvtár dotációján a folyóiratok előfizetési ára, mely tételnek nemcsak csökkentésére nem gondolhatunk, hanem ellenkezőleg könyvtárunk színvonalának emelése érdekében azt évenként még növelni is kénytelenek vagyunk.”*

A jelentésekben visszatérő momentum, hogy *„a kari könyvtáron kívül az idén is rendelkezésünkre állott az érsekmegyei nagy könyvtár”,*

Ludányi Béla volt egri jogtanár halála (1907) után néhány évvel dr. Samassa József érsek megvásárolta az özvegytől az elhunyt könyvtárát, amelynek állománya *„1053 kötet és 468 füzet”* volt. Ennek elhelyezésére

¹³³ A könyvtár történetét a joglyceum évkönyveinek adatai alapján ismertetem.

már nem volt hely a könyvszekrényekben, mert azokban már eddig is két-három sorosan voltak elhelyezve a könyvek, új könyvszekrények beállítására pedig már nem volt hely. A könyvszekrényeket ezért állványokra cserélték le, amiről az éves jelentésben az olvasható, hogy ez *„az összes könyvek átrakását és egyúttal szakszerű csoportosítását vonta maga után.”* Végül a jelentés a következővel fejeződik be: *„Nagy hiányossága azonban a csaknem 5000 kötetre rúgó könyvtárunknak az, hogy nincsen szakkatalógusa. Ez a hiány a könyvtár használatát nagyon megnehezíti, a könyvtárnokot túlságos munkával terheli; ezért egy szakkatalógus összeállítása nélkülözhetetlenül szükséges. Mindamellet könyvtárunk elég használatnak örvendett, amennyiben 280 alkalommal vették azt igénybe.”* Az I. világháború kitörésének esztendejében *„a m. kir. központi statisztikai hivatal felszólítása alapján a brüsszeli Office Central közvetítésével a belga tudományos társulatokkal és intézetekkel könyvcseres viszonyba léptünk, s ez úton intézeti kiadványaink megküldése ellenében könyvtárunk érdekes és értékes külföldi művekkel gyarapszik.”*

Azokat a műveket, amelyek a könyvtárban nem voltak meg, igény esetén más könyvtáraktól kérték kölcsön. Ez ebben az időszakban a budapesti és bécsi egyetemi könyvtárakra valamint a kassai királyi jogakadémiára vonatkozott. Az I. világháborút követő évek gazdasági válságának következtében 1918-tól 1925-ig az intézet részéről nem volt lehetőség az állománygyarapítására.

1920-ban Szmrecsányi Lajos érsek megvásárolt a könyvtár számára dr. Udvardy László jogtanártól 67 művet. Ugyanebben az évben az említett jogtanár 152 művel, a következő évben dr. Bartalos Gyula az egri honfoglalás kori temető feltárója 40 művel, míg dr. Módly László volt jogtanár, nyugalmazott kormánybiztos-főispán 13 művel ajándékozta meg a könyvtárat. Török Kálmán prépost-kanonok 1924-ben 2.000.000. koronás alapítványt tett a könyvtár kiadásaira.

1932. január 1-jétől kezdődően megváltozott a jogakadémia költségvetése. Ennek kapcsán a könyvtár finanszírozásában is jelentős változás történt. Eddig több forrásból származó változó nagyságú pénzüsszegekből történt a könyvtár fenntartása. Ekkortól egy konkrét összeg került be az intézet költségvetésébe a könyvtár fenntartására ami lehetőséget adott az évekkel előre történő tervezéshez. Megtörtént a könyvtár átrendezése is, mert az addigi katalógus nem nyújtott megfelelő áttekintést az állományról, Sor került egy szakkatalógus, egy betűrendes katalógus valamint egy raktári jelzet szerinti katalógus elkészítésére is. Ezeket egy új beszerzésű szekrényben helyezték el. A

jövőben beszerzésre kerülő könyvek elhelyezésére két üveges könyves szekrényt vásároltak. 1933-ban 7196 mű volt a könyvtár állománya. Több egymást követő éves jelentésben is olvasható, hogy "*kari könyvtárunkat nemcsak a jogakadémiai tanárok hanem a jogakadémiai polgárok, a végzett hallgatók és mások is gyakran igénybe vették*". 1937-ben a könyvtár állománya 8285 művet foglalt magába, tartalmilag pedig a jog- és államtudományokra valamint az ezekhez kapcsolódó területekre terjedt ki. A folyóiratok száma 32 volt, amelyből 4 volt amely ingyenes példányként, illetve ajándékképpen járt. 1949-ben Egerben megszűnt a jogi oktatás. Ekkor a könyvtár állománya 11 906 művet foglalt magába.

A jogakadémia hallgatósága az 1931/32-es tanév elején dr. Tóth József jogtanár kezdeményezésére és szerkesztésében Vita Academica címmel folyóiratot indított, amelynek célja az volt, hogy abban a jogakadémiai polgárság a saját katolikus és tudományos törekvéseit meglássa. Emellett kapocs akart lenni, amely egy felől a még ott tanuló, és az egykori hallgatókat összeköti, másfelől a jogakadémiát szorosabban hozzáfűzi az egyetemes katolikus magyarsághoz. Az Egri Érseki Jogakadémia Barátainak Szövetsége ezekkel egyetértve a Vita Academicat a saját hivatalos sajtóorgánumává tette, és a szövetség, valamint az Egri Jogakadémiai Kör tagjai tagilletményként kapták meg.

Az Egri Jogakadémiai Kör az 1909/1910-es tanévben jött létre az 1865/1866-os tanévtől működött Jogász Segélyegylet, az 1885-ben alakult Egri Jogász Olvasókör és az 1898/1899-es tanévben alakult torna- és vívóegylet egyesítésével. A kör rendezte minden esztendőben az október 6-i ünnepséget Knezich Károly házában, valamint a március 15-i ünnepséget az Egri Kaszinóval közösen. Évenként Katalin-bált tartott, amely a korabeli forrás szerint a város egyik legkedveltebb bálja volt, de szervezett táncestélyeket és év végi juniálist is.

Az Egri Érseki Jogakadémia Barátainak Szövetsége az 1931/1932-es tanévben alakult meg. A gondolatot Urbán Gusztáv vetette fel még 1925-ben.

Az 1933/1934-es tanévben jött létre a jogakadémia új diák szociális intézménye a Collegium Emericanum. Az 1945 utáni időszakban jó eredményeket értek el az intézmény úszói.

A bölcséleti oktatás¹³⁴

Barkóczy Ferenc püspök 1754. november 5-én az átszervezett egri teológiai oktatás tanévnyitóján bejelentette, hogy a következő esztendőben beindítja a bölcséleti kurzust, és ehhez a kétfakultásos iskolához hozzákapcsolja a jogi iskolát is, és nyilvános rangra emelteti az intézményt. 1755-ben a gimnáziumi tanulmányokra épülő kétéves bölcséleti oktatás meg is kezdődött, amely szervezetét tekintve nem a jogi iskolával, hanem a teológiával állt szoros kapcsolatban és azzal együtt alkotta a Püspöki Iskolát. A bölcséletet a joghallgatók és a klerikusok egyaránt tanulhatták, de a felvételihez egyiknél sem volt előírás.¹³⁵

Az 1848/1849-es forradalom és szabadságharc leverését követően az osztrák hatalom Magyarországon is bevezette az Entwurfot (teljes neve magyarul: Tervezet az ausztriai gimnáziumok és reáliskolák szervezetéről). Az új szabályzat az addigi nyelvi, irodalmi, történelmi irányultság mellett a matematikának és a természettudományoknak is helyet biztosított, és átalakította a középiskolák rendszerét. A korábbi hatosztályos gimnázium és a két évfolyamos bölcséleti tagozat egyesítésével létrehozta a nyolcosztályos gimnáziumot.

Bartakovics Béla érsek 1852. augusztus 29-én kelt határozatával a bölcséleti oktatás megszűnt a Líceumban, és mint VII–VIII. osztály a ciszterci gimnáziumba került át. Minthogy a papképzéshez szükség volt erre az oktatásra, érseki rendelkezésre csak a kispapok számára ismét indult a Líceumban bölcséleti osztály, de érettségi vizsgát a ciszterci gimnáziumban tettek. 1874-től kezdődően már nemcsak az érettségiztetés, hanem az oktatás is a ciszterci gimnáziumban történt.

Az első magyar orvosi iskola és a Líceum

Eszterházy Károly püspök 1763 októberében terjesztette Mária Terézia királynő elé az egri egyetem tervét.¹³⁶ Ebben egyebek mellett ezt írta: „*ha Felségednek legmagasabb elhatározása folytán biztosítva lesz az egyetemnek Egerben való felállítása, arra fogok törekedni, hogy az*

¹³⁴ KISS Péter 2015. 33–34. alapján.

¹³⁵ SOÓS Imre 1967. 304.

¹³⁶ SOÓS Imre 1967. 312.

*orvostudomány tanításának behozatalához szükséges alapokat is megszereztem.*¹³⁷

Markhot Ferenc 1767 decemberében azzal terjesztette Eszterházy Károly püspök elé az orvosi iskola általa elgondolt tervét, hogy „*csupán a hazaszeretet erejében bizakodva*”, ingyen vállalkozna az orvostan elméleti és gyakorlati oktatására.¹³⁸ Az előterjesztést azonban csak 1769. június 26-án tárgyalta meg konzisztórium.¹³⁹ Ezt követően kezdődött el 1769. november 25-én egri orvosi iskolában (a „Schola Medicinalis”-ban) az oktatás, amely az első ilyen volt Magyarországon, megelőzve a nagyszombati egyetemen létrehozott orvosi fakultást is (1770).

A püspök 1772-ben kérte az orvosi fokozatra való képesítés jogát, de nem kapta meg, mert ekkor már működött a nagyszombati orvosi fakultás. Az egri orvosi iskolát az egyetemi rangra emelés lehetőségétől a királynőnek az 1771. április 22-én, illetve szeptember 4-én kiadott rendelkezései fosztották meg. Ezek értelmében Magyarországon csak az folytathatott fizikus orvosi gyakorlatot, csak az lehetett tisztii orvos, aki Nagyszombatban vagy Bécsben szerezte meg diplomáját. Ennek következményeként 1775-ben Egerben megszűnt az oktatás.¹⁴⁰

Az egri orvosi iskola nem a Líceumban működött.¹⁴¹ Az építkezés ugyanis csak 1774-ben jutott olyan szakaszába, hogy az épületben elkezdődhetett a tanítás. Az iskola ennek ellenére két pontján is kapcsolódik a Líceumhoz. Az abba tervezett négyfakultásos egyetem részeként jött létre, másrészt Markhot az első magyar orvosi iskola megszűnése után a Líceumban még folytatott alacsonyabb szintű oktatást. 1779-ben három chyrurgus jelöltet sebészmesterré nyilvánított, miután a szülészet, az anatómia és a sebészet tárgyköréből feltett kérdésekre helyesen válaszoltak. 1781–1782-ben a Líceumban berendeztek egy helyiséget bonctani demonstrációknak, egy másikban pedig kémiai laboratóriumot alakítottak ki. Az említettek azt bizonyítják, hogy Markhot az orvosi iskola megszűnése után a szülésznők és sebészek részére tovább folytatta anatómiai demonstrációit.¹⁴²

Eszterházy Károly II. József halála után 1790-ben újra indította az

¹³⁷ Idézi RINGELHANN Béla–SOÓS Imre 1960. 16.

¹³⁸ Az eredeti szöveget UDVARDY László 1898. 42–45. közli.

¹³⁹ UDVARDY László 1898. 42.

¹⁴⁰ SOÓS Imre 1967. 317.

¹⁴¹ Az iskola működési helyének emlékét az angolkisasszonyok egri intézetének falába elhelyezett emléktábla őrzi.

¹⁴² RINGELHANN Béla–SOÓS Imre 1960. 18

oktatást a király által megszüntetett líceumi iskolákban. Az akkor 72 esztendőös Markhot Ferenc ismét felajánlotta szolgálatát a püspököknek az orvosképzés újraindítása érdekében,¹⁴³ de az nem valósult meg.

A Líceum dísztermének mennyezetén a boncoló orvos alakjában talán Markhot Ferencet örökítette meg a művész.

A csillagászati oktatás

Eszterházy Károly püspök 1762-ben a Püspöki Iskolában a matézis oktatási anyagát a csillagászati ismeretekkel bővítette. Innentől kezdődően a matézist nem egy, hanem két tanár adta elő: az egyik a mechanikát, a másik az asztronómiát tanította. Később ez az oktatás teljesen megszűnt.¹⁴⁴

Miután az uralkodó Bécsben elrendelte a csillagászati oktatás ottani bevezetését, 1819 novemberétől a Líceum tanrendjébe is bekerült ez a tantárgy. Durtsák János „*a líceum igazgatója*” Tittel Pál csillagásszal történt egyeztetése után azt jelentette az érseknek, hogy a keddi és csütörtöki napokat jelölte ki a tanításra. Levelében megjegyezte, hogy mivel ez a tantárgy nem szerepel az órarendben, a hallgatókat nem lehet kötelezni a tanulására. Néhány nappal később Tittel azzal a panasszal fordult az érsekhez, hogy Durtsák János akadékoskodik az órarend összeállításánál, és olyan időpontokat jelölt ki, amikor a hallgatók nem tudnak az órákon részt venni.¹⁴⁵

A szakirodalom nem egységes abban, hogy ekkor ki indította el ezt az oktatást. Tittel 1820-ban azt írta, hogy „*Érsekem rendelkezéséből Lyceumunkban astronomiai letzkéket adok, mert noha tanuló ifjaink rendszerént való egyéb tudományok által igen elfoglaltatnak, s letzkéimet hallgatni egy sem köteleztetik, valának mindazonáltal ez oskola esztendő folytában állandóan hét olyan tanítványaim közülük, kiket igaz lelkiismerettel dicsérhetek... hogy két százból csak heten vállalkoztak ki, tsudálni nem kell; a Frantziákat ki vévén sehol ezekből se láttam tsak ennyit is együtt...*”¹⁴⁶ A legújabb szakirodalomban, Az egri Domus Universitatis és Líceum című kötetben viszont az olvasható, hogy Tittel

¹⁴³ RINGELHANN Béla–SOÓS Imre 1960. 19.

¹⁴⁴ SOÓS Imre 1967. 308.

¹⁴⁵ KELÉNYI B. Ottó 1930. 15.; PELLE Béla–PERGER Imre 1961. 606.

¹⁴⁶ Idézi PELLE Béla–PERGER Imre 1961. 607.

Pál *"nagy eredménye azonban, hogy újból megindította Egerben a csillagászat oktatását."*¹⁴⁷

Tittel 1824-ben Budára távozott a gellérthegyi csillagvizsgálóba,¹⁴⁸ s ekkor már másodszor szűnt meg e tantárgy oktatása Egerben.

1851. április 15-én Bartakovics Béla érsek Tittel Pál egykori tanítványát, Albert Ferencet a Specula (azaz a csillagvizsgáló) igazgatójává nevezte ki, aki rendkívüli tantárgyként asztronómiát is tanított.¹⁴⁹ Ő volt a Líceumban ennek az utolsó tanára, és az utolsó egri csillagász.

Az első magyar nyelvű tanítóképző¹⁵⁰

Pyrker János László szepesi püspök az 1819-ben tartott canonica visitatio (egyházlátogatás) során azt tapasztalta, hogy a falusi iskolákban oktató tanítóknak sok esetben maguknak is tanulni kellene. Ez a tapasztalat indította arra, hogy püspöki székhelyén Szepes-káptalanon (Szepeshelyen) tanítóképző intézetet hozzon létre.

Pyrker nem sokkal az egri érsekség élére történt kerülését követően lépéseket tett egy Egerben felállítandó tanítóképző intézet létrehozására. 1828. április 9-én körlevelet bocsátott ki az egyházmegye papságának, hogy támogassák a leendő új intézményt. Az iskolát engedélyező leirat 1828. november 13-án kelt. A hallgatók felvétele gimnáziumi végzettséghez lett kötve, de előfordultak magasabb szinten képzett jelentkezők is. Az új oktatási intézményben november 28-án volt a felvételi vizsganap. Kezdetben két évig tartott a képzés, és az intézmény a Foglár Kollégium épületében (ma angolkisasszonyok általános iskolája és gimnáziuma) kezdte meg működését. A tanév 1828. december 2-án kezdődött, ekkor nyílt meg az első magyar nyelvű tanítóképző intézet. A tanítási anyagban szerepelt a *„keresztény hittudomány”*, az olvasás, a helyesírás, a *„számvetés szabályai”*, *„esedező, kötelező, megnyugtató s egyéb levelek szerkesztése”*. A legfontosabb

¹⁴⁷ PETERCSÁK Tivadar 2013. 156.

¹⁴⁸ VARGHA Domokosné-KANYÓ Sándor 1988. 53.

¹⁴⁹ ZÉTÉNYI Endre 1962. 399.

¹⁵⁰ Az intézmény történetének 1928-ig tartó időszakát BENKÓCZY Emil 1928. és SUGÁR István 1987. alapján ismertetem. Az 1928 után következő időszakhoz az intézmény évkönyveinek adatait használtam fel. A téma legújabb feldolgozását lásd BARTÓK Béla 2013/1.

azonban „*az iskolai tanítás és nevelés tudománya*” volt. Ebben az időszakban jelentős volt az intézmény kántorképző szerepe, a végzettek orgonálni is tudtak. Sok településen a tanítók látták el a jegyzői teendőket is, ezért a vármegyei számvevő által kidolgozott anyagot is el kellett sajátítaniuk. Az intézmény első igazgatója Rajner Károly volt. Sugár István tanulmánya szerint „*Az intézet első két tanára Maskovics Mihály nagykállói segédpap azaz káplán, valamint Wilt Antal, az érseki egyház hangászi karzat igazgatója volt, s ez utóbbinak segédjeként Rudassy Antal városi kántor működött. A pedagógiát egy-egy áldozópap tanította, naponta egy-egy délelőtti és délutáni órában.*”¹⁵¹

1840-ben öt városban hoztak létre állami tanítóképzőt: Pesten, Miskolcon, Szegeden, Nagykanizsán és Érsekújváron. 1844-ben az egri intézet működése is az állami képzők működése szerint lett átszervezve.

Az 1848/1849-es forradalom- és szabadságharc idején az intézet növendékeiből többen honvédok lettek. Példaként kettőt említünk meg közülük: Fodor Pál Hatvannál és Isaszegnél harcolt, Mezei József őrmester pedig a szolnoki és a nagysallói csatában vett részt.

Bartakovics Béla érsek 1852-ben a Líceumban jelölte ki az intézmény új helyét, mert a „*Fogláriánium*” az általa meghívott angolkisasszonyok egri rendháza lett.

Az 1848/1849-es forradalom- és szabadságharc leverését követően számottevően korlátozták az intézmény autonómiáját, és a tanárok kinevezése sem az érsek joga volt. 1854-ben a nem régen alapított verseci állami tanítóképző intézetben bevezetett szervezeti formát és tanítástervet kellett érvényesíteni Egerben is.

1858 februárjában Bartakovics Béla érseknek sikerült elérni az intézmény nyilvánossági jogának megerősítését.

Az 1863. évi 17.923 sz. felsőbb rendelet megváltoztatta a képesítés szintjeit. Ezek a következők lettek: elemi főtanodában főtanítóságra, elemi főtanodában altanítóságra, altanodában tanítóságra és altanodában altanítóságra alkalmas besorolással. 1864-ben az intézmény felügyeleti szerve a kassai tankerületi főigazgatóság lett. A politikai helyzet enyhülésével ismét érvénybe léptek a korábbi jogok. Ennek része volt az is, hogy 1865-ben már az érsek engedélyezi a tanítójelölteknek a tanképesítő vizsgára történő bocsátását.

1870-ben Bartakovics Béla érsek átszervezte az intézetet, amelynek jegyzőkönyvében erre vonatkozólag a következő olvasható: „*az ülésen*

¹⁵¹ SUGÁR István 1987. 95.

fölolvassa az elnök az október 10-én kelt 1503. számú érseki rendeletet, amelyben a képzőnek az 1868. XXXVIII. törvény szerinti új szervezését elrendeli” azzal, hogy az 1871/72-es tanévtől kezdődően az addigi két évfolyam mellé a harmadikat is be kell vezetni. Ezt követően az 1870. évi 24476 sz. rendelet ismételten megerősítette az intézmény nyilvánossági jogát.

1874-ben megszűnt a női tanítók képzése, mert az angolkisasszonyok egri intézetében létrejött tanítónőképzőben elkezdődött az oktatás. A kezdeti időszakban a két intézménynek közös igazgatója volt, és a tanítóképző tanárai részt vettek a tanítónőképzőben folyó oktatásban is.

Az 1878/79-es iskolai év második felében került Egerbe Ziegler (Gárdonyi) Géza, aki ebben az intézményben volt egri diák. (Erre vonatkozóan lásd a Gárdonyi Géza és a Líceum című részt).

1882-től kezdődően a végzettek csak egy éves tanítási gyakorlat után tehettek képesítő vizsgát. Ugyanebben az esztendőben bevezették a hallásvizsgálatot, s ha a felvételiző ennek nem felelt meg, nem lehetett az intézmény növendéke. Dr. Samassa József érsek 1883. július 30-án kelt rendeletével kötelezővé tette a IV. évfolyam bevezetését.

1884-ben az intézmény felügyelete a kassai tankerülettől a budapestihez került át. A tanítási terv változatlanul az, amelyet az 1868-as törvény alapján a püspöki kar 1877-ben adott ki és tett kötelezővé. A tanítás tárgyai a következők voltak: 1. hit és erkölcsstan, 2. neveléstan, amely magába foglalja a tanítási gyakorlatot is, 3. magyar nyelv és irodalom, 4. német nyelv, 5. mennyiségtan, vagyis számtan-mértan, 6. történelmi tárgyak (történelem, hazai alkotmánytan, földrajz), 7. természettudományok (természetrész, természettan, vegytan. Mezei gazdaság és kerti gyakorlatok, házi ipar), 8. művészi tárgyak (rajz, ének-zene, szépírás) végül a testgyakorlás. Ugyancsak 1884-ben az intézmény zenetermének felszerelése 2 orgona, 2 pedálharmónium, 4 zongora, 1 kisbőgő és kb. másféltucat hegedű volt.

1890-ig a tanári karnak nem volt saját helyisége. Ebben az esztendőben a IV. évfolyam melletti helyiségért folyamodtak dr. Samassa József érsekhez, aki teljesítette a kérést.

1891-ben a minisztérium előírta, hogy a tanítójelölteknek tűzoltásra és életmentésre felkészítő képzésben is részesülniük kell. Erre egy három hónapos tanfolyam keretében került sor, amelynek sikeres záróvizsgáját követően tűzoltótiszti rendfokozatot kaptak a növendékek.

Mivel az intézet tanárai máshol is tevékenykedtek, nehéz volt a leckerend összeállítása. A megoldást az jelentette, hogy az 1899/1900-

as tanévtől kezdődően csak délelőtt volt tanítás.

1903-ban az intézmény egyik hallgatója tífuszt kapott, de a gyors és megfelelő intézkedések elejét vették minden további következménynek.

Az 1905/1906-os tanévben az I. osztályban bevezetésre került a püspöki kar által kiadott új tanterv. Ennek része volt az is, hogy a történelem eggyel kevesebb óraszámmal szerepelt benne, mint az állami képzőkben.

Az intézmény hallgatói közül többen is az I. világháború áldozatává váltak. Az elesettek emlékét táblán örökítették meg a Líceum folyosójának falán. 1915-ben az 1894–1896-ban születettek katonai szolgálatuk esetén vizsga nélkül kaptak oklevelet. A háború a tanári kar több tagját is érintette.

1919. március 29-én államosították az intézetet, de a tanári kar a helyén maradt.

1920-ban egy miniszteri rendelet kötelezővé tette a szociológia tanítását. Ugyanebben az esztendőben a vallás- és közoktatásügyi miniszter hat évfolyamúvá tette a tanítóképzőket. Ez az állapot azonban nem sokáig maradt így, mert 1925-ben már öt évfolyamú tanterv került bevezetésre.

Az 1937/38-as tanévben bővítették és új bútorokkal rendezték be az intézményt, amelyben volt egy Pedagógiai Múzeum is.

1946-ban a felnőtt dolgozók részére tagozatot indítottak, hogy azok is befejezhessék, illetve elvégezdhessék tanulmányaikat, akik korábban önhibájukon kívül nem tudták megtenni.

A tanítóképző intézet könyvtárának alapját Zsendovics József tette le könyvadományaival. Mivel a jogakadémiához hasonlóan a tanítóképző intézetnek is rendelkezésére állt az épületen belül található érseki könyvtár, ezért a saját könyvtárba csak a szakirodalmat szerezték be. 1940-ben az intézménynek volt egy tanári könyvtára amelynek állománya ekkor 821 darab kötetet foglalt magába, egy ifjúsági könyvtára, amely 1328 darab, és egy pedagógiai könyvtára, amely 642 darab kötetből állt. Ezek mellett működött a segélyező könyvtár, ahonnan a szegény diákok tankönyveket kaptak kölcsön tanulmányaikhoz.

Az intézetnek már az alapításától kezdődően volt internátusa az épületen belül. Ez a Líceumba történt átköltöztetéskor megszűnt. Mindössze egy szoba volt 3–4 nagyon szegény növendék részére. Az intézmény internátusa 1919-ben nyílt meg az érseki palota északi szárnyában. 1926-ban került átadásra az az internátus, amelyet dr.

Csanády László az intézet igazgatója a Diófakút utca végén vezető vasútvonal túloldalán található telkén saját költségén építtetett. Az új internátus a Szent László Diákotthon nevet kapta és 60 fő számára tudott szálláslehetőséget biztosítani.

Az intézetben 1892-ben Mindszenty Önképzőkör, 1939-ben pedig öregdiákok szövetsége alakult. Az utóbbi tagjai között volt id. Inczedy Antal kántortanító is, aki 59 esztendővel korábban még Gárdonyi Gézával együtt kapta meg tanítói oklevelét. A Pedagógiai Szeminárium 1931-ben jött létre. Az intézménynek egyebek mellett volt gazdasági kertje, dalárdája, cserkészcsapata és Mária Kongregációja is.

Az intézmény gyűjteményeinek egyike Vrabély Márton¹⁵² növénygyűjteménye volt, amelyet Bartakovics Béla érsek által vásárolt meg.

1830-ban 5-en, 1836-ban 13-an, 1861-ben 43-an, 1896-ban 26-an, 1916-ban 19-en kaptak diplomát. Az államosításig közel 6000 tanítót szerzett itt képesítést.

A líceumi elemi iskola és a tanítóképző gyakorló iskolája

A Líceumba eredetileg nem volt tervezve alsó fokú oktatási intézmény. Mégis volt ilyen is az épületben, mert a normaiskolának nem építettek külön iskolaépületet, hanem annak három osztályát a Líceumban helyezték el. Eszterházy 1797-ben azt írta végrendeletében, hogy a Líceumban „*tetszésem szerint elemi iskolák is működnek.*”¹⁵³ Ebből lett később a belvárosi elemi iskola. 1852-ben Bartakovics Béla érsek letelepítette Egerben az angolkisasszonyok rendjét. Rendházként a Foglár-kollégium épületét kapták meg tőle. Az addig itt működő tanítóképző intézet a Líceumba került át. Benkóczy Emil 1928-ban azt írta, hogy „*Az egri képzőnek 1884 óta kétféle, osztott és osztatlan gyakorló-iskolája; van. Ugyanis valóságos gyakorló-iskola a belvárosi 6 osztályú, tehát osztott elemi iskola, melyet a növendékek és pedig a III.*

¹⁵² Vrabély Márton (Répás, 1807 – Eger, 1877) flórakutató. Gazdatiszt volt gr. Károlyi Györgynél.

Nyugállományba vonulását követően Egerben élt, és Heves vármegye flóráját kutatta.

Elsősorban a Mátra növényzetét ismerte. Több mint 3000 fajból álló gyűjteményt ajándékozott az egri ciszterci gimnáziumnak. Az ő tanítványa volt a gimnáziumban tanult Borbás Vince, a kiemelkedő jelentőségű flórakutató. Vrabély a Heves és Külső Szolnok törvényesen egyesült vármegyék leírása c. kötet egyik szerzője.

¹⁵³ KONDORNÉ Látkóczy Erzsébet 1999. 388.

*évesek hetenkint 2, a IV. évesek hetenkint 3 órán át az egész tanévben, a gyakorlati tanítás vezetésével megbízott képzőtanár utasítása szerint és a képzőtanár segítségére rendelt e népiskolai tanító közvetlen vezetése mellett, látogatnak és tartanak gyakorlati tanításokat. A tanév utolsó hónapjaiban ezen osztott gyakorló-iskola tanulóiból egy kis osztatlan gyakorló-iskola állíttatott össze.”*¹⁵⁴

Az 1938-as „esztendő valósággal korszakalkotónak mondható, mert Szmrecsányi Lajos dr. érsek-főpásztorunk ő nagyméltóságának atyai gondoskodásából és bőkezűségéből gyakorlóiskolánk két-tanerőssé szerveztetett, elhelyezésében és bútorzatában tetemes áldozatok árán a legkényesebb igényeket kielégítő módon teljesen megújult, szertárainak és könyvtárainak a kor követelményeinek megfelelő kiegészítésével pedig valóban mintaszerűvé lett... Gyakorlóiskolánk most már kéttagozatú, hat évfolyamú, részbe, osztott elemi népiskola. Az alsó tagozat I—III. osztályát Szügyi Trajtler Géza gyakorlóiskolai ig.-tanító, a felső tagozat IV—VI. osztályát vitéz Derencsényi Miklós gyakorlóiskolai ig.-tanító vezeti.”¹⁵⁵ 1941-ben megnyílt az iskolában a VII. osztály is. Az intézmény tanítói könyvtára 1940-ben 352 darab kötetből, az ifjúsági könyvtára pedig 154 darab kötetből állt.¹⁵⁶ Az 1946/47-es tanévben a gyakorlóiskolából általános iskola lett.

A rajziskola

Pyrker János László érsek 1827. október 17-én néhány héttel Egerbe érkezése után levélben tájékoztatta Jánosfy János királyi iskolafelügyelőt, hogy Egerben rajziskolát szándékozik létrehozni. A városi közgyűlés megvitatta az iskola tervezetét és támogatta azt. Fenntartásához is hajlandó volt hozzájárulni, de kikötötte, hogy „ezen fizetésbéli tárgy a városnak örökös terhére ne váljon.” Miután az érsekség részéről megtárgyalták és elfogadták a város ajánlatát, Pyrker felterjesztette iskola alapítási kérelmét. A Helytartótanács 1828. május 13-án adta meg a működéshez szükséges nyilvánossági jogot egyebek mellett azzal a feltétellel, hogy a rajziskola a líceumi főelemi iskolához tartozik, az iskola igazgatójának a közvetlen felügyelete és a kerületi

¹⁵⁴ BENKÓCZY Emil 1928. 150.

¹⁵⁵ SZÜGYI TRAJTLER Géza 1938. 52.

¹⁵⁶ SOMOS Lajos 1941. 62.

iskolafelügyelő ellenőrzése mellett. Az új iskola a Helytartótanács rendelkezése értelmében további intézkedésig a Líceumban került elhelyezésre. Sugár István szerint később az iskolát az 1843-ban megvásárolt Kacsá nevű korcsma épületébe helyezték át. Mivel a céhek vezetői vonakodtak alkalmazottaiknak a rajzoktatásban való részvételétől, a városi tanács 1830-ban úgy határozott, hogy a mesterek „*inasaikat minden kifogás nélkül tanulni elbocsájják, sőt kötelezzék.*”¹⁵⁷ A rajziskola (a Schola Graphidis) első oktatója a szegedi Joó János lett, aki később az első egri újság elindítója is volt. Czeglédi László szerint „*1828-tól 1883-ig, azaz több mint fél évszázadon keresztül működött az egri rajziskola, legalábbis líceumi története ezt az időszakot öleli fel.*”¹⁵⁸

1883-ban kezdődött el a tanítás „*Eger város iparos-iskolájá*”-ban, amelyben rajzoktatás is volt,¹⁵⁹ s amely „*a belvárosi községi elemitanoda tágas tantermeiben (Rózsa-utca sarkán, Simonyi ügyvéd úr házában) a czélnak egészen megfelelően van berendezve, melyekben nappal az elemi tanulók, a munkanapok esti óráiban pedig az ipartanulók nyernek oktatást.*”¹⁶⁰

Az Egri Alsófokú Kereskedelmi Iskola

1884-ben „*A vallás- és közokt. miniszter a kereskedelmi oktatás tárgyában rendeletet bocsátott ki.*”¹⁶¹ 1885. július 21-én azt írta a helyi sajtó, hogy „*A városunkban felállítandó alsó fokú kereskedelmi iskola szervezésére vonatkozó ipartanodai bizottsági vélemény, mely szerint a jövő tanévben csak az első osztály lenne megnyitandó, melynek évi szükséglete 400 forintban van előirányozva, – elfogadtatott, s a szükségrendő további intézkedéssel jelentést tevő bizottság megbízott.*”

A városi képviselőtestület augusztus 30-án tartott ülésén volt napirendi pont „*Érsek ő exjának*¹⁶² *átirata, mely szerint az alsó-fokú kereskedelmi iskola helyiségéül a lyceumi rom. kath. elemi iskola*

¹⁵⁷ Idézi SUGÁR István 1987. 105.

¹⁵⁸ CZEGLÉDI László 2013. 343.

¹⁵⁹ Jelentés Eger város iparos-iskolájáról az 1883–84-ik iskolai év bevégeztével. Közli Derszib Rudolf iparos-iskolai igazgató. In: Eger, 1884. július 3. 249.

¹⁶⁰ Felhívás az iparos-társulatok tisztelt elnökeihez és minden egyes tagjához. In: Eger című lap, 1883. augusztus 30. 337.

¹⁶¹ A kereskedelmi oktatás szervezése. In: Eger című lap, 1884. szeptember 18. 350.

¹⁶² exjának = excellenciájának

*tantermeit használatra átengedi: örvendetes tudomásul vétetett, s további intézkedéstétel végett a kereskedelmi iskolai bizottságnak kiadatott.*¹⁶³

*„Az egri alsófokú kereskedelmi iskolánál a beiratások az ipartanodái bizottság által kijelölt helyen és időben folyamatban vannak. Az előadások f. hó 16-án veszik kezdetüket, az alábbi felosztás szerint. Órarend: Vasárnap: d. e. 10—11-ig vallástan; 11—12-ig számtan; d. u. 2—4-ig fogalmazás. Szerdán d. u. 2—3-ig könyvvitel; 3—4-ig olvasmány. Szombat d. u. 2—3-ig olvasmány; 3—4-ig számtan. Perger Ignác, oszt. főnök.”*¹⁶⁴

Az iskola 1886/1887-es tanévéről megjelent értesítő egyebek mellett a következőkről tájékoztat. Az iskola közvetve a vallás- és közoktatásügyi miniszter, illetve ennek képviselője, a heves megyei királyi tanfelügyelő, közvetlenül pedig az alsó fokú kereskedelmi iskolai bizottság felügyelete alatt áll, amelynek Luga László az Érseki Líceumi Nyomda vezetője az elnöke. A tanítói kar, az igazgató-tanítóval, és a római katolikus hitoktatóval együtt négy tagból áll. Az iskola két osztályába az iskolai év kezdetén 49 tanuló iratkozott be, az év végére pedig 44-en maradtak. Születésre nézve 23 egri, 26 vidéki. A tanulók között foglalkozás szerint a legtöbben fűszerkereskedőnek készültek, szám szerint 23-an. Ebben a tanévben III. osztály még nem volt.¹⁶⁵

Az iskola gazdasági ügyeinek vezetésére a felügyelőbizottság saját kebeléből Fögel Ágoston bizottsági tagot választotta meg gondnokul. Az iskola fenntartására a városi képviselő testület a lefolyt iskolai évre 1050 forintnyi költséget szavazott meg.¹⁶⁶

Halász Ferenc a megye királyi tanfelügyelője 1888 tavaszán egy tervezetet nyújtott be Eger városához egy polgári és középkereskedelmi iskolára vonatkozóan.¹⁶⁷

A helyi sajtóban még 1890-ben is az olvasható, hogy az iskolának *„Tantermül jövőre is a lyceumban elhelyezett elemi V—VI. oszt. terme szolgál.”*¹⁶⁸

¹⁶³ Városi ügyek. In: Eger című lap, 1885. szeptember 1. 294. p.

¹⁶⁴ Az egri alsófokú kereskedelmi iskolánál... In: Eger című lap, 1885. szeptember 16. 313.

¹⁶⁵ Iskoláink. In: Eger című lap, 1887. augusztus 9. 249.

¹⁶⁶ Az iskolai év végén. In: Eger című lap, 1888. július 31. 241.

¹⁶⁷ Polgári és középkereskedelmi iskola Egerben. In: Eger című lap, 1888. április 3. 1.

¹⁶⁸ Értesítés. In: Eger című lap, 1890. szeptember 2. 278.

A felnőttek szőlészeti és kertészeti oktatásának kezdete Egerben

A helyi sajtóban jelent meg 1882-ben: „Szőlészetünk és borászatunk lassú kifejlődésének kétségtelenül egyik legfőbb oka az, hogy kisebb rendű szőlősgazdáink, főleg a paraszt osztályból, úgy vinczelléreink és szőlőmunkásaink egész serege, semmi nemű elméleti szakképzettséggel nem bír. Sem a szőlő ültetése, metszése, szüretelése stb. alsóbb rendű szőlősgazdáinknál nem történik azon elvek szerint, melyek az elmélet által megállapítva, s a gyakorlat által fogatosítva, eredményeikben oly gazdagon jutalmaznak. Innen van, hogy a termés úgy mennyiségre, mint főleg minőségre nem egyszer a várakozáson alól marad, s nem kevésbé hat a szőlészet pangására. E bajok megszüntetésére legalkalmasabb eszközül az ajánlkozik, ha Egerben mint egy igen kiterjedt szőlővidék középpontján, egy, a szőlészeti és borászati szakképzettséget közvetítő vinczellér – képezde állíttatik fel, és pedig gyümölcsészeti iskolával kapcsolatban.”¹⁶⁹

Az Egri Szőlészeti és Borászati Egylet 1884. évi október 4-én tartott igazgatósági üléséről készült jegyzőkönyv szerint „Elnök előterjesztést, tesz, egy Egerben felállítandó szőlőműves iskola tárgyában, hol a szőlőművelésen kívül a gyümölcs- és konyhakertészet is taníthatnák.”¹⁷⁰ Az egylet a következő hónap utolsó hetében javaslatot tett Eger város képviselőtestületének egy „szőlőműves iskola” létrehozására, „amelyben a fiatal munkás nemzedék s részben a felnőttek is úgy elméleti, mint gyakorlati téren a szőlőművelés minden ágában alapos oktatást nyerjenek, a jónak és hasznosaknak mutakozó művelési módokkal megismerkedjenek s magukat azokban teljesen kiképezhessék.”¹⁷¹ Az oktatás kiterjedne a gyümölcstermesztésre és a konyhakertészetre is. A javaslat szerint az egylet nem vinczellériskolát óhajt, mert az pénzügyileg sem volna megoldható, másrészt nem volna annyira célravezető, mint egy szőlőműves iskola, amelyben az elemi iskolát végzett 12–16 évesek rendszeres elméleti és gyakorlati oktatásban részesülnének. „A létért való küzdelem a maga legridegebb valóságában az, mely bennünket tette unszol s arra utal, hogy megragadjuk mindazon módokat és eszközöket, a melyek a fenyegető veszélylyel szemben számunkra védelmi és

¹⁶⁹ Szolcsányi Hugó: Eger város és vidékének szellemi és anyagi érdekei. In: Eger című lap, 1882. június 29. 245.

¹⁷⁰ Mednyánszky Sándor: Jegyzőkönyv az egri szőlészeti és borászati egylet 1884. évi okt. 4-én tartott igazgatósági üléséről. In: Eger, 1884. 380.

¹⁷¹ Egy szőlőműves iskola felállítása iránt: az egri szőlészeti s borászati egylet által Egerváros képviselő testületéhez intézett fölterjesztés. In: Eger című lap, 1884. november 27. 437.

menekülési tért nyitnak. Módot és alkalmat kell tehát nyújtani szőlőműveléssel foglalkozó polgártársainknak, hogy ők a phylloxera-vész terjedése folytán nélkülözhetetlen átalakítások, és szükségeseeknek mutatózó földművelési rendszerek elsajátítására és okszerű felhasználására s fejlesztésére oktattassanak.”¹⁷²

Egy héttel később már arról olvashatunk a sajtóban, hogy a javaslatot a városi közgyűlés november 30-án megtárgyalta, és bár csak hosszas vitát követően, de elfogadta.¹⁷³ A város a földművelésügyi minisztériumtól kérte, hogy egy „szőlészeti, borászati, s ezzel kapcsolatban egy kertészeti, s esetleg méhészeti tanszéket állítani kegyeskedjék.” Az iskola számára helyiségről a város fog gondoskodni. A határozat arra is kitért, hogy akkor is létrehozzák az iskolát, ha a kért segítyt nem kapja meg a város, mert annak költsége elenyésző ahhoz mérten, amit az iskola létrehozásával nyerni lehet.¹⁷⁴

„Egy-egy szőlőműves iskolának minden nevezetesebb borvidék központján való felállítása: az államnak s a szőlőtulajdonosoknak s szőlőműveseknek egyaránt érdekékből áll. Most már ugyanis, miután a phylloxera a nevezetesebb hazai borvidékeken csaknem mindenfelé mutatkozik s a virágzó szőlőtelepeket megsemmisítéssel fenyegeti: oly szőlőművelési új mód megismertetése s alkalmazásba vétele szükséges, mely a phylloxera-vésznek ellentálló amerikai szőlőfajok meghonosítására s ezeknek nemes ojtására lesz alapítva. Hogy pedig ily szőlőművelési módra mielőbb és sikerrel lehessen tömegesen áttérni: ahhoz a megfelelő ismeretek alapos elsajátítására kell alkalmat nyújtani a szőlősgazdáknak s a szőlőműveseknek; vagyis az új szőlőművelési módot ismertető szőlőműves iskolák létesítése nem csupán kívánatos, hanem egyenesen szükséges is. Egy ilyen kell Egernek s ezzel az egri híres borvidékének...”¹⁷⁵

Széchenyi Pál miniszter kijelentette, hogy nagyobb szabású iskolát szeretne létrehozni Egerben, mint amilyet az kér. Helyszíni megbeszélésre a városba küldi a borászati kormánybiztost.¹⁷⁶ Miklós Gyula többször is járt Egerben, tárgyalásokat folytatott a megyei tanfelügyelővel, az egri borászati egylettel és Eger város

¹⁷² Uo.

¹⁷³ Szőlőműves iskolát Egernek! In: Eger című lap 1884. december 4. 47

¹⁷⁴ Uo.

¹⁷⁵ Az Egerben tervezett szőlőműves iskola kérdése. In: Eger című lap, 1885. január 8. 11.

¹⁷⁶ A kormány, s az Egerben tervezett szőlőműves iskola. In: Eger című lap 1884. december 18. 467.

képviselőtestületével. Ezt követően a következő jelentést terjesztette elő a miniszternek az Egerben felállítandó szőlészeti és kertészeti iskola létesítéséhez szükséges tantermekre, tanítói lakásra, a tanulmányi rendre és a tananyagra vonatkozóan:

1. Az iskola részére a város már gondoskodott megfelelő tanteremről.
2. Mivel a város fontosnak tartja egy ilyen iskola létesítését, készséggel fog megoldást találni a tanító részére egy megfelelő lakásról. Egyelőre ugyan csak bérelt lakása lenne a tanítónak, de a város törekszik az állandó lakás megszerzésére. A kísérleti telephez és iskolához lehetőleg közel eső lakás bérletéről, a város megfelelő időben gondoskodni fog.

3. A felajánlott 8 holdnyi európai és amerikai mintaszőlő művelésének költségeit az egri szőlészeti és borászati egyesület, az európai és amerikai szőlő gyökereztetéséhez és oltásához, valamint a gyümölcsfa telep és iskola berendezéséhez szükséges 20 – 24 katasztrális holdnyi teleknek a borászati kormánybiztos által kijelölt helyen történő kibérlését és megművelésének költségeit pedig Eger város készséggel fogják fedezni. Csupán azt kérik, hogy az első berendezési költségeket a miniszter engedélyezze. A kérelmet a borászati kormánybiztos is támogatta, hogy a miniszter azt legalább annyiban teljesítse, hogy az említett telepek létesítéséhez szükséges gyümölcsfa- és szőlőoltványokat, amerikai szőlővesszőket, majd egy minta-méhes felállításához szükséges néhány tele kaptár alapanyagot, s néhány üres minta kaptárt az állami vincellérképzőkből és szőlőtelepekről térítésmentesen kaphasson a létesülő egri iskola.

4. Az említetteken kívül, valamint a tanító fizetésének és a legszükségesebb tanügyi felszerelések beszerzéséhez szükséges költségek fedezetén kívül a város más hozzájárulást nem kér.

5. A tanító feladata lenne mind a népiskolai növendékeknek, mind az ismétlő iskolakötelezetteknek, mind a felnőtteknek külön-külön oktatás megtartása, ide értve annak gyakorlati részét is.

A tananyagra vonatkozólag a borászati kormánybiztos megjegyezte, hogy mind az elemi iskolásoknak, mind az ismétlő iskolásoknak és a felnőtteknek tartandó oktatásokon *„a vinczellérképezdéken előadni szokott ügynevezett segéd- és alaptantárgyak teljes elhagyásával”* csak a szoros értelemben vett kertészeti, szőlészeti, borászati s méhészeti tudnivalókkal szabad foglalkozni.

A felnőttek részére az előadások a téli vasárnapok délutánjain és a hétköznapi estein lennének megtartva egy vagy két óra időtartamban. A vasárnapi ismétlőiskolára kötelezettek tanítása a vonatkozó törvényi

szabályozásnak megfelelően „három tanfolyamra terjedne ki,” és vasárnapokon valamint ünnepeken lennének, naponként 2–2 órai tanítással; az elemi iskolai tanulóknak a két utolsó korosztálya lenne törvényileg kötelezve hetente kétszer, ugyancsak két-két óra időtartamban. A téli tanfolyamok november hó 1-jétől a következő esztendő márciusának első napjáig tartanának, mikor a külső munkák szünetelése miatt a felnőttek az előadások hallgatására a leginkább ráérnek. A borászati kormánybiztos véleménye szerint „minden heti előadás egy lehetőleg független munkálatról szóljon, s mintegy befejezett egészet képezzen” hogy az ott elhangzottakat az is hasznosítani tudja, aki az előadásokat talán csak egy hétig hallgatta.

Az ismétlő iskolai s elemi iskolai szőlészeti és kertészeti előadások, az iskolai szünidők kivételével egész évben lesznek. Az ismétlő iskola kötelesek esetében legalább három évig kellene tartani az említett oktatásnak. Az elemi iskolában a szőlészettel, borászattal és kertészettel kapcsolatos kérdéseket általános jelleggel tanulnák. A vasárnapi ismétlő iskolában az első évben kizárólag a szőlőművelést, a másodikban a borászatot és méhészetet, a harmadikban –az előző két évben megtanultaknak elsősorban a gyakorlatban történő ismétlése mellett– kertészetet tanulnának a diákok. A borászati kormánybiztos azt ajánlotta, hogy a vasárnapi tanfolyamok hallgatására csak azok a 12–15 éves serdülők lennének kötelezve, akik a szülő foglalkozása és szándéka szerint előreláthatólag a mezőgazdasági foglalkozások valamelyik ága, elsősorban a bortermelésből és kezelésből, vagy a kertészetből fognak megélni. Rájuk vonatkozóan a kérdéses tanfolyamokon való részvétel törvényesen lenne elrendelendő. Az iparos tanulók, és azok, akik a vasárnapi ismétlő iskolák alól mentesültek a vasárnapi tanfolyam kötelező hallgatásától felmentést kapnának, de tetszés szerint látogathatnák azt, ha a fegyelmi szabályok ellen nem vétének.¹⁷⁷

1886. március 21-én a polgármesteri hivatalban tartott értekezleten Szederkényi Nándor országgyűlési képviselő bemutatta a miniszter által Egerbe kinevezett Ferk Miklós borászati és szőlészeti szaktanárt. Az értekezleten felolvasásra került kinevezési okmánya, és megtörtént az új iskolára vonatkozó miniszteri leiratok felolvasása is.¹⁷⁸

Az érsek az iskola mintatelepének 250 darab faragott oszlopot adományozott, az érseki uradalmi igazgatóság pedig a telepen

¹⁷⁷ Az egri szőlészeti iskola ügye. In: Eger című lap, 1885. október 20. 347–348

¹⁷⁸ Az egri szőlészeti és borászati iskola. In: Eger című lap 1886. március 23. 96.

felépítendő felügyelői lakóházhoz több száz forint értékű épületfát ajándékozott.¹⁷⁹

A főkáptalan a létesülőben lévő iskolához szükséges mintatelepek céljára a tulajdonában lévő galagonyási földeknek a Budapestre vivő út jobb oldalán található, és a városi közlegelővel határos részéből 15 holdat a város használatára átengedett. A földterület a szakemberek szerint a célra tökéletesen megfelelt.¹⁸⁰

A szőlészeti és kertészeti iskola felügyelőbizottságának 1886. november 8-án és november 9-én tartott ülésén *„javaslat tételik, hogy az elemi iskolai tanulók csoportosítása három helyen eszközöltessék, még pedig Javornyik, Búzás és Izsépi iskoláiban*¹⁸¹ ; továbbá elhatároztatott, hogy a felnőttek oktatása érdekében a lyceumban egy tanterem tanítási helyül az egri érsek ő exjánál kieszközöltessék, s e végből a bizottság elnöke a teendő lépésekre megbízatott; — egyúttal pedig, hogy az ismétlő iskolások tanítására vonatkozólag a szükséges lépések megtétessenek.”¹⁸² A felügyelő bizottság november 26-án tartott ülésén a bizottság elnöke jelentette, hogy megbízatásának megfelelően eljár, az érsek a felnőttek oktatásához a Líceumban egy termet készséggel rendelkezésre bocsátott.¹⁸³

1898 tavaszára felépült a vincellériskola, és ami az abban folyó oktatáshoz kellett.¹⁸⁴ Az épületben ma a Heves Megyei Levéltár működik.

Az Egri Magyar Királyi Állami Főreáliskola líceumi időszaka

Az I. világháború kitörését követően a katonai parancsnokság a főreáliskola épületét 1914. augusztus hó elején lefoglalta katonai tartalékkórháznak, csupán négy szertári helyiséget és az igazgatói irodát bocsátotta az iskola rendelkezésére. Amikor azonban a sebesültek nagyszámban érkeztek Egerbe, az igazgatói irodát is át kellett adni. Az

¹⁷⁹ Adomány. In: Eger című lap 1887. március. 23. 91.

¹⁸⁰ Nemeslelkű adomány. In: Eger című lap, 1886. június 22. 200.

¹⁸¹ Javornyik József „a Szala negyed”-beli iskolában, Búzás László pedig „a hatvani külváros II. negyed”-beli iskolában tanított. Lásd: Az Egri Főegyházmegye római katolikus népiskolái 1885-ben. In: Schematismus cleri archidioecesis Agriensis ad annum 1885.; Izsépy Béla 1877-től tanított Egerben. Lásd KISS Péter: Hatszáznégyen Eger múltjából. Eger, 2007. 115.

¹⁸² Az egri kertészeti s szőlészeti iskola. In: Eger, 1886. december 14. 399.

¹⁸³ Uo.

¹⁸⁴ BODNÁR László – FERENCZY Sándorné (szerk.) 1998. 22.

intézmény októbertől a Líceumban működött. Itt az érsek „a líceum jogakadémiai és theologiai helyiségeit engedte át iskolánk részére és azóta iskolánk nagy megnyugvásunkra megszakítás nélkül használja azokat, élvezve főpásztorunk kegyes jóságát... Az átengedett 10 helyiségből nyolcat tanteremnek, egyet igazgatói irodának és egyet tanári szobának használtunk. Elhelyezkedésünk ideiglenes otthonunkban, a nehéz körülményekre való tekintetből, elég megfelelő volt. Azonban ifjúságunknak egészen nélkülözni kellett a szabad mozgáshoz szükséges udvart, úgy hogy órák közben is mindig a különben elég tágas és világos, de zárt folyósokon kellett tartózkodnia. Ehhez járult még az a sajnálatos körülmény, hogy a túlnépes alsó osztályok helyiség hiányában nem voltak párhuzamosíthatók. A berendezkedést illetőleg fájó szívvel kell megjegyeznünk, hogy intézetünk bútorait néhány darab kivételével, ideiglenes helyiségeinkben nem helyezhettük el és a legszükségesebb bútorokat kénytelen voltunk az érseki theológiától és állami elemi iskolától kölcsön kérni. Ideiglenes helyiségeink, az említett hiányoktól és a fűtésnél felmerült nehézségektől eltekintve, elég megfelelők voltak. A helyiségeket illetőleg kedvező volt iskolánkra nézve, hogy a tanítási órákat néhány latin nyelvi óra kivételével a délelőtti órákban tarthattuk meg. A rendkívüli állapotokra való tekintettel általában minden felmerült nehézség mellett igen kedvező volt iskolánkra nézve azon körülmény, hogy az átengedett helyiségek mindvégig egyedül iskolánk rendelkezésére állottak. A körülményekhez képest elég kedvező elhelyezkedés folytán iskolánk működésében a rendes tantárgyakat illetőleg csekély eltérés volt a normális menettől, kivéve a tornatanítást.”¹⁸⁵

A vallás- és közoktatásügyi miniszter 1918. július 18-án köszönte meg Szmrecsányi Lajos érseknek, hogy „Az egri állami főreáliskola 4 éven át élvezte Nagyméltóságod vendégszeretetét, a mennyiben (sic) nagylelkűen díjtanul méltóztatott részére az érseki lyceumi épület helyiségeit átengedni.”¹⁸⁶

Az Egri Községi Közigazgatási Tanfolyam líceumi időszaka

Az 1900-ban elfogadott XX. törvénycikk a községi közigazgatási

¹⁸⁵ Az Egri Magyar Királyi Állami Főreáliskola értesítője az 1915–1916. iskolai évről. Eger, 1916. 86–87.

¹⁸⁶ EFL. AN. Lycaeii aedificium 1914–1923. rsz. 2505. irsz. 4224/1918.

tanfolyamokról rendelkezett. Ennek 3. §-a szerint „Községi és körjegyzőiül csak az alkalmazható, a ki a községi közigazgatási tanfolyamot szabályszerűen elvégezte és a községi közigazgatási vizsgálatot sikeresen letette.”

Egerben 1920-ban kezdte meg működését az Egri Községi Közigazgatási Tanfolyam. dr. Bobory György főispán a tanfolyam igazgatójául Isaák Gyula alispánt, helyettesének pedig Puchlin Lajos vármegyei főjegyzőt javasolta a miniszternek.¹⁸⁷ A miniszteri rendelkezés értelmében egyszerre száz hallgatót vehettek fel az új iskolába. A vármegyének azonban nem volt sem megfelelő épülete, sem megfelelő helyisége az oktatáshoz, ezért Szmrecsányi Lajos érsekhez fordult azzal a kéréssel, hogy átmenetileg a Líceumban kaphasson helyet az új oktatási intézmény.¹⁸⁸ Az érsek a kérést teljesítette.¹⁸⁹

1921-ben Isaák Gyula a tanfolyam igazgatója ismét kérte, hogy az előző tanévben átengedett két teremben folyhasson le a következő tanév is, amelyre újfent 100 hallgató nyert felvételt. Az érsek az engedélyt megadta.¹⁹⁰

1922-ben levelében azt írta Klebelsberg Kunó belügyminiszternek, hogy az „1922/23... tanév után azonban sajnálatomra egyáltalán nem leszek abban a helyzetben, hogy csak egy tantermet is rendelkezésre bocsássak a fejlődő tanintézetnek.”¹⁹¹ 1923-ban ismét volt levélváltás a tanfolyam Líceumban való elhelyezésére vonatkozóan.¹⁹²

1927-ben a főpásztor arra utasította Ambrus István kanonokot, líceumi felügyelőt, hogy azt a termet, amelyben néhai Kállay Miklós lakott, tegye szabaddá a tanfolyam részére.¹⁹³ 1928-ban Okolicsányi Imre alispán azt írta Szmrecsányi Lajos érseknek, „most hogy közigazgatási tanfolyamunk iskolája és internátusa új helyiségekbe költözik,... a Nagyméltóságod által a lyceum épületében rendelkezésünkre bocsátott tantermet ezennel visszaadjuk.”¹⁹⁴

¹⁸⁷ Uj szakiskola Egerben. In: Egri Népújság, 1920. október 2. 1.

¹⁸⁸ EFL. AN. Lycaeī aedificium 1914–1923. rsz. 2505. irsz. 4502/1920.

¹⁸⁹ EFL. AN. Lycaeī aedificium 1914–1923. rsz. 2505. irsz. 4143/1920.

¹⁹⁰ EFL. AN. Lycaeī aedificium 1914–1923. rsz. 2505. irsz. 4334/1921.

¹⁹¹ EFL. AN. Lycaeī aedificium 1914–1923. rsz. 2505. irsz. 2806/1922.

¹⁹² EFL. AN. Lycaeī aedificium 1914–1923. rsz. 2505. irsz. 3084/1923.

¹⁹³ EFL. AN. Lycaeī aedificium 1924–1944. irsz. 3999/1927.

¹⁹⁴ EFL. AN. Lycaeī aedificium 1924–1944. irsz. 4586/1928.

„a legrégebbi róm. kat. jellegű fiú felsőkereskedelmi iskola”¹⁹⁵

1919-ben leány felsőkereskedelmi iskola jött létre az angolkisasszonyok egri intézetében. A fiúk részére 1921-ben szervezni kezdett Egri Érseki Római Katolikus Fiú Felső Kereskedelmi Iskola szellemi atyja Subik Károly érseki titkár volt. Az intézmény létrehozásának anyagi fedezetét az érsek, a főkáptalan, Eger város, az Egri Egyházmegyei Bank, a Heves megyei Takarékpénztár, az egri lemezárugyár, a Hangya Szövetkezet, Müller Ferenc kereskedő, Takács István és az Egri Népújság fedezte. Az újság csak egyszeri támogatást biztosított, a többi támogató azonban az elkövetkezendő tanévekre is vállalta az általa felajánlott összeg befizetését. A szervező bizottságnak tagja volt Bobory György főispán, Böhm János és Nagy János kanonokok, Trak Géza polgármester, Subik Károly, valamint Veszprémy Dezső a leány felsőkereskedelmi iskola igazgatója. A bizottság 1921. augusztus 24-én tartott ülésén megbízta Veszprémy Dezsőt a szervezeti szabályzat, és a költségvetés összeállításával, valamint a tanári kar szervezésével. Az iskola működési engedélyének megadásához az egyik feltétel a könyvtár létrehozása volt. Az intézmény alapításakor az Egri Népújság egyszeri 7.000 k. összeget ajánlott fel a könyvtár kezdő állományának beszerzéséhez.

A minisztérium 1921. szeptember 13-án adott engedélyt az intézmény működéséhez. A tanítás október 17-én kezdődött 31 tanulóval a Líceum II. emeletén két teremben. Az egyik a tanterem, a másik a tanári szoba volt. Az intézmény 1923-ban nyilvánossági jogot kapott, és innentől kezdődően volt saját tantestülete. Ugyanekkor a miniszter az igazgató és három pedagógus részére államsegélyt engedélyezett, amely fizeték-kiegészítést jelentett. Az iskola igazgatója 1923-tól 1939-ig dr. Óriás Nándor jogakadémiai tanár volt. Az intézményben tevékenykedett mások mellett dr. Lénárt János és dr. Scheffler (Somlay) Mihály is, valamint dr. Angyal Lajos, aki később igazgató lett.

1928-ban már párhuzamos osztályokkal indult az I. évfolyam, majd 1937-től valamennyi évfolyamon párhuzamos osztályok voltak. Valószínűleg ezzel függ össze az, hogy 1939-ben a Főegyházmegyei Hivatal az Érseki Líceum Múzeumának a régiséggyűjtemény elhelyezésére szolgáló három terméből kettőt az iskola részére foglalt le.

1940-ben az iskola kereskedelmi középiskolává lett átszervezve, mert így a szakirányú képzettség mellett a megkívánható mértékben általános

¹⁹⁵ Az idézett irat: EFL. AN. Lycaeii aedificium 1924–1944. irsz. 3548/1940.

műveltséget is adott. A jelentkezők létszáma miatt 1941-től a harmadik párhuzamos osztály indítása is megtörtént. Ekkor a tantestületnek nyolc főállású, három helyettes és három óraadó tanár volt a tagja. Az intézményben volt gyakorló iroda is 45 írógéppel, speciális asztalokkal, irattartó szekrényekkel felszerelve. Ilyen az országban elsőként Egerben létesült. Az intézmény felszereléséhez tartozott egy 16 mm-es vetítógép is, amelyet elsősorban a földrajz, a fizika és a kémia oktatásában hasznosítottak. 1923-tól a tanulók egyensapkát is viseltek, amelynek színe kék volt, és az érsek engedélyével a Szmrecsányi nemzetség színei voltak rajta.

Az intézmény államosítása 1948. június 16-án történt meg. 1949-ben az iskolát kiköltöztették a Líceumból a volt ciszterci gimnáziumba (ma Gárdonyi Géza Ciszterci Gimnázium), ahonnan a leány felsőkereskedelmi iskolával történt összevonását követően a Klapka utcába került.

Az iskolában működött Mária kongregáció, önképzőkör, a 294. sz. Eszterházy Károly cserkészcsapat, gyorsírókör, Wesselényi sportkör és egy 112 tagú vonós zenekar is. 1940. február 25-én megalakult az Egri Római Katolikus Fiú Felső Kereskedelmi Iskola Végzett Tanulóinak Szövetsége.¹⁹⁶

A líceumi diákélet múltjából

„fel Czifrázva Görcsös Botokkal” – a líceumi diákok kihágásaiból¹⁹⁷

1768 évi farsang utolsó napján éjjel véres verekedés volt néhány joghallgató és mészároslegény között. Eszterházy ezt követően rendeletet adott ki, amely szigorítja a diákok csínyjeinek, kihágásainak megakadályozására hozott addigi intézkedéseit: beszünteti a kardviselést, három nap alatt mindenki adja be a maga kardját az igazgatóhoz, aki ezt elmulasztja, azt kizárják az iskolából. Egyéb fegyvert sem szabad tartani vagy hordani, csak a sétapálcát. A kizárás terhe alatt lett megtiltva, hogy éjszaka kettőnél több diák járjon együtt a városban. Ugyanez a büntetése annak is, aki kocsmába, bálókba jár, pénzre játszik, ablakokat, ajtókat zörget meg, valamelyik házba betör, a családok

¹⁹⁶ Az iskola történetét Győry Ágnes–Sas Margit–dr. Tóth Andrásné 1991. és BARTÓK Béla 2013. alapján ismertetem.

¹⁹⁷ UDVARDY László 1898. alapján.

békéjét zavarja, kárt tesz kertekben, szőlőkben, aki kellő ok nélkül háromszor előadást mulaszt, az igazgatót vagy valamelyik tanárt tiszteletlenséggel, engedetlenséggel, ellenszegüléssel sérti, aki káromkodni merészel. A püspök az iskolából való kizáráson kívül más büntetések alkalmazásának lehetőségét is fenntartotta magának, akárcsak az esetenkénti kártérítés lehetőségét is. Utasítást adott a városi előljárásnak, hogy jelentse a diákság által elkövetett kihágásokat, és károkat. Ugyanakkor meg is védte a diákokat: *„Különösen .... kívánjuk a' mészárosokat s legényeiket arra megemlékeztetni, hogy a' juristák emberek és nem barmok, azért kutyáikat valakire uszítani ne merészeljék, különben hitessék el magokkal, hogy kegyetlenebb büntetéssel mind emberségre tanítják.”* A rendelkezések hatása azonban rövid életű volt. Még ez év július 7-én éjszaka ismét botrányos kihágást követett el több jogász és filozófus diák. A továbbiakra nézve utasítást kapott a városi előljárátság, hogy az este 10 óra után utcán járó csendháborító diákokat kísértesse be a városházára, tartsa bezárva reggelig, majd a tényállásról felvett jegyzőkönyv kíséretében adja át az illetékes iskolaigazgatónak.

Az említett eset után a püspök újabb rendelkezést adott ki 1768. október 22-én a jogiskola igazgatójának. Ebben már azt is feltételként szabta a jogiskolára történő felvételhez, hogy a jelentkező mutassa fel iskolai bizonyítványát a megelőző tanévről, s igazolja azzal, hogy szorgalmas, viselkedése pedig kifogástalan volt. Akinek ily bizonyítványa nincs, azt nem lehet felvenni az intézménybe. Ugyancsak nem vehető fel az sem, aki már juratus,¹⁹⁸ vagy patvarista¹⁹⁹ volt, vagy nem tudja igazolni, hogy az önfenntartáshoz szükséges összeggel rendelkezik.

A püspök 1768. november 10-én úgy rendelkezett, hogy miután a joghallgatók ebben a tanévben kevesebben lesznek mint eddig, tanteremnek a két kisebb termet használják, ahol könnyebb eltűnni a téli hideget. Ha pedig ott sem viselnék el, a tanárok bírják rá őket arra, hogy adjanak össze pénzt a fűtéshez fára. Ebben az esetben ő kész lesz kályhákat állíttatni a tantermekbe.

A püspök 1776-ban megismétli azt az 1774 márciusában kiadott rendelkezését, hogy olyan a jogiskolára fel nem vehető, aki kardját az intézet igazgatójának előzetesen át nem adja. Aki bármilyen fegyverrel tartózkodik az utcán, az kizárandó az intézetből, akárcsak az, ki többed magával az igazgatóra támad, vagy az igazgatónak, tanároknak

¹⁹⁸ Joggyakornok, ügyvédbojtár. Lásd BAKOS Ferenc 2005. 309.

¹⁹⁹ Joggyakornok, ügyvédbojtár. Lásd BAKOS Ferenc 2005. 497.

ellenszegül, egy személynél többel éjjel az utcán kóborol, lármázik, káromkodik, kocsmákat vagy más efféle tiltott helyiségeket látogat, tiltott játékban vesz részt, károkat okoz. Az ilyeneket 24 órán belül a városból is el kell távolítani.

1781 júniusának vége felé a városi vásárbíró a következő panaszlevéllel fordult a város bírójához: „Nagy alázatossággal megpanaszolni kintelenitettem nemzetes Bíró Uramnak ... Estvénekint Szokás szerint már egyik, már az másik Úczán Conventulumokat mint egy nyólcz, s kilencz óra közben tsuportosan tartván. Onand kik ki forditva Csu hájokban, kik pedig szokot Viseleteken felől Ümögben, s Lábravaloban, csombíkos hajokkal, fel Czifrázva Görcsös Botokkal Hegedű Szóval, Lármás tökéletlen fajtalan énekelekkel, el indulnak, el indulván az magok Géniumok szerint Táblákat, Ajtókat vernek, törnek úgy hogy még az mellettek csendesén magok dolgokban járó Betsületes Úri Embereket tsúff köszöntéssel, ki nevetéssel, ütéssel, és illetlen piszkolódással illetnek: mellyekről mind Feő Tisztelendő Canonok Urak, mind stöbbs Úri rendek Bizonságot tehetnek. Secundo. Lármás föl, s alá való járkálások közöt az Éjczakaj tűzre, s egyéb veszedelmek el távoztatására rendelt Bakterokat kötelességekk végben vitelekben meg gátolnak, s Ütéssel, s más egyéb Botránkozó terminusokkal Birájokat illetik... Cirkálásnak üdején káromkodások miat ára rendelt emberektül meg intettvén magokat gorombául opponállyák, álitván hogy sem az intő, sem pedig az Direetor Urak azt nekik meg nem parantsolhatták, mivel úgy mind ámbár az Isten, Isten, mégis ha káromkodni akarunk káromkodunk...Quarto. Nem Eshetnek Főbb, s Alatsonyabb Betsületes Úri Emberek közt annak üdejében rendelt multságok a hol minden orcza pirulás nélkül erős szakosan (sic!) be nem tóldúlnának, úgy hogy némelyek Betsülettül viseltettvén nagyobb veszedelmek el távoztatására el nézik, nómelylyek pedig multságokk czéllyaikat abban hagyni kintelenitettnek, ők pedig fére tévén minden Szemérmetességet már egyikét, már másikat az invitált fejír Személlyek közül neveltik és csúff botránkozó Aetusokkal illetik...Legkissebb szegény szolgája Molnár Mihály Vásár Bíró mk.”

Ezt a panaszlevelet a város bírója az egyebek mellett a következőket tartalmazó hátirattal terjesztette fel Esterházy Károly püspökhöz: „Kegyelmes Uram! Az Vásár Bírónak panaszibúl bőven informáltatni méltóztatik Excellentiád minemű számlálhatatlan Eczakai lármákat, s csúfos botránkoztatásokat kellett az egész Váras Népinek szenvedni az Tanuló Iffüúságtúl, hogy az jó keresztiny Embernek még az Természete is irtószik csak hallomásátul is; Tehetnének erről bizonytságot sok számtalan

Emberséges Emberek, azértis alázatosan Instálok Excellentiádnál, méltóztasson Kegyelmes Atyai szívre venni mind szegény Várossának Conservatióját, és káros nyukhatatlan voltyát, mind pedig annyi Iffiúságnak veszedelmes, mondhatom kárhozatos rendetlen, és nyukhatatlan lármáit hathatósan parancsolja ell az Tanuló Iffiúságnak eő Felsége kegyes Rendelése szerint tilalmas üdőben való Csapongásit oly formán pediglen, hogy még csak kettőnek se légyen szabad együtt kóborolni: és így mihelest az rász, gonosz és tökéletlen társaság keménnyen el leszen tilalmazva, mingyárt az többi veszedelmes lármák, és Istentelen botránkoztató Cselekedetek is meg fognak szűnni,.. Excellentiának Alázatos Szolgája Farkas János Egri Bíró mk.” Erre adta ki a püspök az 1781. július 6-án kelt rendeletét, amely ismét szigorúan bünteti az éjjeli kóborlókat, a csapatostul barangolókat pedig kizárja az iskolából. Ugyancsak kizárás várt azokra is, akik a tilalom ellenére kifordított ruhában, vagy parasztok módjára pőrén, csomóba kötött hajjal jártak-keltek, káromkodással, ocsmány beszédekkel és nótákkal zavarták az éjszakai nyugalmat, a városi öröket bántalmazták, fegyvert hordtak, kocsμάztak, verekedéseket kezdeményeztek, ajtókat ablakokat zörgettek vagy betörték. Szigorú fenyítés járt azoknak is, akik igazgatói engedély nélkül magánházaknál tartott lakodalomba vagy mulatságba mernek menni, egyenesen iskolából történő kizárás és a városból eltávolítás, annak aki hívatlanul, erőszakosan törne be olyan helyre, kivált ha arcátlanul is viselkedne ott, vagy illetlenül bánnék a nőnemmel, vagy lányokkal, menyecskékkel járkálna nyilvános helyen.

A bizonyítványhamisítók megbüntetéséről intézkedő 1815. augusztus 8-án kelt rendelet, azt is előírja, hogy a hamisítások megakadályozása érdekében, a bizonyítványokba az osztályzatok számjegyeit betűkkel is be kell írni, a bizonyítvány blankettáit és a tanintézet pecsétjét gondosan el kell zárni.

Egy 1823. április 15-ére keltezett helytartótanácsi rendelkezés megtiltja az iskolaigazgatók és tanárok névnapjának zenével, arcképük kifüggesztésével, vagy hasonló módon való megünneplését.

Pyrker érsek 1832 januárjában megerősítette a kávéházak látogatását, és a hazardjátékok űzését tiltó régibb házi törvényeket.

1831 februárjában Pyrker János László érsek megtiltotta a diákoknak a várba „mulatni, játszani.” Ez feltehetőleg összefügg a várbeli kálvária felállításával.

Az örökös éjjeli csendháborítások és a pajzánságok miatt már régóta feszült viszony a város lakói és a tanulóifjúság közt 1833-ban egy olyan

incidens történt, amelynek fejleményei, következményei évekig hatottak a joglíceum életére.

Az akkori helyettes városbíró, Simonyi János szigorú utasításokat adott az éjjeli őröknek az éjszakai kicsapongásokon tetten ért diákokkal való bánásmódra. 1833. június 13-án éjjel túlbuzgóan láttak dolgukhoz, személyválogatás nélkül lefogtak minden diákot, akit csak az utcán találtak, s ütés-verés közt bevitték őket a városházára. A vége verekedés lett, mert az iskolatársak az elfogottak segítségére mentek, ki akarták őket szabadítani, de az nem járt sikerrel.

Másnap, 14-én, reggel a városbíró hajdúk és fertálmesterek kíséretében ment hivatalába, mert attól tartott, hogy a bezárt diákok társai útközben megtámadják. Nem ismert, hogy ez közrejátzott e abban, hogy a diákok ismét megpróbálták kiszabadítani bezárt társaikat, de a túlerővel szemben újra alulmaradtak. Néhány többé-kevésbé súlyos sebesülés is történt. Ezt követően megnyugodtak a kedélyek, és a bezártak kivételével a diákok délután már a szokott módon az előadásokat hallgatták.

A letartóztatott joghallgatókat a városbírája reggel átkísértette a városháza tömlöcéből a líceumi prodirektorhoz, de a tényálladékokat nem közölte vele. Írásbeli jelentést tett viszont az esetről az alispánnak, ugyancsak anélkül, hogy a líceumi prodirektort vagy tanári kart meghallgatta volna, vagy legalább közölte volna velük a jelentést. Ezt röviden felterjesztette a Helytartótanácsnak, csatolva hozzá egy panaszlevelet is, amelyet Koós Mihály ügyvéd nyújtott be időközben a városi előjárásnál a tantestület ellen, mintha annak a vétkes kötelességmulasztása okozta volna nemcsak a konkrét esetet, hanem általában is az ifjúság viselkedését.

Reviczky Ádám gróf udvari kancellár Pyrker János László érsekhez 1838. augusztus 29-én intézett levelében az eset okán felhívja a főpásztor figyelmét arra, hogy miután a líceumi diákság szemlátomást nagyon el van fajulva erkölcsileg, gondoskodjék az intézet megreformálásáról s annak tervezetét terjessze be a kormány elé.

Az ügyben a Helytartótanács 1833. július 9-én kelt rendeletével a vizsgálatot mind a diákság mind a polgárság ellen az alispánra bízta. Annak befejeztével 1834. június 3-án úgy intézkedett, hogy a diákok közül két súlyosabban terhelt vádlottat, a polgárok közül való többi vádlottal együtt, beleértve az ügyvédet is a vármegye ítélje el. A többi diákokat csak iskolai hatóságuk büntesse meg. A rendelet szövege szerint: „Az Egri Érseki Fő Oskolabéli Ifjúság, és Egri várossának Polgári,

és Lakosi között, múlt 1833-ik Esztend. Szent Iván Hava 13-ik és 14-ik napjaiban a' köz bátorság megsértésével történt kicsapongás tárgyában..... G. J. és H. M. Tanítványok a' többi társaiknál nagyobb mértékben terheltettek: G. J.-re nézve, hozzá járulván az édes atya eránt mutatott engedetlenség, és káromkodás bűne is, valamint a' többi ifiaknak megítéltetése, és fenyítés alá vétele a' helybéli oskolák Elöljáróságára...bízzattatik: úgy az említett két tanuló Ifiaknak, úgymint G. J. és H. M.-nak megítéltetése, és botránkozó tetteikhez mérséklendő büntetése, a fent titulált Rendeknek ezennel oly további utasítással hagyatik meg: hogy a' hozandó Ítéletet, annak végrehajtása előtt minden hozzá járó iratokkal együtt ide felterjesszék. A' mi pediglen azon polgári sorsú helytelen tettekkel terhelt személyeket illeti, mellyek ugyan azon A. Betű alatt foglalt Jelentésben neveztetnek, ezek eránt a' t. Rendeknek meg-hagyatik: hogy azokat is maga rendje szerént megítéltettvén, és bűnös tettei miatt fenyíték alá vétettvén, egyszersmint az Egri Érseki város Tanácsát hathatósan megintsék: hogy jövődőben a' jó Rend megtartásában, és a' köz bátorságot zavarba vihető kitsapongások elhárításába minden lépéseit úgy mérsékelje, ne hogy utóbb olly gyanúra okot szolgáljon, mintha a' rendelései meghatározásába hirtelenkedne, vagy előítélettől vezettettne. Kőltt Budán a' m. h. t. Tanácsnak az 1834-ik Eszt. Junius 3-án tartatott Tanács üléséből, a' T. Rkk. . . . B. Gerliczy Mihály. Eötvös Ferentz. "

A megye ítélete 1840 januárjának végén tartott született meg. Ebben a Líceumban folyó munka nyilvános elismerést kapott, Koós ügyvéd pedig rágalmazásban bűnösnek mondatott ki.

A fiú felsőkereskedelmi iskola ballagási koreográfiája 1925-ben

„Május 15-én, az utolsó tanítási óra befejezése után, az egyébként pajzán jókedvvel hazasiető diákság meghatottan sorakozik az intézet folyosóin. Ünneplő ruhába öltözik ez alkalomra mindenki és a szívekben is ünnepi érzések honolnak. A rendes szokástól eltérően, ezúttal nem az osztálytermek előtt történik a sorakozó. A IV. évfolyam növendékei a tanári szoba előtt, az intézet déli, a többiek az északi folyosón, a zenekar tagjai a toronyalatti kiszögelésben, a trianoni emléklakett alatt helyezkednek el. Ugyanitt nyer elhelyezést az érdeklődők egyre nagyobb tömege. A zenekar a „Ki jó amott élénk...” régi diáknóta akkordjait zendíti meg és a pattogó ütemekre hangos nótaszóval megindul egymás felé a

menet. Megkerülvén a folyosót, a zenekar mellett áll fel az ifjúság, az oda elhelyezett emelvény köré. Az emelvényre állított asztalon az évkönyv, amelybe minden végzett egy-egy jelmondatot írt s a munka szimbólumai: a toll, tinta, vonalzó, és a gazdaságos időkihasználásra intő csengő van. A végzettek szónoka búcsút vesz társai nevében az iskolától, a tanári kartól és az iskolatársaktól, a III. évesek gondjaira bízva az irredenta plakett gondozását és fogadalmat tesz, hogy egész életükben hűek maradnak azokhoz az eszményekhez, amelyeket tanáraik oltottak szívükbe. A III. évesek szónoka üdvözli a végzetteket és átveszi az ereklét. Felzendül a „Gaudeamus igitur...”, miközben a III. évesek egy-egy fehér szekfűt adnak emlékül a távozóknak. Két hazafias költemény elszavalása következik, majd felhangzik a „Magyar hiszekegy”. A fiúk vigyázzba merevedve éneklnek, szemükben a Haza feltámadásába vetett hit lángja... Ifjú lelkek imája száll az Ég felé, ifjú szívek könnyörgése ostromolja a Mindenhatót... Most egy percig néma csöndben áll mindenki... A trianoni magyar ifjúság nem léphet gondtalan jókedvvel az életbe. Ennek az ifjúságnak előbb ki kell harcolnia Magyarország feltámadását, mert csak az integra Hungária jelenthet minden magyar szív részére megnyugvást... Egy percnyi silentium után megszólal az udvarban a harang és az ifjúság félrajoszlopba fejlődik. Középen egy-egy végzett növendék, jobbról-balról egy-egy kisebb diák. Még mindenkinek a fején a diáksapka. Az oszlop élén a zenekar — és megindul a menet a „Ballag már a vén diák” akkordjai mellett. Végighaladnak az intézet udvarán, a kapualjnál még egy kézszorítás... az ittmaradó diákok jobbra-balra visszakanyarodnak, a távozók leveszik fejükről a diáksapkát és azt mellük elé tartva — immár az épület díszfeljáratán — térnek vissza osztályfőnökük vezetése alatt osztálytermükbe. A diákévek elrepültek, az intézeti fegyelmet képviselő diáksapka lekerült a fiúk fejéről, de az intézet meg van győződve arról, hogy az itt elsajátított fegyelem továbbra is elkíséri fiait az élet útjain. E meggyőződés jut kifejezésre abban a megtiszteltetésben, hogy a végzettek a díszfeljáraton térhetnek vissza az intézetbe. De kifejezésre akarja ezáltal juttatni az intézet azt is, hogy végzett diákjait az Alma Mater mindenkor kitárt karokkal várja... Tíz évvel ezelőtt bocsátotta ki iskolánk végzett növendékeinek első csoportját az életbe és ma, tíz év után, meghatott lélekkel keresik fel a régi fiúk a régi osztálytermet. Felújulnak a régi emlékek, szorosabbá válik ismét a kapocs az iskola és az öregdiákok között... A jövőben a búcsúztatás ünnepségébe is belefognak kapcsolódni már öregdiákjaink. És ez a bekapcsolódás még több színt, még több melegséget és még fokozottabb jelentőséget fog adni e kedves

ünnepségnek.”²⁰⁰

Az Egri Főegyházmegye Tanfelügyelői Hivatala²⁰¹

Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc leverése után a tervezett állami iskolai felügyelet újraélesztésével párhuzamosan az egyházmegyék is igyekeztek kidolgozni saját irányítási szabályzatukat. Egerben Bartakovics Béla érsek 1108/1851. sz. rendeletével létrehozta az Egyházmegyei Tanoda Hivaltalt, és meghatározta az egyházmegyei tanügy szervezetét, és annak teendőit. Ennek lényege: a helyi iskolaigazgató továbbra is a plébános, a kerületi tanfelügyelők pedig az esperesek. Az egyházmegye rk. népiskolái felett a főfelügyeletet a tanodahivatal látta el, amelyet egy kanonok vezetett. Csak a hivatalnak volt joga a tanítók elbocsátására és a pályázat útján felfogadott tanítók megerősítésére stb. A hivatal vezetői voltak: 1851–1857: Németh Mihály, 1857–1869: Ferenczy Imre, 1869–1872: Tárkányi Béla. Ezután két évig betöltetlen volt a beosztás, majd 1874-ben 363. szám alatt körlevélben értesítette dr. Samassa József érsek a főegyházmegye papságát az egyházmegyei tanfelügyelőség megszervezéséről és annak feladatköréről, amelyet így fogalmazott meg röviden: *„érseki egyházmegyéim népoktatási ügyét összes ágazataiban felkarolja és gondozza”*. Szervezetének keretei megegyeztek a tanoda hivatalával. Alapvető változást az jelentett, hogy az 1860-as évek második felétől szerveződő tanítói körök is a tanfelügyelőséghez tartoztak, és a korábbiaknál részletesebben határozta meg a tanfelügyelő feladatkörét. A népiskolai hatóságokról szóló 1876. évi XXVIII. tc. megjelenését követően az érsek 1877-ben 1494. sz. alatt részletesen újrászabályozta a tanfelügyelő feladatkörét, amelyet ezúttal is körlevélben közölt az egyházmegye papságával. Ugyanez év novemberében meghatározta a hivatal szervezetét is, működési helyét a Líceumban jelölve ki. A hivatal az egyházi iskolák államosításakor szűnt meg.

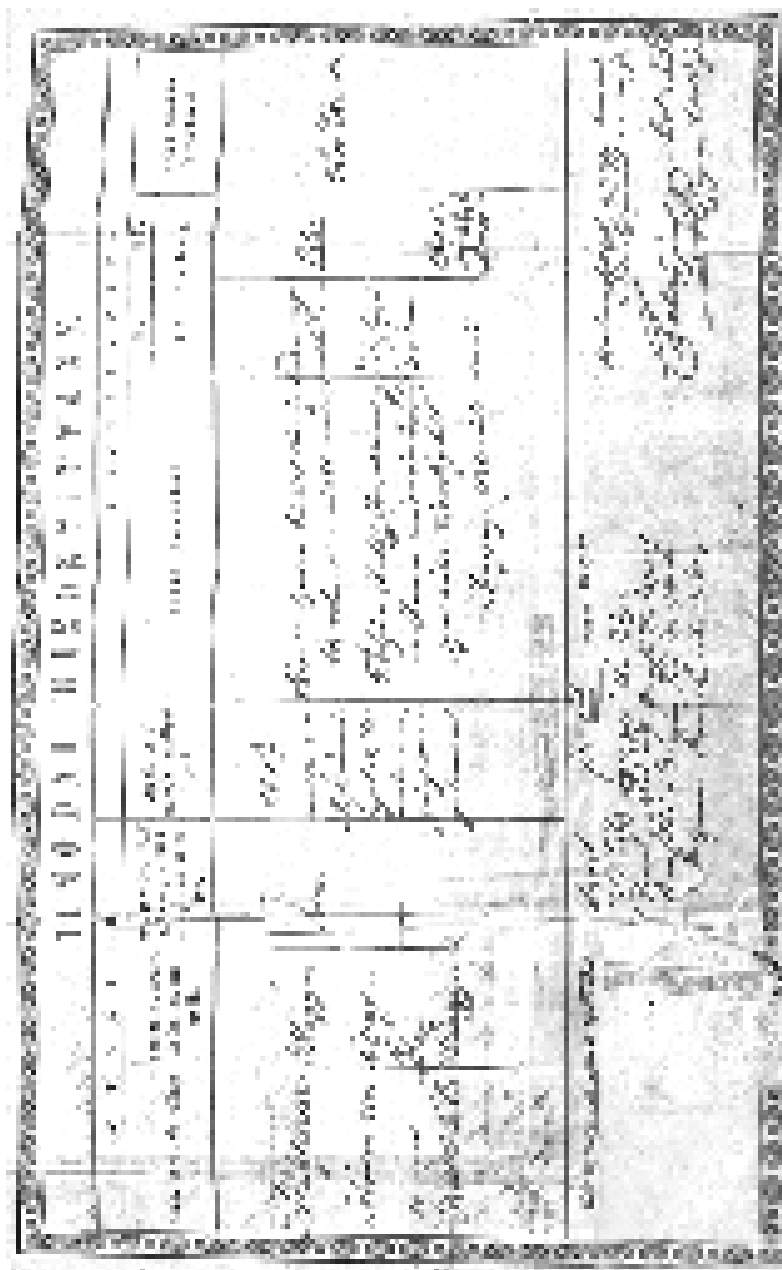
²⁰⁰ ANGYAL Lajos 1935.

²⁰¹ KISS Péter: Egri Főegyházmegye Tanfelügyelői Hivatala. In: Magyar katolikus lexikon II. k. Bp., 1996. 793. alapján.

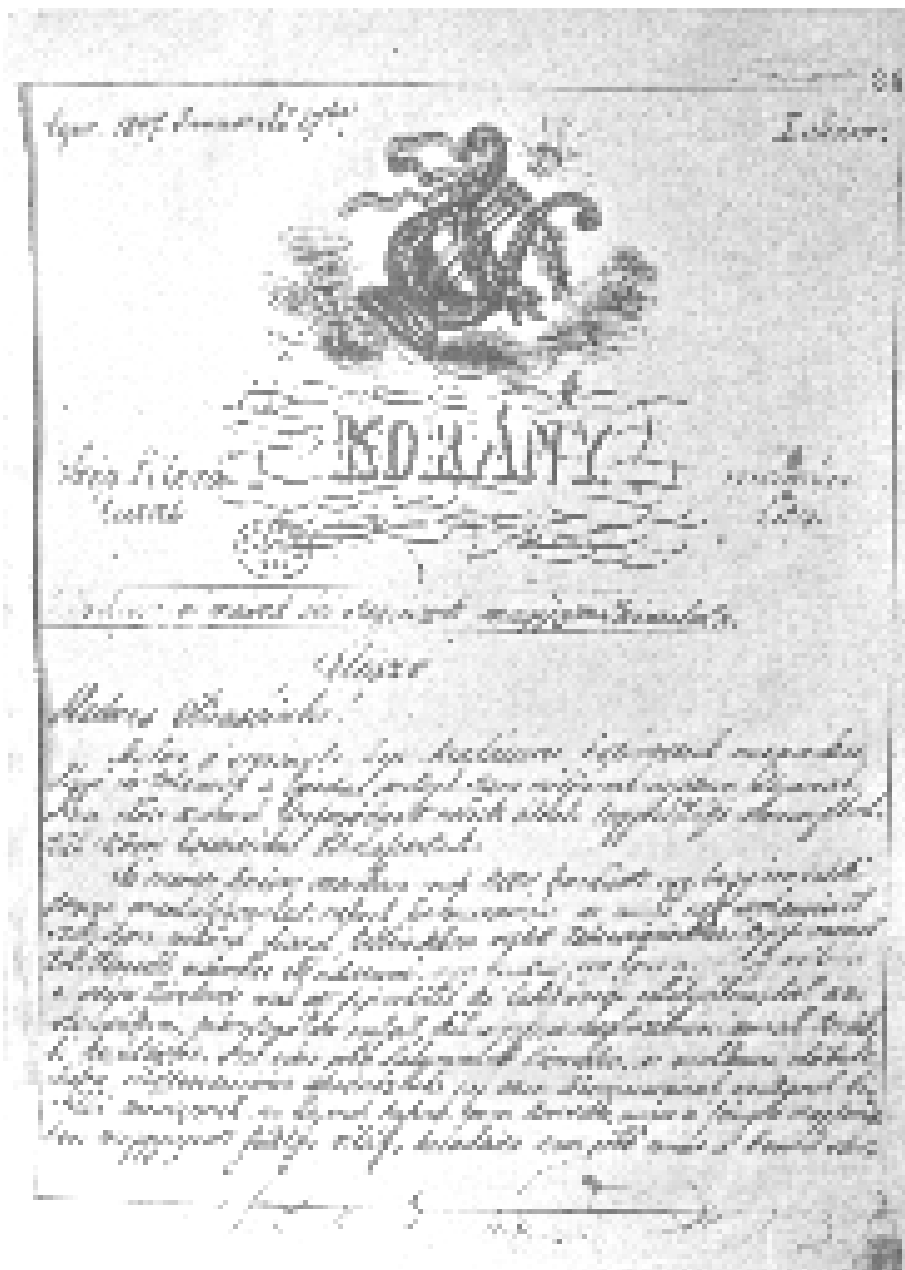

15. kép.
Pyrker János László érsek, az egri tanítóképző alapítója.

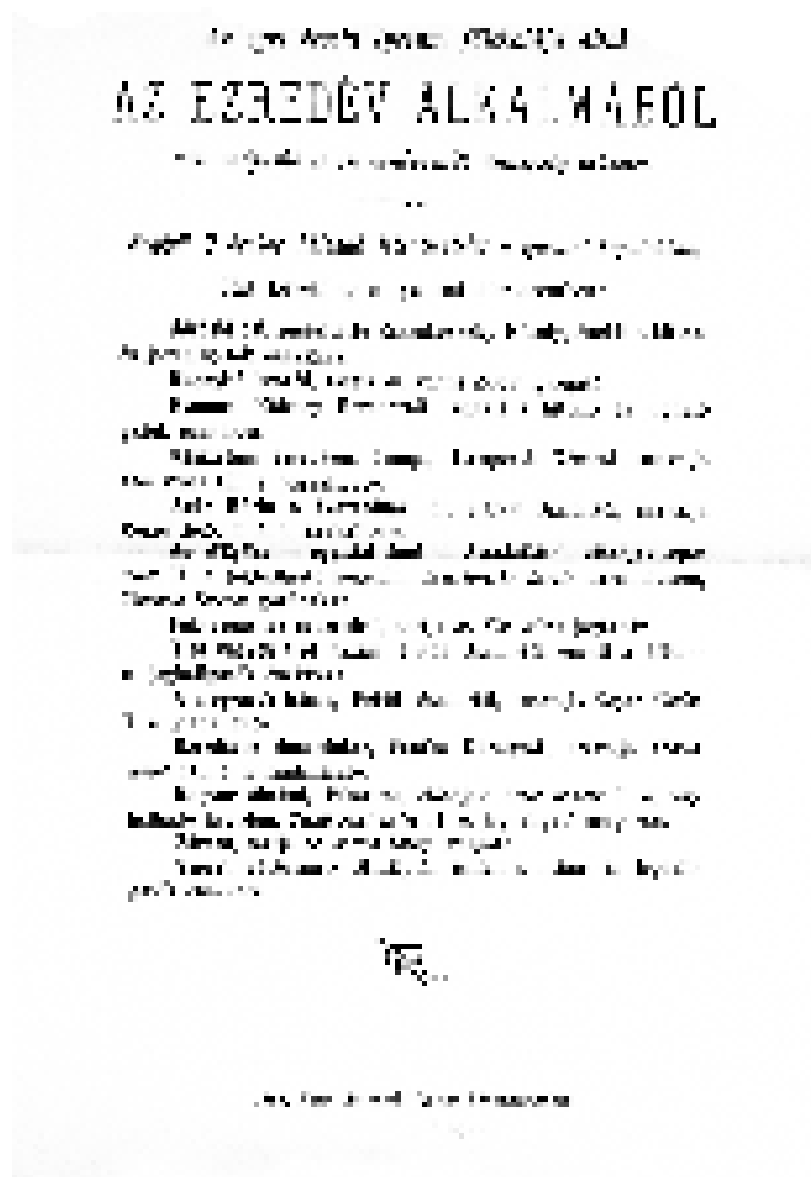

16. kép.
Egy jogász hallgató számára kiállított „Tanodai bizonyítvány.
Költ Egerben, az Érseki Lyceumban April 13dik napján 1847.”

17. kép.

„Korány. Szép Literaturai magán lap. Kiadja a' másod évi
Jogászok magyar Társulata. Eger, 1847. Tavasz elő 27én.”

18. kép.
1896-ban a honfoglalás évfordulójának alkalmából
„Az egri érseki lyceum főiskolája által” tartott ünnepség műsora.

19. kép.

A jogakadémia tanári szobája a 1930-as években.

20. kép.

Az Egerben (is) tanított jogakadémiai tanárok találkozója 1935-ben.

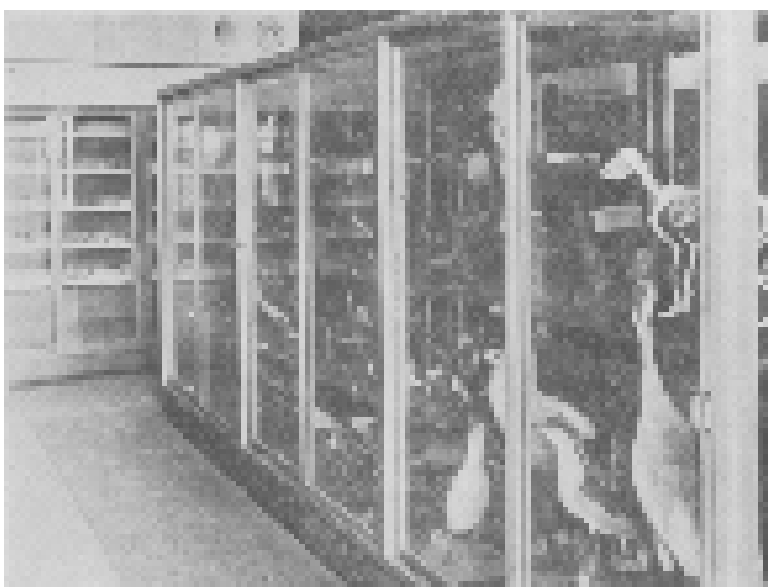
21. kép.
A tanítóképző intézet tanári kara 1937-ben.

22. kép.
A tanítóképző tanári szobája 1938-ban.

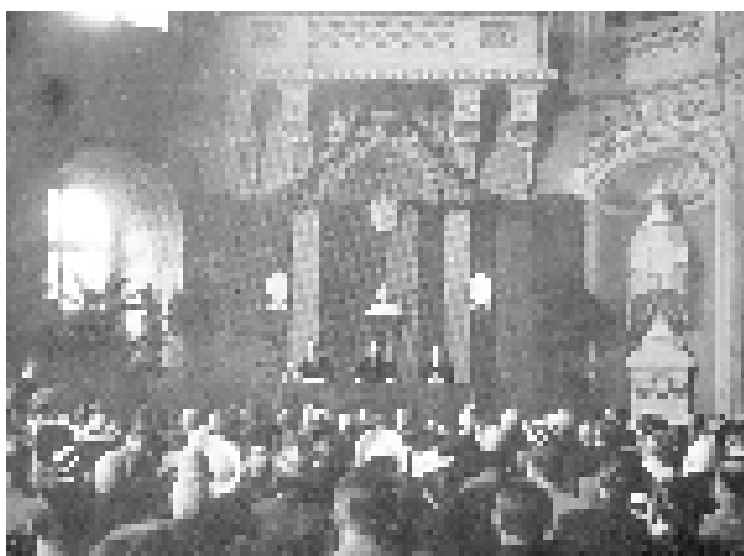
23. kép.
Részlet a tanítóképző „pedagógiai múzeumából” 1938-ból.

24. kép.
A tanítóképző természetrajzi szertára 1938-ban.

25. kép.
Az Egri Érseki Jogakadémia pecsétlenyomata 1939-ből.

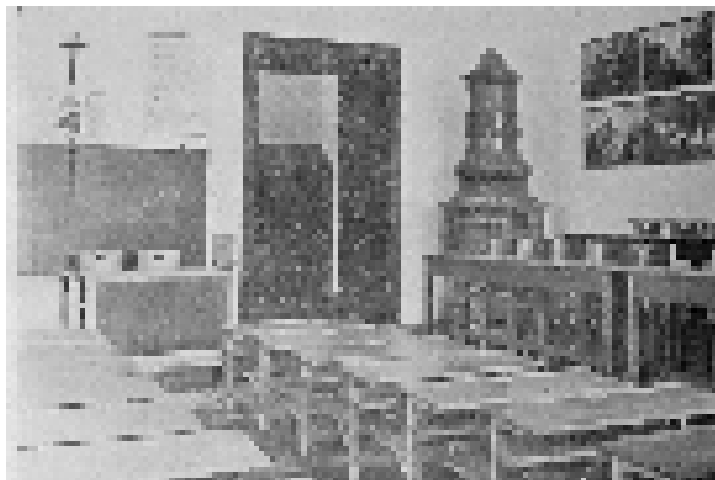
26. kép.
A joglyceum alapításának 200. évfordulóján tartott „jubiláris évzáró ünnepély” a Líceum dísztermében 1941-ben.

27. kép.

A felvétel balszélén Subik Károly, a fiú felsőkereskedelmi iskola szellemi atyja látható. A fotó az egri érseki palotában készült 1942-ben, Serédi Jusztinián hercegprímás látogatásának alkalmából.

28. kép.
„A II. sz. gyakorlóiskola tanterme” 1938-ban.

29. kép.
Kiss László joghallgató ballagási tarisznyája..

Az Egri Főegyházmegyei Könyvtár

"A hatalmas líceum-épület, s benne a könyvtár, mely bármelyikkel kiállja a versenyt az országban, és a csillagvizsgáló... mind szilárd alkotások..."

(Eszterházy Károly, 1792)

A Líceum egyik híressége a könyvtár, ezért nem meglepő, hogy történetéről az utóbbi években két szerző is írt. Az Agria című folyóiratban a 2011-ben kiadott könyvről,²⁰² és a 2013-ban megjelent kötetéről²⁰³ egy-egy önálló cikk olvasható,²⁰⁴ a kettő között 2012-ben megjelent bibliotékatörténetről²⁰⁵ semmi sem, Az egri Domus Universitatis és Líceum című 2013-ban kiadott tanulmánykötetben levő könyvtártörténetről²⁰⁶ pedig néhány mondat.²⁰⁷ Az említett cikkek írójának az utóbbi két könyvtártörténet minden téves adata és hiányossága elkerülte valamiért a figyelmét, bizonyára csak ezért nem tette közzé azokat is a konzekvens, és elfogulatlan tájékoztatás jegyében. Az ismertetett bibliotékatörténetekben ugyanis – nagyon helyesen – még a szó elírását is észrevette. A másik szerző könyvtártörténeti írásaiban²⁰⁸ viszont ennél szembetűnőbb tények is elkerülték valamiért a figyelmét. Ezek közé tartozik egyebek mellett az is, hogy hiányzik belőlük az Eszterházy Károly idejéből fennmaradt könyvtártörténeti adatok egy része, hogy a két bibliotékatörténetben közöltek nem egy esetben eltérnek a püspök által leírtaktól, részben pedig ellent is mondanak azoknak. Az ezekkel is foglalkozó cikk az Agria című folyóirat 2015. évi téli számában jelent meg,²⁰⁹ és az interneten is elérhető.²¹⁰ Ezek az adatok azért is fontosak, mert a főpásztor a könyvtár létrehozója. A cikkek írója annak ellenére sem vett észre semmit az említettekben, hogy a két szerző könyvtártörténetével két egymás utáni folyóiratszámában foglalkozik.²¹¹

²⁰² KISS Péter: Az Egri Főegyházmegyei Könyvtártól a Líceumig. Eger, 2011.

²⁰³ KISS Péter: A Petőfi kéziratától az elsodort forgókupoláig. Eger, 2013.

²⁰⁴ VERÓK Attila 2011. és VERÓK Attila 2013/1.

²⁰⁵ LÖFFLER Erzsébet 2012.

²⁰⁶ LÖFFLER Erzsébet 2013.

²⁰⁷ VERÓK Attila 2013/2.

²⁰⁸ LÖFFLER Erzsébet 2012; LÖFFLER Erzsébet 2013.

²⁰⁹ KISS Péter: Egy kutatás tapasztalatai. Az Egri Domus Universitatis és Líceum. Szerkesztette dr. Petercsák Tivadar. In: Agria című folyóirat, 2015. tél. 248-253.

²¹⁰ http://www.agriafolyoirat.hu/pdf/Agria33_2015_tel.pdf

²¹¹ VERÓK Attila 2013/1. és VERÓK Attila 2013/2.

A püspök levelezésében található adatok mellőzése azért is érthetetlen, mert azok 2001-ben jelentek meg először.²¹²

A könyvismertetések szerzője szerint „*ha összevetjük a barokk könyvtár igazgatójának tollából nemrég megjelent²¹³ és a jelen recenzió tárgyát képező könyv²¹⁴ forrásanyagát, azonnal feltűnik, hogy más-más primer és szekunder kútfőkre helyezik a hangsúlyt.*”²¹⁵ A 2012-ben kiadott Az Egri Főegyházmegyei Könyvtár című kötetből és a 2013-ban megjelent Az egri Domus Universitatis és Líceum című tanulmánykötetben olvasható könyvtártörténetből több levéltári forrás adatai hiányoznak. Az Egri Főegyházmegyei Levéltárban található iratanyagról dr. Soós Imrének Az egri érsekség levéltára²¹⁶ című munkájából lehet tájékozódni, amely két tárgymutatót is tartalmaz, és mindkettőben van a bibliotékára vonatkozó tárgyszó. Az 1804 előtti iratanyaghoz tartozóban az „*Egri líceumi könyvtár*” és az „*Egri püspöki könyvtár*,” az 1804 utáni iratanyagra vonatkozóban pedig az „*egyházmegyei könyvtár*.” Az előbb említett két bibliotékatörténethez sem az ezekhez a tárgyszavakhoz tartozó iratanyagokban,²¹⁷ sem a Líceumra vonatkozó Lycaei aedificium megnevezésű, szintén fontos könyvtártörténeti adatokat is tartalmazó iratanyagban nem folyt kutatás. De hiányoznak a két munkából korabeli nyomtatott források adatai is.²¹⁸ Az említett könyvismertetések írójának valamiért ezek is elkerülték a figyelmét. A két könyvtártörténethez Az egri Domus Universitatis és Líceum című tanulmánykötetről az Agria című folyóirat 2015. téli számában megjelent cikkem óta további észrevételeim

²¹² KISS Péter 2001; Erről dr. Löffler Erzsébet 2008. 17. azt írja, hogy a témával „*már számos kutató... foglalkozott... Kiss Péter előtt. Hosszú idő óta azonban ez az első olyan munka, amely a tárgyalt időszakra vonatkozóan megadja a levéltári forrásokat is, korrigálja a korábban megjelent írások tévedéseit, illetve az eddig senki által nem kutatott források felhasználásával új adatokat is közöl. Itt olvashatunk először a könyvtári állomány létrehozásának korai időszakáról, a teljesen ismeretlen első könyvtárról... hogy Eszterházy püspök mikor... adta fel az egri egyetem tervét, továbbá hogy Kracker János Lukács tridenti zsinatot ábrázoló, a könyvtár mennyezeti freskóján látható alkotásának volt előzménye...*”

²¹³ LÖFFLER Erzsébet 2012.

²¹⁴ KISS Péter 2013.

²¹⁵ VERÓK Attila 2013/1. 257.

²¹⁶ SOÓS Imre 1957.

²¹⁷ Ezek a következők: Bibliothecae lycaei episcopalis Agriensis librorum elenchi 1763–1781; Lycaei Agriensis bibliohecam (sic) concernentia 1776–1793; Librorum bibliothecae episcopatus Agriensis elenchi 1770–1777; Bibliotheca parochialis et dioecesis 1885–1919.

²¹⁸ Lásd: KISS Péter: Egy kutatás tapasztalatai. Az Egri Domus Universitatis és Líceum. Szerkesztette: dr. Petercsák Tivadar. In: Agria című folyóirat, 2015. tél. 251.

fogalmazódtak meg. Egyebek mellett arról, hogy „*Káldi György Bibliáját Pyrker érsek megbízásából Tárkányi Béla egri papköltő ültette át 1860–69 között az akkori modern nyelvre.*”²¹⁹ Pyrker János László érsek azonban még 1847-ben elhunyt, Tárkányi a megbízást az 1850-ben kinevezett Bartakovics Béla érsektől kapta,²²⁰ hogy a 2012-ben kiadott könyvtártörténetben Huttkey Lipót neve kétféleképpen van írva közvetlenül egymás után,²²¹ és a hibás változat olvasható Az egri Domus Universitatis és Líceum című kötet irodalomjegyzékében²²² stb. Valamiért egyebek mellett ezek is elkerülték az említett két könyvismertetés szerzőjének a figyelmét.

A leírtak remélhetőleg elősegítik a témára vonatkozó szakirodalmak közötti tényszerű eligazodást, a könyvtár története iránt érdeklődők tájékozódását, tájékoztatását.

Eszterházy Károly püspök könyvtárai

Eszterházy családi örökségként kapta meg Pápa városát, ahol egy könyvtárat is örökölt. „*Talán... Esterházy Ferenc tárnokmester földesurasága idejére tehető*” ennek a kastélykönyvtárnak „*a megalapozása.*”²²³ Eszterházy Károly idejében fellendült a francia valamint a német nyelvű művek beszerzése. Kiemelkedő a püspök szerepe a bibliotéka teológiai tárgyú állományrészének létrejöttében. A szakirodalom szerint ugyanakkor nem tartotta szükségesnek a könyvtár általános műveltségi szintet meghaladó gyarapítását, nem tette nyilvánossá, és korabeli földesúri magánkönyvtárrá sem fejlesztette. Hermann István szerint azért, mert Eszterházy nem látott a településen olyan olvasóközönséget, amelyik használni tudta volna a könyvtárat, másrészt egri püspökként keveset tartózkodott Pápán.²²⁴ Véleményem szerint az okok közé tartozhatott az is, hogy a főpásztor Egerben a freskó eredeti témájának kivételével, minden könyvtári vonatkozású elképzelését, tervét megvalósíthatta.

²¹⁹ LÖFFLER Erzsébet 2012. 30.; LÖFFLER Erzsébet 2013. 129.

²²⁰ TÜSKÉS Gábor 2011. 414.

²²¹ LÖFFLER Erzsébet 2012. 58.

²²² PETERCSÁK Tivadar 2013. 473.

²²³ HERMANN István 1995. 224. Esterházy Ferenc 1746–1754 között volt tárnokmester.

²²⁴ HERMANN István 1995. 232.

Eszterháznak volt egy magánkönyvtára is. A főpásztor 1773-ban a kassai plébános Hameter Lipót nevű káplánját kinevezte házi káplánjává. Feladata volt a püspöki magánkönyvtár rendben tartása is,²²⁵ amelynek 1777-ből maradt ránk a legkorábbi katalógusa.²²⁶ A főpásztor végrendeletében úgy rendelkezett, hogy *"a püspöki rezidencián maradó könyvekkel mindenképpen az utódomnak is szabad lesz rendelkezni, ahogyan én tettem, és ahol a szükség vagy a haszon megkívánja, (szabad lesz) az egyházközségeknek adni, és beírással megjegyezni, vagy a saját ítélete szerint rendelkezni."*²²⁷ Eszterházy halála után megtörtént az egyházmegye felosztása. Ennek során külön kezelték a püspök magánkönyvtárát, és a líceumi könyvtárat. Az volt az alapelv, hogy csak duplumok kerülhettek át az új egyházmegyékbe. A kamarai biztos utasítására a tanároknál, illetve minden más személynél kint lévő könyvet vissza kellett kérni.²²⁸ Eszterházy magánkönyvtárának anyagáról Wimmert Antal levéltáros készítette el a duplum jegyzéket. Wimmert 200 olyan munkát talált, amely 2–15 példányban volt meg. A királyi biztos azonban *"még 492 olyan könyvet talált, amelynek gazdát kellett cserélni."*²²⁹

A barokk könyvtárterem mennyezetfreskója

„Ezenkívül a könyvtár boltozatára festett krackeri frescót csudálta, miben Kazinczy Ferenc is elragadtatással gyönyörködött.”

(Tárkányi Béla Széchényi István látogatásáról 1845-ben)

Az egyetemnek épült Líceum dísztermei közül a könyvtárterem volt az első, amelynek elkészült a mennyezetfestménye és a berendezése.²³⁰ Jávor Annának Johann Lucas Krackerről írt monográfiája szerint *„A könyvtárakban hagyományos freskótéma, a tudományok, a négy egyetemi fakultás bemutatását Eszterházy előrelátóan a Líceum vizsgatermének mennyezetére szánta. De azt, hogy a Bibliotheca számára sem az elkészült*

²²⁵ ESZTERHÁZY LEVELEZÉSE 1773. március 23. 206.

²²⁶ EFL. AV. 2804. A püspök halála után felvett könyvjegyzéket lásd Mol. E 237. Magyar Kamara Archivuma, Conscriptiones bonorum episcopatum. 1799. fol. 43–250.

²²⁷ KONDORNÉ LÁTKÓCZKI Erzsébet 1999. 387.

²²⁸ ESZTERHÁZY LEVELEZÉSE 1799. május 8. 356.

²²⁹ MESZLÉNYI Antal 1938. 265.

²³⁰ DERCSÉNYI Dezső – VOIT Pál 1972. 456.

*Tridenti zsinat-ábrázolás volt az eredeti program, csak a közelmúltban tárták fel Kiss Péter kutatásai.*²³¹ A püspök ugyanis nem 1777-től, hanem már 1776-tól, vagyis a mennyezet boltozatának elkészülését követően levelezést folytatott a kép témájáról. A római ügyvivő 1776. október 26-án kelt levelében a vatikáni könyvtár két freskóját említi: az egyik Mátyás királyt ábrázolja a könyvtárában, a másik pedig Ptolemaios királyt a Szentírást fordító tudósokkal együtt.²³² A festmények nagyméretűek, ezért jobb lenne lekicsinyíteni azokat. A festő, aki elkészítené, csak akkor tud dolgozni, amikor a könyvtár nyitva van. Kérdés, hogy a tudósokat együtt vagy külön-külön fesse-e le?²³³ A főpásztor 1776. november 15-én azt írta ügyvivőjének, hogy azért akar tájékozódni a képek felől, mert Egerben létesített egy könyvtárat, amelynek boltozatát festménnyel akarja díszíteni. Nincs szüksége egy festésetileg teljesen kidolgozott képre, elegendő, ha a másolat a korabeli elképzelést visszaadja.²³⁴ Az ügyvivő 1777. január 11-én kelt levelében arról tájékoztatta a püspököt, hogy több festővel tárgyalt a Mátyás király kép lerajzolása ügyében, de inkább a másolást javasolja. 1777. május 24-én azt írta Eszterháznak, hogy a velencei posta tisztviselője jelezte, a Mátyás király kép megérkezett Velencébe. Amikor postára adta Rómában kifizette Egerig a szállítási költséget, kéri jelezni, ha megérkezett.²³⁵ A püspök 1777. július 12-én írta a római ügyvivőnek, hogy megkapta a Mátyás király képről készült másolatot, de nem tudja felhasználni.²³⁶ Szirmay Antal gróf írja Eszterházyról naplójában: *„Én 1779-ben, midőn Zemplénmegye a püspöki tizedre nézve vele szerződésre lépett, nála lévén, szíves atyai fogadtatás után, mint a régiségek gondos búvárlója azt a megbízást kaptam tőle, hogy ha valahol Corvin Mátyás királynak valódi arcképére találnék, tudósítanám őt arról, kereste már ő azt Rómában, a Vaticanum könyvtárában is, de nem bírta megtalálni;... Az isteni gondviselés vezérletével... kívánságának eleget tettem.”*²³⁷ Szirmay levele szerint tehát 1779-ben kérte meg Eszterházy a Mátyás király ábrázolás keresésére.

Nem telt el három hét sem a sikertelen római próbálkozás után,

²³¹ JÁVOR Anna 2004. 141.

²³² Ismert, hogy a fordítók létszáma 72 fő volt: Magyar katolikus lexikon IV. Bp., 1998. 806.

²³³ EFL. AV. rsz. 314. irsz. 2266. Agnensis Romani correspondentia 1760–1799.

²³⁴ ESZTERHÁZY LEVELEZÉSE 1776. november 15. 589.

²³⁵ EFL. AV. rsz. 314. irsz. 2266. Agnensis Romani correspondentia 1760–1799.

²³⁶ ESZTERHÁZY LEVELEZÉSE 1777. július 12. 379.

²³⁷ A teljes szöveget közli KISS Péter 2015. 192–199.

amikor Eszterházy 1777. augusztus 1-jén levelet intézett a szatmári alespereshez, hogy amikor egyházlátogatás során nála járt, akkor látott ott egy metszetet a tridenti zsinatról névmagyarázatokkal együtt. Kérte, hogy juttassa el hozzá Egerbe, mert ezt a témát akarja megfestetni a könyvtár mennyezetére.²³⁸ Két héttel később már tovább küldte Johann Lucas Krackernak azzal, hogy néhány személy neve fel van tüntetve rajta, akiké pedig nincs azokról kérdezze meg „P. Walter”-t.²³⁹

A barokk könyvtárterem mennyezetén a katolikus egyház 19. egyetemes zsinatának ábrázolása látható, amelyet Johann Lucas Kracker és veje Joseph Zach készített. A zsinat hosszú előkészületek után 1545. december 13-án kezdődött a dél-tiroli Trientben (latinul Tridentum). Kracker freskója Carolus Zanetti I. Lipótnak dedikált rézmetszetére vezethető vissza, amely 1673-ban Michelangelo Mariano: Trento con il sacro consilio et altri notabili című könyvében is megjelent. Jávor Anna szerint „Az egri freskó különlegessége, régóta felismert szenzációja az, hogy a klasszicizáló, festett lábazatra ültetett figurális mennyezetképet felülről gótikus látszatarchitektúra zárja. Joseph Zach csúcsíves festett boltozata nem az előképmetszetet követi, hiszen az a trentói Maria Maggiore-templom reneszánsz épületét nagyjából híven ábrázolja, viszont tökéletesen megtévesztő térillúziót kelt a lapos ívű teknőboltozaton.”²⁴⁰

Az alkotáson a bejárati ajtó felett Salmeron jezsuita szerzetes, hittudós szónokol. Emelvénye előtt két könyv, a Szentírás és Aquinói Szent Tamás Summa Theologicaja látható. Az emelvény előtt II. Fülöp spanyol király díszruhás követe, Luna grófja van ábrázolva. Az asztalnál Angelo Massarelli telei püspök, a zsinat titkára ül. Salmerontól balra a felső sorban négy bíboros látható, akik a pápa megbízásából elnököltek a zsinaton. Alattuk a világi hatalmak egyházi követei sorakoznak, köztük van Draskovics György pécsi püspök is, aki I. Ferdinánd magyar király megbízottja volt. A szószéktől jobbra, az alsó sorban világi küldöttek, felettük pedig érsekek és püspökök, majd a szerzetesrendek vezetői láthatók. A sort a mennyezet négy sarkában egy-egy jelenet töri meg. Közülük három teológiai, egy pedig egyházfegyelmi kapcsolatban van a tridenti zsinattal. A szónok emelvényétől jobbra papszentelés látható, balra pedig Szűz Mária és a szentek tiszteletének kifejezése. A gyermekét

²³⁸ ESZTERHÁZY LEVELEZÉSE 1777. augusztus 1. 440.

²³⁹ ESZTERHÁZY LEVELEZÉSE 1777. augusztus 14. 448–449.

²⁴⁰ JÁVOR ANNA 2004. 146–148.

tartó szűz képe felett üvegkoporsóban egy szent látható, kezében az üdvözültek jelével, a pálmaággal. Szűz Mária előtt egy koldus imádkozik térdelve, a mögötte álló lándzsás férfi alakjában pedig a művész, Johann Lucas Kracker látható. Balra a betegek szentségének kiszolgáltatása látható. E három kép mondanivalója teológiai tartalmú, a negyedik pedig a tridenti zsinat szellemében a könyvcenzúrának állít emléket. Ennek volt a feladata megállapítani, hogy a megjelent kiadványok közül melyik tartalmaz hitellenes tanítást. A hitre nézve ártalmasnak tartott könyvek a földön hevernek, a Biblia által a Sátán megtestesítőjének tartott kígyók bújnak elő belőlük. A mennyezeten át betörő villám, Isten igazságos ítéletének jelképeként elpusztítja ezeket.²⁴¹

A barokk könyvtárterem berendezése

A könyvtárterem szekrényeinek és állványainak tervét Fellner Jakab készítette. A kivitelezésre Lotter Tamás kapott megbízást 1778. március 20-án.²⁴² Eszterházy 1781. június 7-én azt írta Torner Ignác könyvtárosnak, hogy a Líceumba való átköltözése azért is célszerű, mert a könyvtári anyagot hamarosan áthelyezik oda.²⁴³ Erre azonban ekkor még nem került sor, mert a könyvek elhelyezéséhez szükséges állványzat csak később készült el (teljesen). Dziám András 1781. szeptember 3-án írta, hogy "*Bibliotheca lassan folydogál, majd meg örülek azzal az asztalossal, hajtogatom eleget még hajduval is hajtatom folytatására, de haszontalan, nem leszen eő készen ujj esztendőre is amint látom, haszontalanul hazutta eő ez Márton napig való elkészítését.*"²⁴⁴

A portrék elkészítése 1778-tól 1780-ig tartott, alkotójuk Halblechner Vencel, bearanyozásukra pedig Wittmann János egri festő kapott megbízást.²⁴⁵ Eszterházy 1778-ban azt írta Dobronyai Miklósnak a Líceum prodirektorának a könyvtárról, hogy "*az idekerülő könyvek könnyebb felismerésére, és különböző tárgycsoportok szerinti megkülönböztetésére a nagy egyháztanítók réz fejmintáit szobrász*

²⁴¹ DERCSÉNYI Dezső–VOIT PÁL 1972. 469.; ANTALÓCZI Lajos 1993. 24–25.; JÁVOR Anna 2004. 145. Lásd még LUDÁNYI Gabriella 2013.

²⁴² DERCSÉNYI Dezső–VOIT PÁL 1972. 456.

²⁴³ ESZTERHÁZY LEVELEZÉSE 1781. június 7. 314.

²⁴⁴ Közzéteszi JÁVOR Anna 1993. 184.

²⁴⁵ DERCSÉNYI Dezső–VOIT PÁL 1972. 336.

vésőjével kivésetni parancsoltuk.”²⁴⁶ Dobronyai mellett Torner Ignác könyvtárosnak is a feladatai közé tartozott a barokk könyvtárteremben látható portrék elkészítéséhez szükséges metszetek, festmények felkutatása és beszerzése. Eszterházy 1778-ban levelet intézett hozzá: „*egyházlátogatásunk előtt megbíztuk azzal, hogy az egyházdoktorok szép fejmintáit a könyvtárba való kivéséshez szorgos körültekintéssel kutassa fel és szerezz be. Eddig azonban semmit sem mutatott be. Megparancsoljuk ezért, hogy mielőbb írásban jelentse, hogy mit szerzett be, és még mi hiányzik.*”²⁴⁷ A legújabb szakirodalom szerint ez „*csak a teológiai tárgycsoportok megkülönböztetésére vonatkozik. Tudományszakok szerinti felosztásban azonban nem értelmezhető, mert a négy fakultásos egyetemi bibliotékából aligha hiányozhattak volna alapvető tárgykörök, így a bölcsészet fő tárgyai, az antik auktorok, vagy akár a nagyfontosságú orvostudomány.*”²⁴⁸ Ugyancsak a legújabb szakirodalom szerint „*Az ábrázolt személyek kiválasztása tartalmi jelentést hordoz, a freskó ábrázolásai és a tondók hiteles arcképei szellemi összefüggésük vonatkozásai révén ikonologikus egységet alkotnak.*”²⁴⁹ 1779 májusára a keresett ábrázolások majdnem mindegyike együtt lehetett, mert ebben a hónapban Eszterházy így írt Szirmai Antal alispánnak: „*Úgy emlékszem, hogy kegyelmed Egerben való létiben arra ajánlotta magát hogy azon tudományokban nevezetes férfiakként képei közül melyek az Egri Líceumban általam fell állítandó Bibliothecámban még kívántatnak, Istvánfinak egyik nevezetesebb Historiografussának képei meg küldetnek; mivel pedig már most csak ez leg inkább hátra vagyon, kívánom meg emlékeztetni azon tett ígéreteire kegyelmedet, ne sajnáljon annak eleget tenni.*”²⁵⁰ Istvánffy Miklós portréja ma is ott látható a barokk könyvtárteremben.

A líceumi gondnok úgy látta 1879-ben, hogy „*A nagy könyvtár állványainak kijavítása...a könyvtár teljes rendezése után foganatosítható csak.*”²⁵¹ 1919-ből maradt fenn az a „*pót költségvetés,*” amely „*az első emeleten a Nagy Könyvtárban, a könyvállványok felső részein koszorú díszek összezapozása és megerősítése*” tárgyában készült. A munka

²⁴⁶ ESZTERHÁZY LEVELEZÉSE 1778. augusztus 12. 442.; KISS Péter 2001. 231.

²⁴⁷ ESZTERHÁZY LEVELEZÉSE 1778. augusztus 12. 442.; KISS Péter 2001. 236.

²⁴⁸ LUDÁNYI Gabriella 2013. 76. a 25. sz. lábjegyzetben.

²⁴⁹ LUDÁNYI Gabriella 2013. 75.

²⁵⁰ Idézi JÁVOR Anna 1993. 181.

²⁵¹ EFL. AN. Lycaeii aedificium 1914–1923. rsz. 2505. irsz. 1007/1879.

elvégzéséért 100 koronát kapott Egedy József asztalos mester.²⁵²

Eszterházy a könyvek tárolására szolgáló teljes faszerkezetet eredeti színében meghagyott felvidéki tölgyből készítette, és az összeállításához egyáltalán nem használtak fémet.²⁵³

A főbejáratától jobbra haladva a földszinten a következő személyek portréi láthatóak: Szent Pál apostol, az Újszövetség 14 levelének szerzője (megh. 66/67); Szent Jeromos latin egyházatya és egyháztanító, a Biblia tudósa és fordítója (sz. 347 körül, megh. 419/420); Szent Antonius domonkos szerzetes, hittudós, később firenzei érsek (1389–1459); XIV. Benedek pápa (1675–1758); Boethius, Anicius Manlius Torquatus Severinus (sz. 475 körül, megh. 524) filozófus költő és államférfi; Werbőczy István jogtudós és Magyarország nádora (sz. 1460/1470, megh. 1541); Istvánffy Miklós történetíró (1535–1615); Baronius Cesar bíboros, az újkori egyháztörténet-írás atyja (1538–1607); Borromei Szent Károly (1538–1584); Nagy Szent Gergely pápa egyháztanító (540–604); Szent Ágoston püspök, nyugati egyházatya (354–430) és Szent János evangélista (megh. 100 körül). A karzaton körbe 12 ábrázolás látható, amelyeken a már említett sorrendben a következő személyek portréi láthatóak: Szalézi Szent Ferenc genfi püspök (1567–1622); Szent Justinus vértanú (sz. 100 körül, megh. 166); Szent Damazus pápa (sz. 305 körül, megh. 384); Lipsius Justus (valódi nevén: Lips Joest) németalföldi filológus (1547–1606); J. Mabillon francia szerzetes, tudós, a diplomatika megalapítója (1632–1707); Kopernikusz a heliocentrikus világkép megalkotója (1473–1543); Galileo Galilei olasz természettudós (1564–1642); Kolumbusz Kristóf, Amerika felfedezője (sz. 1436/1456, megh. 1506); Pázmány Péter magyar bíboros-prímás; Nazianzi Szent Gergely görög egyházatya (sz. 329/30, megh. 389/390); Szent Lukács evangélista és Szent Ciprián (sz. 200/210, megh. 258), latin egyházatya, püspök és vértanú.²⁵⁴

A terem vizuális hatásának része a könyvek kötése is. A 2012-ben és a 2013-ban megjelent könyvtártörténet is foglalkozott már azzal, hogy kinek a munkája ezek elkészítése,²⁵⁵ de hitelesen megalapozott válasz máig nincs a kérdésre. A bibliotéka állományában a Barkóczy Albumot²⁵⁶

²⁵² EFL. AN. Lycaeii aedificium 1914–1923. rsz. 2505. irsz. 3935/1919.

²⁵³ ANTALÓCZI Lajos 1993. 26.

²⁵⁴ DERCSÉNYI Dezső–VOIT Pál 1972. 468–469.; ALBERT Ferenc 1868. 121.

²⁵⁵ LÖFFLER Erzsébet 2012 26–27.; LÖFFLER Erzsébet 2013. 126–127.

²⁵⁶ Az albumot a könyvtár más kincseivel együtt a bibliotékában létrehozott állandó tárlaton

védi az egyik legszebb kötés, amelyet Gyalogai Ignác a Líceumban működött Püspöki Nyomda faktora készített. Az erre vonatkozó számlát Romhányi Károly adta közre 1937-ben azzal, hogy „*Leskó József szentszéki bíró, a főegyházmegyei könyvtár volt könyvtárosa megalálta az albumban a könyvkötő nyugtáját.*”²⁵⁷ Ebből nemcsak a kötés készítőjének neve, hanem az elkészítés éve is megtudható, amely az 1791-es esztendő. A Barkóczy-albumba 1803-ig vezették be az 1757-ben alapított Oltáriszentség Társulat tagjainak neveit.²⁵⁸ 1791-ben tehát még használatban volt, nem tartozott a könyvtár állományába, amit megerősít az a tény, hogy az átkötetése nem a líceumi pénztárból került kifizetésre, hanem Madarassy János egri plébános, patai főesperes által. Ez a számla ezért csak azt bizonyítja, hogy Gyalogai Ignác a Barkóczy Album kötését kinek a megbízásából, mikor, és mekkora összegű munkadíj ellenében végezte el. Magának a kötésnek a kivitelezése pedig azt mutatja, hogy milyen színvonalon tudta azt elkészíteni.

Nem hagyhatjuk figyelmen kívül azt a lehetőséget sem, hogy a püspök a városba hívatott egy könyvkötőt, és azt bízta meg a munka elvégzésével. A kalocsai érseki könyvtárban ez történt. Ott ezt a munkát Werner Vencel bécsi könyvkötő végezte el, aki több mint 10 év alatt készült el a könyvtár teljes állományának átkötésével, de közben könyvtárosi feladatokat is végzett, tematikus katalógusokat készített.²⁵⁹ Egerben a kötések elkészítésére – a széleskörű könyvvásárlások 1785-ben történt befejeződésétől a bibliotéka megnyitásig – közel kilenc esztendő volt.

A két újabb szakirodalom sem említ egyetlen olyan korabeli iratot sem, amely a barokk könyvtárteremben még az Eszterházy életében elhelyezett könyvek valamelyikének korabeli köttetésére vonatkozna.

A kezdetektől az egyetemi könyvtár meghiúsulásáig

Kiss János nagyprépost 1725-ben egy püspöki-káptalani könyvtár felállítását javasolta. Létrehozásához azzal a feltétellel ajánlott fel

tekinthették meg az oda látogatók. A kiállításról 1912-ben készült fényképek másolatát lásd a képek között.

²⁵⁷ ROMHÁNYI Károly 1937. 261.

²⁵⁸ SURÁNYI Imre 2009. 38.

²⁵⁹ WINKLER Pál 1932. 34., 38.; BOROS István 1994. 31–32.

könyveket, hogy azokat sem a főpásztor, sem a káptalan nem sajátíthatja ki. Ugyanekkor úgy rendelkezett, hogy a könyveket az egyházmegye papjain kívül a tanulni szándékozó szerzetesek is használhatják.²⁶⁰ Ezzel a kezdeményezés, ha csak minimálisan is, de elmozdult a nyilvános jelleg irányába. Kiss János 1746-ban hunyt el, és 263 művet hagyott az általa javasolt közös püspöki-káptalani könyvtárra.²⁶¹ Minthogy a káptalannak saját bibliotékája volt a későbbiekben is, amely csak a 19. század második felében került be teljes egészében az egyházmegyei könyvtár állományába,²⁶² a kezdeményezés feltehetőleg nem valósult meg.

Az Eszterházy Károly püspök által tervezett egyetem könyvtárának – a mai Egri Főegyházmegyei Könyvtárnak – az állományára vonatkozólag az 1760-as évek második felétől kezdődően vannak adatok. A főpásztor 1767-ben mondott köszönetet Almási Mihály királyi tanácsosnak az „*universitatis*” számára küldött 60 darab könyvért.²⁶³ 1775-ben P. Waxman volt kassai jezsuita szerzetes az Egri Püspöki Iskolára hagyta könyveit.²⁶⁴ Ugyanebben az esztendőben elhunyt Habina Lukács az egri szeminárium görög katolikus rítust oktató tanára, aki 80 darab könyvet hagyott ugyancsak a Püspöki Iskola könyvtárára.²⁶⁵

Az egyházmegye papsága, különösen a káptalan tagjai szintén könyvek ajándékozásával segítették a könyvtár létrehozását, mint pl. Hubert Mátyás 1770-ben, Dobronyai Miklós 1773-ban.²⁶⁶

Bartha kanonok könyvei közül Eszterházy az egyházi és állami indexen lévőket nem engedte eladni, míg a könyvtárba került kötetei 1785-ben vásárlás útján jutottak a bibliotéka tulajdonába.²⁶⁷

Az 1780-ban készült canonica visitatio szerint a káptalani könyvtár állományának egy része is a Líceum nyilvános könyvtárába került át.²⁶⁸

Johanna Moll Bécsből 1780-ban természettudománnyal foglalkozó könyveket ajánlott megvételre Eszterházynek.²⁶⁹ A püspök egyik 1784–

²⁶⁰ Az erre vonatkozó jegyzőkönyvi kivonat az EFL. AV. irsz. 2804. alatt található.

²⁶¹ A könyvek jegyzéke az EFL. AV. rsz. 2804. irsz. alatt található.

²⁶² Erre vonatkozólag lásd a könyvtár 19. századi történetét tárgyaló részt.

²⁶³ ESZTERHÁZY LEVELEZÉSE 1767. október 5. 1010.

²⁶⁴ ESZTERHÁZY LEVELEZÉSE 1775. november 2. 639. A Püspöki Iskola a teológiát, valamint a bölcseletet foglalta magába.

²⁶⁵ FÖLDVÁRY Sándor 1996.

²⁶⁶ Az állományba így bekerült kötetekre az ajándékozási bejegyzések utalnak.

²⁶⁷ ESZTERHÁZY LEVELEZÉSE 1785. április 27. 236.

²⁶⁸ EFL. AN. rsz. 3423. 178.

²⁶⁹ A levelet közli JÁVOR Anna 1993. 181.

ben kelt levelében azt írta, hogy kész az ilyen könyvek befogadására is, csak a Helytartótanács irányítsa azokat Egerbe a volt jezsuita vagy egyéb könyvtárakból.²⁷⁰

Az Egri Papnevelő Intézet Könyvtárának szintén csak egy része került át a líceumi bibliotékába. Az erre vonatkozó jegyzék 1781-ben készült, és az Egri Főegyházmegyei Könyvtár kéziratára őrzi.²⁷¹ Ebben az évben írta a püspök a szeminárium prefektusának, hogy figyelemmel kell lennie mindenre, ami a kispapok tanulását eredményesebbé teszi, segítséget nyújt ismereteik megszerzésében. Ebben a gazdag, bőséges könyvanyag tud a legtöbbet tenni. Megparancsolta, hogy az összes szemináriumi könyv pontos leltárát készítse el, vegye jegyzékbe a papnövendékek használatára szolgálókat, a ház közös bibliotékájában őrzött könyveket, és a növendékek között kiosztott breviáriumokat is. A leltárba írja be a könyv formátumát, kiadási évét, helyét és példányszámát. A csonkakönyveknél a hiba jellegét is jegyezze fel.²⁷² 1784-ben a Helytartótanács elrendelte a papnevelő intézet könyvtárának összeírását, amelyet Eszterházy Károly püspök el is küldött.²⁷³ A főpásztor által 1790. július 18-án írt – a Helytartótanácsnak címzett – levélben az olvasható, hogy az egri szemináriumnak a pesti központi szemináriumba került könyveit már megkapta, de sokat átvittek az egyetem könyvtárába, kéri azokat is vissza.²⁷⁴

Albert Ferenc szerint az Egri Főegyházmegyei Könyvtárba *"a megérdemesült papok intézete könyvgyűjteményéből... 284 munka"* került át *"355 kötetben."*²⁷⁵ Az ilyen kötetekben általában a Domus Emeritorum Parochorum, illetve Domus Emeritorum Parochorum St. Josephi bejegyzés olvasható. Állományáról több jegyzék maradt ránk, közülük az egyik a Főegyházmegyei Könyvtár kéziratárában a könyvtár 18. századi történetére vonatkozó iratok között található.²⁷⁶

Eszterházy 1777. május 10-én írt levelében Torner Ignác eperjesi adminisztrátor személyében kinevezte az első könyvtárost.²⁷⁷ Abban az

²⁷⁰ ESZTERHÁZY LEVELEZÉSE 1784. március 22. 152.

²⁷¹ Egri Főegyházmegyei Könyvtár kéziratára MS 2127/2.

²⁷² ESZTERHÁZY LEVELEZÉSE 1781. december 29–30.

²⁷³ ESZTERHÁZY LEVELEZÉSE 1784. augusztus 13. 413.

²⁷⁴ ESZTERHÁZY LEVELEZÉSE 1790. július 18. 531.

²⁷⁵ ALBERT Ferenc: Az egri érsekmegyei könyvtár. In: Eger című lap, 1864. április 14. 113.

²⁷⁶ Az Egri Főegyházmegyei Könyvtár kéziratára. MS 2127/2 numero 88.

²⁷⁷ ESZTERHÁZY LEVELEZÉSE 1777. május 10. 278.

esztendőben, amikor megjelent a Ratio Educationis,²⁷⁸ amely előírta az egyetemek számára a megfelelően felszerelt bibliotékát is,²⁷⁹ így az egyetemi tervét ekkor még megvalósítani szándékozó Eszterházy számára is.²⁸⁰ Torner javadalmazásként megkapta a Szent Kereszt oltár rektorságát, 100 Ft-ot kapott a Püspöki Iskola kasszájából, 50 Ft-ot a bibliotékától.²⁸¹ 1779-ben ugyancsak 100 Ft-ot kapott a Püspöki Iskola pénztárából.²⁸² Feladatául a püspök a könyvtár „rendbe szedését” jelölte meg, és utasította, hogy dolgozzon ki erre tervet. Utána kellett járnia, hogy a tanároknál milyen könyvek vannak. Meg kellett kérnie őket, hogy a saját könyveiket is írják össze, mert ha a könyvtár állományának összeválogatása következik, akkor ezekre a jegyzékekre szükség lesz.²⁸³ Eszterházy 1778-ban arra utasította a könyvtárost, hogy mivel Kopetsek Ignác könyvei egy egész szobát foglalnak el a Convictus Nobiliumban, vitesse át őket a könyvtárba.²⁸⁴ A püspök 1781. március 8-án írt levelében ismét meghagyta Tornernak, hogy ne csak „a mi püspöki könyvtárunknak” a könyveit írja össze, hanem a kanonokoknál és a professzoroknál lévőket is, sőt mindenkinek a saját könyveit is. Menjen el a püspök nevében mindegyikükhöz, és kérjen tőlük a könyvekről katalógust, vagy erre vonatkozó ígéretet. Nem kíván kellemetlenkedni senkinek, és senkitől sem kíván könyveket elvenni, de mivel a nyilvános könyvtárat el akarja látni a szükséges könyvekkel, tudnia kell az Egerben meglévőkről. Úgy gondolja, hogy ezt az eljárást senki sem kifogásolhatja, de ha valaki nehézséget támasztana, attól Torner kérjen írásbeli választ, és tegyen neki róla jelentést.²⁸⁵ Eszterházy 1781. június 7-én azt írta Tornernak, hogy amikor e tisztségre kinevezte, az volt az elgondolása, hogy a professzorokhoz hasonlóan a Líceumban legyen a szállása és az étkezése, mert közelebbről eredményesebben tudja ellátni mind könyvtárosi, mind pedig nyomda prefektusi teendőit. Az ott lakása azért is célszerű, mert a könyvtári anyagot hamarosan áthelyezik a

²⁷⁸ Teljes címe magyarra fordítva: A nevelés és az egész tanügy rendje Magyarországon és tartományaiban.

²⁷⁹ KOSÁRY Domokos 1983. 501.

²⁸⁰ Erre vonatkozólag lásd A Líceumot létrehívó egyetemi gondolat című fejezetet.

²⁸¹ ESZTERHÁZY LEVELEZÉSE 1777. május 10. 278.

²⁸² ESZTERHÁZY LEVELEZÉSE 1779. augusztus 10. 468.

²⁸³ ESZTERHÁZY LEVELEZÉSE 1777. május 10. 278.

²⁸⁴ ESZTERHÁZY LEVELEZÉSE 1778. október 31. 545.

²⁸⁵ ESZTERHÁZY LEVELEZÉSE 1781. március 8. 145.

Líceumba.²⁸⁶ Torner készítette el a széleskörű könyvgyűjtés kezdetekor a könyvtárban már meglévő könyvek összeírását. 1781. július 23-án jelentette, hogy a könyvtár összes könyvét beírta a katalógusba.²⁸⁷ A bibliotéka legkorábbi fennmaradt katalógusa 1781-ben készült, de sem a közelebbi dátum, sem a készítő neve nincs feltüntetve.²⁸⁸

Eszterházy 1781 júliusának végén azt írta egyik levelében, hogy Torner helyére Büky Józsefet nevezi ki, mert már nem csak a bibliotéka „csinosítását” kezdte el, hanem annak válogatott könyvekkel való felszerelését is, és gondoskodnia kell egy könyvekhez értő könyvtárosról. Úgy gondolja, hogy ezt a személyt Büky József egri székesegyházi kanonok és jogtanár személyében találta meg, ezért őt bízta meg ezzel a megtisztelő bizalmi állással.²⁸⁹ Ugyancsak Eszterházy levelezéséből tudjuk, hogy Büky már Torner 1777-ben történt kinevezése előtt is sok könyvet beszerzett a főpásztornak.²⁹⁰ Az új könyvtáros tanártársai között megtarthatta korábbi címét és fizetését, 800-Ft összegű járandósága mellé 100 Ft-ot kapott a püspöki iskola pénztárából.²⁹¹ Ugyancsak Eszterházy írta 1793-ban azt, hogy a könyvtárosnak nincsen külön járandósága.²⁹² Büky 1782-ben a könyvtárnak ajándékozta könyveit: *„Valamennyi könyvemet, amelyek a jelen katalógusban össze vannak írva, Excellenciádnak a legalázatosabban felajánlom, és minden jogommal együtt, tisztán, egyszerűen és fenntartás nélkül, ugyanezen Líceumi Könyvtárnak ajándékozom.”*²⁹³ A püspök 1782. február 14-én levélben dicsérte meg, hogy nemcsak munkájával, hanem ily módon is gyarapítja a bibliotékát.²⁹⁴

Eszterházy 1781. január 29-i levelében írta a líceumi prodirektornak, hogy lassan elkészül a könyvtár berendezése, és gondoskodni kell könyvekről. Madarassy János csillagásszal együtt írják össze a beszerzendő műveket, és ajánljanak könyvkereskedőt is. Leveléhez

²⁸⁶ ESZTERHÁZY LEVELEZÉSE 1781. június 7. 314. Ehhez lásd még A barokk könyvtárterem berendezése című fejezetet.

²⁸⁷ EFL. AV. rsz. 81. irsz. 543. Bibliothecae lycaei episcopalis agriensis librorum elenchi 1763–1781.

²⁸⁸ EFL. AV. rsz. 89. irsz. 566/5. Lycae Agriensis biblitohecam (sic) concernentia 1776–1793.

²⁸⁹ ESZTERHÁZY LEVELEZÉSE 1781. július 30. 404.

²⁹⁰ ESZTERHÁZY LEVELEZÉSE 1777. április 9. 229.

²⁹¹ ESZTERHÁZY LEVELEZÉSE 1781. július 30. 404.

²⁹² ESZTERHÁZY LEVELEZÉSE 1793. április 29. 387.

²⁹³ EFL. AN. rsz. 3393. Catalogus librorum bibliothecae lycae per Josephum Büky bibliothecarium.

²⁹⁴ ESZTERHÁZY LEVELEZÉSE 1782. február. 14. 83.

mellékelte Pietro Maria Gazzanigának a bécsi teológia dogmatika tanárának könyvjegyzékét.²⁹⁵ A püspök az 1781. április 26-i levelében azt írta a Bécsbe tartó Madarassy Jánosnak, hogy mellékelten küldi Dobronyai Miklós líceumi aligazgató és a tanárok könyvjegyzékét. Beszélje meg Bécsben tudós emberekkel, hogy jó-e a lista, és hol, mennyiért lehetne megvásárolni a műveket.²⁹⁶ A könyvek beszerzésében Bécsben élt itáliai teológusok voltak a főpásztor segítői. Az említett Pietro Maria Gazzaniga mellett egy másik dogmatikatanár Giovanni Bertieri, Ferdinand Stöger egyháztörténész, Karl Scherffer matematikus, valamint Agostino Gervasio ágostonrendi szerzetes.²⁹⁷

A püspök a levelezése szerint már 1781. június 14-én azt írta Giuseppe Garampinak,²⁹⁸ hogy nagy gondja most a könyvtár könyveinek beszerzése. Nagyon köszöni az ajánlatát, és ha tud még jó szerzőt vagy könyvet ajánlani, hálás lenne érte. Már írt a Pazmaneum prefectusának Gutik Lászlónak, az ő jegyzékükben lenne szíves a fontos könyveket megjelölni. A megvásárolt művek árát a bécsi ügyvivő útján küldi majd.²⁹⁹

A püspök 1781. június 15-én a líceumi aligazgatónak elküldte Garampi levelét, s elrendelte, hogy a tanári karral tárgyalják meg a budai egyetem és az ő katalógusát. Írják ki azokat a könyveket, amelyek hiányoznak Egerben. Minden tanár jelentse az oktatási területének legfontosabb könyveit. Mit ajánlanak a P. Gazzaniga által javasolt könyvekből megvenni?³⁰⁰ A püspök azt írta 1781. augusztus 11-én Gazzanigának Bécsbe, hogy az ottani ügyvivő készpénzzel fizeti ki azokat a fölajánlott

²⁹⁵ ESZTERHÁZY LEVELEZÉSE 1781. január 29. 51.

²⁹⁶ ESZTERHÁZY LEVELEZÉSE 1781. április 26. 249.

²⁹⁷ BITSKEY István 1997. 87.

²⁹⁸ Giuseppe Garampi (Rimini, 1725. október 9. – Róma, 1792. május 4.) olasz főpap, aki elsősorban könyvgyűjtőként szervezett hírnevet. 1746 végén úgy döntött, hogy egyházi pályára lép, és hamarosan Rómába költözött. 1749. május 31-én szentelték pappá. 1751-től az angyalvári levéltárban (Vatikáni Titkos Levéltár) dolgozott; és elkészítette a levéltár cédulakatalógusát. Ezeket a cédulákat bő száz évvel később papírlapokra ragasztották, és 107 kötetbe rendezték. 1766-tól hat évig ő volt a levéltár igazgatója. 1772. március 20-án XIV. Kelemen pápa Lengyelország nunciussá nevezte ki. 1766-ban VI. Piusz szintén nunciusi minőségben Bécsbe helyezte át. A hosszú ideig uralkodó pápa 1785. február 14-én bíborossá, a római Szent János és Pál székesegyház érsekévé nevezte ki. Még Rómában ismerkedett meg az ott tanuló, vele egykorú Eszterházy Károllyal. Miután Eszterházyt püspökké nevezték ki, az akkor még a pápai levéltárban dolgozó Garampi lemásoltatta és megküldte Egerbe a 14. században készült pápai tizedjegyzéknek az egri egyházmegyére vonatkozó dokumentumait. Miután bécsi nuncius lett, hamarosan meglátogatta Egerben Eszterházyt.

²⁹⁹ ESZTERHÁZY LEVELEZÉSE 1781. június 14. 321.; KISS Péter 2001. 239–240.

³⁰⁰ ESZTERHÁZY LEVELEZÉSE 1781. június 15. 324.

könyveket, amik Egerben még nincsenek meg.³⁰¹ Ugyanekkor egy másik levelében utasította az ügyvivőt, hogy vegye meg azokat, és küldje Pestre a szervitákhoz.³⁰² Ugyancsak ezen a napon írt Jaszvics Bernát volt jezsuitának Bécsbe, hogy meghalt Verebélyi László a Pazmaneum spirituálisa, akit könyvek beszerzésével bízott meg. Madarassy János őt ajánlotta helyette, elvállalja-e a megbízást, és ha igen, akkor hova küldje a könyvjegyzéket.³⁰³ Jaszvics igent mondott, ezért a püspök elküldte neki a már meglévő könyvek jegyzékét azoknak a könyveknek a listájával együtt, amelyeket az egri tanárok ajánlottak. Mellékelte a megszerzendő ritkaságok listáját, és kérte, hogy írja meg az árakat.³⁰⁴ Így vette kezdetét az az évekig tartó könyvvásárlási folyamat, amely alapjaiban határozta meg a könyvtár állományának tartalmi jellegét, igazodva a négy egyetemi fakultáshoz: a teológiához, a filozófiához, a joghoz és az orvostudományhoz.

Eszterházy 1781. szeptember 29-én kelt levelében utasította Bükyt, hogy a nuncius által vásárolt könyveket a püspöki palotában és a Líceumban helyezze el, és készítsen róluk jegyzéket.³⁰⁵ Jelenlegi ismereteink szerint ez volt a könyvtár számára érkezett első könyvzállítmány. A püspök 1782. február 11-én arról tájékoztatta Garampit, hogy a Paduában vásárolt könyvek megérkeztek,³⁰⁶ 1782 áprilisában pedig arról értesítette, hogy megkapta a velencei könyveket.³⁰⁷ 1783 szeptemberében azt kérte a nunciustól, hogy a párizsi la Valliere-féle könyvtárból azokat a könyveket vegye meg, amelyek rajta vannak Büky jegyzékén.³⁰⁸ Egyik decemberi levelében tudatta vele, hogy megérkezett a 7 „cita” könyv.³⁰⁹ Ugyancsak 1783-ban Eszterházy egy könyvvételi ajánlatra azt válaszolta, hogy a bibliotéka számára a könyveket a nuncius szerezte be a legnagyobb rendben, ezért az ő tudta nélkül nem vásárol belőlük. Ha jók a kínált kötetek, akkor majd a nuncius úgymint megveszi azokat.³¹⁰

³⁰¹ ESZTERHÁZY LEVELEZÉSE 1781. augusztus 11. 417.

³⁰² Uo.

³⁰³ Uo.

³⁰⁴ ESZTERHÁZY LEVELEZÉSE 1781. szeptember 12. 446.

³⁰⁵ ESZTERHÁZY LEVELEZÉSE 1781. szeptember 29. 466.

³⁰⁶ ESZTERHÁZY LEVELEZÉSE 1782. február 11. 79.

³⁰⁷ ESZTERHÁZY LEVELEZÉSE 1782. április 14. 182.

³⁰⁸ ESZTERHÁZY LEVELEZÉSE 1783. november 24. 515.

³⁰⁹ ESZTERHÁZY LEVELEZÉSE 1783. december 22. 566.

³¹⁰ ESZTERHÁZY LEVELEZÉSE 1783. március 23. 159.

1781-től-1785-ig 70 könyvszállítmány Egerbe érkezése ismert jelenleg.³¹¹ Garampi közreműködésével kerültek a könyvtárba egyebek mellett a lipcsei J. Ernesti könyvtárából protestáns teológiai kiadványok, történeti kézikönyvek J. Leporinus birodalmi ügyésztől, protestáns szónoki művek a Sukiana-féle könyvtárból, a strassbourgi Gay-testvérektől Ceillier *Historia scriptorum ecclesiasticorum* 23 kötete, a neustadti ciszterciáktól az *Antiquitates Herculani*, Auersperg hercegtől a Dante-kódex latin és német kéziratokkal, Rómából Baroninus *Annales* 40 kötete, Velencéből Ugolini *Antiquitates Hebraeorum* 34 kötete és Muratori *De Scriptoribus Italiae* 34 kötete. Prágából az *Acta Sanctorum* 51 kötete, amely a jezsuiták műve.³¹² A széleskörű könyvbeszerzés folyamata 1785-ben lezárult, de Eszterházy és Garampi együttműködése tovább folytatódott, és még 1790-ben is tartott. Ekkor a püspök azt írta a bécsi ügyvivőnek, hogy a Garampi által vásárolt könyveket Pesten keresztül küldje el Egerbe.³¹³

Nemcsak Garampi közvetítésével történtek könyvvásárlások. Azt követően, hogy a nuncius 1785-ben visszatért Bécsből hazájába, Büky József pozsonyi és pesti könyvkereskedőkkel levelezett. Tőlük olcsóbban lehetett vásárolni, mint a külföldiektől.³¹⁴

Eszterházy 1783-ban Verancsics Antal egri püspök műveinek lemásoltatását kérte a prímástól.³¹⁵

A püspök 1786-ban az elhunyt eperjesi plébános könyveinek a könyvtárba történő elküldésére adott utasítást.³¹⁶

Eszterházy 1791-ben azzal juttatta el Bükyhez Thurzó gróf francia titkárának könyvjegyzékét, hogy írja ki azokat, amelyek a könyvtárban nincsenek meg.³¹⁷

Ambrosovszky Mihály kanonok könyveit a püspök rendelkezése értelmében csak részben adták át a bibliotékának.³¹⁸

A könyvtár állományának legrendszeresebb gyarapítója az épületen belül működött püspöki (1804-től érseki) nyomda volt.

³¹¹ Egri Főegyházmegyei Könyvtár kéziratára. Ms. 2127/2.

³¹² Részletesebben lásd MICHALEK Manó 1893. IV–VI.

³¹³ ESZTERHÁZY LEVELEZÉSE 1790. május 27. 381.

³¹⁴ Albert Ferenc: Az egri érsekmegyei könyvtár. In: Eger című lap, 1864. április 21. 1.

³¹⁵ ESZTERHÁZY LEVELEZÉSE 1783. január 22. 35.

³¹⁶ ESZTERHÁZY LEVELEZÉSE 1786. szeptember 26. 614.

³¹⁷ ESZTERHÁZY LEVELEZÉSE 1791. január 4. 13.

³¹⁸ ESZTERHÁZY LEVELEZÉSE 1793. január 23. 84.

„A mi lyceumi nyilvános könyvtárunk”³¹⁹

Eszterházy Károly püspök eleve nyilvánosnak tervezte a könyvtárat,³²⁰ amely Albert Ferenc szerint 1793. december 28-án nyílt meg. Ezt a dátumot jelenlegi ismereteink szerint először ő tette közzé, és 1864-ben jelent meg az Eger című lapban.³²¹ Albert könyvtártörténeti cikksorozatában egyebek mellett az olvasható, hogy *„Nagy örömemre, a könyvtár átvételekor 1852-ben, az olvasószoba egyik szögletében porlepte, elsárgult régi nyomtatványok és újságok közt egy iratcsomót lelék, melyet átnézvén, egyes rövid töredékes jegyzetekre bukkantam, melyekből intézetünk keletkezését, fejlődését és sorsát illetőleg néhány nem megvetendő adatot nyervén, ezek után s abból, mit éltebb emberektől hallottam, s magam tapasztalásából tudok, a következő történelmi vázlatot bírtam összeállítani.”*³²² Talán ezek között ott volt a megnyitás dátumát magába foglaló irat is. Azzal, hogy miért ekkor nyílt meg a könyvtár, eddig senki sem foglalkozott. Bár a válasz még ismeretlen, néhány tény figyelmet érdemel. Már említettem, hogy a Líceum mennyire nehezen, milyen feltételekkel kapta meg a meghatározó jelentőségű állami elismerést (nyilvánossági jogot).³²³ Az erre vonatkozó leirat 1792. december 28-án kelt.³²⁴ A könyvtár megnyitására pontosan egy évvel később, 1793. december 28-án került sor. Mivel az épület belső berendezése 1793-ban még nem volt teljesen készen, a bibliotéka használatba vételét a Líceum belső befejezéséhez nem lehet kapcsolni. Minthogy a könyvtár megnyitására vonatkozóan ez ideig sem korabeli, sem időben közelebbi adatforrás nem ismert, jelenleg az Albert Ferenc által megjelentetett, de nem bizonyítható dátumra vagyunk utalva.

A főpásztorok által alapított hazai nyilvános könyvtárak közül az elsőt Klimó György pécsi püspök hozta létre, amely 1774-ben nyílt meg.³²⁵ Ezt követte a Patachich Ádám érsek által Kalocsán létrehozott bibliotéka, amelyet 1780-tól használhatott mindenki.³²⁶ Szily János szombathelyi

³¹⁹ ESZTERHÁZY LEVELEZÉSE 1781. július 30. 404.

³²⁰ DERCSÉNYI Dezső–VOIT Pál 1972. 444.

³²¹ Albert Ferenc: Az egri érsekmegyei könyvtár. In: Eger című lap, 1864. április 21. 121.

³²² Albert Ferenc: Az egri érsekmegyei könyvtár. In: Eger című lap, 1864. április 14. 113.

³²³ Erre vonatkozóan lásd A Líceumot létrehívó egyetemi gondolat című fejezetet.

³²⁴ UDVARDY László 1898. 120.

³²⁵ CSAPODY Csaba–TÓTH András–VÉRTESY Miklós 1987. 134.

³²⁶ BOROS István 1994. 31.

püspök 1791. december 21-én könyvtárát a székesegyháznak adományozta, és ugyanekkor publikussá is tette.³²⁷ Azt, hogy az Eszterházy Károly püspök által 1793. december 28-án nyilvánossá tett bibliotéka a főpásztorok által létrehozott és nyilvánossá tett bibliotékák időrendjében a negyedik, Kiss Adrien tisztázta 2007-ben.³²⁸

Egyházi alapítású nyilvános könyvtár már korábban is jött létre hazánkban. Handó György pécsi prépost a 15. század második felében létrehozott egy bibliotékát, amelyről *„ma úgy mondanánk: ... nyilvános, tudományos könyvtár.”*³²⁹

A püspök halálakor (1799) az elhunyt főpásztor hagyatékával együtt a könyvtár 13 879 művet foglalt magába 20 293 kötetben.³³⁰

Eszterházy Károly végrendelete 10. pontjának c. alpontjában az olvasható, hogy *„a könyvtárat, vagy azokat a könyveket, amelyek ebben a házban (a Líceumban) vannak, az egri egyházra vagy püspökségre hagyom úgy, hogy egyszerre szolgáljon a köz javára, és oda bárki bemehessen és járhasson könyveket olvasni, mégis anélkül, hogy egyetlen könyvet rövid időre is valamiképpen kiadnának a veszély miatt, nehogy elveszzen.”*³³¹

A püspöki könyvtár érsekivé válása

1804-ben az egri egyházmegye területének egy részéből létrehozták a kassai és a szatmári püspökséget, az egri pedig érsekségi rangot kapott.³³² Ezzel párhuzamosan az addigi püspöki könyvtár érseki könyvtár lett.

Az egyházmegye felosztása érintette a bibliotékát is. Az alapelv az volt, hogy csak olyan művek kerülhettek átadásra, amelyekből több példány volt. Ezekről a kancellária felszólítására a káptalannak külön katalógust kellett készítenie. Ez a munka Büky József könyvtárosra hárult. A kassai egyházmegye kevesebb, de értékesebb művekhez jutott hozzá, mint a szatmári. Összesen 292 mű került elosztásra.³³³

³²⁷ SILL Ferenc 1977. 219.

³²⁸ POLÓNYINÉ Kiss Adrien 2007. 8–14.

³²⁹ CSAPODY Csaba–TÓTH András–VÉRTESY Miklós 1987. 70.

³³⁰ ALBERT Ferenc 1868. 124–125.

³³¹ KONDORNÉ LÁTKÓCZKI Erzsébet 1999. 388.

³³² MESZLÉNYI Antal 1938.

³³³ MESZLÉNYI Antal 1938. 264–265.

Az egyházmegyeivé nyilvánítástól a párizsi világkiállításig

1808 két vonatkozásban is alapvetően fontos esztendő a bibliotéka történetében: egyrészt az addigi érseki nyilvános könyvtár egyházmegyei nyilvános könyvtár lett, másrészt a káptalan tagjainak könyvhagyatékai a továbbiakban ide kerültek be.³³⁴

Amikor 1809-ben a királyi család tagjai Egerbe menekültek Napóleon elől, Albert Ferenc szerint *„számukra több helyiség a lyceumban is kiürítettett, a könyvtár pedig minden udvari számára folyton tárva állott.”* Majd azzal folytatja, hogy ebben az időben volt tollnok a bibliotékában Pulay Farkas papnövendék, aki a városban elhelyezett francia hadifogoly tiszteknek, és az egri lakosoknak is adott kölcsön a könyvtár könyveiből. *„A mint bold. Tittel Páltól, hazánk egyik legjelesb tudósától hallottam... a francia tisztek rovására mások is tulajdonítottak el maguknak, a mit lehetett.”*³³⁵

1813-ban Pál András kanonok 10 000 Ft összegű alapítványt tett, amelynek egy esztendei kamataiban az az egri líceumi tanár részesülhetett, aki egy *„érdemes munkát”* adott ki. Ha ilyen nem volt, akkor a könyvtár kapta meg azt.³³⁶

1814-ben Szepesy Ignác került a könyvtár élére, aki ez év novemberétől bevezette a vendégkönyv használatát. Az ő gondolata volt az olvasóterem is. Egy 1819-ben megjelent leírás szerint *„egy Olvasó hajlék is nyitva áll, melyet a belé szerzett szükséges bútorok, úgymint: székek, állványok földképek, az olvasásra alkalmatossá, és kellemetessé tesznek.”* A leírás szerint ez a két ablakos helyiség a könyvtártól balra volt, de nem abból nyílt. Az állományban történő kereséshez három mutató állt rendelkezésre. Mivel a könyvek nem szakok szerint, hanem méretük alapján kerültek elhelyezésre, volt egy *„poltz mutató”*, amely mellett egy szerzői, és egy szakok szerinti mutatóval rendelkezett a könyvtár.³³⁷

Az 1817-ig tartó időszakban kerültek a könyvtár állományába egyebek mellett Zábrátzky István, Potzik György, Egerszeghy András, és Dobronyai Miklós kanonokok könyvei. 1818-ban Tittel Pál

³³⁴ Mindkettőről ugyanabban a levélben történt intézkedés. Az irat fotómásolatát lásd KISS Péter 2015. 203–206.

³³⁵ Albert Ferenc: Az egri érsekmegyei könyvtár. In: Eger című lap, 1864. április 21. 122.

³³⁶ GRÓF ESZTERHÁZY KÁROLYNAK IGAZ TISZTELŐJI. 1819. 14–15.

³³⁷ GRÓF ESZTERHÁZY KÁROLYNAK IGAZ TISZTELŐJI. 1819. 15.

közvetítésével jutott el Londonból Egerbe a Szentírás 18 nyelven.

Bár Eszterházy a végrendeletében úgy rendelkezett, hogy nem szabad könyvet kiadni „*a veszély miatt, nehogy elveszen,*”³³⁸ 1828-ban már könyvkölcsönzés is volt: „*vagynak a könyv Tárbán sok ritka kötetek, és kéziratok tsak azt lehet sajnálni, hogy azok új könyvekkel vagy legalább elegendőképpen nem gazdagítattnak; a könyvek akár a tanuló ifjúságnak, akár másoknak, a' kirendelt órákban olvasásra kiadatnak, sőt az érdekesebbeknek nyugtatványok mellett megengedtetik, hogy házokhoz is elvihessék.*”³³⁹

1838-ig többek közt Nováky József, Tóth Imre, Gégel József, Bán József, Durtsák János, Erőss Gábor és Grofftsik János könyvhagyatékai kerültek be a könyvtár állományába.³⁴⁰

1845. szeptember 28-án, egy Gyöngyösön töltött éjszaka után Széchényi István ellátogatott Egerbe. Ennek során megtekintette a könyvtárat is.³⁴¹

Vahot Imre 1846-ban megjelent munkája szerint a könyvtár „*egy olvasószobával... naponként öt óráig minden tudomány bűvár számára nyitva áll.*”³⁴²

1848-ban került a könyvtárba Pyrker János László érsek hagyatékának könyvanyaga, benne a Magyarországon található egyetlen eredeti Mozart levéllel, a Horae Beatae Mariae Virginis című 1500 körül készült imakönyvvel, Johann Wolfgang Goethe: Iphigenie című 1825-ben Weimarban megjelent első kiadású művének a szerző által Pyrker érseknek dedikált példányával. A Magyar Országos Levéltárban található kamarai leltár szerint a könyvgyűjtemény 4597 kötetből állt, a Magyar Királyi Udvari kamara által az egyházmegyei könyvtárnak jegyzőkönyvileg átadott könyvek száma viszont 5276 kötet volt. Sugár István szerint „*Kétséget kizáróan az utóbbi adatot kell helyesnek elfogadnunk.*”³⁴³

Szemecskey József könyvtáros idején ismét volt egy felelőtlen alkalmazottja a könyvtárnak. Az ott kisegítőként dolgozó Kolonits János szabómester az italozásaihoz úgy teremtette elő a pénzt, hogy könyveket

³³⁸ KONDORNÉ LÁTKÓCZKI Erzsébet 1999. 388.

³³⁹ GOROVÉ László 1876. 248.

³⁴⁰ EFL. AN. rsz. 2506/1. irsz. 658/1838. Lycae bibliotheca 1804–1923.

³⁴¹ A naplójában erre vonatkozóan leírtakat, valamint a Tárkányi Béla által készített feljegyzést lásd Az épület idegenforgalmáról, látogatóiról című fejezetben.

³⁴² VAHOT Imre 1846. 7.

³⁴³ SUGÁR István 1987. 141–142.

adott el olcsón az állományból. Az eset során 147 mű került ki a könyvtárból 240 kötetben. Tettét 1850. szeptember 30-án írásban is elismerte: *„Alábbírott elősmérem, hogy sok kárt tettem a Megye Könyvtárának, kétszázdarab könyvnél többet el hordottam titkon abból. De bánva tselekedetemet, és lelkiismeretemre vévén e dolgot, igyekezni fogok, hogy a könyvek az jövőendő Érsek Ő Extellentiajának bėjöveteléig visszahelyeztessenek. Íráom Egerben 30ik Septemberben (sic) 1850. Kolonits János mp.”*³⁴⁴

1852-től Albert Ferenc volt a könyvtáros. Ő egyebek mellett azt állapította meg, hogy Eszterházy Károly püspök halála óta a könyvtárba került mintegy 11 000 kötet könyvről *„kevésbé volt gondolkodva.”*³⁴⁵

Megcsodálta a könyvtárat Toldy Ferenc is, aki 1853-ban az Új Magyar Musaeumban megemlékezett látogatásáról. Ebben egyebek mellett az olvasható, hogy *„A fő szakok gazdagon ellátva illető classicusaikkal.”*³⁴⁶

A Vahot Imre tollából 1854-ben megjelent városismertetés szerint: *„Albert Ferencz könyvtárnok nagy szorgalommal és szakértőleg kezdé meg, és folytatja az összeíratlan egyharmadrésznek alapczímtárát, e mellett a ritka könyvek s a kézirati munkák czímtárán is dolgozik.”*³⁴⁷

Albert Ferenc szerint Bartakovics Bélának az egri érsekség élén eltöltött időszaka oly mértékben könyvtártörténeti jelentőségű, hogy *„könyvtárunk második alapítójául méltán tekinthető.”*³⁴⁸ Az 1867. január 9-én Bartakovicshoz intézett levelében írta: *„Midőn Nagyméltóságod a lyceumi könyvtárt kegyes figyelmébe méltóztatott méltatni e gyűjtemény 28.000 kötetből állott...Most a kötetek száma 54.000-re szaporodott fel.”*³⁴⁹ A főpásztor révén került az állományba egyebek mellett a Béli-kódex és Mikes Kelemen Törökországi leveleinek eredeti példánya is.³⁵⁰ Tüskés Gábor 2011-ben a Mikes Kelemen évforduló kapcsán széleskörű kutatásokat végzett a kézirat Egerbe kerülésének okáról, módjáról. Összegzése szerint az *„A kutatás eredménye, hogy Bartakovics Béla nem vétel vagy elajándékozás útján jutott a Törökországi levelek kéziratához,*

³⁴⁴ EFL. AN. Lycaeı bibliotheca 1804–1923. rsz. 2506/1. irsz. nélkül. Alázatos jelentés az egri érsekségi könyvtár állapotáról és rendezéséről 1855.

³⁴⁵ ALBERT Ferenc 1868. 123.

³⁴⁶ TOLDY Ferenc 1853. 518.

³⁴⁷ KUBINYI Ferencz–VAHOT Imre 1854. 47.

³⁴⁸ Albert Ferenc: Az egri érsekségi könyvtár. In: Eger című lap, 1864. február 11. 42.

³⁴⁹ EFL. AN. Lycaeı bibliotheca 1804–1923. rsz. 2506/1. irsz. 115/1867.

³⁵⁰ ANTALÓCZI Lajos 1993. 56., 58. A Mikes-levelek ismertetése alkalmából 1912-ben készült fénykép másolatát lásd a képek között.

hanem úgy, hogy az érsek elengedte Toldynak a vele szemben fennálló adósságát a kézirat átengedése fejében. Megszerzése szorosan összefügg Toldy könyvtárának évekig húzódó, végül azonban meghiúsult eladási tervével.”³⁵¹ Egy 1873-ban megjelent, eddig figyelmen kívül hagyott nyomtatott forrás szerint Bartakovics Béla érsek „az egyházmegyei könyvtár részére Toldy Ferencztől vett ritkább és jeles könyvekért 1600 frt”-ot fizetett.³⁵²

1860-ban az állomány része lett a káptalan 4695 művet 6523 kötetben magába foglaló könyvtára.³⁵³ Ugyancsak 1860 tavaszán a könyvtári férőhely egy „*czélszerűen felszerelt*” helyiséggel bővült. Bartakovics Béla érsek a barokk könyvtárteremtől keleti irányba biztosított helyiséget az újabb gyarapodások elhelyezésére. Itt kaptak helyet az 1852 óta állományba került könyvek: 10531 mű 12155 kötetben. Ezek feldolgozása 1863 októberére készült el.³⁵⁴

Albert Ferenc 1864-ben azt írta, hogy a könyvtár duplumai „*részint az érsekmegyei plébániákon található könyvgyűjtemények növesztésére, részint pedig hazánk egyes tudományos testületei vagy nagyérdemű jeles tudósai számára csere-vagy ajándéktárgyul szánvák, a mint hogy felerésze ily czélokra már is felhasználtatott.*”³⁵⁵ Walla Károly tiszasajoli lelkész 1888. szeptember 28-i levelében egyebek mellett az olvasható, hogy a helyi plébánia „*kisded könyvtára... részben az érseki lyceum könyvadományozásából alakult.*”³⁵⁶

1865-ben az akkor megszűnt helyi orvosi egylet könyv- és folyóirat állománya is gyarapította a könyvtárat. Ugyancsak 1865-ben került a bibliotékába az az acélmetszet gyűjtemény, amelyet 1864-ben Danielik János egri kanonok kapott Rómában „*ő szentsége parancsából.*”³⁵⁷

Bartakovics Béla érsek megvásárolta a könyvtár számára az 1866-ban elhunyt Naidhart Antal egri érseki jószágigazgató 4200 műből álló 5409 kötetes könyvtárát,³⁵⁸ amelyért 400 Ft-ot fizetett.³⁵⁹ Az érsek úgy rendelkezett, hogy a megvétellel keletkezett duplumok, és a már

³⁵¹ TÜSKÉS Gábor 2011.

³⁵² HAYNALD Lajos 1873. 28.

³⁵³ ALBERT Ferenc 1868. 125.

³⁵⁴ Albert Ferenc: Az egri érsekmegyei könyvtár. In: Eger című lap, 1864. május 12. 146.

³⁵⁵ Albert Ferenc: Az egri érsekmegyei könyvtár. In: Eger című lap, 1864. március 24. 91.

³⁵⁶ Bibliotheca parochialis et dioecisana 1885–1919. EFL. AN. rsz. 1835. irsz. 4753/1888.

³⁵⁷ Vegyes hírek. In: Eger című lap, 1865. április 20. 143.

³⁵⁸ Jegyzékét lásd az EFL. AN. Lycaei bibliotheca 1804–1923. rsz. 2506/1. irsz. 115/1867.

³⁵⁹ HAYNALD Lajos 1873. 28.

meglévő egyéb fölös példányok is kerüljenek eladásra. A befolyt összeget az állomány gyarapítására fordították.³⁶⁰ Az állomány a 19. század második felében ezen kívül egyebek mellett Bartakovics Béla érsek 4768 művet 5577 kötetben magába foglaló könyvgyűjteményével, Danielik János, Tárkányi Béla stb. könyvgyűjteményével gyarapodott. Külön említést érdemel Zsaskovszky József könyvgyűjteménye, amely egyházi zenével foglalkozó művekből állt. Ebből az időből könyvtári segéderő alkalmazásáról is van adat. Hladon Márton a szabadságharc egykori honvéde 1868-tól kezdődően *„6 évig volt könyvtáriszolga.”*³⁶¹

1868-ban Albert Ferenc azt írta, hogy a könyvtárnak nincsen állandó bevétele, *„jelenleg e tekintetben egyedül nmlgu³⁶² érsek úr kegyelmére van utalva”* a bibliotéka.³⁶³ Egy 1874-ben keletkezett irat szerint Bartakovics Béla érsek, aki *„az egyházmegyei könyvtár részére számos becses munkát szerzett, ugyanannak alapjára végrendeletében 2000 frt tőkét hagyományozott.”* Az, hogy már létező, vagy ezzel az összeggel létrehozandó pénzügyi alapról van szó, nem derül ki az iratból.³⁶⁴ 1890-ben Szmrecsányi Lajos kanonok a bibliotéka felügyelője azt írta dr. Samassa József érseknek, hogy *„a könyvtár fölös példányainak elárúsításából befolyt tiszta jövedelem címén háromszázötven (350) forintot vettem át a nevezett (utalás Michalek Manóra) könyvtárnoktól, melyet egy tiszteletteljes kérelemmel van szerencsém ezennel Excellenciához beterjeszteni, hogy azt az egyházmegyei alapítványi hivatal által a lyceumi könyvtár ipartőkéje címén kegyesen tőkésítenni méltóztatnék.”*³⁶⁵ Egy 1897-es kimutatásban, *„lyceum könyvtár alap”* szerepel 2766 Ft összeggel,³⁶⁶ amelyből ugyanebben az esztendőben 200 Ft-ot az új könyvvállványok költségeire használtak fel.³⁶⁷ A pénz az Ájtatos Alapítványi Hivatalnál az Egyházmegyei Takarékpénztár elődjénél volt elhelyezve. Az 1920-as évek első felében a készpénz mellett hadi kölcsönök, értékpapírok, valamint Egyházmegyei Takarékpénztári részvények is fel vannak tüntetve a könyvtár-alap éves

³⁶⁰ EFL. AN. Lycae bibliotheca 1804–1923. rsz. 2506/1. irsz. 153/1867.

³⁶¹ Egri Híradó című lap, 1894. december 11. 4.

³⁶² nmlgu = nagyméltóságú

³⁶³ ALBERT Ferenc 1868. 127.

³⁶⁴ EFL. AN. Lycae aedificium 1871–1889. rsz. 2502. irsz. 1731/1874.; HAYNALD Lajos 1873. 30.

³⁶⁵ EFL. AN. Lycae bibliotheca 1804–1923. rsz. 2506/1. irsz. 179/1890.

³⁶⁶ EFL. AN. Lycae aedificium 1890–1902. rsz. 2503. irsz. 1455/1897.

³⁶⁷ EFL. AN. Lycae bibliotheca 1804–1923. rsz. 2506/1. irsz. 1456/1897.

elszámolásában.³⁶⁸ Az 1928. évre vonatkozóban azonban már csak az utóbbi szerepel.³⁶⁹

1868-ban írta a sajtó az Erdélyi Múzeumegylet könyvtáráról: *„adományozás után 933 kötettel és 102 füzetrel, csere után az egri érseki könyvtár duplumaiból 31 kötettel... növekedett.”*³⁷⁰

A királyi tanfelügyelővé kinevezett Albert Ferenc után Stephanovszky Sándor lett a könyvtáros. A könyvtár átvételére azonban csak évekkel később kerülhetett sor, *„mert sok majd készpénzen szerzett, majd ajándékba kapott, majd a’ boldogult érsek és több kanonok után a’ lyceumra maradt munka még rendezve,... és elhelyezve nem volt; részint pedig mert a könyvek igen gyakran nem találhatók meg azokon a helyeken, melyekre a létező cathalogus utal.”*³⁷¹ Stephanovszky Sándor könyvtáros 1874-ben írt jelentése szerint Bartakovics Béla érsek, Lévay Sándor kanonok, és Koválcik József könyvei ideiglenesen a földön vannak elhelyezve, és addig nem katalogizálhatók, amíg egy könyvvállványt nem kap.

1876-ban dr. Samassa József érsek 200 Ft-ot adott a könyvtárnak. Az összeg felhasználására vonatkozó iratok sajnos csak részben maradtak fenn. Az utolsó elszámolásban feltüntetett több, mint 50 Ft ellenértékeként különböző összegű kiadások szerepelnek, köztük a következő tételek: *„3.c/ képviselőházi iratoknak az indóházból elhozatalára,... A pakolási és Pestről Egerig elszállítási költségeket (10 frt) Babics János kanonok sajátjából fedezte; e címen mi sem költetett el.... 6.f/...Az akadémia kiadványaira, melyekre három évi időtartamra aláírtunk ez idén...7./ Előfizetés a Budapesti Szemlére a másik félére...8./ A Századunk c. folyóiratra.”*³⁷² Ugyancsak 1876-ban írta Trefort Ágoston vallás – és közoktatásügyi miniszter dr. Samassa József érseknek, hogy *„A magyar nemzeti muzeum Széchényi-országos könyvtára”*-nak fölös példányai kigyűjtésre kerültek, és a hazai könyvtárak hiányainak pótlására lesznek felhasználva. Leveléhez azzal mellékelte ezek első jegyzékét, hogy jelöljék meg a szükséges könyveket, amelyeket készpénzért lehet megvásárolni, vagy cserepéldányokat lehet felajánlani

³⁶⁸ EFL. AN. Lycae bibliotheca 1804–1923. rsz. 2506/1. irsz. 1990/1922.

³⁶⁹ EFL. AN. Lycae aedificium 1924–1944. irsz. 3410/1929.

³⁷⁰ Egyletek és társulatok. Könyvtárnoki jelentés az erdélyi múzeumegylet ez évi naggyűlésén. In: Budapesti Közlöny, 1869. március 23. 844.

³⁷¹ EFL. AN. Lycae miscellanea 1871–1898. rsz. 2514. irsz. 724./1875.

³⁷² EFL. AN. Lycae aedificium rsz. 2502. irsz. 1869/1876.

értük. „A kívánt jegyzék a nemz. Muzeum igazgatójának Pesten rövid úton átadatott.”³⁷³ A vásárolt könyvek kifizetése még ugyanebben az évben megtörtént.³⁷⁴ A következő jegyzéket 1877-ben küldte a miniszter.³⁷⁵

1877-ben Stephanovszky Sándor könyvtáros javaslatot nyújtott be a könyvállomány új típusú jelzetekkel történő ellátására.³⁷⁶ A könyvek gerincének felső részére két számjegy feltüntetését javasolta. A felső szám a mű, az alsó pedig a kötet sorszámát jelölné. Ezáltal a felső számból minden esetben megállapítható lenne, hogy az adott könyv hányadikként került be a könyvtárba. A másik szám arra vonatkozna, hogy az adott könyv hányadik kötete a műnek. A könyvek gerincének alsó részén a raktári jelzetet szándékozott feltüntetni. Dr. Samassa József érsek elküldte az előterjesztést Horváth Árpád egyetemi tanárnak,³⁷⁷ aki véleményében minden tekintetben ellenezte az elgondolást.³⁷⁸ A főpásztor azonban jóváhagyta Stephanovszky javaslatát.³⁷⁹

A csillagvizsgáló 1877-ben készült leltárának végén a következő olvasható: „A csillagász régi lakásán. Tölgyfaszekrény, benne 278 könyv. A két mellékszobában duplumok a nagy könyvtárból a könyvtárnok gondozása alatt.”³⁸⁰ 1878-ban dr. Samassa József érsek ezt írta Sivampel József líceumi gondnoknak: „utasítottam a lyceumi könyvtárnokot... hogy a rendezés alatt lévő nagy könyvtár duplicatumai – és csonka munkáinak ideiglenes elhelyezése végett is Nt. Uraságoddal értekezzenek mely célra a torony valamelyik helyisége lesz talán minden költség nélkül házilag egyszerűen felhasználható.”³⁸¹ A könyvtár duplumainak itt tárolására vonatkozóan 1892-ből is van adat.³⁸²

Dr. Samassa József érsek kötelességeinek lelkiismeretes teljesítéséért és tudományos tevékenységéért Michalek Manót nevezete ki Stephanovszky Sándor utódjának (1889). Babics János és Szmrecsányi Pál kanonokok adták át az új könyvtárosnak a bibliotékát, akik a dr.

³⁷³ EFL. AN. Lycaeï bibliotheca 1804–1923. rsz. 2506/1. irsz. 8700/1876.

³⁷⁴ EFL. AN. Lycaeï bibliotheca 1804–1923. rsz. 2506/1. irsz. 1890/1876.

³⁷⁵ EFL. AN. Lycaeï bibliotheca 1804–1923. rsz. 2506/1. irsz. 1183/1877.

³⁷⁶ EFL. AN. Lycaeï bibliotheca 1804–1923. rsz. 2506/1. irsz. 2645/1877. és 3190/1877.

³⁷⁷ EFL. AN. Lycaeï bibliotheca 1804–1923. rsz. 2506/1. irsz. 2645/1877. A javaslat az EFL. AN. Lycaeï bibliotheca 1804–1923. rsz. 2506/1. irsz. 3190/1877. alatt található.

³⁷⁸ EFL. AN. Lycaeï bibliotheca 1804–1923. rsz. 2506/1. irsz. 3190/1877.

³⁷⁹ ANTALÓCZI Lajos 1993. 42.

³⁸⁰ EFL. AN. Lycaeï miscellanea 1871–1898. rsz. 2514. irsz. 165/1878. A leltár fotómásolatát lásd KISS Péter 2015. 215–216.

³⁸¹ EFL. AN. Lycaeï miscellanea 1871–1898. rsz. 2514. irsz. 165/1878.

³⁸² EFL. AN. Lycaeï miscellanea 1871–1898. rsz. 2514. irsz. 6198/1892.

Samassa József érsekhez intézett levelükben azt írták, hogy „a könyvtár új rendezése befejeztetett.”³⁸³

Michalek 1893-ban két kötetben kiadta a könyvtár „szakszerű címjegyzék”-ét, amely az állományt 1890 végéig foglalja magába.³⁸⁴ A kiadás költségeihez hozzájárult Stephanovszky Sándor is.³⁸⁵ A továbbiakban még két pótkötet is megjelent, amelyekbe az újabb gyarapodások kerültek be.³⁸⁶

1893-ban eladásra került Kossuth Lajos 4299 kötetből álló könyvtára, amelyet dr. Samassa József érsek is szeretett volna megvásárolni.³⁸⁷ A korabeli sajtó szerint *”22 ezer frt vételért ajánlott meg érte, míg tényleg 16 ezer forintért vétetett az meg a nemzeti múzeum számára... kimondott célja volt..., hogy a könyvtárral ... az egri lyceumi Eszterházy-eredetű nagy könyvtárt kívánja gazdagítani. E kincs azonban nem lehetett Egeré!”*³⁸⁸

1893-ban az Eger című lap Bars nevű cikkírója írásában javaslatot tett egy Egerben felállítandó népkönyvtárnak a létrehozására. Ennek alapját az egyházmegyei könyvtár duplum példányaiból kívánta létrehozni.³⁸⁹ 1895-ben ismét volt egy ilyen javaslat: a honfoglalás ezeréves évfordulójának megünneplését szervező megyei bizottság felvetette egy 5000 Ft értékű egri nyilvános könyvtár létrehozását. Erről azonban az volt a vélemény, hogy az egyházmegyei könyvtár gazdag állományával, külön olvasótermével, *„fölslegessé szükségtelessé teszi az új könyvtár felállítását.”*³⁹⁰

Michalek Manó 1894-ben azt írta, hogy *„1890 vége óta, meddig könyvtárunk szak-címjegyzéke terjed, Babics, Györgyéni, Zsendovics elhalt kanonokok hagyatékából s más úton bekerült nyomtatványokban és kéziratokban a mai napig mintegy 3500 munkával 4300 darabbal szaporodott a könyvtár.”*³⁹¹

1895-ben főpásztori rendelkezésre lépéseket tettek a könyvtár tűzkár

³⁸³ EFL. AN. Lycaeı bibliotheca 1804–1923. rsz. 2506/1. irsz. 527/1889.

³⁸⁴ MICHALEK Manó 1893.

³⁸⁵ EFL. AN. Lycaeı bibliotheca 1804–1923. rsz. 2506/1. irsz. 1482/1893.

³⁸⁶ MICHALEK Manó 1894.; MICHALEK Manó 1900.

³⁸⁷ SULICA Szilárd : A múzeumi levéltár és legújabb gyarapodásai. In: Magyar Könyvszemle 1925. 126.

³⁸⁸ SZÉCSKÓ Károly 1998/1.

³⁸⁹ Bars: Nyilvános könyvtárak. In: Eger című lap, 1893. június 6. 180–181.

³⁹⁰ Hát van Egerben könyvtár? In: Egri Híradó című lap, 1895. április 20. 1.

³⁹¹ EFL. AN. Lycaeı bibliotheca 1804–1923. rsz. 2506/1. irsz. 573/ 1894.

elleni biztosítása érdekében. A biztosítótársaság a bibliotéka nyomtatott katalógusa alapján megköthetőnek ítélte azt, de ehhez szükségesnek tartotta az állomány értékének megállapítását. Kérte a nagy értékű műveknek és a berendezésnek a biztosítási kötvényben történő külön feltüntetését is.³⁹²

1896-ban ismét megtelt az addigi utolsó üres polc is, ezért új állványokat rendeltek. Michalek Manó mintának a meglévőket jelölte ki azzal, hogy bár ezek „*hajtott tetővel vannak ellátva*,”³⁹³ az újaknak egyenes teteje lesz. Az árajánlatok közül a Pap Józsefé volt a legkedvezőbb,³⁹⁴ de mivel Mondok György közismerten jó munkát szokott végezni, ő kapta a megbízást. Nyolc darab könyvállványt rendeltek tőle³⁹⁵ – darabonként kilenc állítható polccal – amelyek 1897 márciusára készültek el.³⁹⁶ Ezeket 1900-ban további három darab követte.³⁹⁷

1897-ben került be a könyvtárba Balássy Ferencnek az egyházmegye egyik tudós papjának könyvhagyatéka.³⁹⁸

Az érsek egyik 1898-ban kelt levelében úgy intézkedett, hogy „*az egyházmegyei könyvtár gyarapítása érdekében ezennel elrendelem, hogy a lyceumi nyomdában sajtó alól kikerülő minden lapból, folyóiratból, füzetes vagy könyv kiadványokból egy-egy ingyenes példány a könyvtárnoknak által adassék*.”³⁹⁹

Michalek Manó könyvtáros 1900-ban azt írta, hogy „*1894 elejétől meddig a nyomtatásban kijött szakkatalógusok terjednek, 4336 kötet került be a könyvtárba*.”⁴⁰⁰

1900-ban Párizsban a világkiállításon a könyvtár állományának két értékes darabja is megtekinthető volt,⁴⁰¹ de ez ideig nem ismert, hogy melyik két mű.

³⁹² EFL. AN. Bibliotheca parochialis et dioeclesana 1885–1919. rsz. 1835. irsz. 227/1895.

³⁹³ EFL. AN. Bibliotheca parochialis et dioeclesana 1885–1919. rsz. 1835. irsz. 6283/1896.

³⁹⁴ A könyvállvány tervének fotóját lásd a képek között.

³⁹⁵ EFL. AN. Bibliotheca parochialis et dioeclesana 1885–1919. rsz. 1835. irsz. 5507/1896.; 1676/1897. és 1207/1898.

³⁹⁶ EFL. AN. Bibliotheca parochialis et dioeclesana 1885–1919. rsz. 1835. irsz. 1353/1897.

³⁹⁷ EFL. AN. Bibliotheca parochialis et dioeclesana 1885–1919. rsz. 1835. i rsz. 677/1900. és 1324/1900.

³⁹⁸ EFL. AN. Bibliotheca parochialis et dioeclesana 1885–1919. rsz. 1835. irsz. 1202/1897.

³⁹⁹ EFL. AN. Bibliotheca parochialis et dioeclesana 1885–1919. rsz. 1835. irsz. 2836/1898.

⁴⁰⁰ EFL. AN. Bibliotheca parochialis et dioeclesana 1885–1919. rsz. 1835. irsz. 489/1900.

⁴⁰¹ EFL. AN. Bibliotheca parochialis et dioeclesana 1885–1919. rsz. 1835. irsz. 538/1900.

**Gárdonyi Géza könyvvásárlásaitól,
Bródy Sándor könyveinek zúzdába viteléig**

Az író könyvvásárlásaihoz lásd a Gárdonyi Géza és a Líceum című fejezet Gárdonyi könyvvásárlásai az Egri Főegyházmegyei Könyvtárból című részét.

1907-ben a vármegyei törvényhatósági közgyűlés, a vonatkozó belügyminiszteri rendelet értelmében, egy saját könyvtár alapításáról határozott, és úgy döntött, hogy azt Egerben hozza létre. Mivel erre a feladatra nem volt pénzügyi fedezet, Majzik Viktor alispán dr. Samassa József érsekhez fordult, hogy a Főegyházmegyei Könyvtár duplumaiból kaphatna-e a létesítendő könyvtár céljára. A főpásztor teljesítette a kérést. Az alispán levelében egyebek mellett azzal köszönte meg az ajándékozást, hogy *„több mint 200 olyan értékű könyv birtokába jutott ezáltal könyvtárunk, melyeket a törvényhatóságnak vagy csak nagyobb áldozatok árán, vagy egyáltalán nem lehetett volna a könyvpiacra beszerezni.”*⁴⁰²

A könyvtár legkésőbb 1910-től részt vett a könyvtárközi kölcsönzésben.⁴⁰³

Huttkay Lipót segédkönyvtáros a Líceum falain belül és kívül egyaránt népszerűsítette a könyvtárat. 1911-ben előbb a jogakadémiai hallgatóknak, majd a tanítóképző 3. és 4. évfolyamán tanulóknak mutatta be a bibliotékát,⁴⁰⁴ de megismertette annak értékeit másokkal is. 1912-ben írta a helyi sajtó: *„Az egri Dante kódex az Urániában... az Uránia Magyar Tudományos Színház Isteni Színjáték (Divina Comedia) című darabjában,... Az irodalmi részben az egri kódexről három vetített kép jelent meg: ... A részletek a Huttkay Lipót dr. könyvtáros által szolgáltatott adatok alapján a tudományos világot érdeklően állították be az egri Dante kódex világ-hírességét, mely abban áll, hogy a Zsigmond magyar királynak szóló ajánlás, mint címlap, a meglévő római (vatikáni) s londoni példányokban hiányzik.”*⁴⁰⁵

1913. január 8-án jelent meg a helyi sajtóban: *„érsek-főpásztorunk... Huttkay Lipót dr., jogakadémiai tanárt egyházmegyei alkönyvtárosa*

⁴⁰² EFL. AN. Bibliotheca parochialis et dioeclesana 1885–1919. rsz. 1835. irsz. 1884/1907. 4322/1907.; 5456/1907.

⁴⁰³ A Budapesti Királyi Magyar Tudományegyetem 1910-ben kelt könyvtárközi kérésének fotóját lásd a képek között.

⁴⁰⁴ Előadások a líceumi könyvtárban. In: Eger című lap, 1911. május 27. 4.

⁴⁰⁵ Az egri Dante kódex az Urániában. In: Eger című lap, 1912. április 27. 4.

tisztétől saját kérelmére felmentvén, helyébe Leskó József karkáplánt nevezte ki alkönyvtárossá.”⁴⁰⁶ A tényleges ok az volt, hogy Huttkey méltatlanná vált munkájának ellátására. Michalek Mano halála után Leskó lett a könyvtáros. Nehéz helyzetben volt, mert karkápláni szolgálatot is ellátott, és heti 20 órában hittanári kötelezettségének is eleget kellett tennie. Huttkey Lipót távozása után hiányokat talált a könyvtárban.⁴⁰⁷ Az eltulajdonított könyvek között ősnymtatványok, valamint régi magyar nyomtatványok is voltak. Magának Huttkeynek a nevéen több mint száz kötet volt a nyilvántartás szerint. Az idők során egyebek mellett 18 kötet ősnymtatványt, 31 kötet 1711 előtt megjelent nyomtatványt és a Béldi kódexből 35 levelet tulajdonított el. A művek visszaszerzésére, illetve a keletkezett károk enyhítésére még Huttkey halálakor is kísérletet tett az egyházmegye, de a volt segédkönyvtáros vagyontalanul hunyt el.⁴⁰⁸ 1937-ben a kiküldött bizottság azt írta Huttkeyra vonatkozóan, hogy „a katalógusokban eszközölt törlések és megtevesztésre szánt bejegyzések, ... arra a felvetése jogosítanak, hogy ezek a ... tervszerűséggel összeválogatott, a könyvpiacra pedig jó vevőkre talált értékek csak lelkiismeretlen kezeléssel veszhetnek el.”⁴⁰⁹

1912-ben elhunyt dr. Samassa József érsek. Azzal hagyta könyvtárát a bibliotékára, hogy az ott egy példányban már meglévő könyveket a papnevelő intézet könyvtárának ajándékozza.⁴¹⁰

1914 decemberében „Leskó József alkönyvtárnok a M. Tudományos Akadémia könyvkiadóhivatalának a folyó évre szóló pártoló tagsági illetményé”-nek fejében, valamint annak postai költségéért 25 korona 10 fillért fizetett.⁴¹¹ A pártoló tagság még 1930-ban is fennállt.⁴¹²

A Tanácsköztársaság idején 1919. március 24-én államosították a könyvtárat, és az Érseki Líceum Múzeumának anyagát.⁴¹³

1921-ben az MTA elnöke levelet intézett Szmrecsányi Lajos érsekhez. Arra kérte a főpásztort, hogy a világháború idején olasz tulajdonba került két Corvina kötetért ajánlják fel a Dante-kódexet. Ennek

⁴⁰⁶ Egyházmegyei hírek. In: Eger című lap, 1913. január 8. 3.

⁴⁰⁷ EFL. AN. Lycae bibliotheca 1804–1923. rsz. 2506/1. irsz. 4434/1.

⁴⁰⁸ EFL. AN. Líceumi gondnokság iratai. irsz. 29/1936., valamint 30/1936.

⁴⁰⁹ EFL. AN. Líceumi gondnokság iratai. irsz. 18/1937.

⁴¹⁰ SZECSKÓ Károly 2012. 86.

⁴¹¹ EFL. AN. Bibliotheca parochialis et dioecisana 1885–1919. rsz. 1835. irsz. 6338/1914.

⁴¹² EFL. AN. Líceumi gondnokság iratai. Az egri érseki lyceum 1930. évi költségvetése. irsz. 4/1930.

⁴¹³ A ekkor készült jegyzőkönyvet közlésezi KISS Péter 1986. 180–181.

ellenében az egyik Corvina kötet a Főegyházmegyei Könyvtár tulajdonába került volna. A könyvtárból Gerevich Tibor a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatója még 1921-ben el is vitte a Dante-kódexet, de a csere nem jött létre.⁴¹⁴

Egy 1922-ben kelt érseki rendelkezés szabályozta egyebek mellett a könyvtár működése során keletkező iratok kezelését, és a jövőbeni éves elszámolások elkészítését is.⁴¹⁵ E szerint a könyvtár állományának gyarapodása 1922-től 1939-ig a következőképpen alakult:

Gyarapodás éve	Művek száma	Kötetek száma
1922	10	14 ⁴¹⁶
1923	50	105 ⁴¹⁷
1924	25	48 ⁴¹⁸
1925	124	196 ⁴¹⁹
1926	142	179 ⁴²⁰
1927	19	29 ⁴²¹
1928	–	–
1929	127	202 ⁴²²
1930	126	191 ⁴²³
1931	15	19 ⁴²⁴
1932	16	37 ⁴²⁵
1933	133	213 ⁴²⁶
1934	51	64 ⁴²⁷

⁴¹⁴ EFL. AN. Lycaei bibliotheca 1804–1923. rsz. 2506/1 irsz. 5421/1921.; 2407/1922.

⁴¹⁵ A rendelkezést közzéteszi KISS Péter 2013. a függelékben.

⁴¹⁶ EFL. AN. Lycaei Bibliotheca 1804–1923. rsz. 2506/1. irsz. 2004/1923. Az éves jelentés szerint „*Semmiféle folyóirat nem jár.*”

⁴¹⁷ EFL. AN. Lycaei Bibliotheca 1804–1923. rsz. 2506/1. irsz. 1465/1924.

⁴¹⁸ EFL. AN. Lycaei Bibliotheca 1804–1923. rsz. 2506/1. rsz. 1316/1925.

⁴¹⁹ EFL. AN. Lycaei Bibliotheca 1804–1923. rsz. 2506/1. irsz. 1251/1926.

⁴²⁰ EFL. AN. Lycaei aedificium 1924–1944. irsz. 1461/1927.

⁴²¹ EFL. AN. Lycaei bibliotheca 1924–1975. irsz. 2548/1928.

⁴²² EFL. AN. Lycaei aedificium 1924–1944. irsz. 3763/1930.

⁴²³ EFL. AN. Lycaei aedificium 1924–1944. irsz. 5636/1931.

⁴²⁴ EFL. AN. Lycaei aedificium 1924–1944. irsz. 5289/1932.

⁴²⁵ EFL. AN. Lycaei aedificium 1924–1944. irsz. 4052/1933.

⁴²⁶ EFL. AN. Lycaei aedificium 1924–1944. irsz. 2080/1934.

⁴²⁷ EFL. AN. Lycaei Bibliotheca 1924–1975. irsz. 5030/1936.

1935	–	–
1936	→	X ⁴²⁸
1937	→	X ⁴²⁹
1938	–	–
1939	–	X ⁴³⁰

Az 1922-ben kelt érseki rendelkezés szerint,⁴³¹ a könyvtárosnak a pénzügyi beszámoló mellé éves jelentést is kellett készítenie. Ebben fel kellett tüntetnie a könyvtár „*használati forgalmát*” is.

Tárgy év	Látogatók száma	Kölcsönzések száma	Kölcsönzők száma	Művek száma	Kötetek száma
1922	136	–		139	225 ⁴³²
1923	830	–		379	545 ⁴³³
1924		159		369	541 ⁴³⁴
1925		170 ⁴³⁵		405 ⁴³⁶	610 ⁴³⁷
1926		190 ⁴³⁸		619 ⁴³⁹	990 ⁴⁴⁰

⁴²⁸ Erre vonatkozóan az éves jelentés csupán annyit tartalmaz, hogy „a könyvtár állománya az év folyamán dr. Ambrus István prépost kanonoknak többnyire folyóiratokból álló könyvtári hagyatékával, Kaáli Nagy Marcell ajándékaképp 49 kötet orvosi könyvvel és a Könyvbarátok Szövetségének tagsági díja ellenében kapott könyvekkel gyarapodott.” Lásd: EFL. AN. Lycaeï aedificium 1924–1944. irsz. 1145/1937.

⁴²⁹ Az éves jelentés szerint „A könyvtár az év folyamán a kevés számú, inkább fűzött könyvekből álló Énekes hagyatékkal és az Érsek Úr Ó Nagyméltóságának adományával gyarapodott, amely adomány Tóth Tihamérnak idegen nyelvekre fordított műveiből, felsőházi irományokból és kormányjelentésekből áll.” Lásd: EFL. AN. Lycaeï aedificium 1924–1944. irsz. 1935/1938. A Tóth Tihamér kötetek száma 17 volt. l. EFL. AN. Lycaeï aedificium 1924–1944. irsz. 6801/1937.

⁴³⁰ Az éves jelentés szerint a könyvtár ebben az esztendőben Török Kálmánnak és Novák Sándornak a könyvtáros által kevésbé értékesnek ítélt hagyatékával gyarapodott. Lásd: EFL. AN. Lycaeï aedificium 1924–1944. irsz. 24770/1940.

⁴³¹ Közzéteszi KISS Péter 2013. 140–141.

⁴³² EFL. AN. Lycaeï Bibliotheca 1804–1923. rsz. 2506/1. irsz. 2004/1923.

⁴³³ EFL. AN. Lycaeï Bibliotheca 1924–1945. irsz. 1465/1924.

⁴³⁴ EFL. AN. Lycaeï Bibliotheca 1924–1945. rsz. nélkül, irsz. 1316/1925.

⁴³⁵ EFL. AN. Lycaeï Bibliotheca 1924–1945. irsz. 1251/1926.

⁴³⁶ A használt művek száma. EFL. AN. Lycaeï Bibliotheca 1924–1945. irsz. 1251/1926.

⁴³⁷ A használt kötetek száma. EFL. AN. Lycaeï Bibliotheca 1924–1945. irsz. 1251/1926.

⁴³⁸ EFL. AN. Lycaeï aedificium 1924–1944. irsz. 1461/1927.

⁴³⁹ „A használt művek száma.” EFL. AN. Lycaeï aedificium 1924–1944. irsz. 1461/1927.

⁴⁴⁰ „A használt művek kötet száma.” EFL. AN. Lycaeï aedificium 1924–1944. irsz. 1461/1927.

1927				559	873 ⁴⁴¹
1928					.
1929				310	720 ⁴⁴²
1930	1260		300	678	944 ⁴⁴³
1931	1600			450	890 ⁴⁴⁴
1932	2500			495	1103 ⁴⁴⁵
1933				553	958 ⁴⁴⁶
1934					
1935					
1936					X ⁴⁴⁷
1937					X ⁴⁴⁸
1938					
1939					X ⁴⁴⁹
1940					X ⁴⁵⁰
1941	X ⁴⁵¹			612 ⁴⁵²	

Ugyancsak 1922-ben az érsek ellentételezés nélkül juttatott könyveket a bibliotéka duplumaiból a budapesti tiszti kaszinó könyvtárának.⁴⁵³ Ugyanez ismétlődött meg az egyik szegedi rendház esetében is.⁴⁵⁴ 1922-ben kelt Haág Ferencnek a Líceum kapusának díjlevele. Az ebben leírt

⁴⁴¹ EFL. AN. Lycaeï Bibliotheca 1924–1945. irsz. 2548/1928.

⁴⁴² EFL. AN. Lycaeï aedificium 1924–1944. irsz. 3763/1930.

⁴⁴³ EFL. AN. Lycaeï aedificium 1924–1944. irsz. 5636/1931.

⁴⁴⁴ EFL. AN. Lycaeï aedificium 1924–1944. irsz. 5289/1932.

⁴⁴⁵ EFL. AN. Lycaeï aedificium 1924–1944. irsz. 4052/1933.

⁴⁴⁶ EFL. AN. Lycaeï aedificium 1924–1944. irsz. 2080/1934.

⁴⁴⁷ Az éves jelentés erre vonatkozóan csupán azt tartalmazza, hogy „A könyvtár rendezése miatt aránylag kisebb volt a forgalom a könyvtár anyagának használatában”. I. EFL. AN. Lycaeï aedificium 1924–1944. irsz. 1145/1937.

⁴⁴⁸ Az éves jelentés erre vonatkozóan csupán azt tartalmazza, hogy „A kikölcsönzött és használt könyvek száma 447” I. EFL. AN. Lycaeï aedificium 1924–1944. irsz. 1935/1938.

⁴⁴⁹ Az éves jelentés erre vonatkozóan csupán azt tartalmazza, hogy „a kikölcsönzött és használt könyvek száma 367 kötet volt.” I. EFL. AN. Lycaeï aedificium 1924–1944. irsz. 24770/1940.

⁴⁵⁰ Az éves jelentés szerint „a kikölcsönzött könyvek száma 436 volt” EFL. AN. Lycaeï aedificium 1924–1944. irsz. 2510/1941.

⁴⁵¹ Az éves jelentés szerint „a kikölcsönzött könyvek száma 436 volt” EFL. AN. Lycaeï aedificium 1924–1944. irsz. 2510/1941.

⁴⁵² Az éves jelentés csak azt tartalmazza, hogy „612 drb. könyvetadtunk ki használatra.” EFL. AN. Lycaeï aedificium 1924–1944. irsz. 4703/1942.

⁴⁵³ EFL. AN. Lycaeï bibliotheca 1804–1923. rsz. 2506/1. irsz. 3806/1922.

⁴⁵⁴ EFL. AN. Lycaeï bibliotheca 1804–1923. rsz. 2506/1. irsz. 3654/1922.

kötelességeinek egyike a következőképpen lett meghatározva: „A könyvtárat mikor szükséges kitakarítani (seprés, porolás); a könyvek kiverése és visszarakása körül segíteni; az olvasószobába mosdóvizet készíteni és ezekre vonatkozóan a könyvtáros utasítását követni.”⁴⁵⁵

1923-ban dr. Böhm János kanonok 50.000 koronát ajándékozott a könyvtár gyarapítására. A könyvek magas ára miatt azonban csak később került felhasználásra, addig pedig tőkésítették, hogy kamatozzon.⁴⁵⁶

1924-ben Ambrus István a könyvtár prefectusa tűzifa utalványozását kérte az érsektől, hogy a könyvtáros a téli hónapokban is dolgozhasson. Ugyanekkor segéderőt is kért az elmaradt munkák elvégzéséhez.⁴⁵⁷

1926-ban került a könyvtárba „a középpatai esperesi kerület papjai által Bartakovics Béla egri érseknek felajánlott díszes Missale Romanum.”⁴⁵⁸

Szmrecsányi Miklós a Líceum felújítása kapcsán 1927-ben azt írta, hogy „A Líceumnak, mint az ország egyik legkiválóbb műemlékének egyik legnevezetesebb, szintén monumentálisan megalkotott ékessége a könyvtár tölgyfa burkolata. A helyreállítás műve nem volna teljes, ha azt továbbra is a szű rongálásának kellene átengedni. Lenolajas lekenéssel, esetleg parafinos bevonással többféle konzerválás lehetséges.”⁴⁵⁹

A Líceum 1930. évi költségvetése szerint a „könyvtáros tiszteletdíja... 800 kor. jelenleg 12m³ fa az érsekségtől.”⁴⁶⁰

1931 januárjában a következő tábla került a könyvtár olvasótermének ajtajára: „A könyvtáros hetenként hétfőn és csütörtökön, d.e. 11–12 óráig könyvtárórát tart, mely időben vagy ott az olvasóteremben, vagy a lakásán (földszint 23. szám alatt) található.”⁴⁶¹

Szmrecsányi Miklós 1932-ben azt írta, hogy „A líceumban a mai tömeges látogatást volt alkalmam személyesen megfigyelni. A könyvtárban ott láttam Csepreghy tanár urat néhány cserkésszel, akik azt mondták, hogy ők tartanak ott felügyeletet. De meggyőződtem arról is, hogy ott a felügyelet gyakorlása merőben lehetetlen. A terem és a két

⁴⁵⁵ EFL. AN. Lycae aedificium 1914–1923. rsz. 2505. irsz. 3466/1922.

⁴⁵⁶ EFL. AN. Lycae bibliotheca 1804–1923. rsz. 2506/1. irsz. 1258/1923.

⁴⁵⁷ KISS Adrien 2009. 168.

⁴⁵⁸ EFL. AN. Lycae bibliotheca 1924–1975. irsz. 4381/1926.

⁴⁵⁹ A teljes levelet közzéteszi KISS Péter 2013. 130–133.

⁴⁶⁰ EFL. AN. Líceumi gondnokság iratai. Az egri érseki lyceum 1930. évi költségvetése. irsz. 4/1930.

⁴⁶¹ EFL. AN. Lycae aedificium 1924–1944. irsz. 299/1931.

*mellékhelyiség könyves polcai előtt zsúfoltság volt, ott könyvet észrevétlenül leemelhetett volna akárki. Sehol a világon a könyves állványok közzé ilyen csődületet be nem eresztenek, ott ahol kellő könyvtári kezelés van.”*⁴⁶² A helyi sajtóban erre vonatkozóan ezt lehet olvasni: *„Megemlíti, hogy a Líceumban levő könyvtárba csak kisebb csoportokban mehetnek be. A kincset érő könyvekhez, kéziratokhoz sem a vendégek, sem a kalauzok nem nyúlhatnak.”*⁴⁶³

Leskó Józsefnek nem sikerült visszaszerezni sem a Huttkey Lipót nevén nyilvántartott több mint száz kötetet, sem a Dambrowszky Imre pécsi egyetemi tanár által kikölcsönzött 78 kötetet. 1936-ban felmentették állásából azzal az indokkal, hogy elhanyagolta a könyvtárat, és kifogások merültek fel viselkedésére vonatkozóan. Leskó 1936. május 20-án terjedelmes levélben terjesztette elő válaszáat: a hiányok nem az ő könyvtárosságának időszakában keletkeztek, és a kinevezését követően írásban kérte Huttkaytól a könyvek visszaadását, amelyek visszaszerzése érdekében jogi lépések megtételére nem volt felhatalmazása.⁴⁶⁴

A Leskót tisztében követő Ficzel Antal könyvtárossá történt kinevezése szükségessé tette a bibliotéka átadását-átvételét. A főképtalan ennek lebonyolítására 1936. április 18-án tartott tanácskozmányában egy 3 tagú bizottságot jelölt ki. E bizottság egyebek mellett azt is javasolta, *„hogy a nagykönyvtárban köröskörül védő rács készíttessék rézsodronyból, hogy a tömeges látogatás alkalmával a könyvekhez senki hozzá ne férhessen.”*⁴⁶⁵ Ugyancsak a főképtalan május 13-án tartott tanácskozmányában javaslatot tett a könyvtárban elvégzendő munkákra vonatkozóan.⁴⁶⁶ Az olvasóteremben és a raktárhelyiségben *„szerte heverő könyvek,”* a kiskönyvtárban felállított 12 új könyvállványon kerültek ideiglenesen elhelyezésre. Valamennyit Herbály Lajos asztalos készítette, és minden tekintetben a régebbi állványok szerint lettek kivitelezve. Ugyancsak Herbály asztalokat, székeket javított és festett át. Ő készítette el a barokk könyvtárterembe áthelyezett üvegszekrénybe az új állványt, amelyen több ősnymtatványt, kéziratot kötetet és egyéb

⁴⁶² A levél fotómásolatát lásd a képek között.

⁴⁶³ A Filléres Gyors utasainak programja. In: Eger című lap, 1932. május 1. 1,

⁴⁶⁴ ANTALÓCZI Lajos 1993. 45.

⁴⁶⁵ EFL. AN. Líceumi gondnokság iratai. irsz. 18/1937.

⁴⁶⁶ Uo.

ritkaságot állítottak ki.⁴⁶⁷ A „mosdófelszerelésért” a Faragó cégnek, székekért a Baranyay és Losonczy cégnek, „az olvasóterembe villanyfelszerelésért” a Rudlof cégnek utalványozott ki pénzt a Főegyházmegyei Hivatal.⁴⁶⁸ 1937 februárjától „Az olvasószoba kipadlózás után kifestve, villanyvilágítással, mosdóval felszerelve, kijavított és átfestett bútorokkal a kutatni vágyó közönség rendelkezésére áll.”⁴⁶⁹ Az átadás-átvételtől készült jegyzőkönyv szerint „Az Érsek Úr Ő Nagyméltósága engedélyével beállított könyvtárszolga a könyvtárosoknak a munka terhes fizikai részében mindig rendelkezésre áll.” Ugyancsak a jegyzőkönyv szerint a könyvtárral azonos emeleten található 44. számú helyiség a rendbehozatal után a könyvtárba érkezett könyvek raktárhelyiségéül, illetve azok közül a duplumok, értéktelen művek kiselejtezésére szolgált. A könyvtár állománya ekkor mintegy 70000 kötetből állt. Hiányait a jegyzőkönyv tételesen felsorolja, amely összegezve 222 mű volt 361 kötetben. A hiányok megállapítása a könyvtár teljes állományának kötetenkénti számbavételével történt meg.⁴⁷⁰ Ebben az évben készült el a bibliotéka szervezeti szabályzata,⁴⁷¹ amelyet „a jelenlegi könyvtáros dicséretes szorgalommal s avatottsággal állított egybe,”⁴⁷² és Szmrecsányi Lajos érsek jóváhagyott. Ficzel Antal egyebek mellett azt írta az 1937. évre vonatkozó éves jelentésében, hogy „A könyvtár hivatalos átadását előkészítő munkálatok befejeztével megtörtént...a hivatalos átvétel...A másodpéldányok a kipadlózott és teljesen rendbe hozott és kimeszelt 44 sz. raktár--szobában nyertek elhelyezést.”⁴⁷³ A már említett segéderő a fizikai munka mellett elsősorban a könyvek portalanításával foglalkozott.⁴⁷⁴

1936-ban a könyvtár „egyik értékes kéziratából, amely 1444-ből származik ... eredeti módon készít könyvet dr. James Clark, aki a Skóciában lévő Glasgow Európa-hírű egyetemén a német nyelv és irodalom tanára. A kézirat János bécsi franciskánus püspök prédikációit tartalmazza.” A professzor a ferencesek középkori irodalmi tevékenységével foglalkozott, és egy német lexikonból tudta meg, hogy a kézirat ennek a

⁴⁶⁷ EFL. AN. Lycaei aedificium 1924–1944. irsz. 1145/1937.

⁴⁶⁸ EFL. AN. Lycaei bibliotheca 1924–1975. irsz. 7065/1936.

⁴⁶⁹ EFL. AN. Lycaei aedificium 1924–1944. irsz. 1145/1937.

⁴⁷⁰ EFL. AN. Líceumi Gondokság iratai. rsz. nélkül. irsz. 18/1937.

⁴⁷¹ Közzéteszi KISS Péter 2013. 142–148.

⁴⁷² EFL. AN. Líceumi Gondokság iratai. irsz. 18/1937.

⁴⁷³ EFL. AN. Lycaei aedificium 1924–1944. irsz. 1935/1938.

⁴⁷⁴ EFL. AN. Lycaei bibliotheca 1924–1975. irsz. 1514/1937.

könyvtárnak a tulajdona. Érseki engedély birtokában felvette a kapcsolatot Horváth János egri fényképésszel, akinek az 500 oldal terjedelmű kézirat lefényképezésért oldalanként 2 pengőt fizetett.⁴⁷⁵

1937-ben a közgyűjtemények országos felügyelője arról tájékoztatta az érseket, hogy az egyházmegyei könyvtár részére is van lehetőség a közkönyvtár megjelölés használatának engedélyezésére. Válaszában az érsek kijelentette, hogy nem lát okot a könyvtár eddigi elnevezésének megváltoztatására.⁴⁷⁶

1940-ben a fiú felsőkereskedelmi iskolának már minden évfolyamán párhuzamos osztályok voltak. Az érsek „*nemzeti szempontból való jelentősége miatt,*” és mert az országban „*a legrégibb róm. kat. jellegű fiú felsőkereskedelmi iskola,*”⁴⁷⁷ kiemelten fontosnak tartotta az intézmény fejlődésének biztosítását. Ennek érdekében további helyiségeket bocsátott annak rendelkezésére. Az erre vonatkozó utasítás több intézményt is érintett. Az első emeleten a 46. sz. helyiség, amely addig a könyvtár olvasóterme volt, a hittudományi főiskola használatába került át, a könyvtár pedig az 50. sz. helyiséget kapta meg helyette. Ficzel Antal 1940-ben azt írta, hogy a könyvtár olvasószobáját felsőbb rendelkezésre teológiai tanterem céljára kellett átadni.⁴⁷⁸ A cserébe kapott helyiségben azonban a legszükségesebb berendezési tárgyak elhelyezése is nehézkes, és a környező iskolai tantermek zaja zavarja a nyugodt munkát. A könyvtárat a nyitva tartás ideje alatt szinte mindig használják, különösen igaz ez a lengyel menekültekre.⁴⁷⁹ Frindt Jenő kanonok 1940 márciusában kelt jelentésében arról tájékoztatta az érseket, hogy „*A könyvtár rendezése és a katalógus elkészítése serényen folyik, s ez évben befejezést fog nyerni.*”⁴⁸⁰

1940-ben írta a helyi sajtó: „*A könyvtár közepén üvegszekrényben látunk a legrégibb és legbecsesebb kódexekből, könyvekből kiválogatott gyűjteményt. Egyik ilyen kódex alján mai magyar írással ez áll: Misztérium játékok hangjegyekkel (kézirat) XV. század. (Ludes, sic dicta mysteria)*” Ernst Schuler, a baseli egyetem rektora engedélyt kapott a kódex

⁴⁷⁵ A glasgowi egyetem tanára lefényképezteti a líceumi könyvtár egyik kéziratát. In: Eger–Gyöngyösi Újság 1936. szeptember 29. 3.

⁴⁷⁶ EFL. AN. Lycaeı bibliotheca 1924–1975. irsz. 1667/1937.; EFL. AN. Líceumi gondnokság iratai. irsz. 12/1937.

⁴⁷⁷ EFL. AN. Lycaeı aedificium 1924–1944. irsz. 3548/1940.

⁴⁷⁸ Uo.

⁴⁷⁹ EFL. AN. Lycaeı aedificium 1924–1944. irsz. 2510/1941.

⁴⁸⁰ EFL. AN. Lycaeı aedificium 1924–1944. irsz. 39/1940.

lefényképeztetésére. Ezt, akárcsak egy már említett néhány évvel korábbi hasonló esetben, Horváth János egri fényképész végezte el. *„A kódex sárgult lapjain fakult tintával írt kéziratos szöveg középkori német nyelven egyházzenei tanulmányt tartalmaz. Misztériumjátékok hangjegyekkel. Gyönyörű iniciálék díszítik a négy-öt évszázados hangjegyek sorait. Ahol már megszakadt, vagy megromlott a könyv papírlapja gondos és műértő kezek javígtatták ki és így teljes épségében, teljes szövegével fényképezhető az öreg kódex.”*⁴⁸¹

Az 1942. évi jelentés szerint előrehaladott állapotban volt a század eleje óta történt gyarapodásokat tartalmazó anyag nyomtatásban történő megjelentetésének előkészítése. A lengyel tisztok naponta felkeresték a könyvtárat, de annak új olvasószobájában egyszerre csupán négy látogató számára volt hely, ezért előfordult, hogy ennél több olvasó egyidejű látogatása esetén nem mindenkit tudott fogadni a bibliotéka.⁴⁸²

Az *„Egri Főegyházmegyei Könyvtár alap”* éves elszámolásai szerint, a főpásztor és a főkáptalan a két világháború közötti időszakban szükség szerint együttesen támogatta pénzügyileg a könyvtár fenntartását.⁴⁸³

Endrédy Vendel zirci apát 1943 decemberében Fejér György Codex diplomaticus című műve másodpéldányának eladását kérte a rend budai gimnáziuma részére, amelyhez az érsek 5000 pengős vételár ellenében hozzájárult. Az összeg felhasználásáról kikérte Ficzel Antal véleményét. Válaszában a könyvtáros azt írta, hogy az állományba szükséges művek elsősorban külföldön jelennek meg, de a háborús körülmények között nehezen szerezhetőek be. Mivel könyvállványok hiányában elhelyezésükre alig van már hely, azt javasolta, hogy a könyvtár még szabadon álló területére négy könyvállványt készíttessenek, az esetleg fennmaradó pénzt pedig különösen nélkülözött művek beszerzésére fordítsák.⁴⁸⁴

Ugyancsak 1943-ban Czapik Gyula érsek többek között azt írta a zirci apátnak, hogy *„az egyházmegyei könyvtár, bár a régi szakirodalmak köréből kitűnően van felszerelve, tovább fejlesztése azonban a múlt század*

⁴⁸¹ Egy XV. századból való kéziratos kódex fényképmásolatát Svájcba kérte az egri érseki líceum könyvtáratól a baseli egyetem rektora. In: Eger című lap, 1940. január 22. 2.

⁴⁸² EFL. AN. Lycaei aedificium 1924–1944. irsz. 6097/1943.

⁴⁸³ EFL. AN. Lycaei aedificium 1924–1944. irsz. 1145/1937., 4703/1942. sz.

⁴⁸⁴ EFL. AN. Lycaei aedificium 1924–1944. irsz. 226/1944.

*II. felétől kezdve erős hiányokat mutat.”*⁴⁸⁵

Ficzel Antal kérésére Czapi Gyula érsek 1944-ben a szünidő tartamára 3 tanító alkalmazását tette lehetővé.⁴⁸⁶

A zsidó szerzők által írt művek bezúzásra vonatkozó 10.800/1944. M.E. sz. rendelet végrehajtása során a bibliotéka állományából ” *Bródy Sándor: A nap lovagja. Regény. Elbeszélések. Bpest., 1906.*” valamint „*Bródy Sándor: Fehér könyv. Bpest. 1916. 2 kötet.*” című munkája is bezúzásra került.⁴⁸⁷

A II. világháború végétől az államosításig

1945-ben megszűnt a könyvtáralap, mert azt a múzeumalappal együtt a háborús károkat szenvedett Líceum javítási munkáinak megkezdésére fordították.⁴⁸⁸ A háború károkat okozott a könyvtárnak is. Váلكay Menyhért a Magyar Általános Hitelbank ügyvezető igazgatója 1946-ban levelet intézett Ficzel Antal könyvtárhoz. Ebben közölte, hogy mélyen elszomorította „*az az állapot, mely a hadi események következtében a felbecsülhetetlen értékű könyvek megóvása körül előállott. Ezen impresszió hatása alatt az az érzés érelődött meg bennem, hogy ezen elsőrendű hazai kultúrértékek megmentése érdekében az Érsekségnek segítségére legyünk.*” A cég ennek jegyében 35 négyzetméter üveget küldött a könyvtárnak a betört ablakok pótlására.⁴⁸⁹

1946-ban felvetődött 45 – összességében több mint 70 kötetből álló – 15–17. századi mű eladása. „*A megvásárolni szándékolt művek általában nem a könyvtár kiemelkedő, közismert darabjai, magyar vonatkozású vagy theológiai mű csak egy-kettő van köztük, azok sem unicumok, a könyvek eladása a könyvtár jellegét, állagát nem érintené, a vételárból az épület helyreállítható, és a könyvtár fenntartása biztosítható volna.*”⁴⁹⁰

1946-ban „*a Magyar Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium által a Magyar Kat. Jogakadémia részére kiutalt, s a Líceum könyvtárának helyreállítási munkálataira fordított 4000-Ft*” felhasználásáról 1947

⁴⁸⁵ EFL. AN. Lycaeī aedificium 1924–1944. irsz. 7743/1943.

⁴⁸⁶ ANTALÓCZI Lajos 1993. 46.

⁴⁸⁷ A teljes listát közzéteszi KISS Péter 2013. 149–151.

⁴⁸⁸ EFL. AN. Lycaeī aedificium 1945–1975. irsz. 618/1945.

⁴⁸⁹ EFL. AN. Lycaeī aedificium 1945–1975. irsz. 2697/1946.

⁴⁹⁰ EFL. AN. Lycaeī aedificium 1945–1975. irsz. 3265/1946.

áprilisában számolt el Olay István líceumi gondnok. Ennek keretében sor került ablakok, a bejárati tölgyfa ajtó és egyéb ajtók javítására, új ablakok készítésére, zárok javítására, valamint villanyvezetékek cseréjére.⁴⁹¹

1947-ben Czapik Gyula érsek elrendelte Hetényi Gyula apát, maklári plébános, valamint Baráczius József kanonok könyvtárának a bibliotékába történő beszállítását. Véleménye szerint az előbbiben több értékes hazai és külföldi munka is volt.⁴⁹² 1947-ben az érsek IX. sz. körlevelében azt írta, hogy a plébániai könyvtárakban nagyon jó teológiai műveket őriznek, amelyeket ott senki nem használ. Ezeknek „*a központi könyvtáraink*”-ba történő áthelyezése azért is célszerű, mert azok fejlesztése a jelenlegi pénzügyi lehetőségek között lehetetlen. Elrendelte ezért a plébániai könyvtárak jegyzékének Egerbe történő beküldését.⁴⁹³ 1947-ben megjelent a Magyar Kommunista Párt Egri Városi Szervezetének várospolitikai tervezete. Ebben egyebek mellett az olvasható, hogy „*A Lyceum könyvtárának ablakai a hadműveletek során betörték és azóta az értékes, régi, csaknem 100.000 kötetre rúgó könyvtár ki van téve az időjárás viszontagságainak. A Lyceumot, mint műemléket, iskolát, könyvtárt és képtárat mielőbb teljesen rendbe kell hozatni. A város vezetősége minden eszközzel hasson oda, hogy a kormány megfelelő összeget bocsásson a helyreállítás rendelkezésére.*”⁴⁹⁴

1949. szeptember 10-én a kápolna kivételével megtörtént a Líceum 1948-ban nem államosított részeinek, köztük „*a nagy könyvtár*” és a „*kis könyvtár*” állami tulajdonba vétele.⁴⁹⁵ Czapik Gyula érsek tiltakozott Ortutay Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszternél, a könyvtár azonban az 1954. október 30-án történt visszaadásáig államilag lepecsételt maradt.⁴⁹⁶

A csillagászati könyvgyűjtemény

Hell Miksa már az 1762. szeptember 21-én kelt levelében jelezte, hogy a

⁴⁹¹ EFL. AN. Lycaeī aedificium 1945–1975. irsz. 2208/1947.

⁴⁹² EFL. AN. Lycaeī aedificium 1945–1975. irsz. 3442/1947.

⁴⁹³ Az Egri Főegyházmegye 1947. évi IX. sz. körlevelében a 4993. sz. alatt.

⁴⁹⁴ A MAGYAR KOMMUNISTA PÁRT 1947. 15.

⁴⁹⁵ EFL. AN. Lycaeī aedificium 1945–1975. irsz. 4709/1949.

⁴⁹⁶ ANTALÓCZI Lajos 1993. 47.

műszereken kívül könyvekre is szükség lesz. A főpásztor 1774-ben Madarassy Jánost küldte hozzá Bécsbe csillagászatot tanulni. Egyik feladata a csillagvizsgálóba szükséges matematikai könyvek megvásárlása volt.⁴⁹⁷ Az 1775-ből ránk maradt jegyzékben 27 csillagászati mű szerepel 67 kötetben.⁴⁹⁸ A csillagászati könyvek a megfigyelő terem alatt, a csillagász lakószobájában kerültek elhelyezésre. Madarassy János 1780-ban egy nagyméretű könyvszekrényt készíttetett e célra. Eszterházy rendelkezésére a csillagvizsgáló számára vásárolt könyveket is az első könyvtárosnak, az 1777-ben kinevezett Torner Ignácnak volt a feladata beírni a Püspöki Iskola katalógusába.⁴⁹⁹

1794-ben és a következő esztendőben Jenes József matematikai professzor, a csillagvizsgáló gondnoka Bécsben volt csillagászatot tanulni. Ő további könyveket szerzett be. Az 1797-ben készült leltár 75 munkát sorol fel 350 kötetben. Eszterházy halálának évében (1799) újabb összeírás készült, amely ugyanezt az állapotot rögzítette.⁵⁰⁰

A könyvgyűjtemény gyarapodása nem zárult le a püspök életében. 1810-ben Fischer István érsek a Napóleon elleni harcok nyomán fellépő devalváció miatt csak korlátozott keretek között, de engedélyezte könyvek vásárlását.⁵⁰¹ Erről Tittelhez intézett 1810. november 7-én kelt levelében a következő olvasható: *„Ami a matematika könyveket illeti, természetesen amelyek az egyházmegyei könyvtárban nincsenek meg, és uraságodnak használatra nagyon és azonnal szükségesek, azoknak beszerzését...megengedem, de azt akarom, hogy a megvásárlandók listáját, feltüntetve rajta minden egyes könyvnek az árát, mielőtt beszerezné azokat, küldje el nekem.”*⁵⁰² A könyvtár állományába 1828-ban beszerezték a bécsi csillagászati évkönyvek közül a hiányzókat, és 1840-ig az újabb kötetei is gyarapították a szakirodalmat.⁵⁰³ Tittel csillagászati könyveinek egy részét az egri obszervatóriumra hagyta.⁵⁰⁴ Az erre vonatkozó könyvjegyzék 1843-ban készült, amelyet az Egri

⁴⁹⁷ ESZTERHÁZY LEVELEZÉSE 1774. december 1. 776.

⁴⁹⁸ KELÉNYI B. Ottó 1930. 5.

⁴⁹⁹ ESZTERHÁZY LEVELEZÉSE 1779. december 21. 655.

⁵⁰⁰ KELÉNYI B. Ottó 1930. 11–12.

⁵⁰¹ KELÉNYI B. Ottó 1930. 33–34.

⁵⁰² Közreadja VARGHA Domokosné–KANYÓ Sándor 1988. 95–96.

⁵⁰³ KELÉNYI B. Ottó 1930. 35.

⁵⁰⁴ KELÉNYI B. Ottó 1930. 35.; PELLE Béla–PERGER Imre 1961. 612.

Főegyházmegyei Könyvtár őriz.⁵⁰⁵

A csillagászati szakkönyvek ma az Egri Főegyházmegyei Könyvtár állományába tartoznak. Sem a könyvek áthelyezésére javaslatot tevő személyére, sem az áthelyezés időpontjára vonatkozóan nem egységes a szakirodalom. A csillagvizsgálóról Az egri Domus Universitatis és Líceum című kötetben megjelent tanulmány szerint Szepesy Ignác javaslatára kerültek át a csillagászati szakkönyvek a könyvtár állományába,⁵⁰⁶ a levéltári adatok szerint viszont Danielik János líceumi prodirektor javasolta a könyveknek a bibliotékában történő elhelyezését egyik 1878-ban kelt levelében: „A csillagdának két külön teremben álló könyvtárát illetőleg csak a könyvszám összegét igtattuk be a’ lajstromba... Talán czélszerű volna e’ jeles és szépkötésű matematikai és csillagászati műveket a nagykönyvtárba beolvasztani; hiszen úgyis ritkán használja valaki, ott fenn pedig a’ por, szu és moly rongálásainak vannak kitéve.”⁵⁰⁷ Dr. Samassa József érsek azt írta a líceumi gondnoknak 1878-ban, hogy „a csillagda két termében elhelyezett szak-könyvtárra nézve utasítottam a lyceumi könyvtárnokot, hogy azt Nt. Uraságodtól átvevén, a nagy könyvtárba bekebelezze.”⁵⁰⁸ Ez azonban csak 1892-ben történt meg,⁵⁰⁹ csak ebben az esztendőben kerültek át a csillagász régi lakásában elhelyezett csillagászati könyvek az Egri Főegyházmegyei Könyvtár állományába.

A bibliotéka kincseiből

A könyvtár alapításától kezdődően számos ritka, érdekes, egyedi kötet került be a bibliotéka állományába. Ezek ismertetését dr. Surányi Imre, a könyvtár nyugalmazott tudományos munkatársa adta közre 2009-ben Az Egri Főegyházmegyei Könyvtár könyvritkaságai című munkájában. A következőkben ezek közül említek meg néhányat.

Eszterházy Károly püspök személyéhez kötődik a bibliotéka egyik legismertebb kódexe, amelyet ő vásároltatott meg a könyvtárnak az

⁵⁰⁵ IVÁNYI Sándor 1986. 231.

⁵⁰⁶ PETERCSÁK Tivadar 2013. 156.

⁵⁰⁷ EFL. AN. Lycae miscellanea 1871–1898. rsz. 2514. irsz. 165/1878. A levél fotómásolatát lásd KISS Péter 2015. 209.

⁵⁰⁸ EFL. AN. Lycae miscellanea 1871–1898. rsz. 2514. irsz. 165/1878. KISS PÉTER 2015. 132.

⁵⁰⁹ EFL. AN. Lycae miscellanea 1871–1898. rsz. 2514. irsz. 165/1878. Az átvételi elismervényről készült fotót lásd a képek között.

osztrák Auersperg hercegek könyvgyűjteményéből. Ez Dante Alighieri: Isteni színjáték című művének latin nyelvű fordítása Joannes de Serravalétól, amelynek eredeti címe Divina commedia. A bevezetés, és a magyarázat a „*Pokol*” című részhez, ugyancsak Joannes Serravalétól. A 15. század első felében készült kéziratos kódex. Anyaga hártya és papír. A kötet Eszterházy-kötésben van, amely fehér bőrrel bevont préselt papír. Ebből a fordításból összesen három példány készült. Az Egerben lévön kívül egy a Vatikáni Könyvtárban, egy pedig a londoni British Museum-ban található. Az egrinek azonban van egy különlegessége, amit a másik kettő nem tartalmaz: mind a mű, mind a hozzáfűzött magyarázat előtt található egy-egy Zsigmond császárnak írott ajánlás: *„Felséges és legyőzhetetlen és mégis igen félelmetes Zsigmond nagyúrnak, aki az Isten kegyelméből a Rómaiak Királya és Császára, mindig fenséges, ezenkívül Magyarország királya stb. Legyen meg számodra Igen kegyes és fenséges Cézár minden erény, minden uralkodás, minden üdv, valamint tisztelet és dicsőség az egész széles földkerekségen, amint ez kijár is illő is.”* A Dante kódex keletkezése a konstanzi zsinattal függ össze, amelyet Luxemburgi Zsigmond hívott össze és 1414–1418-ig tartott. Mivel Zsigmond csak 1433-ban lett német-római császár, a kódexet vagy később ajándékozták neki, vagy az ajánlás került bele későbbi időpontban. A mű a benne lévő adatok alapján 1417-ben készült el.⁵¹⁰

Album Sodalitatis Sanctissimi Altaris Sancramenti pro alma Dioecesis Agriensis... Magyar nyelvre lefordítva: A Legszenőbb Oltáriszentség Társulata az Egri Egyházmegyében. Barkóczy–Albumként is szokás említeni. A könyvtár legszebb kéziratainak egyike, amelynek részletes ismertetését Szilárdfy Zoltán írta meg 2005-ben.⁵¹¹ A címben szereplő társulatot Eszterházy Károly közvetlen főpásztor elődje, Barkóczy Ferenc püspök alapította 1757-ben. A főpásztor feltehetőleg tudta, hogy Mária Terézia királynő életében az Eucharisztia (Oltáriszentség) mennyire fontos, ezért a társulat tagjai közé a királynőt és egész családját is beléptette. Aláírásaik eredetiek, és az album elején, pergamen lapokon gyönyörű képekre írva láthatóak, illetve olvashatóak. A címlapon Barkóczy püspök látható, amint az Oltáriszentség előtt hódol. Az ábrázoláson Magyarország és Eger címere is helyet kapott. A következő képen Mária Terézia férje, Lotaringiai Ferenc német-római

⁵¹⁰ SURÁNYI Imre 2009. 103–105.

⁵¹¹ SZILÁRDFY Zoltán: Mária Terézia eucharisztia-kultuszának emlékei Magyarországon. In: Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 2005/1–2. sz. 5–40.

császár van ábrázolva, Jézus előtt fél térdre ereszkedve. Jelmondata is olvasható a képen: „*In Te Domine speravi. Franciscus*,” amelynek magyar fordítása: Benned van reményem. Ferenc. Mária Terézia lapján a magyar koronázási jelvények láthatóak, és jelmondata olvasható: „*Justitia et clementia*,” azaz: Igazságosság és kegyesség. A képen ábrázolt csatajelenetben, többek feltételezése szerint a kolini győztes csata lett megörökítve. Érdekessége, hogy a Habsburgok számára vereséggel végződő hétéves háborúról fennmaradt nem nagyszámú ábrázolások egyike. A következő lapon II. József trónörökös látható. Négy öccse külön lapon van ábrázolva, akárcsak leánytestvérei. Utánuk újra Barkóczy Ferenc püspök ábrázolása látható. Az ezt követő lapok papírból vannak, és nyolc egri kanonok címere is látható rajtuk. Az utolsó beírás 1803-ban keletkezett.⁵¹² Az album kötését Madarassy János egri plébános megrendelésére, Gyalogai Ignác a püspöki nyomda faktora készítette 1791-ben, aki egyben könyvkötő is volt.⁵¹³

Az 1504–1573-ig élt Verancsics Antal egri püspök kéziratos praefationáléja. A praefationale liturgikus könyv, amelyben a szentmise kánonja előtti hálaadó imádság van. Ez a kódex a könyvnyomtatás feltalálása után íródott, és látványa azt a benyomást kelti, mintha nyomdában készült volna.⁵¹⁴

Még mindig az egri főpásztorokhoz (is) kötődő műveknél maradva következik Goethe, Johann Wolfgang: Iphigenie című 1825-ben Weimarban megjelent munkája. Első kiadás. Pyrker János László Tunisias című epikus költeményének V. Károly német-római császár a főhőse, az ő afrikai hőstetteiről szól írása. Ezt küldte el Goethének, aki saját művével köszönte meg azt, benne a következő dedikációval: „*A Tunisias tisztelt költőjének, hálával, Weimar 1831. augusztus 28. J. W. Goethe*.” Pyrker halála után az érsek hagyatékából került a könyvtár tulajdonába.⁵¹⁵

„*Erlauer Spiele*”. Magyar nyelvre lefordítva: Egri színjáték. Késő középkori, német nyelvű misztériumjáték. Karl Ferdinand Kummer német irodalomtörténész egy tudományos közleményben olvasott az egri kódexről, amelyet a helyszínen tanulmányozott, és őrzésének helyéről nevezett el. A misztériumjáték a középkori dráma

⁵¹² SURÁNYI Imre 2009. 38.

⁵¹³ ROMHÁNYI Károly 1937. 261.

⁵¹⁴ SURÁNYI Imre 2009. 39.

⁵¹⁵ SURÁNYI Imre 2009. 109.

legelterjedtebb formája, verssorokban íródott színjáték, amely általában a bibliából vette témáját. Szabadtéren adták elő látványos külsőségek kíséretében. Az „*Erlauer Spiele*” hat részből áll.: 1. Színjáték a jászolnál. 2. A három napkeleti bölcs látogatása. 3. Az Úr sírjánál való látogatás. 4. Mária Magdolna. 5. A zsidó nép. 6. A Szent Szűz panasza, siralma.⁵¹⁶

Mikes Kelemen: Törökországi levelek. Eredeti kézirat. A bőrkötés belső támlájára ragasztott papíron Toldy Ferenc sajátkezű írása: „*Toldy Ferencé 1858.*” Alatta: „*Toldy Ferencz Urtol megszerezte 1867. Bartakovics Albert Érsek.*” A könyvtár állományába kerüléséről már írtam Az egyházmegyeivé nyilvánítástól a párizsi világkiállításig című részben. Mikes Kelemen az 1711-es szatmári békekötés után követte a fejedelmet Lengyelországba, Franciaországba, végül Törökországba a Márvány-tenger partja melletti Rodostóba, amelynek ma Tekirdag a neve. Törökföldre érkezésük után az átmenetinek vélt tartózkodás napjainak megörökítésére irodalmi levelezésbe kezdett. 1717 októberétől 1758 decemberéig 207 levelet írt. Sem a lapokat, sem a keltezett leveleket nem számozta. A leveleskönyvet Kulcsár István, Mikes írásainak első kiadója keresztelte el Törökországi leveleknek 1794-ben. A könyvtárban ez a kiadás is megtalálható.⁵¹⁷

Pompéry-kódex. (1600 k.) Históriai énekek gyűjteménye, amely 212 számozott levélből áll. Első ismert tulajdonosáról, Pompéry Jánosról nevezték el. Tőle Toldy Ferenchez került, majd Bartakovics Béla egri érsek révén a könyvtárba. A kódexben Ilosvai Selymes Péternek Nagy Sándorról, Görcsöni Ambrusnak és Ilosvainak Mátyás királyról, Varsányi Györgynek Xerxésről, és Illyefalvi Istvánnak Jephtáról írt históriája olvasható.⁵¹⁸ A kódex 8v oldalán a következő rövid bejegyzés olvasható: „*A. Bartakovics mprie Eppus*”. Az 1v előzéklapon ceruzával írt bejegyzés: „*Ez a kódex Vallányi Pompéry János ügyvéd, nagyapám tulajdona volt. Tőle került Toldy Ferenchez, Toldytól Bartakovics Béla érsekhez. Eger, 2000. március 2. dr. Pompéry Béla.*”

A Miskolczi-féle misekönyv. Kódex 1394-ből. A jelző nem Miskolc városára, hanem Miskolczi Lászlóra utal, akinek a keze írásával készült ez a kötet. Személyéről sajnos semmit sem tudunk, még az is bizonytalan, hogy egyházi vagy világi személy volt. A misekönyvben olyan himnuszok is találhatók Szent István és Szent László király, illetve

⁵¹⁶ SURÁNYI Imre 2009. 113.

⁵¹⁷ SURÁNYI Imre 2009. 211.

⁵¹⁸ PÉTER László 1994. 1646–1647.

Szent Imre herceg miseszövegénél, amelyeket még a 19. században is énekeltek. A könyvnek ennél is jelentősebb értékét a kánont megelőző kép jelenti, amelyen a keresztre feszített, már halott Krisztus látható. A kereszt mellett baloldalon Szűz Mária, a jobb oldalon pedig János apostol. Ez a Magyarországon magyar ember keze által festett legkorábbi könyvillusztráció. Háttéré kék színű, a keret piros, mérete 235x128 mm.⁵¹⁹

Thuróczy Johannes: *Chronica hungarorum*. Brno 1488, Stahel-Preinlein 1488. Űnyomtatvány. Thuróczy János (Thuroczy, Thuróczi) történetíró volt, királyi ítéľmester, majd később a királyi kúria jegyzője. Művében a magyarság történetét dolgozza fel 1487 augusztusáig. Irodalmi alkotásként és történeti műként is számon tartják: határkő a középkori krónikairódalom, és a humanista történetírás között. Forrásul régebbi krónikákat használt, amelyekből csak a pozitív kicsengésű részeket vette át.⁵²⁰

Pulay János: Az 1711-es szatmári béke szövegének magyar fordítása. Kézirat 1718-ból. A békeszerződés egyik aláírója Pálffy János császári főparancsnok volt. Pulay az ő feleségének a kérésére készítette el a fordítást, amelynek címe „*Szatmári békesség*” lett. Műve magába foglalja a békeokmányokat, valamint a munkácsi vár feladásának feltételeit, a békealkudozások során II. Rákóczi Ferenc, Károlyi és Pálffy között váltott levelek kivonatait stb. A munka a szatmári békekötés jelentős forrása. Egyesek, mint pl. Thaly Kálmán, nem tartják minden vonatkozásában autentikusnak.⁵²¹

Horae Beatae Mariae Virginis. Imakönyv. Magyar nyelvre fordítva: A Boldogságos Szűz Mária óraskönyve. 1500 körül Franciaországban, Tours városában készült kódex. „*A óraskönyv*”-ként is szokták említeni. A könyvtár egyik legismertebb könyve, amely 1976-ban nyomtatásban megjelent Iványi Sándornak a bibliotéka könyvtárosának, és Dercsényi Dezsőnek egy-egy tanulmányával. A rendkívül szép 10 nagy, és 6 kisebb művészi miniatúrán kívül kisebb képeket is tartalmaz a mű, amelyben számos díszes iniciálé is látható. Pyrker János László egri érsek hagyatékából, a főpásztor egyéb könyveivel együtt került a könyvtár állományába 1848-ban.⁵²²

⁵¹⁹ SURÁNYI Imre 2009. 34–35.

⁵²⁰ SURÁNYI Imre 2009. 191.

⁵²¹ SURÁNYI Imre 2009. 197.

⁵²² SURÁNYI Imre 2009. 33.

Énekes gyűjtemény 1–2. rész. Vác, 1799–1801. Ez a jelentéktelen kivitelezésű verseskötet a legelső magyar lírai antológia, amely könyvészetileg rendkívül ritka.⁵²³

Wolfgang Amadeus Mozart levele. Pyrker János László egri érsek vásárolta velencei pátriárka korában, és az ő hagyatékából került a könyvtárba. Ez az egyetlen Magyarországon található eredeti Mozart levél. A zeneszerző ezt az 1787. augusztus 2-án Bécsből címzett 18 soros levelét nővérének írta édesapjuk halála kapcsán.⁵²⁴

Béldi-kódex. A 15. sz. második felében keletkezett, és Béldi Istvánról kapta a nevét. Az őskrónikának nevezett Gesta Ungarorumot 1080–1090 körül írták. Ennek tovább folytatott változatai az 1358-ban készült Képes krónika, a Kaprinai-, a Béldi-, a Csepreghy-, a Pozsonyi-, a Rimes-, a Münchener- és a Mügelner krónika. A további krónikák ezen őskrónikából vették a magyarok származását, a honfoglalás idejét és annak történéseit. A többszörösen csonka kézirat magában foglalja a Bécsi Képes Krónika egy részének másolatát, a Hunyadi Jánost és Mátyás királyt dicsőítő éneket, egy kalendáriumot az 1458–1496-ig terjedő időszakra vonatkozóan, de találhatók benne receptek és meteorológiai feljegyzések is. A Béldi-kódex Zách Feliciánnak a királyi család elleni merényleténél (1330 tavasza) mondat közben megszakad.⁵²⁵ Egy eddig feltáratlan adat szerint Bartakovics Béla érsek „*az egyházmegyei könyvtár részére Toldy Ferencztől vett ritkább és jeles könyvekért 1600 frt*”-ot fizetett.⁵²⁶ Ezek egyike a Béldi-kódex lehetett.

Sacrobosco kódex. A könyvtár nyilvántartásában „*Opera astrologico astronomica*” címen szerepel, és Johannes de Sacrobosco (sz. 1200, megh. 1244) angol csillagászról kapta a nevét. A csillagász egyike volt azoknak, akik átmentették az utókornak az ókori görög tudományt. Sacrobosco átvette az alexandriai Klaudiosz Ptolemaiosz hagyományos geocentrikus, vagyis földközéppontú világképét, s azt a saját nézeteivel egészítette ki. Ez a kódex egy többszerzős mű, amelyben a kozmosz milyenségével foglalkozó, részben elméleti jellegű írások olvashatók. Tartalmazza emellett matematikai problémák fejtegetéseit, és különböző műszerek kezelését is. Az egri példány egyedisége, hogy olvasható benne Mátyás király csillagászának, Johannes Regiomontanusnak a neve kézírással (a

⁵²³ SURÁNYI Imre 2009. 215.

⁵²⁴ SURÁNYI Imre 2009. 123.

⁵²⁵ PÉTER László 1994. 1016–1017. ; IVÁNYI Sándor 1986. 233.

⁵²⁶ HAYNALD Lajos 1873. 28.

csillagász eredeti neve: Müller János volt). A nevek körüli tollrajzok azt sugallják, hogy a kódex tulajdonosa Regiomontanus lehetett, és nevének beírása sajátkezű bejegyzés. Mellette a szöveg: „*Excellentissimi Mathematici manu propria*” (az igen kiváló tudós saját keze írása). A kérdés a mai napig nincs eldöntve.⁵²⁷

A könyvtár állományában magyar költők első kiadású művei is megtalálhatóak, köztük Csokonai Vitéz Mihály: *Lilla, érzékeny dalok* III könyvben, Nagy-Váradonn, Máramarossi Gottlieb Antal betűivel 1805-ben. Vörösmarty Mihály: *Zalán futása*. Pesten, Petrózai Trattner Mátyásnál; „Katona József”: *Bánk-bán*, dráma 5 szakaszban. Trattner János Tamás' betűivel 's költségeivel. 1821.; Arany János: *Toldi*. A Kisfaludy-Társaság által 1847. Koszorúzott költői beszély, Pest, 1847. Eggenberger és Fia árujak.

A pápai tizedjegyzéktől a török oklevelekig – a kéziratár

A könyvtár nemcsak értékes kódexeket őriz, hanem ismert és kevésbé ismert személyek leveleitől kezdve a tankönyvekig bezárólag számos más kéziratot is. A következőkben ezek közül említék meg néhányat a teljesség igénye nélkül.

Egy újabban ismerté vált adat a főpásztor régi kéziratok iránti érdeklődéséről tanúskodik. Szirmay Antal naplójában egyebek mellett a következők olvashatók Eszterházy Károly püspökre vonatkozóan: „*Én 1779-ben, midőn Zemplénmegye a püspöki tizedre nézve vele szerződésre lépett, nála lévén, szíves atyai fogadtatás után, mint a régiségek gondos bűvárlója azt a megbízást kaptam tőle... ha valami ritkább kéziratokat tudnék felföldözni, azokat neki szerezném meg. Az isteni gondviselés vezérletével... kívánságának eleget tettem.*”⁵²⁸

A pápai tizedjegyzék számos település történetének egyik fontos forrása. Eszterházy 1770-ben levelet intézett Giuseppe Garampihoz a vatikáni titkos levéltár levéltárosához, azt kérve, hogy küldje el számára a 14. századi pápai tizedjegyzéknek az egri egyházmegyére vonatkozó részét másolatban. Garampi eleget tett a kérésnek, és 1771-ben elküldte a kért anyagot, amelyet hitelesített is.⁵²⁹

⁵²⁷ SURÁNYI Imre 2009. 141.

⁵²⁸ A teljes vonatkozó rész fordítását lásd KISS Péter 2015. függelékében.

⁵²⁹ ESZTERHÁZY LEVELEZÉSE 1770. október 20. 611–612.

A kéziratárban megtalálható a könyvtár 18–19. századi történetére vonatkozó dokumentumok egy része is, köztük Büky József több feljegyzése, Pyrker János László érsek könyvtárának jegyzéke 1848-ból stb.

A kéziratárban könyvtárosok munkái is fellelhetők. Ilyen pl. Albert Ferenc tollából a *„Fizika. 1850 körül”*, a *„Német nyelvtan, németül tanulni kívánó minden magyar, jelesen pedig a magyar tanuló ifjúság számára”, amely 1853-ban készült,*⁵³⁰ vagy Dinkay Pál kéziratai a jog és a statisztika területéről.⁵³¹

Egy 1854-ben megjelent ismertetés szerint Bartakovics Béla érsek *„Már eddig is számos kézirattal– többi közt 37 darab, hazánkat érdeklő eredeti török oklevéllel, és becses könyvekkel gazdagítja” a könyvtárat.*⁵³² Az ő utasítására az egyházmegyei plébániákról az értékesebb kéziratokat, könyveket az érseki könyvtárnak kellett átadni a biztonságosabb tárolás érdekében.⁵³³

1879-ben írta a helyi sajtó: *„az érseki lyceum könyvtára közelebb becses ereklyével gazdagodott. Ez Kisfaludy Sándor „Hunyadi János” című drámájának eredeti kézirata, a czimkép rajzvázlatával, amely a legnagyobb valószínűség szerint, szintén a költő sajátkezű munkája. Az érdekes unikumot Kisfaludy Árpád Béla győrmegyei áldozár s tanár ajándékozta a könyvtárnak.”*⁵³⁴ A kézirat végén a következő bejegyzés olvasható: *„Feledhetetlen egri napjaim emlékéül az egri érseki lyceum könyvtárának adtam. Győrből 1879. júliusban. Kisfaludy Á. Béla m. k.”*⁵³⁵

Az idők során az Egri Érseki Líceum Múzeumába különféle kéziratok kerültek be. Tárolásukra a múzeum nem volt alkalmas, ezért 1921. november 28-án átvitték azokat a könyvtárba. Átadásra került Bartalos Gyula gyűjteményének levéltári anyaga is, köztük 550 darab különböző nyelvű levél és költemény Pyrker János László érsek hagyatékából. Köztük van Széchényi István német nyelvű levele is, amelyet Pest, 1845. március 2-i dátummal intézett az érsekhez, valamint Antonio Canovának Pyrkerhez írt levele 1822-ből. Bartalos Gyula fennmaradt kézíratainak egy részét az Egri Főegyházmegyei Levéltár őrzi.⁵³⁶

⁵³⁰ IVÁNYI Sándor 1986. 145.

⁵³¹ IVÁNYI Sándor 1986. 146–152.

⁵³² KUBINYI Ferencz–VAHOT Imre 1854. 47.

⁵³³ EMLÉKKÖNYV 1865. 24.

⁵³⁴ Hírfüzér. In: Eger című lap, 1879. október 2. 315.

⁵³⁵ Uo.

⁵³⁶ EFL. AN. rsz. 381. Personalia Bartalos Julius.

„Zakariás Ignác jegyzeteit 1633-ból” az érsek ajándékozta a könyvtárnak 1938-ban, egy másik szerző 1631-ből származó kéziratával.⁵³⁷

Őrzi a könyvtár Tittel Pál 1816-ban Göttingenben kiállított útlevelét, Verancsics Antal több művének másolatát stb. A könyvtár már említett 1954-ben történt visszaadásakor egyebek mellett Kazinczy Ferenc, Deák Ferenc, Jókai Mór és Liszt Ferenc kéziratok hiányoztak.⁵³⁸

Az 1850 előtti anyag tételes számbavételét Iványi Sándor végezte el, amelyet az Országos Széchényi Könyvtár 1986-ban Az Egri Főegyházmegyei Könyvtár kéziratkatalógusa címmel kiadott.

A Nemzeti Múzeumtól a hallei egyetemig – kéziratok kölcsönadása

1853-ban Bartakovics Béla érsek azt írta Albert Ferenc könyvtárosnak, hogy „A magyar tud. Akadémia Elnökének megkeresésére,”⁵³⁹ az MTA részére három hónap időtartamra kölcsönadta a Dante-kódexet. Dedek Lajos „egyetemi könyvtárőr” tanulmányozás céljából kérte kölcsön ugyancsak ezt a kéziratot 1907-ben, de csak a könyvtáros felügyelete alatt történő helyben tanulmányozásra kapott engedélyt.⁵⁴⁰

1867-ben Eötvös József azt írta Bartakovics Béla érseknek, hogy „dr. Zacher Gyula a német nyelv és irodalom tanára a halle-i egyetemen... az egri érseki könyvtárban...álló kis negyed rétű, Sz. Gergelyre vonatkozó ó-német legendájának kéziratát, tudományos használat tekintetéből” kéri. Az érsek teljesítette a kérést,⁵⁴¹ Eötvös József pedig „a követség útján” eljuttatta a kérelmezőhöz a kért művet.⁵⁴²

1876-ban „az akadémiai palotában a képzőművészeti társaság termeiben”⁵⁴³ volt látható az a kiállítás, amelyről a statisztikai hivatal vezetője 1877-ben egyebek mellett a következőket írta dr. Samassa József érseknek: „Az elmúlt nyár folyamán Budapesten tartott IX-ik nemzetközi statisztikai kongresszussal egyidejűleg, az előkészítő bizottság graphikai és könyvészeti kiállítást is rendezett, melynek tárgyait néhány

⁵³⁷ EFL. AN. Lycaei aedificium 1924–1944. irsz. 3067/1938.

⁵³⁸ ANTALÓCZI Lajos 1993. 48.

⁵³⁹ EFL. AN. Lycaei Bibliotheca 1804–1923. rsz. 2506/1. irsz. 1283/1853.

⁵⁴⁰ EFL. AN. Bibliotheca parochialis et dioecesana 1885–1919. rsz. 1835. irsz. 7367/1907.

⁵⁴¹ EFL. AN. Lycaei Bibliotheca 1804–1923. rsz. 2506/1. irsz. 953/1867.

⁵⁴² EFL. AN. Lycaei Bibliotheca 1804–1923. rsz. 2506/1. irsz. 529/1867.

⁵⁴³ Fővárosi Lapok 1876. szeptember 2. 945.

igen becses művel a Nagyméltóságod fennhatósága alatt álló egri érseki lyceumi könyvtár is gazdagította. Ezek között volt az a kézirat is, „*amely a II. József és I. Ferencz királyok alatti népszámlálások eredményeit ritka pontossággal és szabatossággal tünteti elő*”, és kérte a statisztikai hivatal részére történő átengedését.⁵⁴⁴ Mivel erre az érsek nem volt hajlandó, a hivatal vezetője kölcsönkérte lemásolás céljából, amit a főpásztor engedélyezett is.⁵⁴⁵

1896-ban az „*ezredéves országos kiállítás történelmi főcsoportjának Igazgatósága*” levélben jelezte, hogy melyek azok a művek, amelyeknek a kiállítását kéri a könyvtártól.⁵⁴⁶ tíz művet tekinthettek meg a látogatók, amelyek között ott volt egyebek mellett Mikes Kelemen eredeti kéziratosa kötete, és a Béldi-kódex is.

Az 1900-ban Párizsban rendezett világkiállításról Az egyházmegyei nyilvánítástól a párizsi világkiállításig című fejezetben már említést tettem.

1922-ben a „*Bibliophil-társaság... az Országos Iparművészeti Múzeumban 2-3 hónapra kiterjedő kiállítást rendez ősnymtatványokból, mely kiállításra az érseki líceum könyvtárából*” egy Nürnbergben 1500-ban készült művet kért kölcsön. Az érsek teljesítette a kérést.⁵⁴⁷

1924-ben a főpásztor engedélyezte a „*magyar nemzeti muzeum orsz. Széchényi-könyvtára igazgatójának*” részére, az 1850-es és 1860-as években Danielik Jánoshoz intézett levelek kölcsönadását.⁵⁴⁸

1930-ban Dutkay Pál érseki helyettes a Magyar Nemzeti Múzeum főkönyvtárnokának a kérésére engedélyezte a Béldi-kódex „*pár heti tudományos vizsgálatra való kikölcsönzését,*” amelyet Pataki Vidor ciszterci tanár vitt el a Magyar Nemzeti Múzeumba.⁵⁴⁹

1931-ben Wrocławból az ottani főpásztor kölcsönkérte „*az egyik XV. századbeli német kódexet.*” Szmrecsányi Lajos érsek teljesítette a kérést.⁵⁵⁰

1935-ben az érsek gróf Zichy Istvánnak a Magyar Történeti Múzeum főigazgatójának a kérésére, kölcsönadta Mikes Kelemen leveleinek

⁵⁴⁴ EFL. AN. Lycae Bibliotheca 1804–1923. rsz. 2506/1. irsz. 2428/1877.

⁵⁴⁵ EFL. AN. Lycae Bibliotheca 1804–1923. rsz. 2506/1. irsz. 2749/1877.

⁵⁴⁶ EFL. AN. Bibliotheca parochialis et dioeclesana 1885–1919. rsz. 1835. irsz. 567/1896.

⁵⁴⁷ EFL. AN. Lycae Bibliotheca 1804–1923. rsz. 2506/1. irsz. 6146/1922.

⁵⁴⁸ EFL. AN. Lycae Bibliotheca 1804–1923. rsz. 2506/1. irsz. 5912/1924

⁵⁴⁹ EFL. AN. Lycae Bibliotheca 1804–1923. rsz. 2506/1. irsz. 581/1930; EFL. AN. Líceumi Gondnokság iratai. irsz. 6/1930.

⁵⁵⁰ EFL. AN. Lycae Bibliotheca 1804–1923. rsz. 2506/1. irsz. 6579/1931.

eredeti kéziratos kötetét a II. Rákóczi Ferenc emlékkiállításra. A kéziratot a múzeum hivatalos megbízottjának személyesen kellett Egerben átvennie. Az átvételi elismervénybe érseki rendelkezésre azt is belefoglalták, hogy a kéziratot visszaadáskor laponként kell megszámozni, és meggyőződni annak változatlan állapotáról.⁵⁵¹ Ugyancsak 1935-ben kérte kölcsön a „*Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi-Könyvtárának Főigazgatósága... a Főegyházmegyei Könyvtárban őrzött Valerius Maximus-féle Mügelin-fordítás kéziratát.*” Az érsek hozzájárult az 1490-ben készült kódex kölcsönadásához.⁵⁵²

1943-ban a Fejérmegyei és Székesfehérvári Múzeum igazgatója, tudományos feldolgozás céljából kölcsönkérte Czigler Ábel részére Pyrker János László érsek levelezésének több darabját. A főpásztor tejesítette a kérést azzal a feltétellel, hogy a háborús körülmények miatt a kéziratosokat bombabiztos helyen fogják tárolni.⁵⁵³

1948-ban a forradalom centenáriuma alkalmából kiállítást rendezett a vármegye. A főjegyző levélben kérte Czapik Gyula érsektől a líceumi gyűjtemények ide vonatkozó anyagainak kölcsönadását. A könyvtárból 20 darab 1848–49-ben kiadott nyomtatvány került bemutatásra.⁵⁵⁴

Néhányan a könyvtárosok közül

Albert Ferenc (Klagenfurt, 1811 – Eger, 1883) 1852-től 1872-ig volt könyvtáros. Apja Albert József toborzó parancsnok, aki 1820-ban került családjával együtt Egerbe. Albert Ferenc a városban közeli ismeretségbe került Tittel Pállal, az egri csillagda vezetőjével. Tittel 1824-ben Budára költözött, s Albert követte. Az alig 14 éves ifjút 1825. április 11-én egy császári rendelettel gyakornokká nevezték ki. 1829-ben csillagászatból sikeres vizsgát tett az egyetemen. 1831-ben Tittel halála után helyettes csillagász minőségben az obszervatórium élére került. 1835-ben bölcsészdoktorrá avatták. 1836-ban megkapta a csillagdánál rendszeresített adjunktusi állást. 1841-től egyebek mellett csillagászatot tanított az egyetemen. 1848-ban a budai nemzetőrség századosa. Az 1849-es események idején a gellérthegyi obszervatórium teljesen

⁵⁵¹ EFL. AN. Lycaeï aedificium 1924–1944. irsz. 1757/1935.

⁵⁵² EFL. AN. Lycaeï aedificium 1924–1944. irsz. 3777/1935.

⁵⁵³ EFL. AN. Lycaeï aedificium 1924–1944. irsz. 5388/1943.

⁵⁵⁴ EFL. AN. Lycaeï aedificium 1924–1944. irsz. 2986/1948.

elpusztult. 1851. április 15-én Bartakovics Béla érsek az egri csillagvizsgáló igazgatójává, és líceumi tanárrá nevezte ki. Eleinte rendkívüli tanárként német nyelvet és asztronómiát oktatott, majd 1854-től már rendes tanárként matematikát, fizikát, geográfiát és statisztikát. Ő alapította az 1860. szeptember 1-jén indult Egri Értesítőt. A Magyar Orvosok és Természetvizsgálók 1868. augusztus 21–29. között Egerben tartott nagygyűlésének egyik titkára volt. Szerkesztette az ebből az alkalomból megjelent Heves és Külső Szolnok törvényesen egyesült vármegyék leírása című kötetet, amelynek ő írta a földrajzi viszonyokat tárgyaló részét. Vármegyei tanfelügyelőként is tevékenykedett.⁵⁵⁵

Büky József (Gyöngyöspata, 1738 – Eger, 1808) Kanonok, könyvtáros. Apai és anyai részről egyaránt nemesi származású. Apja Felső-Büki Büky Ferenc, anyja Majzik Ágnes. Büky József 1756-tól az egri szemináriumban tanult, majd 1761-ben pappá szentelték. Az ezt követő néhány évről, ez ideig nem ismerünk személyére vonatkozó adatot. Azt azonban tudjuk, hogy ő éve tanított már filozófiát, amikor 1772-ben Schmelczér János utódként, a kánonjog tanára lett a szemináriumban. Ugyanitt tanította az egyházi szertartásokat is. 1777-ben Eszterházy Károly püspök fölvette a konzisztórium (egyháztanács) tagjai közé. 1779-től a jogi iskolában is tanította a kánonjogot, ahol ő volt ennek az első tanára. Ugyancsak 1779-ben tiszteletbeli kanonok lett. 1781-ben Torner Ignác utódként a könyvtár időben második könyvtárosává nevezte ki a püspök. Néhány hónappal később hevesi főesperes lett, de megmaradt emellett könyvtárosnak is. 1803-ban valóságos kanonok lett. Végrendeletében egy szülőfalujában létesítendő iskola céljára 13.000 Ft-os alapítványt tett, és ugyancsak e célra megvásárolta az ottani katonai kvartélyházat 6000 Ft-ért.⁵⁵⁶

Ficzél Antal (Nyitrabánya, 1884 – Eger, 1953) 1935-től haláláig könyvtáros volt. Középiskolai tanulmányait Privigyén és Besztercebányán végezte. 1908-ban pappá szentelték. 1908-tól 1919-ig Besztercebányán volt káplán, majd 1920-ban Gyöngyösön. Még ebben az évben Egerben karkáplán, és 1927-ig az is maradt. 1920-tól 1933-ig a főreáliskolában volt hitoktató. 1933-ban érseki tanácsos. 1933-tól 1935-ig líceumi gondnok volt.⁵⁵⁷

Iványi Sándor (Jásztelek, 1917– Eger, 1983) 1953-tól haláláig

⁵⁵⁵ KISS Péter 2007. 11–12.

⁵⁵⁶ KISS Péter 2001. 248–250.

⁵⁵⁷ KISS Péter: Hatszáznégyen Eger múltjából. Eger, 2007. 82.

könyvtáros volt. A jászapáti gimnáziumból 1933-ban az egri ciszterci gimnáziumba került át, ahol 1936-ban kiváló eredménnyel érettségizett. Ezt követően az Egri Érseki Papnevelő Intézetbe jelentkezett. Innen tudása és tehetsége alapján ötödéves korában a központi papnevelő intézetbe került tanulmányai folytatására. 1941-ben szentelték pappá. Első szolgálati helye Kenderes volt, ahová káplánként került 1942-ben. 1944-ben Nyíregyházán önálló hitoktató, és az ottani Szent Imre Internátus tanulmányi felügyelője lett, de a háborús körülmények miatt helyét nem foglalhatta el. Ekkor Jászládányba került káplánnak, de plébánosa lakás hiányában szabadságra küldte. 1945 februárjában Jászberényben lett káplán, majd áprilistól Hevesen. 1946 augusztusától az egri Dobó István Gimnáziumban volt hitoktató, és egyben a Szent József Internátus tanulmányi felügyelője. 1948-ban megszűnt hitoktatói megbízatása. Mint egri főplébániai káplán 1952 novemberében az érseki szentszéknél lett kötelékvédő. 1953. március 28-án könyvtárossá nevezte ki az érsek. 1955 augusztusának elején felmentést kapott kápláni megbízatása alól. 1956-tól 1959-ig Budapesten lakott, ahol az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészstudományi Karán könyvtárosi diplomát szerzett. 1959 októberében az egyházmegye apostoli kormányzója főszékesegyházi hitszónoknak nevezte ki. 1960 szeptemberében szentszéki ügyvéd lett. 1966 márciusától a Főegyházmegyei Templomellátó igazgatója volt. 1967-ben érseki tanácsosi címet kapott. 1974-ben *„a muzeális értékű gyűjtemény gondos őrzéséért és feldolgozásáért”* a kulturális miniszter dicséretben részesítette. 1979 decemberében a Boldogságos Szűz Máriáról elnevezett Monostori apáti címet kapta meg. Közreadta a könyvtár XV. századi Horae Beatae Mariae Virginis című óraskönyvének hasonmását 1976-ban. Halála után jelent meg Az Egri Főegyházmegyei Könyvtár kéziratkatalógusa 1850 előtti kéziratok című munkája 1986-ban.⁵⁵⁸

Leskó József (Ungvár, 1871 – Eger, 1971) 1913-tól 1915-ig segédkönyvtáros, 1916-tól 1935-ig könyvtáros. 1894-ben szentelték pappá. Először harsányi káplán volt, majd néhány hónap múlva ugyancsak káplánként Sajóvárkonyba helyezte át Samassa érsek. 1897-től Jászárokszálláson, majd Nyíregyházán, 1902-től Kunszentmártonban volt káplán. 1905-ben főkáptalani karkáplán lett. 1921-ben felmentést kapott a Papnevelő Intézetben végzett segéd-gyóntatói megbízatása alól. 1927-től zsinati bíró volt. A könyvtárból ment nyugdíjba 1936-ban.

⁵⁵⁸ Életrajzát lásd ANTALÓCZI Lajos 1993. 291-295.

1971-ben érseki tanácsosi címet kapott. Nevéhez kötődik az Adatok az egri egyházmegye történelméhez című sorozat IV. kötete, amely 1907-ben jelent meg. A Magyarország Vármegyéi és városai sorozat heves megyei kötetébe ő írta meg „Az érsekség” című részt. Az Egri Egyházmegyei Közlöny mellett több más lapban is jelentek meg írásai. 1898-ban Budapesten látott napvilágot a Szaitz Leó, a katolikus újságírás magyar úttörője című munkája. 1957-ben kelt végrendeletében házát, könyveit a szemináriumra hagyta. 1963-tól korára való tekintettel Brezanóczy Pál segítőit rendelt mellé.⁵⁵⁹

Michalek Manó (Jánosi, 1838 – Eger, 1915) 1878-tól 1888-ig segédkönyvtáros, 1889-től haláláig könyvtáros. Tanulmányait Rimaszombatban, Rozsnyón, és Egerben végezte. 1862-ben pappá szentelték. Ezt követően Erdőkövesden, Diósgyőrben, Jákóhalmán, Szendrőn és Mezőkövesden volt káplán. 1870-ben Egerbe került főszékesegyházi karkáplánnak. Emellett 1884-től az Érseki Jogakadémián tanított. 1900-tól 1914-ig az Érseki Fiúnevelő Intézet igazgatója volt. 1910-ben kanonok lett.⁵⁶⁰

Stephanovszky Sándor (Eger, 1823 – Eger, 1907) 1873-tól 1888-ig könyvtáros, 1892-től haláláig a könyvtár prefektusa. 1847-ben szentelték pappá. 1851-től 1856-ig a ciszterci gimnáziumban tanított. 1858-tól 1863-ig a tanítóképző intézet tanára volt. 1865-től 1872-ig az érseki nyomda igazgatója. 1874-től-1889-ig a jogakadémián tanított. 1865-től 1869-ig szerkesztette az Egri Képes Naptárt. Részt vett Cantu Caesar világtörténetének fordításában. Tagja volt az Egri Egyházmegyei Irodalmi Egyesületnek. Foglalkozott zeneszerzéssel is.⁵⁶¹

Torner Ignác (?, 1736 k. – Eger, 1786) A könyvtár első könyvtárosa. 1756-tól az egri szemináriumban tanult, majd az egri káptalan káplánja lett. Sárosi káplán volt, amikor 1766-ban Eszterházy Egerbe helyezte át, és személyében kinevezte az első szentszéki (püspöki) levéltárost, és megbízta a levéltár rendezésével. 1772-ben a Szentlélek oltárjavadalom rektora lett. 1773-tól eperjesi adminisztrátor volt. 1774-től 1776-ig ugyanitt a jezsuita gimnázium igazgatója is. 1777-ben Eszterházy levelet intézett hozzá arra vonatkozóan, hogy Egerbe akarja hozni a Püspöki Iskola (Líceum) könyvtárosának. Egy hónappal később kelt levelében ki

⁵⁵⁹ Uo. 162.

⁵⁶⁰ ANTALÓCZI Lajos 1993. 271–274.

⁵⁶¹ KISS Péter: Hatszáznégyen Eger múltjából. Eger, 2007. 234.

is nevezte, és Torner részt vett a könyvtár előkészítő munkálataiban.⁵⁶²

***A könyvtár Eger „magyar Athén,”⁵⁶³
és „kis Róma” elnevezésében betöltött szerepéről***

A 2012-ben önálló formában kiadott, valamint Az egri Domus Universitatis és Líceum című tanulmánykötetben megjelent könyvtártörténetben is az olvasható, hogy a püspökök a 18. század második felében olyan bibliotékákat hoztak létre, amelyek akkor is jelentősek maradtak, amikor tervszerű és tudatos gyarapításuk megszűnt. A két munka szerzője szerint *„Ennek ellenére, vagy éppen emiatt a könyvtárnak nem csekély része volt abban, hogy Eger nevéhez a 19. században a „kis Róma” és a »magyar Athén« elnevezés tapadt. ... A fentebb említett megtisztelő címek eredete többeket foglalkoztatott már.*⁵⁶⁴ A szerző nem igazít el abban, hogy melyik a helyes, vagy valószínűbb válasz és miért: az *„Ennek ellenére, vagy éppen emiatt.”* Azt, hogy *„a címek eredete”* kiket *„foglalkoztatott már”* és mikor, szintén nem tudjuk meg.

Az említett könyvtártörténetek szerzője szerint Eger „magyar Athén” elnevezésére vonatkozólag *„Meggyőző Voit Pál művészettörténész magyarázata is, aki szerint az elnevezés Joó János egri rajztanárnak köszönhető. Joó János Pyrker érsek rajziskolájának vezetésére érkezett Egerbe 1828-ban. 1841 után a rajztanár országos jelentőségű vállalkozásba kezdett, egy művészeti akadémiát kívánt létrehozni Pesten, melynek a Magyar Athenaeum nevet szánta. Elkészítette az akadémia épületének tervét is, mely mind külső megjelenésében, mind szerkezetében kísértetiesen hasonlított a Líceum épületére. ... Ettől az időtől kezdik a Líceumot magyar Athenaeumnak nevezni, ami később magyar Athénra rövidült, és így a kifejezés ettől kezdve már nem az épületet, hanem magát Egert jelentette.”*⁵⁶⁵

Véleményem szerint az idézetben említett cikk⁵⁶⁶ nem foglalkozik sem a város, sem a Líceum elnevezésével, csak a címében is említett Joó János

⁵⁶² KISS Péter 2001. 248.

⁵⁶³ Az elnevezés történetét lásd KISS Péter: Eger város „magyar Athén” elnevezésének története (1748–1944). In: Agria (A Dobó István Vármúzeum Évkönyve) XXXVIII. Eger, 2002. 295–311.

⁵⁶⁴ LÖFFLER Erzsébet 2012. 54.; LÖFFLER Erzsébet 2013. 149.

⁵⁶⁵ LÖFFLER Erzsébet 2012. 54.; LÖFFLER Erzsébet 2013. 149.

⁵⁶⁶ VOIT Pál 1936.

személyével, és tervezetével. Ennek Egerhez csupán annyi kapcsolódása van, amit Voit Pál leírt: a készítője egri polgár, és tervezetére hatással volt a Líceum. A szerző sajnos még hozzávetőleges időpontot sem közöl arra vonatkozóan, hogy a „magyar Athenaeum” mikor rövidült le „magyar Athén”-ra, és egyetlen adattal sem tudja hitelesíteni az általa leírtakat, amelyek ellentmondanak az elnevezésről eddig megismerteknek.

A könyvtárnak a „magyar Athén” elnevezés létrejöttében betöltött szerepéről nem tud Schmotzer Pál segédkönyvtáros sem. A bibliotékáról írt cikkének első néhány mondata szerint ugyanis *„Egert méltán nevezhetjük magyar Athénnek. Az iskola-év folyamán bármerre nézünk, mindenütt diákokat látunk, akik az egri iskolákban készülnek elő nagy hivatásukra: az életre. Iskola-város jellege igazában nyáron látszik meg, amikor elhal a diákzsivajgás, amikor csak idegenek szemlélődnek Eger barokk szépségein.”*⁵⁶⁷

Bárány István Európa-bajnok úszó 1984-ben kiadott könyvében egyebek mellett az olvasható, hogy *„Szülővárosomat, az egri érsekség székhelyét... szerették lakosai magyar Athénnek nevezni. Arra hivatkoztak, hogy a 18. században, amikor a főpapnak még püspökök voltak az elődei,... Esterházy Károly püspök egyetemet kívánt alapítani. ... Az egyetem létesítését az uralkodó nem engedélyezte, de az érseki teológia és jogakadémia mellett földijeim büszkén hivatkoztak egy régen működött felsőbb orvosi iskolára, az ifjú koromban tekintélyes közigazgatási tanfolyamra és persze az érseki vagy katolikus férfi és női szerzetesek által fenntartott gimnáziumokra, felsőkereskedelmi iskolákra és tanítóképzőkre, melyek a legkülönbözőbb tudományok tárházai voltak.”*⁵⁶⁸

Kis-Tóth Roland szerint *„Iskolavárosi jellege miatt a XIX. század és XX. század fordulóján úgy emlegették: a magyar Athén. S valóban: Magyarországon a múlt század második felében Eger volt az egyetlen megyeszékhely, ahol a legtöbb és a legtöbb fajta főiskola, középiskola, s más oktatási intézmény működött. A városban volt egy hittudományi főiskola és egy jogakadémia, két egyházi és egy állami gimnázium, két tanítóképző és két kereskedelmi középiskola, továbbá három polgári*

⁵⁶⁷ SCHMOTZER Pál: Néhány szó az Egri Főegyházmegyei Könyvtárról. In: Egri Egyházmegyei Közlöny 1943. március 15. 22–23.

⁵⁶⁸ BÁRÁNY István 1984. 17.

iskola, egy tanonciskola és egy gazdasági népiskola működött."⁵⁶⁹

A témáról alkotott véleményem ma is az, ami 2004-ben: az oktatási intézményei motiválták Eger „magyar Athén elnevezését.”⁵⁷⁰

A már említett könyvtártörténetek szerzője szerint az egyházmegyei könyvtárnak Eger „kis Róma” elnevezésében is volt szerepe.⁵⁷¹ Fényes Elek 1851-ben megjelent munkájából tudjuk, hogy Eger *"a magyar katolikusok Rómája."*⁵⁷² 1854-ben jelent meg Londonban az a könyv, amely szerint Egerben *„A püspöki kereszt hét század óta gyakorol egyházi és világi hatalmat a húszezeren felüli lakosságon, mely hűségesen megőrzi a római katolikus hitét. – Több különböző szerzetesrend székel itt hat tágas kolostorban, melyekről kapta a város a »kis Róma« melléknevet.”*⁵⁷³ Eger Szent István király óta egyházmegyei központ, ezért történetében fontos szerepet játszott a papság. De nemcsak Egert nevezték kis Rómának. Mohay Tamás 2002-ben megjelent írásában az olvasható, hogy *"Az első általam ismert feljegyzés csíksomlyói pünkösdi búcsúról 1722-ből származik, amikor Kájoni Fekete könyvének végére írta egy ismeretlen kéz a következőket: híressé teszi az áhítatos hívek nagy sokasága, mely Pünkösdtől szent ünnepén idegen országokból is odasereglik. Az ott megnyilvánuló buzgóság és ájtatosság miatt méltán nevezi sok hívő kis Rómának."*⁵⁷⁴ Malonyai Dezső szerint *„Gyöngyöst a régi időben a nép vallásossága miatt parva Róma, Kis Róma néven emlegették.”*⁵⁷⁵ 1926-ban írta Szigethy Lajos: *„Hiszen Sopron valóságos »Kis Róma«: tele van pappal, baráttal, apácával.”*⁵⁷⁶ Nagyszombatról elmondható, hogy *„Számos templomának köszönhetően Kis Róma-ként vagy a Felvidék Rómájának is hívják.”*⁵⁷⁷

Az eddig ismertté vált adatok nem támasztják alá azt a már említett megállapítást, amely szerint a Főegyházmegyei Könyvtárnak része volt Eger „kis Róma” elnevezésében. Állítását a szerző – akárcsak a „magyar Athén” esetében – nem tudja egyetlen adattal sem bizonyítani.

⁵⁶⁹ KIS-TÓTH Roland 2007. 203.

⁵⁷⁰ KISS Péter 2004. 308. vö. BITSKEY István 2013. 38–39.

⁵⁷¹ LÖFFLER Erzsébet 2012. 54.; LÖFFLER Erzsébet 2013. 149.

⁵⁷² FÉNYES Elek 1851. 294

⁵⁷³ ERLACH Sándor: Régi angol írás Egerről. In: Hevesvármegye, 1933. május 1. 1. vö. BITSKEY István 2013. 38–39.

⁵⁷⁴ MOHAY Tamás 2002. 107.

⁵⁷⁵ Uo.

⁵⁷⁶ SZIGETHY Lajos: Hat nap Sopron életéből. In: Harangszó, 1926. május 23. 176. Eger „kis Róma” elnevezéséről lásd még BITSKEY István 2013. 38.

⁵⁷⁷ <http://www.travelguide.sk/hun/tortenelmi-varosok-szlovakiaban-nagyszombat>

Egy anekdota a könyvtárról⁵⁷⁸

Egerben nevezetes dolog a szervita búcsú, amelyre távolabbról is érkeztek résztvevők. Ilyenkor mindig voltak olyanok, akik megnézték a Líceumot is, ahol a kápolna mennyezetére festett mennyország látványa maradandó élményt nyújtott számukra. Ezt követően körbementek a hatalmas épületben, de mint valami nagy útvesztőben eltévednek benne, s bekukkantottak több helyiségbe is, azt gondolván, hogy talán ott a kijárat. Eljutottak a könyvtárba is, ahol nyitva volt az ajtó. Egy bátor asszony a következő megjegyzést kockáztatta meg:

- Főtisztelendő úr! Talán minden könyv itt van Ádám apánk óta?
- Nincs lelkem!– mondta a könyvtáros.
- Hanem ebből a sokból csak adhatna a főtisztelendő úr ajándékba egy imakönyvet– folytatta beszédét a menyecske.
- Nagyon szívesen lelkem, válaszolta a könyvtáros, s ezzel kivett egy óriási kódexet, amely lehetett vagy 15 font súlyú.
- Jézus, Mária! Ennek egy kocsikellene, hogy hazavigyem!

⁵⁷⁸ Közli BENKÓCZY Béla 2010.

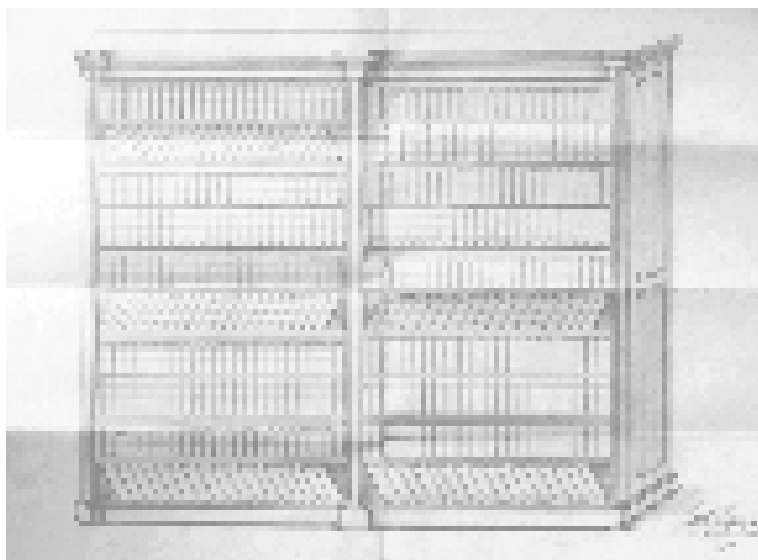

30. kép.
Giuseppe Garampi. Ő volt Eszterházy Károly püspök legfőbb segítője a könyvek
beszerzésében.

31. kép.

Szepesy Ignác, az Egri Főegyházmegyei Könyvtár olvasótermének, és a bibliotékában az első vendégkönyv elhelyezésének kezdeményezője.

32. kép.

Papp József könyvtárvány terve 1896-ból.

33. kép.
A könyvtár „Országos Képzőművészeti Társulat tagsági jegye.”

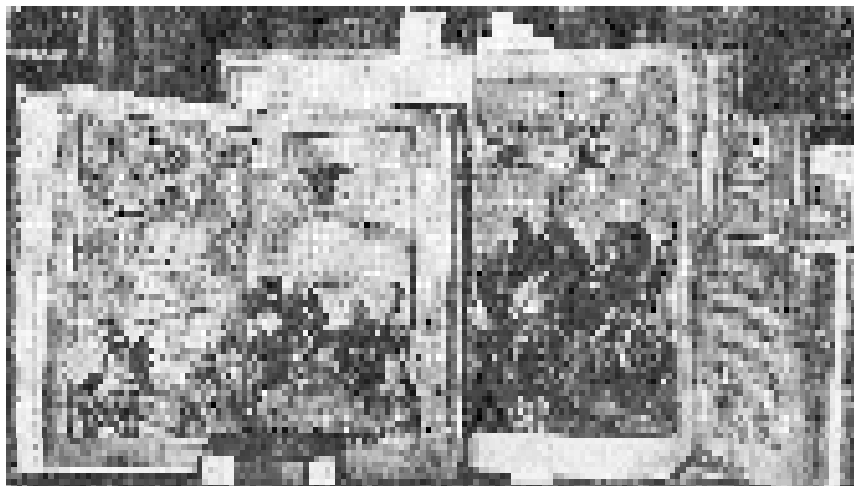
34. kép.
A fénykép keretén olvasható korabeli írás szerint „Mikes Kelemen Törökországi
Leveleinek bemutatója az eredeti kéziratban Egerben 1912. juni. 2-án.
dr. Hutt kay Lipót könyvtáros” által.

35. kép.

A Budapesti Királyi Magyar Tudományegyetem Könyvtárából
„az egri érsek – lyceumi könyvtár tekintetes igazgatóságának”
küldött könyvtárközi kérés 1910-ből.

36. kép.
A Barkóczy-album a bibliotéka kincseinek kiállításán a könyvtárban,
egy 1912-ben készült fényképen.

37. kép.
A bibliotéka kincseinek kiállítása a könyvtárban
egy 1912-ben készült fényképen.

38. kép.
Leskó József könyvtáros fiatal korában.

41. kép.
Az Egri Főegyházmegyei Könyvtár raktára a líceumi kápolnában.

A csillagvizsgáló és a meteorológiai megfigyelő állomás

A témára vonatkozó munkák tanulmányozása során azt tapasztaltam, hogy azok megírásához az Egri Főegyházmegyei Levéltárban nem mindegyik Líceum történeti forrásban folyt kutatás.⁵⁷⁹ Ez vonatkozik a legújabb szakirodalomra, Az egri Domus Universitatis és Líceum című tanulmánykötetben megjelent írásra is.⁵⁸⁰ Az említett iratanyagokban a csillagvizsgálóra vonatkozóan is vannak eddig ismeretlen adatok. Az ezekkel is foglalkozó cikk az Agria című folyóirat 2015. évi téli számában jelent meg⁵⁸¹ és az interneten is elérhető.⁵⁸² A csillagász régi lakásán őrzött szakkönyvekkel Az Egri Főegyházmegyei Könyvtár című fejezetben foglalkozok.

A Barkóczy Ferenc püspök által kezdeményezett egri felsőoktatási intézmény létrehozását Eszterházy Károly folytatta, aki egy négyfakultásos egyetemet szándékozott megvalósítani. Gerl József építész 1761-ben Vácra utazott az akkor még ott püspök Eszterházyhoz, aki kiegészítette Barkóczy elképzeléseit. Ekkor került be az épület tervébe a csillagvizsgáló torony.⁵⁸³

A püspök 1762-ben kiküldte Hell Miksához Bécsbe az egyházmegye Balajthy Máté nevű papját csillagászatot tanulni. Mivel Balajthy végül nem felelt meg a várakozásoknak, Eszterházy 1774-ben az egyházmegye egy másik papját Madarassy Jánost küldte el a csillagászhoz.⁵⁸⁴

Eszterházy a csillagvizsgáló (másik nevén Specula) tervezésére Hell Miksát kérte fel, aki 1778 táján kidolgozta a forgó kupola tökéletesített tervét, amely így jobban ellenállt a szél erejének. A forgatószerkezet és a harang alakú vörösréz burkolat Fazola Lénárd egri lakatosműhelyében készült 1779-ben.⁵⁸⁵ Hell a Líceum lakóinak, valamint a püspök vendégeinek szórakoztatására egy sötétkamrát (camera obscura) tervezett, amely egy egyszerű optikai eszköz. Segítségével a város madártávlatból ismerhető meg, amelynek képét a besötétített

⁵⁷⁹ SOÓS Imre 1957. 179. Az iratanyagok a „líceum épülete” és a „líceum vegyes ügyei” tárgyszóhoz tartozó raktári számok alatt találhatók meg.

⁵⁸⁰ PETERCSÁK Tivadar 2013/1.

⁵⁸¹ KISS Péter: Egy kutatás tapasztalatai. Az Egri Domus Universitatis és Líceum. Szerkesztette dr. Petercsák Tivadar. In: Agria című folyóirat, 2015. tél. 248-253.

⁵⁸² http://www.agriafolyoirat.hu/pdf/Agria33_2015_tel.pdf

⁵⁸³ DERCSÉNYI Dezső–VOIT Pál 1972. 444.

⁵⁸⁴ ZÉTÉNYI Endre 1970. 449.

⁵⁸⁵ DERCSÉNYI Dezső–VOIT Pál 1972. 453.

helyiségben egy fehér asztallapra vetíti ki.

A műszerek Londonból történő megrendelésével Hell Miksa foglalkozott. Az ő kérésére a királyi obszervatórium igazgatója, Sir Nevil Maskelyne tárgyalt a műszerkészítőkkel. A műszerek árának kifizetését, azok szállítását az angol Grote és Harkness kereskedelmi cég bécsi kirendeltsége bonyolította le. 1989-ben Derek W. House kapitány az Old Royal Observatory (Régi Királyi Obszervatórium) nyugalmazott vezetője, az említett Sir Nevil Maskelyne eredeti naplójának átnézése során az egri csillagvizsgáló műszereire vonatkozó feljegyzéseket is talált. Ezek csak a berendezés kb. felét foglalják magukba, de éppen a nagyobb eszközöket. Az így ismertté vált adatok szerint az egri csillagvizsgáló számára megrendelt műszerek többsége 1776–1777-ben, illetve 1780-ban készült.⁵⁸⁶

Eszterházy 1793 januárjában ugyan végleg lemondott egyetemi tervéről,⁵⁸⁷ de 1794-ben Jenes József matematikaprofesszor személyében már harmadik papját küldte ki Bécsbe csillagászatot tanulni.⁵⁸⁸

A püspök végrendeletében részben a 10. pont bevezető soraiban, részben ugyanezen pont b) alpontjában a következők olvashatók: *„Minthogy az úgynevezett egyetemi házat vagy líceumot, amelyben tetszésem szerint elemi iskolák is működnek, addig az állapotig, amelyben most van, a csillagvizsgáló toronnyal együtt a magam elhatározásából és kivált a saját pénzből emeltem építettem, csillagászati eszközöket Angliából is hozatva, továbbá a nem megvetendő könyvtárral együtt, erről a következőket rendelem:... b, Hasonlóképpen az összes csillagászati és matematikai eszközt őrizték meg arra a célra, amelyre készültek; ha ez nem lehetséges, jövődő püspök utódom fordítsa ezek árát a katolikus vallás egyéb javára az egyházmegyében, és az egri egyház javára, ahogy megítéli mint tulajdonos.”*⁵⁸⁹

Az 1808-ban feltűnt üstökös alkalmából Fischer István érsek elhatározta, hogy a régóta szünetelő csillagvizsgálót használatba helyezi. Ehhez választása Tittel Pálra esett, aki 1810 szeptemberében Bécsben kezdte meg csillagászati tanulmányait. Tittel a következő esztendő

⁵⁸⁶ BARTHA Lajos 1989. 51–52. A Londonból és Bécsből rendelt műszerek felsorolását lásd BEVILAQUA-BORSODY Béla 1929. 116–118.

⁵⁸⁷ Lásd A Líceumot létrehívó egyetemi gondolat című fejezetben.

⁵⁸⁸ KELÉNYI B. Ottó 1930. 31.

⁵⁸⁹ KONDORNÉ Látkóczy Erzsébet 1999. 388.

augusztusában már Egerben volt ismét, és egy terjedelmes előterjesztésben foglalta össze az elavult csillagvizsgáló működéséhez szükséges dolgokat. A felújítás azonban a napóleoni háborúk nyomán fellépő devalváció miatt nem valósult meg. Tittel a második alkalommal hosszabb időn keresztül folytatott tanulmányokat külföldön, ahonnan 1818 februárjában tért vissza Egerbe. Új műszerek beszerzését kérelmezte, de eredménytelenül. Ennek elmaradása nem tette lehetővé a munkát, ezért 1824-től a gellérthegyi csillagvizsgálóban folytatta pályafutását.⁵⁹⁰

1835-ben a Helytartótanács másolatban megküldte a tankerületi főigazgató Líceumra vonatkozó javaslatait. Ezek egyike a csillagvizsgáló használatba helyezése, egy Bécsben vagy Pesten végzett csillagász alkalmazása volt. Ennek alapján vetődött fel Ignaz Böhmnek a bécsi csillagvizsgáló asszisztensének, az egri csillagvizsgáló igazgatójává történő kinevezése. A káptalan azonban pénzügyi okok miatt nemleges választ adott Pyrker János László érsek erre vonatkozó levelére.⁵⁹¹

1847-ben Egerben járt István főherceg. Ebből az alkalomból „*A Litzeum Ki világgítására öntöttem összesen 3100 Lámpákat*”- olvasható Czeika Ferentz szappanos számláján. Ezek részben az épület „*Tornyán Készült Kivilágításkor*” lettek felhasználva.⁵⁹² Az eseményről beszámolt a korabeli sajtó is, amely szerint a Líceum és a városháza kivilágítása volt a legszebb.⁵⁹³

1851. április 15-én Bartakovics Béla érsek Albert Ferencet kinevezte a csillagvizsgáló igazgatójává. Neki is szembesülnie kellett azzal, hogy az elavult műszerekkel nem lehet dolgozni. 1856-ban levelet intézett Bartakovics Béla érsekhez, amelyben egyebek mellett azt írta, hogy „*jöhetne ide bárki, eredményesen nem tudna kutatni.*”⁵⁹⁴ Levelében részletesen felsorolja, hogy miért és milyen műszereket, eszközöket javasol beszerezni. Ezek azonban pénzügyi okok miatt nem voltak teljesíthetők. Az érsek a Budai Helytartótanáctól a gellérthegyi obszervatórium használaton kívüli műszereinek átengedését kérte, de eredménytelenül.⁵⁹⁵

⁵⁹⁰ PELLE Béla–PERGER Imre 1961. 595–596., 605.

⁵⁹¹ UDVARDY LÁSZLÓ 1898. 253.

⁵⁹² EFL. AN. Lycaei miscellanea 1806–1870. rsz. 2513. irsz. 1597/1847. A számla fotómásolatát lásd a képek között.

⁵⁹³ BÁRDOS Kornél 1987. 235.

⁵⁹⁴ ZÉTÉNYI Endre 1962. 400.

⁵⁹⁵ KELÉNYI B. OTTÓ 1930. 13.

1854-ben az országos sajtóban arról olvashatunk, hogy „A tágas és magas csillagásztorony is jeles építésű, de a csillagászati eszközök, valamint a physikaiak sem a legjobb karban vannak.”⁵⁹⁶ Vochler Alajos líceumi gondnok 1868-ban az írta az érseknek, hogy „a csillagásztorony tetőzete már évek óta igen rossz (sic) karban van, s emiatt az épület máris szenvedett (sic). Ugyanis a felső padlózat és az alatta lévő gerendák már annyira el vannak korhadva, hogy a délnyugati oldalon behorpadtak, s reájok lépni is veszélyes az alatta levő rézcsatornák pedig, bár már számtalanszor ki vannak foltozva, a vizet régtől fogva átvezetik, emiatt az alattuk levő gerendák elkorhadtak, s így a felső termék boltívei folyamatosan áznak, a mint azt belőlről is a számos foltok mutatják. Én már a múlt nyáron ezen tetőzetet szakértők által úgy mint Streimelwöger építész és Máhr ácsmester által megvizsgáltattam, és a múlt héten, minthogy a bolthajtások ismét nagyon átáztak, újra megnéztem. Mindketten azon véleményben (sic) vannak, hogy a torony tetőzetét megújítani elkerülhetetlenül szükséges, nem csak azért, mert a felsőpadlózatra lépni máris veszélyes, holott évenként tömérdek idegen és helybeli fölmegyén reá, a csillagdát mint hazánk egyik nevezetességét megtekintendő, hanem méginkább azért, mert a folytonos átázás a boltozatok szilárdságát veszélyezteti.”⁵⁹⁷ Toldy Ferenc szerint „Egerben voltam alatt is, minden este számos vendégek jelentek meg a csillagásztornyban, lelkeket az ég csodáin legeltetni.”⁵⁹⁸ 1909-ben egyebek mellett azt olvashatjuk róla, hogy „A keleti oldalon emelkedik a nyolczemeletes csillagvizsgáló torony. Már csak emlék. Az utolsó egri csillagász Montedegoi Albert Ferencz dr. volt, Bartakovics Béla érsek alatt. A forgatható toronykúp alatt levő sötétkamarája és onnan a városra nyíló szép kilátás miatt látogatják az Egerbe jövő idegenek.”⁵⁹⁹ A csillagvizsgáló látogathatóságára vonatkozó rendelkezést tartalmaz az Egri Érseki Líceum Múzeuma szervezeti szabályzatának⁶⁰⁰ kiegészítése. Ezt az 1932-ben indult úgynevezett filléres vonatokkal érkező látogatók

⁵⁹⁶ Vasárnapi Újság 1854. december 31. 405.

⁵⁹⁷ EFL. AN. Lycaei aedificium 1809–1870. rsz. 2501 irsz. 119/1868. Ugyanitt olvasható, hogy a gondnok a tetőzet javításáról először Máhr Ferenc egri ácsmestertől kért egy előzetes árat. Ezt azonban soknak tartotta, ezért ugyanerre megkérte az éppen Egerben tartózkodó Benkő Ferenc építész is, aki nem csak kevesebb költséget prognosztizált, de egy javítandó fontos hibára is felhívta a figyelmet.

⁵⁹⁸ TOLDY Ferenc 1853. 516.; KUBINYI Ferencz–VAHOT Imre 1854. 45.

⁵⁹⁹ BOROVSKY Samu 1909. 96.

⁶⁰⁰ Az Egri Érseki Líceum Múzeumának szervezeti szabályzata. Eger, 1930.

nagyszáma tette szükségessé. Ilyenkor a gyűjteményeket nem ingyenesen, hanem csak belépőjegy ellenében lehetett megtekinteni. Az említettek céljából készült „Szabályzat” szerint „Az érseki Líceumban a látogatók megtekinthetik...A második emeleten a múzeumnak összes gyűjteményeit...Végül a toronyban a csillagvizsgáló legfelső emeletét (a csillagvizsgáló múzeumát csak tanulmányozás céljából szakférfiaknak szabad megnyitni). Hétfőn, a takarítás napján látogatókat a Líceumba vezetni nem szabad.”⁶⁰¹ Nem helytálló tehát a legújabb szakirodalomban, Az egri Domus Universitatis és Líceum kötetben olvasható megállapítás, amely szerint „a torony látogathatóságáról nem tudósítanak a források.”⁶⁰²

Vochler Alajos líceumi gondnok 1873-ban egyebek mellett arról tájékoztatta dr. Samassa József érseket, hogy az épület kapusa azért is kap pénzt „a miért ... a tornyot és az eszközöket tisztán tartja.”⁶⁰³

A Líceum prodirektora azt írta 1877-ben Samassa József érseknek, hogy „A csillagdának nem éppen csekély számmal, egykor igen híres látcső- s egyéb műszerei vannak, melyeket én, bár a jelenkor általi az optikában tett haladás folytán túl vannak is szárnyalva tanczélokra még is használhatóknak tartok, – hiszen legnagyobb részt nagyobb tökélyük azoknál, melyeket egykor Newton, Tycho de Brahe stb. használtak, s melyek segítségével ők annyi halhatatlan eredményt vívtak ki. De e’ műszerek elhagyatott, porlepte, rozsdás állapotban állnak ott. Nem volna e célszerű azok megtisztítását, s a’ mennyiben talán hiba esett bennök, kijavításukat is elrendelni? Részemről már csak mint történeti, a’ tudományos haladást jelző emlékeket is megbecsülendőnek tartom. Egy újabbkori Old Mortality megállapodnék itt is, ha e’ műveket elhagyatott helyzetökben látná.” Ugyanebben a levelében olvasható az is, hogy szerinte a csillagvizsgáló helyiségeit „eléktelenítik az ócska és ronda bútorok, felszerelési eszközök, s más hasonló ingóságok.” Ezeket lomtárba kellene elhelyezni, a szükségeseket és használhatóakat pedig kijavítani.⁶⁰⁴

Sok éven át a csillagász régi lakásán tárolták a Főegyházmegyei

⁶⁰¹ Szabályzat az egri érseki líceum gyűjteményeinek és termeinek ingyenes és belépti díj melletti látogatásáról. Közzéteszi KISS Péter 1986. 183–184.

⁶⁰² PETERCSÁK Tivadar 2013. 158.

⁶⁰³ EFL. AN. Lycaeii aedificium 1871–1889. rsz. 2502. irsz. nélkül. Vochler Alajos 1873. december 30-án kelt levele. A levél fotómásolatát közzéteszi KISS Péter 2015. 221–228.

⁶⁰⁴ Danielik János levelének teljes szövegét közzéteszi KISS Péter 2015. 208–209.

Könyvtár állományának duplumait.⁶⁰⁵ Ugyancsak 1877-ben a líceumi gondnok azt írta az érsekhez intézett levelében, hogy „*a csillagda drága szereit végképp elvannak hagyatva, s rendezésre várnak, hacsak továbbra is a rozsdának s a látogatók megszólásának nem akarjuk a szereket s intézetet kitenni.*” Levelét azzal folytatja, hogy Egerben nincsen erre alkalmas szakember, de a budapesti műegyetemnek van egy ügyes gépésze, aki „*évenként*” eljön Egerbe a természettani eszközöket kijavítani. Őt meg lehetne bízni ezzel a feladattal, vagy más után kell tudakozni. Levelét azzal fejezi be, hogy „*a pinczék egy részét és a csillagdát már rabokkal kitisztítottam...*”⁶⁰⁶ Ezek után az érsek a líceumi gondnokot arra utasította, hogy „*a csillagvizsgáló torony műszereinek kitisztítása és rendbehozatala végett értekezzék valamely szakértővel s a szükséges intézkedések és költségek iránt annak idején tegyen nekem jelentést...a csillagda termeit igen eléktelenítik az ócska és ronda bútorok, felszerelési eszközök s más hasonló ingóságok. Ezek szükséges és használható része tehát kijavítandó, a többi valamint az egész épületben szerte található használhatatlan...bútor darabok s egyéb lim-lom pedig talán elérverezhető.*”⁶⁰⁷ 1878-ban a líceumi gondnok azt jelentette az érseknek, hogy a csillagászati műszerek „*kitisztítása és rendbehozatala végett pedig levelezésbe léptem Dr. Schenzl Guido országos igazgatóval, ki szívesen felajánlta tanácsát és e célra egy pesti műgépészt Parragh Zsigmondot ajánl. A felmerülő költségekről azonban csak akkor tehetek jelentést ha nevezett műgépésszel már értekeztem.*”⁶⁰⁸ 1879-ben a gondnok arról tájékoztatta az érseket, hogy a csillagvizsgáló torony „*felső falainak vízellenes mésszel való javítása*” a folyó évben már halaszthatatlan lett, mert az időjárás viszontagságainak az van a leginkább kitéve. Szerinte „*a torony teljes bevégezése után következne a csillagászati műszerek kitisztítása és rendbehozatala,*” amelynek elvégzésére az említett igazgató segítségével már talált alkalmas személyt Budapesten, a neve azonban nincs megemlítve.⁶⁰⁹

Konkoly-Thege Miklósnak 1879-ben írása jelent meg a Sirius című folyóiratban, amelyben az egri csillagvizsgálóról is írt. Azt a számot,

⁶⁰⁵ Erre vonatkozólag lásd Az Egri Főegyházmegyei Könyvtár című részt.

⁶⁰⁶ Sivampel József levelének teljes szövegét közlésezi KISS Péter 2015. 210–212.

⁶⁰⁷ EFL. AN. Lycaeï miscellanea 1871–1898. rsz. 2514. irsz. 165/1878.

⁶⁰⁸ EFL. AN. Lycaeï aedificium 1871–1889. rsz. 2502. irsz. 367/1878.

⁶⁰⁹ EFL. AN. Lycaeï aedificium 1871–1889. rsz. 2502. irsz. 1007/1879. Talán a már általa említett Parragh Zsigmondról van szó.

amelyben megjelent, elküldte dr. Samassa József érseknek.⁶¹⁰ Válaszában a főpásztor megköszönte, hogy „*az egri csillagvizsgálót jóakaróan, és szakavatottsággal ismertette a tudományos világ előtt csekélységemre vonatkozólag reményét, óhaját... helyzetemre hivatkozással várakozását fejezi ki, hogy eme hiányos berendezésű intézetet mielőbb a jelen tudományos követelmények színvonalára fogom emelni.*” Levelének folytatásában megemlíti, hogy „*a Nagyságod által jelzett kedvező anyagi helyzetben nem vagyok, s e tekintetben jóval mögöttem állok a kalocsai érseknek.*” Ez „*legalább egyidőre lehetetlenné teszi*” a csillagvizsgáló fejlesztését, de mint írja, „*nem fog rajtam múlni, hogy a hazai tudományosság egyik tényezőjének felvirágoztatására részemről a kívánt áldozatot meghozva, reményének megvalósulását láthassa.*”⁶¹¹

1888-ban a líceumi gondnok azt írta az egyházmegyei hivatalnak, hogy „*az egri érseki lyceum csillagásztornyának falazott erkélye (terrasse) telyesen (sic) elkorhadt s az idei téli nagy hó terhe alatt a tetőre rogyott s így kénytelen voltam azt lehányatni.*”⁶¹² A renoválás megtörtént, a gondnoknak az érsekhez intézett levelében az olvasható, hogy a „*csillagvizsgáló torony padozatához*” szükséges faanyag megérkezett az érseki uradalom felsőtárkányi erdejéből.⁶¹³ A felújítás kiterjedt a padlózatot tartó gerendázatra is.⁶¹⁴ A csillagvizsgáló műszerei ebben az időben már biztosítva voltak tűzkár ellen.⁶¹⁵

Kozma Károly a Líceum prodirektora 1892-ben azt írta jelentésében a csillagvizsgálóra vonatkozóan, hogy „*Az új aequatorial ocularjára vonatkozólag Sivampel József volt gondnok azt állítja, hogy Albert Ferenc által Bécsbe küldött oculár soha nem került vissza, hanem Konkoly Tege Miklós Egerben járván adott egy oculárt az aequatorialba, ezzel azonban a készülék nem használható, mert azt még irányítani... kellene, a régi oculár holléte pedig kitudható nem volt.*”⁶¹⁶

1896-ban a honfoglalás ezeréves évfordulója alkalmából az akkor már muzeális értékű műszereket megjavították, és többet az ezredéves

⁶¹⁰ EFL. AN. Lycaei Specula Astronomica. rsz. 2512. irsz. 28/1880. A folyóirat a vonatkozó iratban ma már nem lelhető fel.

⁶¹¹ EFL. AN. Lycaei Specula Astronomica. rsz. 2512. irsz. 28/1880.

⁶¹² EFL. AN. Lycaei aedificium 1871–1889. rsz. 2502. irsz. 2921/1888.

⁶¹³ EFL. AN. Lycaei aedificium 1871–1889. rsz. 2502. irsz. 4326/1888.

⁶¹⁴ EFL. AN. Lycaei aedificium 1871–1889. rsz. 2502. irsz. 3115/1888.

⁶¹⁵ EFL. AN. Lycaei aedificium 1890–1902. rsz. 2503. irsz. 226/1895.

⁶¹⁶ EFL. AN. Lycaei miscellanea 1871–1898. rsz. 2514. irsz. 6198/1892. A jelentés fotómásolatát lásd KISS Péter 2015. 217–218.

kiállításon bemutatottak, mint pl. a Sisson műhelyében készült Dollond távcsövet.⁶¹⁷

A csillagvizsgálónak szerepe volt a honfoglalás ezeréves évfordulójának helyi megünneplésében is. A korabeli sajtó szerint: *„Liczeumunknak ... falai... sohasem láttak hajnali 3—4 órakor ennyi embert maguk előtt. A Liczeum-tér, a nagy templom terrasza telve embertömeggel, ... Szinte türelmetlenül várta mindenki, hogy mikor szólal meg fent a magasban, az előre hirdetett ébresztő. Végre kicsi alakok látszanak a Liczeum tornyának párkányzatán belül, ... Amint elhangzottak a hatalmas dördülések, ... fönt, a hangyányi alakok egy csoportba tömörültek, s egyik közülök lassan fölemeli apró karjait, mire a messzeségből harsonák hangja hallatszik a város legtávolabbi részeibe is, sajátzerű kellemes harmóniában jelentve, hogy Eger városa megkezdí ezer éves múltunk ünneplését.”*⁶¹⁸

1898-ra a „csillagvizsgáló torony tíz darab bádoggal borított erkélyes ablakait a rozsdá annyira ellepte, hogy megtisztításuk, és újra fesztésők szükségessé vált.” A munkát Markasoly Vilmos bádogosmester végezte el.⁶¹⁹

1903-ban betörték a csillagvizsgálóba. Sankovics Ignác líceumi gondnok augusztus 29-én írt levelében egyebek mellett az olvasható, hogy amikor a kapus felment a csillagvizsgálóba, *„a messzelátók némelyikét... darabokra szétszedve, egyikét teljesen összetörve, darabjaikat a földön szétszórva találta.”* Ezt követően azonnal hozzám jött, és elmondta: *„megdöbbenve konstatáltam hat darab messzelátónak a lencséktől való megfosztását, s köztük egynek valami vasszerszámmal való széttörését.”*⁶²⁰ A nyomozás nem járt eredménnyel. Ugyanebben az esztendőben a nagyobb biztonság érdekében a padlásról a toronyba nyíló két faajtót vasajtókra cserélték le.

Az Egri Egyházmegyei Irodalmi Egyesület elnökének 1907-ben iktatott levele szerint kiadványaik már évtizedek óta a csillagvizsgáló torony egyik nehezen megközelíthető fülkéjében vannak elraktározva. Miután

⁶¹⁷ A kiállított műszerek listáját közléteszi KISS Péter: Az Egri Főegyházmegyei Könyvtártól a Líceumig. Eger, 2011. a képek között.

⁶¹⁸ Ugyancsak a korabeli sajtó szerint *„Hazánk ezredéves ünnepén városunk is ünnepi díszet öltött. A címéres magyar zászlókat a megyeház[ára] és Liczeumra... kitűzték... 9-én már az egész város lobogó díszben volt, a lakosság korán reggel az utcákon tolongott, mindannyian ünnepiruhában.”* Lásd Egri Híradó, 1896. május 12. 13.

⁶¹⁹ EFL. AN. Lycaeí aedificium 1890–1902. rsz. 2503. irsz. 2979/1898.

⁶²⁰ Sankovics Ignác gondnok levelét lásd a képek között.

1907-ben az egyesület alsóbb szintre költöztetett, helyisége a tanítóképző intézet kézimunka termeként funkcionált tovább.⁶²¹ Az egyesület október 23-án már új helyiségében tartotta meg rendes közgyűlését.⁶²²

1912-ben „A lyceumi csillagvizsgáló torony terrasszán (sic) elkorhadt fapadolat s az ez alatt lévő boltozat bádofödésének megújítására nézve az egyházmegyei építész ...szakvéleményét elfogadva, ...a vasbetonra átalakítandó padozat és boltozat födém szerkezet”⁶²³ kivitelezésre került. A szakvéleményt Wind István adta, és ő volt a kivitelező is.⁶²⁴

1917-ben háborús célra elvitték egyebek mellett a csillagvizsgáló rézborítását is.⁶²⁵

1920-ban a Magyar Országos Véderő Egyesület elnökhelyettese azt írta Szmrecsányi Lajos érseknek, hogy „Tass Antal a feloszlatott ogyallai állami csillagvizsgáló intézet aligazgatója a megmentett drága csillagászati műszerek elhelyezése, illetve a magyar csillagászati tudomány újból való felélesztésére miután a magyar állam siralmas pénzügyi viszonyai nem engedik meg egy új csillagvizsgáló intézet felállítását a Magyar Országos Véderő Egyesület a hozzáfolyamodó Tass Antal nevében kéri Nagyméltóságodat méltóztassék megengedni, hogy az intézet a már 100 év óta szünetelő egri érseki csillagvizsgáló épületében a megfelelő átalakítások keresztülvitele után elhelyezhető lenne-e.” Szmrecsányi Lajos érsek elutasította a kérést.⁶²⁶

1924-ben eladták az Egri Érseki Líceum Múzeuma raktárban őrzött festmények többségét. „A toronyból való leszállítás költségére le kell venni 2000-koronát, melyet a múzeumőr négy napszámosnak kifizetett.”⁶²⁷ Ugyancsak 1924-ben egy vihar során Egerben a szél számos épületben kárt okozott. Ambrus István lyceumi felügyelő azt jelentette a Főegyházmegyei Hivatalnak, hogy „A napok óta tartó orkán a Lyceum tetőzetében jelentékeny kárt okozott. A palakövet és fedőbádogot sok,

⁶²¹ EFL. AN. Lycaei miscellanea 1899–1918. rsz. 2515. irsz. 7563/1907.

⁶²² EFL. AN. Lycaei miscellanea 1899–1918. rsz. 2515. irsz. 5963/1907.

⁶²³ EFL. AN. Lycaei aedificium 1903–1914. rsz. 2504. irsz. 4279/1912.

⁶²⁴ EFL. AN. Lycaei aedificium 1903–1914. rsz. 2504. irsz. 4279/1912.

⁶²⁵ Kiss Péter: Ybl Miklós munkásságának eddig ismeretlen helyszíne – Eger. Előadás a Magyar Tudományos Akadémia székházában, valamint a Budapest Főváros Levéltárában 2014. április 8–9-én rendezett „Életmódja: építész” című tudományos konferencián. Megjelent: KISS Péter 2014.

⁶²⁶ EFL. AN. Lycaei aedificium 1914–1923. rsz. 2505. irsz. 3707/1920.

⁶²⁷ EFL. AN. Lycaei musaeum 1924–1941. irsz. 3230/1924.

illetve több helyen felszaggatta, ledobta és összetörte. A toronyban levő sötét kamra mozgó kupoláját felszakította és a szomszéd Schmied házra dobta, összetörve annak cseréptetőzetét körülbelül 1 m² területen. Bodnár cserepes a kárt (anyaggal együtt) 150.000–200.000–koronára becsüli. Kérek a dolog természetére való tekintettel sürgős intézkedést a javításra vonatkozólag. Húsz ablak is betört.”⁶²⁸ Rösler Árpád bádigos március 1-jén kelt számlája szerint „a vihar által ledobott forgórész kupola javítása és visszahelyezése” megtörtént.⁶²⁹

1924. november 27-én arról tudósított az Egri Népújság, hogy „Az Egri Keresztény Sajtószövetkezet igazgatósága... a november 26-án délután megtartott ülésén elhatározta, hogy az újság szerkesztősége részére rádió–telefon készüléket szereltet fel a Líceumban. ... A Líceum csillagvizsgáló tornyára antenna került.”⁶³⁰

1930-ban Budapesten tartották meg a világ csillagászainak soron következő kongresszusát. A résztvevők ellátogattak az egri csillagvizsgálóba is. „A magyar Asztrofizikai Intézet a kongresszussal kapcsolatban ... helyreállította a líceumi csillagvizsgáló berendezését.”⁶³¹

A II. világháború során a csillagvizsgáló torony is károkat szenvedett. Helyrehozatalára az első intézkedések már 1945-ben megtörténtek. Ez év augusztusában kelt Libertiny Ferenc vállalkozó költségvetése, amely szerint „A Líceum épületének 50 m. magasságban lévő csillagvizsgáló tornya, harcol során kilőtt sarokfal és párkányzatának újbóli helyreállítása. Úgyszintén a torony felső-belső részének, mennyezet és oldalfalainak bevakolása, kétszer bemeszelve fehérre. Minden anyag, állványozás és munka hozzáadásával...46.000.–P Azaz: Negyvenhatezer Pengő 00 fillér. Időközben történő esetleges anyag, vagy munkabér emelkedés utána fizetendő. Eger, 1945. augusztus 29.-én Teljes tisztelettel Libertiny Ferenc építési vállalkozó.”⁶³² A helyreállítás még ebben az évben megtörtént.⁶³³ 1947-ben készült el a terasz helyreállítására, valamint az ajtók, ablakok, szekrények javításaira vonatkozó költségvetés.⁶³⁴

A csillagvizsgáló toronyban található a délvonal (linea meridionalis), amelynek elkészítése Hell Miksa előírása szerint történt, és három

⁶²⁸ EFL. AN. Lycaeii aedificium 1924–1944. irsz. 739/1924.

⁶²⁹ EFL. AN. Lycaeii aedificium 1924–1944. irsz. 1572/1924.

⁶³⁰ Az Egri Népújság radio–telefonja. In: Egri Népújság, 1924. november 27. 3.

⁶³¹ Tizenhat nemzet csillagásza jönnek Egerbe vasárnap. In: Eger című lap, 1930. augusztus 8. 2.

⁶³² EFL. AN. Lycaeii aedificium 1945–1975. irsz. 2570/1945.

⁶³³ Uo.

⁶³⁴ EFL. AN. Lycaeii aedificium 1945–1975. irsz. 3404/1947.

sávból tevődik össze. A középső 12 darabból áll és teljes hosszában carrarai márványból lett kirakva, amelyet a kopástól felhajtható falemezek védenek. Két oldalára fehér márványból és kristályos mészkőből egy-egy további sort tettek. A délvonal a falon függőlegesen tovább folytatódik faragott kőkeretben, amelyet díszítés zár le: éggömb, távcső, körző és szögmérő. Hell terve alapján a torony déli falába kisméretű nyílást véstek, amelyen át a Nap sugarai deleléskor, azaz a valódi dél beálltakor a délvonalra esnek. A derült déli időben a tenyérnyi fényfolt keresztezi a délvonalat, és amikor a középső márványlap közepére ér, akkor van Egerben a "valódi dél" időpontja.⁶³⁵

Hell Miksa 1775 augusztusában azt írta, hogy „*Már nagyon vágyódom látni a készülő Speculát (csillagvizsgálót–Kiss Péter), de a jövő évre okvetlen megejtem az utazást.*”⁶³⁶ Erre 1776-ban sor is került. Útjáról a bécsi csillagászati évkönyvben egyebek mellett az olvasható, hogy: „...1776. május 17-én értünk... Egerbe, ...május 19-én megkezdtem megfigyeléseimet... E munka közben megjelent körünkben a püspök...”⁶³⁷

Kassai Vidor az 1860-ban történetek között említi meg emlékezéseiben, hogy „*A líceum portása, Csupka bácsi, hosszú, őszszakállú, tótos kiejtésű ember volt, folyton politizált és tubákolt; mindennap fölszaladt a csillagdába delet harangozni, ilyenkor rendesen benézett hozzánk is és a monarchiákkal vesződött.*”⁶³⁸

Vochler Alajos líceumi gondnok 1873-ban egyebek mellett arról tájékoztatta dr. Samassa József érseket, hogy az épület kapusa azért is kap pénzt „*a miért a csillagdában a delet és az időváltozást jelzi.*”⁶³⁹

Albert Ferenc 1852-ben meteorológiai megfigyelő állomást rendezett be a csillagvizsgálóban. Amikor Egernek rendszeres helyi sajtója lett, akkor közkinccsé tette megfigyeléseinek eredményeit. Később ezek a közlések elmaradtak, mert „*tanfelügyelővé történt kinevezése óta már nem küld be észleleteket.*” Ő volt a Líceum utolsó csillagásza.⁶⁴⁰

⁶³⁵ ZÉTÉNYI Endre 1970. 450.

⁶³⁶ Idézi ZÉTÉNYI Endre 1976. 32.

⁶³⁷ Idézi ZÉTÉNYI Endre: A kétszázéves márványdélvonal. In: Hevesi Szemle, 1976. 2. sz. 32–33.

⁶³⁸ KASSAI Vidor 1940. 88.

⁶³⁹ EFL. AN. Lycaeii aedificium 1871–1889. rsz. 2502. irsz. nélkül. Vochler Alajos 1873. december 30-án kelt levele. A levél fotómásolatát közli KISS Péter 2015. 221–228.

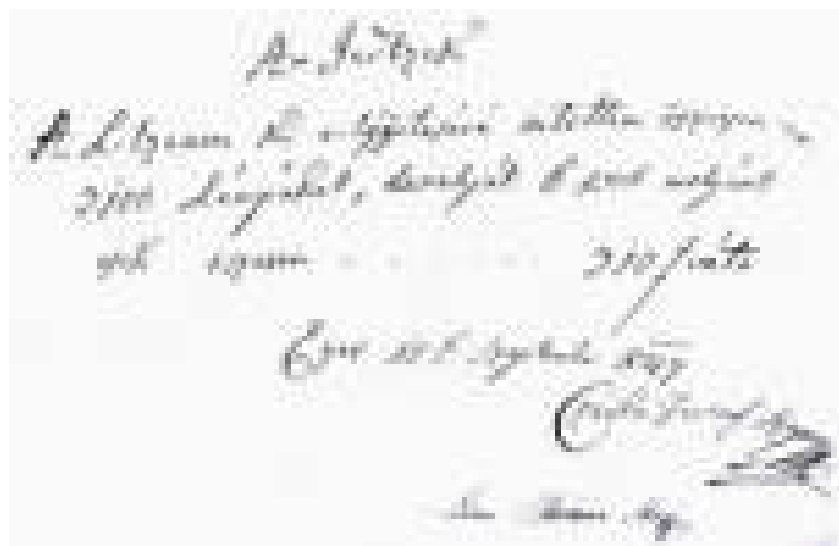
⁶⁴⁰ ZÉTÉNYI Endre 1962. 401.

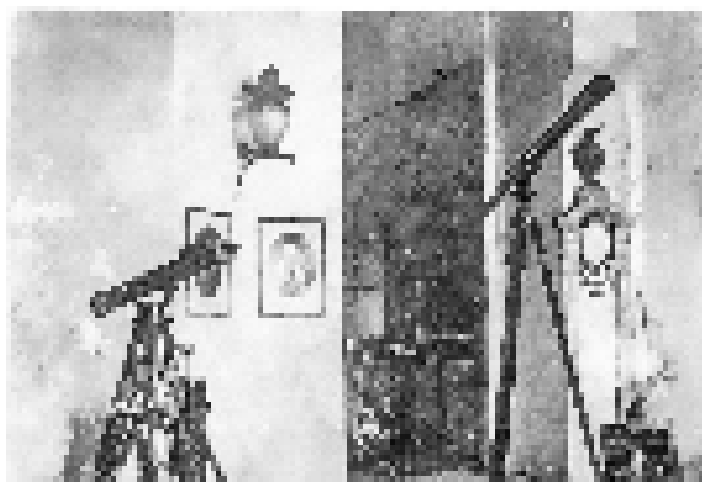
42. kép.
A csillagásztorony az udvar felől egy képeslapon.

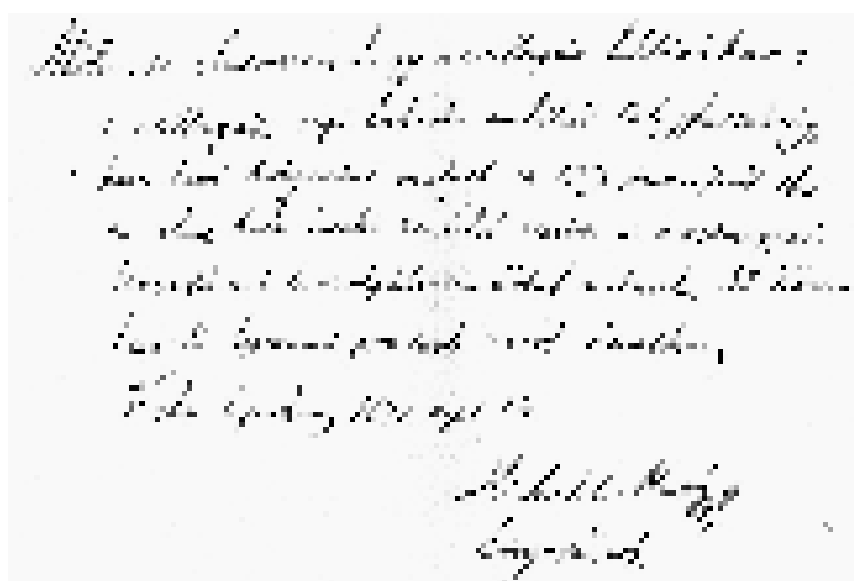
43. kép.
Tittel Pál csillagász.

44. kép.
A Líceum kivilágításhoz öntött „összesen 3100 Lámpák” számlája 1847-ből.

45. kép.
Részlet a csillagvizsgáló berendezéséből a 20. század első feléből.

46. kép.
Michalek Manó átvételi elismervénye a csillagvizsgálóban őrzött
szakkönyvekről 1892-ből

Nem oktatási intézményekhez tartozó gyűjtemények az épületben⁶⁴¹

Az Eszterházy Károly püspök által létrehozott érme-gyűjtemény

A 2012-ben kiadott, valamint az egyik 2013-ban megjelent könyvtártörténet,⁶⁴² továbbá a főpapi könyvtárakról a Dobó István Vármúzeum XLVII. évkönyvében olvasható írás szerint⁶⁴³ az Eszterházy püspök által létrehozott bibliotéka *„egyedinek számít... abban a tekintetben, hogy nem társultak hozzá egyéb gyűjtemények (például numizmatikai gyűjtemény, képtár, stb. csak jóval később, mintegy 60 év múlva).”* Az Egri Főegyházmegyei Könyvtár 18. századi történetével foglalkozó 2001-ben megjelent írás szerint viszont Eszterházy ilyen gyűjteményt is létre hozott.⁶⁴⁴ A Ratio Educationis (1777) az egyetemek számára a könyvtár és más gyűjtemények mellett érme-gyűjtemény létrehozását is előírta,⁶⁴⁵ és Eszterházy gondoskodott erről is. Az érmék egy része Koller József pécsi kanonoktól származott, és 1781-ben az ásványgyűjteménnyel együtt a Líceum ugyanazon helyiségében volt elhelyezve.⁶⁴⁶ Minthogy a tervezett egyetem nem valósult meg, a gyűjtemény nem tartozott oktatási intézményhez. A gyűjteményről olvashatunk a püspök végrendeletében is: *„az úgynevezett egyetemi házat vagy líceumot... hasonlóképpen a pénzérme gyűjteményt... egyszóval halálom után a házban talált mindenféle berendezést az egri püspökségre hagyok.”*⁶⁴⁷

A gyűjtemény az 1860-as évek második felében is a Líceumban volt elhelyezve és ekkor már magában foglalta Kőváry ajándékát is. Ezzel együtt 73 db arany, 893 db ezüst, s mintegy 530 db rézérméből állt.⁶⁴⁸

A Líceum 1868-ban megjelent ismertetése szerint az épületben a *„Tudományos segédintézetek köréből van csillagda, a 45000 kötetből álló érsekmegyei könyvtár, a lyceumi természetrajzi, természettani- és pénz és*

⁶⁴¹ Fáy János képgyűjteményére vonatkozólag lásd a Képkiallítások Fáy János gyűjteményétől a Munkácsy vázlatokig című fejezetet.

⁶⁴² LÖFFLER Erzsébet 2012. 5.; LÖFFLER Erzsébet 2013. 113.

⁶⁴³ LÖFFLER Erzsébet 2011. 193.

⁶⁴⁴ KISS Péter 2001. 247.

⁶⁴⁵ KOSÁRY Domokos 1983. 501.

⁶⁴⁶ ESZTERHÁZY LEVELEZÉSE 1781. szeptember 7. 443.; KISS Péter 2001. 247.

⁶⁴⁷ KONDORNÉ LÁTKÓCZKI Erzsébet 1999. 388.

⁶⁴⁸ KISS Péter 1986. 165.; KISS Péter 2001. 247.

éremgyűjtemény.”⁶⁴⁹

A megyei tanszermúzeum

A vallás- és közoktatásügyi miniszter 1881-ben 37790. szám alatt a következő rendeletet intézte valamennyi vármegyéhez:

„Az 1881. év augusztus havában tartott orsz. tanítói képviselői közgyűlés munkálatait, s az azokra általam hozott határozatokat kinyomatva ez év elején közöltem volt a megyei közönséggel.

Ezen határozatoknak különösen 11. és 12. pontjaira, melyek a megyei tanszermúzeumokra és az iskolai ifjúsági és népkönyvtárakra vonatkoznak, tekintve fontosságukat, ez alkalommal is felhívni kívánom a közönség figyelmét, még pedig a megyei tanszermúzeumokra nézve oly módon, hogy ezeket — nézetem szerint leghelyesebb lenne a törvényhatóság központján állítani föl. A törvényhatóság adná a helyiséget, s ezenfölül a kedvezményeket; maga a tanszermúzeum rendezése és kezelése az azon törvényhatóság területén levő tanítóegyletre vagy egyletekre bíztnék, a kir. tanfelügyelő fővezetése s ellenőrzése mellett, — koronkint jelentés tétetvén a törvényhatóságnak.

A muzeumok főcélja volna az azon vidéken használatban lévő, továbbá az országban használatra engedélyezett taneszközöket lehetőleg összegyűjteni, hogy a vidéki tanítók azokat gyakrabban láthassák s a jót megismerhessék. Tanügyi történelmi szempontból régi taneszközök gyűjtése is csak másodsorban volna szem előtt tartandó, a mennyiben ilyenhez könnyű szerrel juthatni.

Uj taneszközök megbírlásába a megyei tanszermúzeum igazgatósága bocsátkozhatik ugyan, de véleményét az uj taneszközzel együtt fölül bírálás és jóváhagyás végett hozzám föl kell terjesztenie. Ezt az orsz. egyöntetű eljárás elve kívánja meg.

Ami az iskolai ifjúsági és népkönyvtárakat illeti ezekre nézve ez alkalommal csak annyit jegyzek meg, hogy a jó népies és ifjúsági iratok gyarapítása tekintetéből erkölcsi és anyagi pártfogásom mellett „Jó könyvek” cím alatt már is megindult egy vállalat a Révay testvérek kiadásában, melyből egy-egy ívnyi tartalommal 8 füzet jelent meg, s minden füzet pár krajcáron megszerezhető.

Egyébiránt e tekintetben további intézkedéseket is tettem s fogok tenni,

⁶⁴⁹ ALBERT Ferenc 1868. 109.

melyről a közönséget koronkint értesíteni fogom.

Ezeknek előrebocsátásával a közönséget e fönntebb említett mindkét nagyfontosságú hazafias intézmény meleg pártolására hívom föl, oly megjegyzéssel, hogy a kir. tanfelügyelőnek mindkét tekintetben becses pártfogását nyújtani s az eredményről engem mindkét irányban koronkint esetleges javaslatai kíséretében értesíteni sziveskedjék.

Kelt Budapesten, 1882. évi november hó 20-án.

Trefort, s. k."

A végrehajtás során azonban az elhelyezés gondot jelentett. Az alispán kérésére az érsek 1883 augusztusában három esztendei használatra rendelkezésre bocsátotta „a lyceum azon második emeleti termét, melyet a legutóbbi időben a jogász segélyező egylet használt.”

Az Egri Érseki Líceum Múzeuma

A témára vonatkozó munkák tanulmányozása közben azt tapasztaltam, hogy többségükből hiányoznak a múzeum működése során keletkezett iratanyag adatai. Ez vonatkozik Az egri Domus Universitatis és Líceum című tanulmánykötetben megjelent múzeumtörténeti írásra is. A kivételek közé csak az 1986-ban, valamint a 2015-ben megjelent múzeumtörténeti írások tartoznak.⁶⁵⁰ Az 1986-ban megjelentből azonban hiányzik a levéltári adatok forrására vonatkozó lábjegyzetek többsége. Ezen nem változtat a tanulmányban erre vonatkozóan olvasható magyarázat sem, amely szerint „a felhasznált adatok nagyobb hányada az egri Főegyházmegyei Levéltár Líceumi gondnokság iratai közül való, ezért forrást csak ettől eltérő esetekben jelöltünk.”⁶⁵¹

A javaslattól a múzeum létrejöttéig

„maradandóan biztosítani kívánom azt, hogy egyházmegyénknek ez a kincses tárháza... tanulságos és gyönyörködtető tartalmának szakszerű elrendezésével... a nemesebb irányú művelődés eleven forrása lehessen.”

(dr. Samassa József érsek, 1921)

⁶⁵⁰ KISS Péter 1986. és KISS Péter 2015.

⁶⁵¹ KISS Péter 1986. 165.

1865 februárjában egy ismeretlen azt indítványozta, hogy hozzanak létre Egerben egy képtárat, valamint érme- és régiséggyűjteményt. Utalt Pyrker János László érsek képtárára, amely egykor annyi idegent vonzott a városba, de nem hagyta figyelmen kívül a létesítendő múzeum anyagi hasznát sem.⁶⁵² A gyűjtemények anyagát a város polgáraitól és a helybeli papság ajándékaiból kívánta összegyűjteni. A belépődíjakból majdan befolyó összegeket részben újabb tárgyak vásárlására, részben egyéb kiadásokra fordította volna. A múzeum létrejöttékor az ismeretlen megnevezte volna magát, és a tulajdonában levő 6 darab – többségében régi – festményt átengedte volna annak.⁶⁵³

A javaslatot támogató Mártonffy Károly szerint ebben az időben a szerencsés véletlen folytán jó alkalom kínálkozott a múzeum létrehozásához. Kedvező áron volt megszerezhető ekkor az Egerben lakó Plank Ferenc régiséggyűjteménye, és egy csigagyűjtemény is. Egy hevesi gyűjtő érméiből a Líceum ilyen jellegű gyűjteményének csere útján történő kiegészítésére nyílt volna lehetőség. A képtár anyagát az ismeretlen indítványozóhoz hasonlóan a város polgárainak ajándékaiból remélte.⁶⁵⁴ A múzeumot a Líceumban kívánta elhelyezni. Érdekes és tanulságos dologként említi azt, hogy be kellene mutatni a környék üveg – és edénygyárainak történetét is. A kiállítás nyomon követte volna az egyes gyárak kialakulását, fejlődését.⁶⁵⁵ Végül utolsó írásában megjegyzi: *„legyen csak múzeumunk! s nyújtsunk alkalmat, hogy azt bizonyos napokon a kapásgyerkőcz is díj nélkül szemlélhesse, s lásson ott különféle s általa ismert bogarakat, kövületeket sat., s adassék értésére, hogy minden ily tárgyat, ha a múzeum őrének beadatik, az őr nemcsak szívesen elfogad, hanem egy-két garassal is megjutalmaz...lehet, hogy éppen a kapásgyerkőcz fogja múzeumunkat a legérdekesebb kövületekkel, rovarokkal gazdagítani.”*⁶⁵⁶ Bár az elképzelésből semmi sem valósult meg, nem merült gyorsan feledésbe. Az Eger című lap decemberben egy 60 darabból álló képgyűjteményt ajánlott megvételre a létesítendő múzeum részére, amely ekkor a városban volt kiállítva, és darabonként

⁶⁵² Egy indítvány II. In: Eger című lap, 1865. február 2. 33.

⁶⁵³ Egy indítvány III. In: Eger című lap, 1865. február 9. 41.

⁶⁵⁴ Néhány szó az Egerben felállítandó kép- és régiségtár ügyében. In: Eger című lap, 1865. március. 15. 87.

⁶⁵⁵ Ismét néhány szó museumunk ügyében. In: Eger című lap, 1865. március 23. 100.

⁶⁵⁶ Mártonffy Károly: Ismét néhány szó múzeumunk ügyében. In: Eger című lap, 1865. március 30. 112.

is eladó volt.⁶⁵⁷

Bartakovics Béla⁶⁵⁸ egri érsek egyebek mellett ezeket írta 1871. október 16-án Nagy Albin egri ügyvédnek: *„Az egri érseki lyceum iránt tanúsított azon háláérzetét, hogy néhai nagybátyja sasvári Nagy István régiség-gyűjteményét a lyceumban berendezendő hasonnemű gyűjtemény részére följajánlá, szíves köszönettel fogadom, és mai napról megbízom Vochler Alajos lyceumi tanár urat, hogy a régiségeket a Tekintetes Uraságod által bemutatott leltár mellett átvegye és addig is, míg a célra alkalmas terem berendeztetnék, biztosan elhelyezze, mint a sasvári Nagy család gyűjteményét kezelje.”* Ugyanekkor Vochler Alajos líceumi gondnokot arra utasította, hogy *„e régiségeket a szintén idezárt leltár mellett átvegye, és addig is míg e célra alkalmas terem berendeztetnék, biztosan elhelyezze.”*⁶⁵⁹ A gyűjtemény 146 darab – többnyire hazánkban talált – tárgyat magába foglaló kollekció volt, amelyet elsősorban buzógányok, fokosok, kardok, lándzsák, puskák, zablák, sarkantyúk alkottak. A tárgyak egy része a *„barbár korból”* és a *„rómaiak korából”* származott.⁶⁶⁰

„Egerben 1871-dik év végével” írta Aszalay József: *„Magasabb tudományokbani kiképeztetésem az egri Lyceumnak köszönhetvén, hálám nyilvánításául neki hagyományozám 50 év lefolyta alatt némi szakértelemmel és szorgalommal összeállított 100 és néhány darabból álló, e jegyzékben foglalt olajfestmény gyűjteményemet... Mély tisztelettel esedezvén érsek atyánk ő nagy méltóságánál, hogy e képtár felállítására a Lyceum második emeletén azon nagy termet kimutatni s átídomítani kegyeskedjék, mely gr. Eszterházy Károly püspök idejében színműelőadásokra szolgált; Ő Excellenciája... meghallgatván könyörgésemet, a kérdéses terem kijavítását és átídomítását nem csekély áldozattal tetteg elrendelni méltóztatott.”*⁶⁶¹ Legkésőbb tehát 1872-ben elkezdődtek a múzeum létrehozásához szükséges munkák, mégpedig Aszalay javaslatának megfelelően,⁶⁶² aki Nagy Albintól eltérően konkrét indítványt terjesztett Bartakovics Béla érsek elé. A főpásztor a feladatok

⁶⁵⁷ Vegyes hírek. In: Eger című lap, 1865. október 19. 352.

⁶⁵⁸ Bartakovics Béla érsek portréjának fotómásolatát lásd a képek között.

⁶⁵⁹ Lycae miscellanea 1871–1898. rsz. 2514. irsz. 1579/1871. A leltár az EFL. AN.

Líceumi gondnokság iratai. rsz. 2516/a. Múzeumi iratok 162. sz. 1921. január 8. alatt található. A gyarapodásról lásd még Archaeológiai Értesítő 1871. V. k. 220.

⁶⁶⁰ Egyveleg. In: Eger című lap, 1872. október 31. 349.

⁶⁶¹ SZENDRŐI ASZALAY József 1872. 3–4.

⁶⁶² EFL. AN. Líceumi gondnokság iratai. rsz. 2516/a. Múzeumi iratok 3. sz. 1872.

elvégzésével Vochler Alajos líceumi gondnokot bízta meg, akinek szervezőmunkája nyomán 1872 májusában Papik Ferenc lakatosmester 150 darab tartó vasat tett be a helyiség falaiba a képek számára.⁶⁶³

Plank Ferenc egri polgár 1872. február 5-én kelt levelében 6%-os kamatra pénzt kért Bartakovics Béla érsektől. Tíz hónapon át súlyos beteg volt, kölcsönt kényszerült felvenni, annak visszafizetési ideje most érkezett el. Mivel azonban az ő kintlévőségét még nem fizették vissza, nem tud eleget tenni kötelezettségének, ezért lenne szüksége a pénzre. Mint levelében írja, *„aggasztó reám továbbá még az is”* hogy számos éveken által nagy gonddal, nagy áldozattal összegyűjtögetett régiségi gyűjteményemet több kísérletek után idáig sem árúsítottam el.”⁶⁶⁴ 1872 szeptemberében írt levelében egyebek mellett az olvasható, hogy *„Midőn mintegy félévszázadon át tetemes fáradtsággal és költséggel szerzett, 1652 darabból álló mű- és régiséggyűjteményem jegyzékét ./.* alatt ide zárva Excellentiádnak alázattal bemutatni szerencsém van, bátor vagyok ez alkalommal Excellentiádat alázattal kérni, miszerint e gyűjteményt egy, az egri érseki Lyceumban, e monumentális épülethez méltó múzeum felállításának alapjául, ...vétél útján tulajdonává tenni kegyesen méltóztassék.” Ez a kérvény 1872 szeptemberének második felében kelt. Utolsó oldalára az érsek ráírta, hogy 4000 Ft-ért megvásárolta gyűjteményt, s *„átadtam Vochler tanár úrnak hogy azt a felállítandó múzeumba helyezze el.”*⁶⁶⁵ A gyűjtemény nagyobb hányadát 1100 darab érme, 250 darab kelta és római bronztárgy, valamint 85 darab középkori vastárgy alkotta.⁶⁶⁶ A gyűjteményről 1868-ban Ipolyi Arnold azt írta, hogy *„nevezetesen mindjárt Eger határából ismerünk a Síkhegyen feltalált érdekes bronztekercseket, kalapács, gyűrű és láncszerű eszközöket és ékszereket. Gyöngyösnél a Mátra tövében talált rézcsészéket, sarlókat, vésőket; a Mátra tarnai völgyében Verpelétnél előkerült ritka nagyságú bronztekercseket. A felsoroltak nagyrésze Plank Ferenc úr egri gyűjteményéből jutott újabban Ráth György úr pesti gyűjteményébe.”*⁶⁶⁷

Ugyancsak vásárlás útján jutott hozzá Bartakovics Béla érsek a velencei múzeumban őrzött Pyrker János Lászlót ábrázoló

⁶⁶³ EFL. AN. Líceumi gondnokság iratai. rsz. 2516/a. Múzeumi iratok 4. sz. 1872. május 19.; Archaeológiai Értesítő 1871. V. köt. 321.

⁶⁶⁴ Plank Ferenc 1872. február 5-én kelt levele Bartakovics Béla érsekhez. EFL. AN. Líceumi gondnokság iratai. rsz. 2516/a. Múzeumi iratok 5. sz.

⁶⁶⁵ EFL. AN. Lycae miscellanea rsz. 2514. irsz. 1892/1872. 316.

⁶⁶⁶ EFL. AN. Lycae miscellanea rsz. 2514. irsz. 1892/1872.

⁶⁶⁷ ALBERT Ferenc 1868. 446.

mellszoborhoz,⁶⁶⁸ amely velencei patriarcha korában ábrázolta a későbbi egri érseket.⁶⁶⁹

1872 decemberében Vochler Alajos megkezdte a Plank-gyűjtemény érméinek rendezését. Ebben az évben már itt voltak a Tariczky Endre tiszafüredi plébános által ajándékozott leletek is.⁶⁷⁰

1873 februárjában Foltin János szihalmi segédlelkész 147 darab tárgyat ajánlott fel gyűjteményéből.⁶⁷¹ Ezek többsége csontból, kőből, bronzból készült eszköz volt.⁶⁷² Áprilisban az érsek megvásárolta saját öccse 50 darabból álló képgyűjteményét, és a megvalósulóban lévő múzeumnak ajándékozta.⁶⁷³

1873. március 14-én került sor a kagylógyűjtemény kifizetésére, amelyet Bartakovics Béla érsek vásárolt Fögel Ágoston egri kereskedőtől.⁶⁷⁴

1873. július 3-án kelt az a líceumi gondnok által összeállított kimutatás, amely szerint az időközben elhunyt érsek a berendezéshez még üvegszekrényeket, képkereteket és függönyöket rendelt.⁶⁷⁵ Ezzel a múzeum lényegében elkészült. Végrendeletében Bartakovics a képeit⁶⁷⁶ és érméit⁶⁷⁷ a múzeumra hagyta. A képtár felszerelésére összesen 1617 Ft-ot, a régiségtár felszerelésére pedig több mint 523 Ft-ot költött.⁶⁷⁸ Lévay Sándor nagyrépost 1873 októberében kelt végrendeletének értelmében több metszetet és mellszobrot hagyott a múzeumra. Köztük édesapjának *„Casagrande Mark olasz szobrász által készített mellszobrát,...”*⁶⁷⁹

⁶⁶⁸ Egyveleg. In: Eger című lap, 1872. november 21. 373.; HAYNALD Lajos 1873. 27.

⁶⁶⁹ Archaeológiai Értesítő. 1872. VII. köt. 70.

⁶⁷⁰ Egyveleg. In: Eger című lap, 1872. október 31. 349.

⁶⁷¹ Egri Egyházmegyei Közlöny, 1873. február 26.

⁶⁷² A tárgyak jegyzéke a EFL. AN. Líceumi gondnokság iratai. rsz. 2516/a. Múzeumi iratok 163. sz. alatt található.

⁶⁷³ A képek jegyzéke 1872. április 5-én készült és az EFL. AN. Líceumi gondnokság iratai. rsz. 2516/a. Múzeumi iratok 8. sz. alatt található. További idevonatkozó iratok az Egri Főegyházmegyei Könyvtár kézirtattárában találhatók az MS 2004/5/1-5. számok alatt.

⁶⁷⁴ EFL. AN. Líceumi gondnokság iratai. rsz. 2516/a. Múzeumi iratok 7. sz. 1873. február 6.

⁶⁷⁵ EFL. AN. Líceumi gondnokság iratai. rsz. 2516/a. Múzeumi iratok 9. sz. 1873. július. 3.

⁶⁷⁶ Eger című lap, 1873. június 12. 190.

⁶⁷⁷ Egri Egyházmegyei Közlöny, 1873. július 1. Az érmek jegyzékét lásd EFL. AN. Líceumi gondnokság iratai. rsz. 2516/a. Múzeumi iratok 85. sz. és 86. sz. 1899. november 16. alatt.

⁶⁷⁸ HAYNALD Lajos 1873. 27. és 28.

⁶⁷⁹ EFL. AN. Lycaei musaeum 1924–1941. irsz. 2537/1928.; EFL. AN. Líceumi gondnokság iratai. Múzeumi iratok 274. sz. 1928. május 16.

A megnyitástól a festmények szakszerű meghatározásáig

„a vidék múzeumai közt az egri érseki lyceum efféle gyűjteményei a tekintélyesebbek közé számítandók...”

(Pulszky Ferenc, 1876)

Az előbb említett végrendeletben az olvasható, hogy a tárgyakat „*az egri Lyceumban keletkezésben levő múzeumnak hagyom.*” Vochler Alajos két hónappal később azt írta dr. Samassa József érseknek, hogy a múzeumnak csak abban az esetben lenne értelme, ha a látogatás lehetőségét a nyilvánosság részére is biztosítanák, amihez azonban néhány fizetett múzeumőrre lenne szükség. A festmények feliratok nélkül vannak kiállítva, és nincs még leltár sem, amit jó lenne megjelentetni.⁶⁸⁰ 1874-től valószínűleg látogatható volt a múzeum, mert ettől az esztendőől kezdődően csak a működésére vonatkozó iratokat ismerünk. 1920-ig minden egyes gyűjteményi résznek önálló leltára volt, és a múzeumőri teendőket a mindenkori líceumi gondnok látta el.

A képtárba az olajfestményeken kívül szobrászati és grafikai művek, vízfestmények, pasztellek és metszetek is tartoztak. A festmények többsége végrendeleti ajándék volt. A múzeum másik nagy gyűjteményi egysége a szintén kezdettől fogva létezett régiségtár volt. Ide tartoztak a régiségek, ritkaságok, kegyeleti tárgyak, valamint az érmegyűjtemény, és a pecsétlenyomat gyűjtemény. Külön leltára volt az 1920 után történt átrendezést követően is Bartalos Gyula gyűjteményének (több mint nyolcezer darab tárgy és irat), az érmegyűjteménynek (mintegy 6000 db) és a pecsétlenyomat gyűjteménynek (több mint 2600 darab). Ezeken kívül volt az alapleltár, amelyben még közel 2800 darab tárgyat tartottak nyilván. Széchényi István alapjának, valamint Vörösmarty Mihály tintatartójának a gyűjteménybe való kerülési időpontja ismeretlen. Ezekről mindössze annyi állapítható meg, hogy már az I. világháború előtt a múzeumban voltak kiállítva.⁶⁸¹

1874-ben Lancelotti Ede egri polgár hagyatékából Johann Lucas Kracker Szent Anna című alkotásával gyarapodott a múzeum.⁶⁸²

1875-ben egy valószínűleg Estei Hyppolit egri püspököt ábrázoló kép

⁶⁸⁰ KISS Péter 1986. 167.

⁶⁸¹ BOROVSKY Samu 1909. 96.

⁶⁸² Hírfüzér. In: Eger című lap, 1874. február 26. 68.

került a képtárba Mártonffy Lajos káptalani fiskális ajándékként.⁶⁸³ 1875. február 3-án Danielik János a joglíceum igazgatója azt írta az érseknek, hogy „a mű és régiséggyűjtemény összeírásával egy szakértőt kellene megbízni, például a képekre nézve Sajósy festőt, a régiségeket illetőleg Foltint, szihalmi administrátort. Műbírálólul egy pesti tekintély volna megkeresendő a munka különben e szakban nem igen tetemes.”⁶⁸⁴

Bartalos Gyula szerette volna a múzeum számára megvásároltatni Raffaele Bertinelli római kanonok képtárát, amelyet 1875-ben látott is Olaszországban. A műgyűjteményt azonban nem az egri, hanem az esztergomi érsek vásárolta meg.⁶⁸⁵

1876-ban Pulszky Ferenc a Nemzetközi Őstörténelmi és Embertani Congressus elnöke felkérte az érseket a kongresszussal egy időben rendezendő kiállításon való részvételre. 49 darab tárgy került kiállításra.⁶⁸⁶

1879-ben az átöntésre szánt tiszabői harangról Czobor Béla a Magyar Nemzeti Múzeum őre megállapította, hogy az a 15. században készült. Ennek alapján érseki utasításra a múzeumban állították ki.⁶⁸⁷

1884-ben Kandra Kabos felajánlotta több ezer darabból álló pecsétlenyomat gyűjteményét, valamint különböző rangú személyek aláírását.⁶⁸⁸ Bartakovics Béla érsek, aki 1873-ban hunyt el, végrendeletének 13. pontja szerint 150 Ft-ot hagyott „a lyceumi régi pénzgyűjtemény elhelyezésére szolgáló szekrény elkészíttetésére.” Mivel ehhez kevés volt ez a pénz, tőkésítve lett mindaddig, amíg kamataival együtt majd kiteszi a szükséges összeget.⁶⁸⁹ Dr. Samassa József érsek engedélyezte az Egri Dalkörnek, a miskolci országos versenyen nyert ezüst serleg múzeumban történő elhelyezését.⁶⁹⁰ Innentől kezdődően

⁶⁸³ EFL. AN. Lycaeï miscellanea 1871–1898. rsz. 2514. irsz. 381/1875.; EFL. AN. Lycaeï miscellanea 1871–1898. rsz. 2514. irsz. 724/1875.

⁶⁸⁴ EFL. AN. Lycaeï miscellanea 1871–1898. rsz. 2514. irsz. 724/1875.

⁶⁸⁵ SALLAY Dóra 2009.

⁶⁸⁶ Pulszky Ferenc levelének fotómásolatát lásd a képek között.

⁶⁸⁷ Egri Egyházmegyei Közlöny, 1879. január 1. 7.

⁶⁸⁸ EFL. AN. Líceumi gondnokság iratai. rsz. 2516/a. Múzeumi iratok 23. sz. 1884. augusztus 2.

⁶⁸⁹ EFL. AN. Líceumi gondnokság iratai. rsz. 2516/a. Múzeumi iratok 22. sz. 1884. szeptember 5.

⁶⁹⁰ EFL. AN. Líceumi gondnokság iratai. rsz. 2516/a. Múzeumi iratok 24. sz. 1884. szeptember 14.; Érseki levél: melylyel az „Egri Dalkör” által Miskolczon az országos dalárversenyen nyert serlegnek a lyceumban való elhelyezése engedélyezve lön. In: Eger című lap, 1884. szeptember 25. 360.

1948-ig bezárólag, a dalkör valamennyi díja ebben a múzeumban volt megtekinthető.⁶⁹¹

1886-ban Foltin János alsóábrányi lelkész a korábbi ajándékozása óta összegyűjtött régiséggyűjteményét is a múzeumnak ajándékozta. A 214 tárgy között elsősorban csontból, kőből készült eszközök, vastárgyak, régi pénzek voltak.⁶⁹²

1892-ben készült el a Kandra Kabos által ajándékozott pecsétlenyomat gyűjtemény rendezése.

1893-ban Kovács Mihály festő özvegye 103 darab festményt ajándékozott a múzeumnak férje hagyatékából. Később még valószínűleg további képekkel egészítette ki ajándékozását, mert a következő év végére 128 darabra emelkedett a Kovács Mihály-festmények száma, amely részben a művész eredeti alkotásait, részben nagy mesterek képeinek másolatait foglalta magába. Az elhelyezésükhöz szükséges két új állványt Galassy József asztalos készítette.⁶⁹³ A gyűjtemény kiállítását Sajósy Alajos rendezte,⁶⁹⁴ s az ő meghívására vett részt a munkában ifj. Tanácsa Alajos és Reinhard Emil.⁶⁹⁵

1901-ben Kerekes Arvéd kanonok hagyatékából 21 darab festménnyel gyarapodott a múzeum. Ebben az évben választották el egymástól egy 2,70 m hosszú és 1,40 m széles faráccsal a képtárat és a régiségtárat, az utóbbi biztonságosabb védelme érdekében. A rács közepén egy zárral ellátott 90 cm széles ajtó biztosította az átjárást. Elkészítésükre Vanyek Alajos kapott megbízást.⁶⁹⁶

1903-ban az egri szűrszabó céh az 1772-ben készült céhzászlót a múzeumnak ajándékozta.⁶⁹⁷ Tariczky Endre felajánlotta letétbe Görgey Artúr 1902-ben hozzá írt levelét.⁶⁹⁸

⁶⁹¹ EFL. AN. Lycaeï musaeum 1924–1941. irsz. 4832/1932.

⁶⁹² EFL. AN. Líceumi gondnokság iratai. rsz. 2516/a. Múzeumi iratok 163. sz.; EFL. AN. Lycaeï miscellanea 1871–1898. rsz. 2514. irsz. 4333/1886.

⁶⁹³ EFL. AN. Líceumi gondnokság iratai. rsz. 2516/a. Múzeumi iratok 38. sz. 1893. augusztus 29. Gallasy Józsefnek az állványok készítésére vonatkozó „Kötelező nyilatkozat”-a az EFL. AN. Líceumi gondnokság iratai. rsz. 2516/a. Múzeumi iratok 37. sz. alatt található.

⁶⁹⁴ EFL. AN. Líceumi gondnokság iratai. rsz. 2516/a. Múzeumi iratok 35. sz. 1893. április 4. és 36. sz. 1893. május 15.; EFL. AN. Lycaeï miscellanea 1871–1898. rsz. 2514. irsz. 1372/1893. A képek jegyzékét lásd ugyanitt.

⁶⁹⁵ EFL. AN. Líceumi gondnokság iratai. rsz. 2516/a. Múzeumi iratok 40. sz. 1893. szeptember 13.

⁶⁹⁶ EFL. AN. Lycaeï miscellanea 1899–1918. rsz. 2515. irsz. 2274/1901.

⁶⁹⁷ EFL. AN. Líceumi gondnokság iratai. rsz. 2516/a. Múzeumi iratok 90. sz. 1903. január 13.

⁶⁹⁸ EFL. AN. Lycaeï miscellanea 1899–1918. rsz. 2515. irsz. 3450/1903.

1904-ben Kiss Alajos helyi festő 50 koronát kapott a „*lyceumi képtár rendezésért*.” Az elvégzett munkára vonatkozólag ez ideig nem ismerünk adatot.⁶⁹⁹

1906-ban 71 darab kép került a múzeumba Pánthy Endre volt egri nagyrépost hagyatékából.⁷⁰⁰ A képek elrendezésével Kiss Alajost bízták meg.⁷⁰¹ Elhelyezésükhöz kellett egy „*állvány 9 méter hosszú 4.50 magas a már meglévők szerinti kivitelben*,” amelyre Galassy József kapott megbízást. Ez volt a képtárba került egyik legjelentősebb gyűjtemény. Olyan festmények voltak benne, mint az abban az időben Giorgone műveként nyilvántartott Dosso Dossi Faun és nimfája, vagy Felice Brusasorci és Sebastiano Conca jelzett képei.⁷⁰² Emellett néhány helyi vonatkozású mű is helyet kapott a gyűjteményben: Balkay Pál, Kovács Mihály és Johann Lucas Kracker alkotásai.

1907-ben Kertay Viktor elkészítette az érmegyűjtemény római kori részének rendezését. Ekkor még mintegy 3200 darab érme várt osztályozásra.⁷⁰³

1909-ben dr. Samassa József érsek a múzeumnak ajándékozta az érseki palota kerti szobájában elhelyezett 112 darab címet, amelyek 1846-ban készültek, és a vármegyék, valamint a szabad királyi városok címereit ábrázolták statisztikai adatokkal kiegészítve.⁷⁰⁴

1910-ben Rapaics Rajmund hagyatékából 5 darab festmény került a múzeumba. Közülük az egyik Mednyánszky: Téli tájkép című alkotása volt.⁷⁰⁵

1911-ben Bartalos Gyula a múzeumnak ajándékozta gyűjteményét,⁷⁰⁶ de az továbbra is az ajándékozó lakásán maradt annak haláláig. Az érsek ezért kinevezte Bartalost a régiséggyűjtemény őrül, a múzeum

⁶⁹⁹ EFL. AN. Líceumi gondnokság iratai. rsz. 2516/a. Múzeumi iratok 99. sz. 1904. július 8.; EFL. AN. Lycaeï aedificium 1903–1913. rsz. 2504. irsz. 3485/1904.

⁷⁰⁰ A képek átvételi jegyzéke az EFL. AN. Lycaeï aedificium 1903–1913. rsz. 2504. irsz. 1914/1906 alatt található. Nyomtatott katalógusa 1896-ban jelent meg Pánthy Endre egri főkáptalani nagyrépost magán képgyűjteménye címmel Egerben.

⁷⁰¹ EFL. AN. Líceumi gondnokság iratai. rsz. 2516/a. Múzeumi iratok 109. sz. 1906. április 10.

⁷⁰² Az egyes alkotások ismertetését lásd LENGYEL László 2008.

⁷⁰³ AN. Líceumi gondnokság iratai. rsz. 2516/a. Múzeumi iratok 110. sz. 1907. február 6., valamint EFL. AN. Lycaeï miscellanea 1919–1923. rsz. 1768/1921.

⁷⁰⁴ EFL. AN. Líceumi gondnokság iratai. rsz. 2516/a. Múzeumi iratok 115. sz. 1909. augusztus 23.; EFL. AN. Lycaeï miscellanea 1899–1918. rsz. 2515. irsz. 4468/1909.

⁷⁰⁵ EFL. AN. Líceumi gondnokság iratai. rsz. 2516/a. Múzeumi iratok 123. sz. 1910. március 21.

⁷⁰⁶ Bartalos Gyula gyűjteményének 1925 előtti történetét lásd az Oktatási intézményeken kívüli gyűjtemények az épületben című fejezet Bartalos Gyula gyűjteménye című részében.

felügyeletét is ellátó líceumi gondnok mellé. Ebben az évben Lóczy Lajos egyetemi tanár, a Magyar Királyi Földtani Intézet igazgatója levelet intézett dr. Samassa József érsekhez. Ebben azt írja, hogy a húsvéti ünnepek alatt az intézet három geológusa tanulmányúton volt Egerben. Ennek során megnézték a múzeumot is, és a régiségtár egyik ablakfülkéjében ősbölgény koponyát pillantottak meg. Ez a darab egyike a legszebb magyarországi példányoknak, az intézetben is alig van hozzá hasonló. Mivel az ilyenek megőrzésére az intézet hivatott, és ez a példány a maga nemében a múzeum szinte egyetlen darabja, továbbá preparálatlan állapotban van és így gyorsan tönkremegy, kéri annak az intézet részére való átengedését. Cserébe az érsek a természetrajzi szertár ősszállat maradványainak preparálását kérte,⁷⁰⁷ ami meg is történt.⁷⁰⁸

1912-ben Samassa érsek hagyatékából arany és ezüst emlékérmek, valamint neki készített emlékalbumok kerültek a múzeumba.⁷⁰⁹

1913-ban ugyancsak Samassa hagyatékából 38 darab festmény – többségében magyar festők alkotásai – gyarapították tovább a múzeum képtárát. 1874-ben írta a helyi sajtó: *„(Érsekünk...) Ligethy Antal jeles tájképfestész hazánkfiánál három nagyobb szerű festményt rendelt meg. E képek tárgyai: Szepesváralja, a püspöki ódon templom- és residentiával. Kilátás Szepes-Váraljára a branyiszkói magaslatról...Remélem, úgymond jeles művészünk, egy közelebbről kelt s egyik műpártoló polgártársunkhoz intézett levelében-, hogy mind a hármat a tavasz vége felé Egerbe szállíthatom. Midőn ezen tárgyak föl vételét eszközölém, szerencsés valék érsek ő nmlga⁷¹⁰ körében több napot tölthetni.”*⁷¹¹ Azonban már július 2-án az olvasható az Eger című lapban, hogy *„(A pompás tájképek), melyeket érsekünk ő exja rendeletére Szepes megye érdekesebb pontjairól, hirneves tájfestész hazánkfia, Ligethy Antal készített, s*

⁷⁰⁷ EFL. AN. Lycae miscellanea 1899–1918. rsz. 2515. irsz. 2721/1911.

⁷⁰⁸ EFL. AN. Líceumi gondnokság iratai. rsz. 2516/a. Múzeumi iratok 124. sz. 1911. június 21. A preparálására Budapestre szállított ősszállat csontok jegyzéke az EFL. AN. Líceumi gondnokság iratai. rsz. 2516/a. Múzeumi iratok 125. sz. alatt található 1911. június 21-i dátummal. Visszaküldésükre a következő esztendőben került sor. EFL. AN. Líceumi gondnokság iratai. rsz. 2516/a. Múzeumi iratok 132. sz. 1912. május 14.; EFL. AN. Lycae miscellanea 1899–1918. rsz. 2515. irsz. 1157/1912.

⁷⁰⁹ EFL. AN. Líceumi gondnokság iratai. rsz. 2516/a. Múzeumi iratok 133. sz. 1912. október 30. A tárgyak listája EFL. AN. Lycae miscellanea 1899–1918. rsz. 2515. irsz. 6551/1912. alatt található.

⁷¹⁰ nmlga = nagyméltósága

⁷¹¹ Hírfüzér. In: Eger című lap, 1874. január 15. 20.

melyekről lapunk egyik számában már megemlékeztünk, a napokban érkeztek meg rendeltetésök helyére, az egri érseki lakba.” Nem sokkal később a lap július 16-i számában pedig arról olvashatunk, hogy „(A gyönyörű tájképek,) melyeket Ligethy tájfestész hazánkfia érsekünk ő exja⁷¹² számára festett, annyira megnyerték Ő exja tetszését, hogy Ligethyt egy újabb tájkép festésével bízta meg.”

1914. március 5-én Radil Károly líceumi nyomda igazgató, Kiszely Imre líceumi gondnok és Kriston Endre érseki titkár aláírásával a következő feljegyzés készült: „Eszterházy Károly gróf volt egri püspöknek az érseki líceum múzeumában, s a líceumi nyomda igazgatói helyiségében őrzött olajfestésű a festők signálásával el nem látott, összesen 2 /két/ darab képét Érsek úr ő excellenciája megtekintés végett rezidenciájába hozatta, mindkettőt új keretbe foglaltatta s egyiket, a nyomda-igazgató helyiségéből áthozatta, ebédlőtermében helyeztette el, a másikat pedig a líceumi múzeumnak visszaadni rendelte, miért is az a líceum gondnokának visszaadatott. A fentieket aláírásunkkal igazoljuk.”⁷¹³ Ebben az évben elkészült az érmegyűjtemény „kor és nemzetek szerinti” rendezése. Az érsek a munkát Bartalos Gyulára bízta, aki ezt Kertay Viktor segítségével el is készítette. E szerint a gyűjtemény összesen 5 285 darab érmét tartalmazott, aminek közel a fele duplum példány volt. Külön kezelték az aranypénzeket, valamint Samassa 72 darabból álló hagyatékát.⁷¹⁴

1916-ban Párvy Sándor szepesi püspök elküldte Zalár József aranytollát. Az erre vonatkozó jelentés szerint azért, hogy „a szepesi püspök úr ő excellenciája által írt alkalmi költeménnyel együtt az egri érseki lyceum múzeumában helyezzem el.” Az író toll felirata: „Zalár Józsefnek a kitűnő főjegyzőnek elismerésül HEVESMEGYE TISZTIKARA”.⁷¹⁵

1919. március 21-én az érsek utasította a líceumi gondnokot, hogy vegye át a Debreczeni János nagyprépost-helyettes által felajánlott 3 darab képet, köztük „Kracker két eredeti festményét, amelyek egyike Urunk születését, másika pedig a napkeleti bölcsek imádását ábrázolja.”⁷¹⁶ Március 24-én az egri forradalmi tanács köztulajdonba vette a

⁷¹² exja = excellenciája

⁷¹³ EFL. AN. Líceumi gondnokság iratai. rsz. 2516/a. Múzeumi iratok 138. sz. 1914. március 5.

⁷¹⁴ KISS Péter 1986. 174.

⁷¹⁵ EFL. AN. Lycaeii aedificium 1914–1923. rsz. 2505. irsz. 2595. 1916. május 24.

EFL. AN. Líceumi gondnokság iratai. rsz. 2516/a. Múzeumi iratok. 148 sz. 1916. május 24.

⁷¹⁶ EFL. AN. Líceumi gondnokság iratai. rsz. 2516/a. Múzeumi iratok 151. sz. 1919. március 21.

múzeumot.⁷¹⁷

1920-ban kezdődött az a munka, amelynek során megtörtént a múzeum teljes anyagának tudományos meghatározása, és a lapidárium létrehozása.⁷¹⁸ Ennek a folyamatnak a tevékeny szervezője és résztvevője Szmrecsányi Miklós volt, aki ebben az évben a szignálatlan képek egész soráról állapította meg alkotójuk kilétét. Erről azt írta 1920. július 5-én, hogy *„az egri érseki múzeumban levő képek és szobrok elrendezésére vállalkozván, az e feladattal járó felelősségnek szempontjából szükségesnek tartottam mindenekelőtt a képek és szobrok leltári állagának pontos megállapítását. Az idetartozó metszetekkel és illusztrált művekkel később fogok foglalkozni. ...minthogy az eddigi elnevezésekben igen sok volt a jóhiszemű tévedés és többször fordulnak nagy mesterek nevei elő oly műveknél, melyek alig bírnak valamelyes értékkel – hogy csak egy példát hozzak fel, úgy a Pánthy mint az Aszalay gyűjteményben van egy Giorgione-nak tulajdonított kép, holott a műtörténet mai megállapítása szerint ettől a nagy ...mestertől az egész világon alig van tíznél több elismert kép– s ezek sajnos távolról sem viselhetik ezt a nagy nevet – ez okból Beer J[ózsef] urat, az Orsz. Szépművészeti Múzeum kitűnő restaurátorát kértem meg s legközelebb itt is lesz, hogy vele együtt vizsgáljam meg a kérdéses képek valódiságát és minőségét. Oly feladat ez, amelyért egyedül a felelősséget nem vállalnám. Vele együtt remélem, hogy a lyceum képtárát, mely igen sok becses és érdekes művet tartalmaz, olyan megrostáláson fogom rendbe hozatni, hogy egységes színvonalon művelő feladatának megfelelhessen. De mielőtt ehhez a gyökeres rendezéshez hozzáfognék, súlyt fektetek arra, hogy a képek és szobrok állagánál, úgy amint eddig volt, teljes kimutatás maradjon fenn az itt előadottakban s kérném azt szíves aláírással hitelesíteni.”*⁷¹⁹ 1920. július 23-án kelt a *„Vélemény az egri érseki lyceumi múzeumban levő s alább felsorolt képek valódiságáról s minőségéről,”*

⁷¹⁷ Az erre vonatkozó jegyzőkönyvet közzéteszi KISS Péter 1986. 180–181.

⁷¹⁸ Az 1950-ben állami kezelésbe került képtárról 2008-ban jelent meg katalógus, amely részletesen mutatja be az egyes alkotásokat. Lásd LENGYEL László 2008.

⁷¹⁹ *„Az egri érseki lyceum múzeumában levő képek és szobrok állaga. Az 1920. évi július hó 5-én befejezett átvizsgálásakor”,* amely Szmrecsányi Miklós saját kezű írása. EFL. AN. Lycaei miscellanea 1919–1923. rsz. 2516. irsz. 3340/1920. Írógéppel írt példánya az EFL. AN. Líceumi gondnokság iratai. rsz. 2516/a. Múzeumi iratok 153. sz. 1920. június 5. alatt található *„Az egri Érseki Lyceum Múzeumában levő képek és szobrok állaga. Az 1920. július hó 5-én befejezett átvizsgálásakor”* címmel. Az iraton mind a július 5-i, mind a június 5-i dátum előfordul. Beer József közreműködéséhez lásd még: Egri Egyházmegyei Közlöny, 1920. szept. 1. 84.

amelyet Szmrecsányi Miklós és Beer József írt alá.⁷²⁰ Szmrecsányi ezután a képeket „*műtörténeti alapon, korok szerint*” csoportosította a múzeumban történő kiállításukhoz. Nem minden esetben lehetett azonban ezt a rendezési elvet követni, mert figyelembe kellett venni, hogy a képek a megfelelő oldalról kapják a fényt, és a szomszédos festmények színhatásai ne zavarják egymást.⁷²¹ A szépművészeti gyűjtemény alapleltára borítójának belső oldalára ragasztott lapra egyebek mellett a következőket írta Szmrecsányi Miklós: „*1920. évi karácsony estjére szívből jövő jó kívánságaimmal együtt adom át az egri érseki líceum múzeumában levő olajfestmények, szobrászati és grafikai művek szépművészeti alapleltárát. Az eredeti példány, melyet elejétől fogva végig magam írtam, az érseki egyházmegyei hivatal részére készült. A teljesen azonos másodpéldány a líceumi múzeumé.*”⁷²²

Szmrecsányi gyűjtötte egybe a líceumi gondnok levelezéséből a múzeumra vonatkozó iratokat, létrehozva ezzel annak saját irattárát.⁷²³ Ő állította össze a múzeum tárgymutatóját is, amely röviden ismertette a gyűjtemény történetét, és a kiállítás sorrendjében mutatta be az egyes tárgyakat. Az átrendezés kapcsán sokat foglalkozott a képtárral az Eger című lap is: beszámolt Szmrecsányi Miklós munkájáról,⁷²⁴ annak befejezéséről,⁷²⁵ a közelgő megnyitásról, a tárgymutató árusításáról,⁷²⁶ az újrányítás tényéről,⁷²⁷ és röviden ismertette a képtár történetét is.⁷²⁸ Foglalkoztak a képtárral a helyi sajtó más lapjai is.⁷²⁹ Fennmaradt a múzeum berendezését, felszerelését felsoroló leltár is.⁷³⁰

Az érsek 1920. szeptember 28-án Kiszely Imre személyében kinevezte az első önálló múzeumőrt. Az újjárendezett képtár október 3-án nyílt meg,⁷³¹ A múzeum többi gyűjteményével együtt tavasztól őszig

⁷²⁰ EFL. AN. Líceumi gondnokság iratai. rsz. 2516/a. Múzeumi iratok 154. sz. 1920. július 23.

⁷²¹ SZMRECSÁNYI Miklós 1931. 3.

⁷²² Az Egeri Érseki Líceum Múzeumának szépművészeti alapleltára az EFL. AN. rsz. 3406.

⁷²³ EFL. AN. Lycaei miscellanea 1919–1923. rsz. 2516. irsz. 1768/1921.

⁷²⁴ Egeri Egyházmegyei Közlöny, 1920. szept. 1. 84.

⁷²⁵ Egeri Népújság, 1920. augusztus 22. 1.

⁷²⁶ Egeri Népújság, 1920. október 1.

⁷²⁷ Egeri Népújság, 1920. október 3. 2.

⁷²⁸ Egeri Népújság, 1920. október 3. 1.

⁷²⁹ Egeri Katholikus Tudósító, 1920. 115; Egeri Egyházmegyei Közlöny, 1920. november 1. 120.

⁷³⁰ EFL. AN. Líceumi gondnokság iratai. rsz. 2516/a. Múzeumi iratok 186. sz. 1921. július 13.

⁷³¹ Egeri Népújság, 1920. október 3. 2.

vasárnaponként 10—12 óra között lehetett megtekinteni.⁷³²

A régiségtár rendezésétől a múzeum bővítéséig

1921. október 27-én kelt Csányi Károly „jegyzéke az egri érsei Líceumban levő” tárgyakról, „melyeket az 1921. évi október hó 20-tól 27-ig ott töltött idő alatt... szakszerű leírással összesen 51 – ötvenegy – cédulán feldolgoztam.”⁷³³ Ezek a tárgyak a régiségtárba tartoztak. Ugyanez év november 28-án a múzeum anyagának átadása – átvétele során a szakszerű kezelés érdekében a régiségtárból a könyvtárba került át a Bartalos-gyűjtemény levéltári anyaga.⁷³⁴ 1921. január 12-i keltezésű az a számla, amelyet az Egri Érseki Líceumi Nyomda állított ki a képtár számára szállított nyomtatványokról. Ezek között volt „1000 darab képtár leltári címke, 400 db. szám 1–400-ig képekre, 2 darab leltár kötése, 5 pl. látogatási tájékoztató.”⁷³⁵ A régiségtárban található „leletek és a különböző fajú régiségek” rendezését Bartalos Gyula kezdte el. Időközben bekövetkezett szembaja azonban megakadályozta munkájának befejezésében. A legtöbb gondot ezért ezek rendezése okozta.⁷³⁶

1922. augusztus 21-én írta Ambrus István líceumi felügyelő az érseknek: „A líceumi múzeum szépművészeti gyűjteményének leltározása után most már a régiségek és ritkaságok leltári feldolgozása is teljesen elkészült. Nagyméltóságod kegyes gondoskodásából Csányi Károly az orsz. M. iparművészeti múzeum igazgatója a múlt 1921. évben október hó 20-tól 27-ig és az idén július 3-tól augusztus 1-ig a régiségek és ritkaságok valamennyi darabjáról részletesen leíró, részben az azonosságot még pontosabban megállapító rajzokkal is ellátott” leltári cédulákat készített, „melyek borítékokba helyezve a szekrényeknek egyes rekeszeiben, a leírt tárgyak mellett vannak elhelyezve.”⁷³⁷ Csányi 900 koronát kapott a „július 3-tól aug. 1-ig terjedő időben, az Egri Érseki Lyceumi múzeum régiségi és

⁷³² SZMRECSÁNYI Miklós 1930. 6.

⁷³³ EFL. AN. Líceumi gondnokság iratai. rsz. 2516/a. Múzeumi iratok 183. sz. 1921. október 28.

⁷³⁴ Erről lásd Az Egri Főegyházmegyei Könyvtár című részt.

⁷³⁵ EFL. AN. Lycaei miscellanea 1919–1923. rsz. 2516. irsz. 159/1921.

⁷³⁶ EFL. AN. Lycaei miscellanea 1919–1923. rsz. 2516. irsz. 1768/1921.

⁷³⁷ EFL. AN. Lycaei miscellanea 1919–1923. rsz. 2516. irsz. 4669/1922.

*iparművészeti anyagának leíró- és szakleltára elkészítésért.*⁷³⁸ Eger város képviselőtestülete még 1898-ban elhatározta, hogy a birtokában levő, török hódoltság idejéből fennmaradt történeti és művészeti értékű vasládát a múzeumnak ajándékozza.⁷³⁹ Az akkori líceumi gondnok azonban nem gondoskodott az átvételről. Szmracsányi Miklós megtalálta az ide vonatkozó iratokat, és a láda a múzeumba került.⁷⁴⁰ 1922-ben kelt Haág Ferencnek a Líceum kapusának díjlevele. Az ebben leírt kötelességeinek egyike volt *„A múzeum – és képtárban azokon a vasárnapokon, mikor az nyitva van, 10–12-ig a felügyeletet gyakorolni és a látogatási időszakban hetenként egyszer a múzeum és képtár helyiségét kitakarítani. Erre nézve a múzeumi őr ad utasítást.”*⁷⁴¹

1923-ban a raktárban (a csillagvizsgáló toronyban)⁷⁴² őrzött képeket átválogatták. Nagyobbik hányadát – 91 darabot⁷⁴³ – a Home Művészi Lakásberendező Iroda vásárolta meg.⁷⁴⁴ 29 darabot továbbra is megőriztek, bár szintén értéktelen képek voltak. Ezeket azonban az ábrázolt személyek és tárgyak miatt érdemesnek tartották *„a létesítendő külön régiségtárban”* való bemutatásra.⁷⁴⁵ Ebben az évben elkészült a régiségtár alapleltára.⁷⁴⁶ *„A múlt év nyarán Csányi Károly által készített cédulakatalógus alapján összeállította a múzeum őre az érseki líceumi múzeum alapleltárát két példányban...Eger, 1923. szept. 26.”*⁷⁴⁷

1924. július 23-án nyolc napra Egerbe érkezett Csányi Károly az

⁷³⁸ EFL. AN. Lycaei miscellanea 1919–1923. rsz. 2516. irsz. 3762/1922.

⁷³⁹ HmL V-72/a/179. 5437/1897. sz.; EFL. AN. Líceumi gondnokság iratai. rsz. 2516/a. Múzeumi iratok 80. sz. 1898. január 8., 81. sz. 1898. január 23., 195. sz. 1922. január 15.

⁷⁴⁰ EFL. AN. Líceumi gondnokság iratai. rsz. 2516/a. Múzeumi iratok 194. sz. 1922. január 9.; EFL. AN. Lycaei miscellanea 1919–1923. rsz. 2516. irsz. 414/1922.

⁷⁴¹ EFL. AN. Lycaei aedificium 1914–1923. rsz. 2505. irsz. 3466/1922.

⁷⁴² Ott tárolták a ki nem állított képeket: EFL. AN. Líceumi gondnokság iratai. rsz. 2516/a. Múzeumi iratok 233. sz. 1924. július 10.

⁷⁴³ Az átvett képek jegyzéke az EFL. AN. Líceumi gondnokság iratai. rsz. 2516/a. Múzeumi iratok 227. sz. 1924. március 8. alatt található.

⁷⁴⁴ A Home ajánlata az EFL. AN. Líceumi gondnokság iratai. rsz. 2516/a. Múzeumi iratok 223. számú, 1924. január 13-án kelt iratban található meg. Ehhez lásd még ugyanott a 226. sz. 1924. március 1-jei kiegészítést. A Home január 28-án 2 000 000 koronát, február 5-én 4 000 000 koronát, február 9-én 1 900 000 koronát, végül március 7-én 100.000. koronát fizetett a képekért. EFL. AN. Líceumi gondnokság iratai. rsz. 2516/a. Múzeumi iratok 232. sz. 1924. június 27.

⁷⁴⁵ EFL. AN. Líceumi gondnokság iratai. rsz. 2516/a. Múzeumi iratok 219. sz. 1923. december 22.

⁷⁴⁶ Egri Népújság, 1923. szeptember 23. 1

⁷⁴⁷ EFL. AN. Líceumi gondnokság iratai. rsz. 2516/a. Múzeumi iratok 213. sz. 1923. szeptember 26.

Iparművészeti Múzeum igazgatója. Itt tartózkodása során Kiszely Imre múzeumőr segítségével elvégezte a Bartalos Gyula által hátrahagyott leltárak és tárgyak összehasonlítását. A munka befejezése után a kiselejtezett tárgyakat eladták, a befolyt összeget a gyűjtemény Bartalos lakásáról történő elszállítására fordították.⁷⁴⁸ Ugyancsak 1924-ben került a múzeumba Petrovics Gyula volt egri kanonok-plébánostól a Johann Lucas Kracker által festett *„Krisztus Urunk születését ábrázoló olajfestmény.”*⁷⁴⁹ Ez az alkotás a nyíregyházi plébániai templom oltárképe volt, és az új templom felépítése után került Petrovics birtokába. A képen a festő neve nem szerepel, de Szmrecsányi Miklós *„Kracker képnek nyilvánította.”*⁷⁵⁰ Ugyanebben az esztendőben az *„Előkelő társaság vadászatra indul”* című 49. sz. alatt kiállított alkotást Endrődi Sebestyén festőművész restaurálta Nógrádverőcén. A képről *„a festékréteg több helyütt lepattogzott s egyes hólyagos pontokon hasonló lepattogzástól lehetett tartani.”*⁷⁵¹

1925-ben került a múzeumba a főkáptalan ajándékeként a káptalan címeres köve, egy 1587-ből való 105 cm magas és 61 cm széles kőtábla.⁷⁵² A jelenleg ismert adatok szerint ez volt a később létrejött lapidárium első darabja.

1926-ban állították ki a Bartalos Gyula által még 1922-ben felajánlott Keresztelő Szent Jánost ábrázoló szobrot, amelyről egyértelműen bebizonyosodott, hogy Antonio Canova alkotása.⁷⁵³

Szmrecsányi Miklós javaslatára 1927-ben a múzeumba került Huetter Lukács Barkóczy Ferencet ábrázoló alkotása.⁷⁵⁴

1928-ban két szoborral is gyarapodott a lapidárium. Az egyik egy Mária szobor volt, a másik egy lámpát tartó kis angyal. Mindkettő a minorita templom szentélyének fala mellett volt a kertben. A tartományfőnök *„beleegyezésével az érseki líceum lapidáriumába*

⁷⁴⁸ EFL. AN. Lycaeï musaeum 1924–1941. irsz. 3645/1924.

⁷⁴⁹ EFL. AN. Lycaeï musaeum 1924–1941. irsz. 255.

⁷⁵⁰ EFL. AN. Líceumi gondnokság iratai. rsz. 2516/a. Múzeumi iratok 221. sz. 1923. december 25.

⁷⁵¹ EFL. AN. Lycaeï musaeum 1924–1941. irsz. 5448/1924.; EFL. AN. Líceumi gondnokság iratai. rsz. 2516/a. Múzeumi iratok 239. sz. 1924. november 22.

⁷⁵² EFL. AN. Líceumi gondnokság iratai. Múzeumi iratok 244. sz. 1925. július 23. A kömléket részletesen ismerteti SZMRECSÁNYI Miklós 1937. 21.

⁷⁵³ EFL. AN. Lycaeï musaeum 1924–1941. irsz. 5265/1926.; EFL. AN. Líceumi gondnokság iratai. Múzeumi iratok 251. sz. 1926. november 20. A szoborról részletesen ír SZMRECSÁNYI Miklós 1937. 172–175.

⁷⁵⁴ SZMRECSÁNYI Miklós 1937. 67.

szállítottam” írta Szmrecsányi Miklós.⁷⁵⁵ Kiszely Imre érseki hagyatéki biztos átadta a múzeumnak a Bartalos Gyula által 1915-ben végrendeletileg adományozott: „Casagrande: sz. János apostol-evangelista és sz. Márk evangelista kerek dombormű-képét, fára festett, régi velencei triptikont (sic), Kracker angyalok közvetítése ég s föld között /olajfestm./”⁷⁵⁶ A városi tanács kérésére, annak letéteként, a múzeum lapidáriumában került elhelyezésre a régi városháza épületéről a Justitia-szobor.⁷⁵⁷

A Szépművészeti Múzeum letétjétől a II. világháború végéig

1928-ban Szmrecsányi Miklós kérésére Petrovics Elek az Országos Szépművészeti Múzeum igazgatója, a vallás- és közoktatásügyi miniszter jóváhagyásával 12 darab festményt adott át ideiglenes letétként a múzeumnak, amelyek a következők voltak:

Liezen-Mayer Sándor: Születésnap üdvözlő
id. Markó Károly: Olasz táj
Kracker János: Vénasszony macskájával
Munkácsy Mihály: Lovon ülő arab
A. Ferrel: Virágcsokor
L. P. Ph. Sinibaldi: Hajnalhasadás
F. Danhauser: Wallenstein saját kardjába dől
F. Danhauser: Ottokár Rudolf elé veti kesztyűjét
F. Danhauser: Utolsó ütközet Rudolf és Ottokár között
F. Danhauser: A lilium völgyi remete
Lotz Károly: Lotz Cornélia arcképe
A. Van der Venne: Sátoros cigányok

Ezek közül több festmény a Pyrker János László egri érsek által ajándékozott képtárba tartozott.⁷⁵⁸ Erre a 12 darab képre tűzkár elleni

⁷⁵⁵ EFL. AN. Líceumi gondnokság iratai. Múzeumi iratok 285. sz. 1928. december 17.

⁷⁵⁶ EFL. AN. Líceumi gondnokság iratai. Múzeumi iratok 276. sz. 1928. július 12.

⁷⁵⁷ EFL. AN. Líceumi gondnokság iratai. Múzeumi iratok 284. sz. 1928. november 23.

⁷⁵⁸ EFL. AN. Líceumi gondnokság iratai. Múzeumi iratok 277. sz. 1928. július 10.

Hátoldalára írva: „1949. márc. ában (sic) kiadattak az Orsz. Szépm. Múzeumnak.”

biztosítást is kötöttek.⁷⁵⁹ A múzeum nemcsak kölcsönadta a képeket, ellenőrizte is azok elhelyezését és állapotát.⁷⁶⁰ Lotz Károly alkotására vonatkozólag tudjuk, hogy 1933-ban Főgel Elemér egri lakos engedélyt kért arra, hogy a portréről fényképet készíthessen. Kérelmét azzal indokolta, hogy dr. Magassy Dénesnek a képen látható Lotz Kornélia férjének csak most jutott tudomására a portré létezése, amelyről semmilyen másolatuk nincs. A fényképet a festményen látható személy emlékül szeretné megőrizni. Az engedélyt megkapta.⁷⁶¹

1930-ban Pálosi Ervin a Honvédelmi Minisztérium és az egri érsekség letéteként felajánlotta azt az ezüstkupát, amely az érsekség tulajdonát képező területen került elő 1929-ben. A Bornemissza-bátyának nevezett terület délnyugati sarokrészén előkerült kupa négy és fél méternyi mélységben egy hamut és üszköt tartalmazó rétegben rejtőzött, s benne egy ezüst gombbal díszített 15 cm hosszú tűt találtak.⁷⁶² Az utóbbi restaurálva lett az Iparművészeti Múzeumban.⁷⁶³

1930-ban jelent meg a múzeum szervezeti szabályzata nyomtatásban. Ennek kapcsán az érsek azt írta Venczell Ede kanonoknak a Líceum felügyelőjének, hogy *„Az érseki líceum muzeumának dr. Szmrecsányi Miklós min. tanácsos által nagy ügyszeretettel és szakismerettel egybeállított szervezeti szabályzatát”*–nak néhány példányát az ő számára is megküldi.⁷⁶⁴

Szmrecsányi Miklós írta 1932-ben: *„A történeti és művészeti szempontból s különösen a helyi vonatkozásra tekintettel kiválógatott faragott kőemlékeket az érseki líceum lépcsőcsarnokában, a jobb – és baloldali lépcsőágak alatti, vasráccsal elzárt szakaszokban elrendeztem s az így létrejött lapidáriumról történeti jegyzetekkel ellátott leíró tárgymutatót készítettem...mellékelem, oly célból, hogy egyszersmind a lapidárium alapleltárul is szolgáljon.”* A sokszorosítását és árusítását átengedte az Egri Keresztény Sajtószövetkezetnek.⁷⁶⁵ A kiállításon egyebek mellett középkori és törökkori kőemlékek, a Felsőtárkány

⁷⁵⁹ EFL. AN. Líceumi gondnokság iratai. Múzeumi iratok 404. sz. 1939. március 31.

⁷⁶⁰ EFL. AN. Líceumi gondnokság iratai. Múzeumi iratok 420. sz. 1940. augusztus 19.

⁷⁶¹ EFL. AN. Lycaeï aedificium 1924–1944. irsz. 4997/1933.

⁷⁶² EFL. AN. Líceumi gondnokság iratai. Múzeumi iratok 299. sz. 1930. április 28.

⁷⁶³ EFL. AN. Lycaeï musaeum 1924–1941. irsz. 2730/1930.; EFL. AN. Líceumi gondnokság iratai. Múzeumi iratok 229. sz. 1930. A restauráláshoz lásd még EFL. AN. Líceumi gondnokság iratai. Múzeumi iratok 302. sz. 1930. május 23.

⁷⁶⁴ EFL. AN. Líceumi gondnokság iratai. 11/1930.

⁷⁶⁵ EFL. AN. Lycaeï musaeum 1924–1941. irsz. 6154/1932.

melletti Barát-réti romokból, és az egri várból származó faragott kövek voltak láthatók.

1936-ban került a múzeumba Szmrecsányi Miklós hagyatékából két Munkácsy Mihály vázlat.⁷⁶⁶

1937-ben a Műemlékek Országos Bizottsága elnökének véleménye alapján az érsek engedélyt adott a várban folyó ásatások területére eső két stációs kápolnafülke lebontására. Egyidejűleg utasította Pálosi Ervint az első, már korábban lebontott résznek, és a most lebontott két domborműnek a múzeumba való beszállítására.⁷⁶⁷

1939-ben a Főegyházmegyei Hivatal a régiséggyűjtemény elhelyezésére szolgáló három teremből kettőt igénybe vett a kereskedelmi iskola részére.⁷⁶⁸

1941-ben gyarapodott utoljára a képtár. Ekkor került a múzeumba Tóth Zoltán Viktor dévaványai plébános végrendeleti ajándékként néhány festmény.⁷⁶⁹ A régiségtár utolsó gyarapodása szintén ebben az évben volt, s ugyancsak Tóth Zoltán Viktor plébános nevéhez kapcsolódik.

Nem hagyható említés nélkül az a felajánlás, amely nemcsak tartalmában, hanem írásmódjában is jelentősen eltér a többi ajándékozástól: „Az Egri Érseki líceum múzeumának ajándékozom ezt a háromszem barack magot mejet sajátkezűleg faragtam az 1938. évi Eucharisztikus Világkongresszus és sz. István Királyunk évfordulója emlékére. Nagyon szépen kérem ha szíveskednének megőrizni. Faragta Bozó József egri érseki uradalom Kápolnai gazdaságában levő vincelér. Beküldtem 1941. augusztus 2.án (sic) Bozó József.”⁷⁷⁰

A látogatók száma 1920-tól kezdődően a következőképpen alakult:⁷⁷¹

⁷⁶⁶ Részletesebben lásd a Képiállítások Fáy János gyűjteményétől a Munkácsy vázlatokig című részben.

⁷⁶⁷ EFL. AN. Líceumi gondnokság iratai. Múzeumi iratok 377. sz. 1937. október 27.

⁷⁶⁸ Jelentés arról, hogyan lehetne az Egri Érseki Líceumi Múzeum régiség- és ritkaság gyűjteményeinek a második és harmadik szobában elhelyezett anyagát az első szobában és a képtár termében elhelyezni? EFL. AN. Líceumi gondnokság iratai. Múzeumi iratok 407. sz. 1939. július 5.

⁷⁶⁹ EFL. AN. Lycaeum musaeum 1924–1941. irsz. 4976.; EFL. AN. Líceumi gondnokság iratai. Múzeumi iratok 428. sz. 1941. szeptember 4.

⁷⁷⁰ EFL. AN. Líceumi gondnokság iratai. Múzeumi iratok 426. sz. 1941. augusztus 2. A képek és tárgyak jegyzékének jelzete EFL. AN. Líceumi gondnokság iratai. Múzeumi iratok. 427. sz. 1941. augusztus 17.

⁷⁷¹ KISS Péter 1986. alapján. A látogatók számát csak 1920-tól tartották nyilván.

Év	Hétköznapi	Vasárnap	Diák	Nem diák	összesen
1920	—	—	171	358	529
1921	306	1982	—	—	2288
1922	2044	2326	—	—	4370
1923	—	—	—	—	—
1924	—	—	—	—	7460
1925	4193	1538	—	—	5731
1926	5075	1426	—	—	6501
1927	—	—	—	—	—
1928	4971	938	—	—	5909
1929	5793	2078	—	—	7871
1930	6732	1547	—	—	8279
1931	7945	2780	—	—	10 725
1932	—	—	—	—	+
1933	—	—	—	—	—
1934	—	—	—	—	+
1935	—	—	—	—	+ ⁷⁷²
1936	—	—	—	—	7797
1937	—	—	—	—	7068
1938	—	—	—	—	7542
1939	—	—	—	—	3492
1940	—	—	—	—	2717
1941	—	—	—	—	2839
1942	—	—	—	—	1803
1943	—	—	—	—	—
1944	—	—	—	—	—

A múzeum utolsó évei az állami kezelésbevételeig⁷⁷³

1947-ben jelent meg a Magyar Kommunista Párt egri városi szervezetének várospolitikai tervezete, amely szerint a Líceumban a

⁷⁷² „A látogatók pontos számát a tömeges látogatás miatt nem lehetett megállapítani, e szám azonban a tízezret jóval meghaladta.” (Ismétlődő részlet a múzeumőr éves jelentéseiből.)

⁷⁷³ Kiss Péter: Az Egri Érseki Líceum Múzeumának történetéből. In: Hevesi Honismeret 4. sz. (1986) 57–66. alapján.

képtárat is mielőbb teljesen rendbe kell hozni.⁷⁷⁴

1948. június 9-én az Egri Dalkör vezetősége levélben kérte a múzeumban őrzött tárgyaitak kiadását. Június 14-én az érsek felhatalmazta a múzeumőrt a leltár szerinti átadásra.⁷⁷⁵

1948. október 5-én Ortutay Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter „*az egri volt Érseki Líceum Múzeumának*” írt levelében az Országos Magyar Szépművészeti Múzeum által ideiglenes letétként átadott 12 darab festmény közül 3 darab visszajuttatását kérte: id. Markó Károly: Olasz táj, Munkácsy Mihály: Lovon ülő arab és Lotz Károly: Lotz Kornélia arcképe című alkotását. Válaszában az érsek közölte, hogy a képeket az ostrom idején csak nehezen tudták megmenteni. A festmények a képtár termének ismételt közcélokra való igénybevétele miatt jelenleg a Líceum egy másik helyiségében vannak elhelyezve. Szakszerű csomagolásra és az elszállításra azonban nincsen fedezete, egyébként sem meri hozzá nem értőkre bízni, ezért intézkedést kért.⁷⁷⁶

Ugyancsak 1948. október 25-én az érsek egy másik levelet is intézett a miniszterhez. Ebben kifogásolta, hogy ismételt megkereséseket kap a minisztériumból, sőt a miniszter írásával „*az Egri volt Érseki Líceum Múzeumának címezve*”. Felhívta a miniszter figyelmét a címzés helytelenségére, „*az ugyanis nem volt intézmény, hanem az Érsekség birtokát képezi*.” Államsegélyben soha nem részesült, jelenleg sem részesül, és semmilyen iskolával nem volt kapcsolata. „*Ez az érsekségnek, mint ilyen jogi személynek magántulajdona*.” Kéri, hogy utasítsák az illetékes ügyosztályt, hogy a nyilvántartását helyesbítse, illetve abból a múzeumot törölje.⁷⁷⁷

1948. november 28-án Genthon István az Országos Magyar Szépművészeti Múzeum főigazgatója kérte a már említett miniszteri átiratra hivatkozással a letétként kölcsön adott festmények visszaszolgáltatását, mert a múzeum szabályzata szigorúan tiltja, hogy a háborús veszteségek miatt múzeumokon kívül (sic) más intézményeknek is kölcsön adjanak képeket.⁷⁷⁸ Az elszállításra azonban ekkor még nem került sor. December 4-én Genthon István közölte az

⁷⁷⁴ A MAGYAR KOMMUNISTA PÁRT . . . 1947. 15.

⁷⁷⁵ EFL. AN. Lycaeï aedificium 1945–1975. irsz. 3378/1948.

⁷⁷⁶ EFL. AN. Lycaeï aedificium 1945–1975. irsz. 5841/1948.

⁷⁷⁷ EFL. AN. Lycaeï aedificium 1945–1975. irsz. 5842/1948.

⁷⁷⁸ EFL. AN. Lycaeï aedificium 1945–1975. irsz. 7037/1948.

érsekekkel, hogy nem volt tudomása a magas szállítási költségről, amit a múzeum jelenleg nem tud megfizetni, ezért a képek további őrzését kérte.⁷⁷⁹ 1949. január 24-én ismét értesítette az érseket, hogy a múzeum ez évi költségvetése lehetővé teszi a képek elszállítását, ezért a következő héten Nagy Barna múzeumi asszisztens jelentkezni fog a festményekért. Az átvétel azonban ismételten elmaradt.⁷⁸⁰ Végül a múzeum 1949. február 17-én kelt megbízása alapján Fügedi Erik miniszteri biztos március 26-án az összes festményt átvette, köztük Sinibaldi: Hajnalhasadás című képét kis karcolással, Munkácsy Mihály: Lovon ülő arab című alkotását szakadással, a többit épségben.⁷⁸¹

Ez év szeptember 15-én Barsy István jogtanácsos az érsek kívánságára maga mellé vette Szepesy Bertalan egri ügyvédet, és szemlét tartottak a Líceum épületében. Ennek során megállapították, hogy a könyvtár, a múzeum helyiségei le vannak pecsételve. Olay István líceumi gondnok szeptember 20-án újabb jegyzőkönyvet vett fel Pákozdy József és Hetényi István tanúk jelenlétében. 21-én az érsek levélben értesítette Ortutay Gyulát, hogy telefonon történt személyes közlése ellenére az említett helyiségekbe még egy hét után sem lehet bejutni, mivel azok változatlanul le vannak pecsételve. Október 3-án a miniszter értesítette az érseket, hogy a könyvtár és a múzeum újabb bizottsági megvizsgálása előtt még az érsek ott tartózkodása idején intézkedett, hogy a termeket vonják ki az államosítás alól. A döntésig zárva lesznek, így a könyvtár és a múzeum anyaga is biztosítva van, és a bizottság jelentése után módjában lesz végleges döntést hozni. November 5-én Laczkó András főiskolai titkár átvette a képtár két darab kulcsát, valamint az „*érseki kis könyvtár*” egy darab kulcsát. November 17-én ugyancsak a főiskola megbízottja átvette a Líceum tornyában lévő múzeum két termének összesen hat darab kulcsát, valamint az „*érseki kis könyvtárhoz*” tartozó terem két darab kulcsát.⁷⁸²

November 18-án a vallás- és közoktatásügyi minisztérium megbízottai – Garas Klára, Oelmacher Anna kiküldött és Kun Imre közigazgatási tisztviselő – az 1949. évi 13. számú törvényerejű rendelet értelmében összeírták a Líceumban, a főszékesegyházban és az érseki

⁷⁷⁹ Uo.

⁷⁸⁰ Uo.

⁷⁸¹ Uo.

⁷⁸² Kiss Péter: Az Egri Érseki Líceum Múzeumának történetéből. In: Hevesi Honismeret 4. sz. (1986) 60.

palotában őrzött műkincseket.⁷⁸³

November 14-én Nagy Barna a Magyar Nemzeti Múzeum tudományos tisztviselője, egyben a Heves-Egri Múzeum megbízott igazgatója az érseki irodához intézett levelében közölte, hogy tudomása szerint az elmúlt évek folyamán még néhai Szmrecsányi Miklós az egri várból a Líceumba szállíttatott egy darab püspöki címerrel díszített vörösmárvány síremléket, három darab oszloptöredéket a Szent János Székesegyház maradványaiból, valamint egy aranycsíkokkal díszített ezüst serleget. Kérte, hogy tájékoztassák a tárgyaknak a hollétéről, hogy visszaszállításukról gondoskodni tudjon.⁷⁸⁴ November 21-én Ficzel Antal múzeumőr a következőket jelentette az érseki irodának: a Csaby István egri várkapitány címerével díszített vörös márványtábla a Líceum lépcsőfeljárója alatt elhelyezett lapidáriumban megvan. A várbeli székesegyház 3 darab oszloptöredéke szintén megtalálható a lapidáriumban, mert a leltár szerint a 24. számtól a 40. számig bezárólag nyilvántartott kőemlékek mind az említett székesegyházból valók. Az 1930-ban bekerült ezüst kupát az ostrom ideje alatt egy agyag urnába rejtette el, és az ostrom után még sértetlenül megvolt. Az azóta történt ismételt betörések óta nem állt módjában a meglétéről meggyőződni, mert a csillagvizsgáló torony legfelső emeleti helyiségeibe gyenge szíve miatt nem tudott felmenni. Egészségi állapotára való tekintettel kérte az érsektől a múzeumőri teendők alóli felmentését, mivel a múzeumokról és műemlékekről szóló 1949. évi 13. számú törvényerejű rendelet előírásainak nem tudna eleget tenni.⁷⁸⁵ 1949. december 9-én az érsek tájékoztatta levelében Nagy Barnát a tárgyak hollétéről, hozzátéve, hogy a múzeumőr helyettesítésével megbízott Olay Istvánval vegye fel a kapcsolatot. Vele tudja megtekinteni a múzeum megmaradt anyagát, amelynek során megállapíthatja, hogy az ezüst serleg megtalálható-e a múzeumban.⁷⁸⁶

1950. január 27-én kelt levelében Nagy Barna arról tájékoztatta a Múzeumok és Műemlékek Országos Központját, hogy megnézte a múzeumot. Annak anyagát teljesen rendezetlen és nagyon elhanyagolt állapotban találta, így az a nyilvánosság részére egyáltalán nem hozzáférhető. Végül megjegyzi: *"Nemcsak a szervezés alatt álló*

⁷⁸³ EFL. AN. Lycaeï aedificium 1945–1975. irsz. 6074/1949.

⁷⁸⁴ EFL. AN. Lycaeï aedificium 1945–1975. irsz. 6431/1949.

⁷⁸⁵ Uo.

⁷⁸⁶ Uo.

múzeumunk anyagbeszerző gondjaira utalok, hanem az egri közvélemény óhaját is tolmácsolom akkor, amidőn megkérem a Múzeumok és Műemlékek Országos Központját intézkedjék, hogy a jelzett múzeumi anyag átkerülhessen hozzánk.”⁷⁸⁷

1950. február 6-án Nagy Barna levélben fordult a Főegyházmegyei Hivatalhoz. Kérte a várbeli Szent János Székesegyház maradványaiból származó faragott kövek átengedését a szervezés alatt álló Heves-Egri Múzeumnak, mivel ezek a darabok az időközben közgyűjteménnyé nyilvánított Vármúzeumból valók. Tekintettel arra, hogy jelenlegi formájában a lapidárium tudományos célokat nem szolgál, és a nagyközönség részére sem hozzáférhető, örömmel fogadná olyan kőemlékek ajándékozását is, amelyek az érsekség tulajdonába tartoznak.⁷⁸⁸ Válaszában az érsekség közölte, hogy a lapidáriumban megtalálható Csaby István várkapitány címerrel díszített vörösmárvány táblája valamint az említett 3 darab oszloptöredék is, és a leltár szerint további kőemlékek is vannak a székesegyház romjaiból. Az érsekség közölte azt is, hogy a szintén keresett ezüst kupa hollétéről nincs tudomása.⁷⁸⁹

1950. április 17-én 1627-E-5/1950. VI. 2. alatt kelt levelében Szabolcska Ferenc vallás- és közoktatásügyi minisztériumi ügyosztályvezető a következőkről értesítette Czapik Gyula egri érseket a miniszter nevében. A Népköztársaság Elnöki Tanácsa 1949. évi 13. számú törvényerejű rendelete 3. paragrafusának első bekezdésében kapott felhatalmazása alapján, az említett törvényerejű rendelet 9. paragrafusának 1. bekezdése értelmében a Múzeumok és Műemlékek Országos Központja 4028/1950 szám alatt felterjesztett javaslatára a múzeum teljes anyagát „nemzeti érdekű” gyűjteménynek nyilvánította. Az említett törvényerejű rendelet végrehajtása során a minisztérium kiküldöttei 1949. november 1-jétől kezdődően az Érseki Líceum Múzeumának anyagát leltárba vették. Befejezésül felhívta a figyelmet az idézett törvényerejű rendeletnek „a nemzeti érdekű” gyűjteményekre vonatkozó 10., 11. és 12. paragrafusára.⁷⁹⁰ Erre vonatkozóan két levél is fennmaradt, és mindkettőt Czapik Gyula érsek írta. Az egyik datálás

⁷⁸⁷ Kiss Péter: Az Egri Érseki Líceum Múzeumának történetéből. In: Hevesi Honismeret 4. sz. (1986) 62.

⁷⁸⁸ EFL. AN. Lycaeii aedificium 1945–1975. irsz. 3067/1950.

⁷⁸⁹ EFL. AN. Lycaeii aedificium 1945–1975. irsz. 6431/1949.

⁷⁹⁰ EFL. AN. Lycaeii aedificium 1945–1975. irsz. 3068/1950.

nélküli és a miniszternek van címezve, s lehetséges, hogy csak egy el nem küldött fogalmazvány.⁷⁹¹ A másik, amely ezzel közel azonos tartalmú, július 7-én kelt, és szintén a vallás- és közoktatásügyi minisztériumnak van címezve. Levelében az érsek közölte azokat a nehézségeket, amelyek miatt a miniszter április hó 17-én kelt 1627-E-5/1950. számú rendeletének nem tud eleget tenni. Az épületet, amelyben a gyűjtemények vannak elhelyezve államosították, azok őrzése és megóvása csak abban az esetben volna biztosítható, ha a minisztérium az őrzéssel megbízott személy számára a múzeum mellett külön lakást biztosítana. Annak máshol való elhelyezése ugyanis a jelenlegi lakásviszonyok mellett nem lehetséges. Nagy nehézségekbe ütközik a gyűjtemények szakszerű kezelése, mert a múzeumba a háború után több alkalommal betörtek, a régi pénzeket és egyéb tárgyakat szétszórták, így azok szakszerű elrendezése sok munkát kívánna meg. A múzeum két termét a háborús események folyamán több aknátalálat érte, az ablakokban és szekrényekben keletkezett károk rendbe hozatalára jelentős összegre lenne szükség. A nagyközönség részére való hozzáférés szintén problematikus, mert az épület az állam tulajdonát képezi, s főként oktatási célokat szolgál.⁷⁹²

1950. augusztus 11-én Olay István azt írta a Főegyházmegyei Hatóságnak, hogy a Múzeumok és Műemlékek Országos Központja augusztus 4-én kelt 9366/1950. MMOK. sz. alatt az Egri Érseki Líceum Múzeumának közgyűjteményben történő elhelyezését rendelte el. Annak végrehajtásával dr. Nagy Barna lett megbízva. Szóbeli rendelkezés alapján a múzeumi tárgyak átadása a mellékelt jegyzőkönyv⁷⁹³ és ideiglenes leltár szerint 1950. augusztus 10-én megtörtént.⁷⁹⁴ Ezzel a múzeum anyagának közgyűjteményben való elhelyezése lezárult.

Kiállításokon való részvétel⁷⁹⁵

1873: A bécsi tárlaton való részvétel a kormány felhívása nyomán. A múzeum neve ekkor még Egri Egyházmegyei Múzeum volt.

⁷⁹¹ Uo.

⁷⁹² Uo.

⁷⁹³ EFL. AN. Lycaei aedificium 1945–1975. irsz. 3528/1950.

⁷⁹⁴ Uo.

⁷⁹⁵ KISS Péter 1986. alapján.

1876: Pulszky Ferenc a Nemzetközi Őstörténelmi és Embertani Congressus elnöke felkérte az érseket a kongresszussal párhuzamosan rendezendő kiállításon való részvételre. 49 darab tárgy került kiállításra.

1885: Budapesti Országos Kiállítás. A kiállított tárgyakat dr. Czobor Béla a Magyar Nemzeti Múzeum őre válogatta ki. Bronzkori tárgyakat, ritka hegedűket, az egri vár két régebbi zárját, valamint egyházi régiségeket mutattak be.

1896: Millenniumi kiállítás: 133 darab tárgy. A kiállított tárgyakért a líceum megkapta a millenniumi nagy érmet.

1900: Párizsi világkiállítás. Eltűnt egy lőportartó, amelyet hosszas levelezgetés után töröltek is a leltárból, de a későbbiek folyamán előkerült a csomagolópapírok közül.

1910: Bécsi vadászati világkiállítás. Kiállított tárgyak: 3 lándzsa, 8 darab lőportartó, 4 darab puska, és 4 darab egyéb tárgy. A részvételre az 1910. évi Bécsi Első Nemzetközi Vadászati Kiállítás Magyar Országos Bizottsága nevében a kiállítási biztos felkérése nyomán került sor. A tárgyak csomagolási és szállítási költségei a kiállítót, a visszaszállítás költségei a kiállítási bizottságot terheltek.

1938: A múzeumban őrzött Széchényi István kalapot az Iparművészeti Múzeumban tartott kiállításon mutatták be.

1948: Az 1848/49. évi forradalom és szabadságharc 100 éves évfordulója alkalmából rendezett centenáris kiállításon is részt vett a múzeum 4 darab tárggyal. A részvételre Jablonszky György vármegyei főjegyző felhívása nyomán került sor. Egy karkötőt, 2 darab pecsétnyomót és Széchényi István kalapját mutatták be.

Múzeumőrök, múzeum fenntartás, múzeumi kiadványok⁷⁹⁶

A múzeum berendezéséhez szükséges teendőkkel Bartakovics Béla érsek a líceumi gondnokot bízta meg. A képtár 1920-ban történt átrendezésétől kezdődően a múzeummal kapcsolatos feladatokat a múzeumőr látta el.

A múzeum alapításától kezdődően a líceum gondnokai és egyben múzeumőrök, majd 1920-tól kezdődően önálló múzeumőrök voltak:

1872–1877: Vochler Alajos, 1877–1891: Sivampel József, 1891–1893: Kontra László, 1893–1898: Vincze Alajos, 1899–1900: Kerekes Arvéd,

⁷⁹⁶ KISS Péter 1986. alapján.

1901–1904: Sankovics Ignác, 1904–1914: Kiszely Imre, 1914–1920: Dambrowszky Imre, 1920–1928: Kiszely Imre, 1928–1949: Ficzel Antal, 1949–1950: Olay István megbízott múzeumőr.

Az Aszalay-képgyűjteménnyel együtt annak fenntartási költségeire egy 200 Ft értékű alap is a múzeum birtokába került. Ugyancsak a múzeum létrehozásával volt egyidős a Bartakovics Béla érsek által az éremgyűjtemény szekrényének elkészítésére hagyott alap, amely végrendelete 13. pontja értelmében 150 Ft-ot tett ki.

1920-ban Ridárcsik Imre prépost-kanonok 50.000 koronás alapot létesített a képtár fenntartására.

1921 áprilisában érseki utasításra külön választották a líceum fenntartási alapjától január 1-jei értékeléssel az Aszalay- és Bartakovics-alapot.

1924-ben ugyancsak érseki engedéllyel eladásra került a Gamperl Róza egri lakos által 1916-ban végrendeletileg hagyományozott kis szekrény és varróasztal. A befolyt összeget tőkésítették. Ugyancsak 1924-ben az eladott képek árából származó 8.000.000 koronát betétként helyezték el, ezért a Deák Ferenc képért kapott 30.000 koronával együtt összesen 9.049.650 korona került tőkésítésre. Ettől az évtől kezdve a következőképpen alakult a múzeum költségvetésének bevételi része:

Képtár

1. A Ridárcsik-alap 4132 K. tőkéjének 20% kamata és a Ridárcsik-alap Hangya részvény osztaléka. 2. Az Aszalay-alap 3005 K. tőkéjének 20%-os kamata. 3. Az eladott képek árának 20%-os kamata.

Régiségtár

1. A Bartakovics-alap kamata nem volt felhasználható, mert amíg az éremgyűjtemény szekrénye el nem készült, a kamatot a tőkéhez kellett csatolni. 2. A Gamperl-alap 20%-os kamata. 1933-ban a Ridárcsik-, Bartakovics-, Gamperl-féle alapokat, valamint az eladott képek árából képzett alapot „múzeum alap” címen összevonták. Ettől az évtől kezdődően a megváltozott szervezeti szabályzat értelmében a filléres gyorsvonatok napjain belépődíjat szedtek. A múzeum fenntartásához — a tényleges kiadásokon kívül — esetenként hozzájárult az érsek és a

főkáptalan is. Szmrecsányi Miklós készítette el a szépművészeti gyűjtemény ismertetőjét.⁷⁹⁷ Ő állította össze el a múzeum szervezeti szabályzatát, és a múzeum lapidáriumának tárgymutatóját.⁷⁹⁸

Bartalos Gyula gyűjteménye

A Líceumban lakott Bartalos Gyula is, akinek a földszinten volt a lakása. Itt helyezte el több mint 8000 darabból álló régiséggyűjteményét, amelynek tekintélyes hányada saját ásatásaiból, gyűjtéseiből származott. Ezek közé tartoztak egyebek mellett az 1898–1899-ben általa feltárt szépasszonyvölgyi honfoglaláskori leletek is.

Gyűjteményét 1909-ben az Egeri Érseki Líceum Múzeumának ajándékozta. Így amikor 1910-ben felkérést kapott, hogy állítson ki tárgyakat a Bécsi Vadászati Világkiállításon, jelezte, hogy gyűjteményét időközben elajándékozta, amelyből 10 darab tárgy került bemutatásra, köztük több honfoglaláskori is. 1911-ben készült az a jegyzőkönyv, amely szerint „*dr. Bartalos Gyula előadja, hogy három évvel ezelőtt⁷⁹⁹ fiúi hódolattal felajánlotta a főmagasságú és főtisztelendő dr. Samassa József bíboros érsek úrnak ajándékozási szándékkal majd három évtizeden át szerzett régiséggyűjteményét az egri egyházmegye tulajdonául az egri érseki Lyceum számára azon óhajtással, hogy a közjót előmozdítandó tőle telhetőleg hozzájárulhasson ő is ahhoz, hogy a tudományok fejlesztése céljából az egri lyceumi főiskola, mint hajdan volt, katolikus egyetem rangjára emeltessék.*”⁸⁰⁰ Az ajándékozás kapcsán írásbeli nyilatkozatot kellett tennie arra vonatkozóan, hogy a gyűjtemény elhelyezésére alkalmas üveges szekrényeit térítés ellenében hajlandó átengedni a múzeumnak. Ajándékba nem adhatta, mert „*az Egeri Híradó tárcájában közlött cikkem és más műveim lenyomásáért még jelentékenyebb összegekkel tartozom, melyet fedezetlen hagyni az igazság követelményével ellenkeznék.*”⁸⁰¹ A gyűjtemény azonban Bartalos 1924–

⁷⁹⁷ Mejelent 1920-ban, 1921-ben, 1926-ban és 1931-ben.

⁷⁹⁸ Az egri Érseki Líceum lapidáriumának tárgymutatója. Eger 1932.

⁷⁹⁹ Ténylegesen 1909-ben: lásd KISS Péter 1986. A jegyzőkönyv készítésének dátumába beleszámolták az 1911-es esztendő is.

⁸⁰⁰ EFL. AN. Líceumi gondnokság iratai. rsz. 2516/a. Múzeumi iratok 128. sz. 1911. szeptember 15. Jegyzőkönyv a gyűjtemény átadásáról. Másik példányát lásd EFL. AN. Lycaei aedificium 1903–1913. rsz. 2504. irsz. 216/1912.

⁸⁰¹ EFL. AN. Lycae miscellanea 1899–1918. rsz. 2515. irsz. 3458/1909.

ben bekövetkezett haláláig az ajándékozó lakásában maradt, akit az érsek ezért kinevezett a régiséggyűjtemény őréül, a líceumi múzeum felügyeletét is ellátó líceumi gondnok mellé. Bartalos 1922-ben felajánlotta a múzeumnak Canova Keresztelő Szent Jánost gyermekkorában ábrázoló gipszszobrát,⁸⁰² amelyet 1915-ben végrendeletileg hagyott a múzeumra.⁸⁰³ Gyűjteménye iratokat is tartalmazott. Ennek része volt II. Rákóczi Ferenc titkárának, Aszalay Ferencnek Egerben megtalált levelezése is.⁸⁰⁴

A miskolci 10-es honvéd gyalogezred múzeumának anyaga

A II. világháború idején felmerült Miskolcon a 10-es honvéd gyalogezred múzeumi anyagának biztonságos elhelyezése. Subik Károly kanonok, aki 1916–17-ben a gyalogezred tábori lelkésze volt, felajánlotta, hogy az egri Líceum pincéiben bombabiztos helyet tud szerezni a gyűjtemény számára. Ezt követően 1944. április végén faládákba csomagolva elszállították Egerbe a múzeum anyagát. A háborút követő létbizonytalanság, és a közlekedés hiánya nem tette lehetővé a múzeumi anyag Miskolcra szállítását. 1949. augusztus 19-én Fályi Béla őrnagy a Honvéd Múzeum (ma Hadtörténeti Múzeum) képviselőjében elszállíttatta Egerből a gyűjtemény ládáit.⁸⁰⁵

⁸⁰² EFL. AN. Líceumi gondnokság iratai. rsz. 2516/a. Múzeumi iratok 201. sz. 1922. augusztus 21.; EFL. AN. Lycaei aedificium 1914–1923. rsz. 2505. irsz. 3531/1922.

⁸⁰³ EFL. AN. Líceumi gondnokság iratai. Múzeumi iratok 276. sz. 1928. július 12.

⁸⁰⁴ A többire vonatkozólag lásd az Egri Főegyházmegyei Könyvtár című részt.

⁸⁰⁵ GULYA István 2000. 297–198.

49. kép.
Bartakovics Béla érsek, az Érseki Líceum Múzeumának megalapítója.

Dr. Bartakovics Béla
Eszék, 1876. május 20.

Dr. Bartakovics Béla

Dr.

Dr. Bartakovics Béla!

Az emberek az emberek között
azok a dolgok, amelyekre mindig szükség van,
azok a dolgok, amelyekre mindig szükség van,
azok a dolgok, amelyekre mindig szükség van,
azok a dolgok, amelyekre mindig szükség van,
azok a dolgok, amelyekre mindig szükség van.

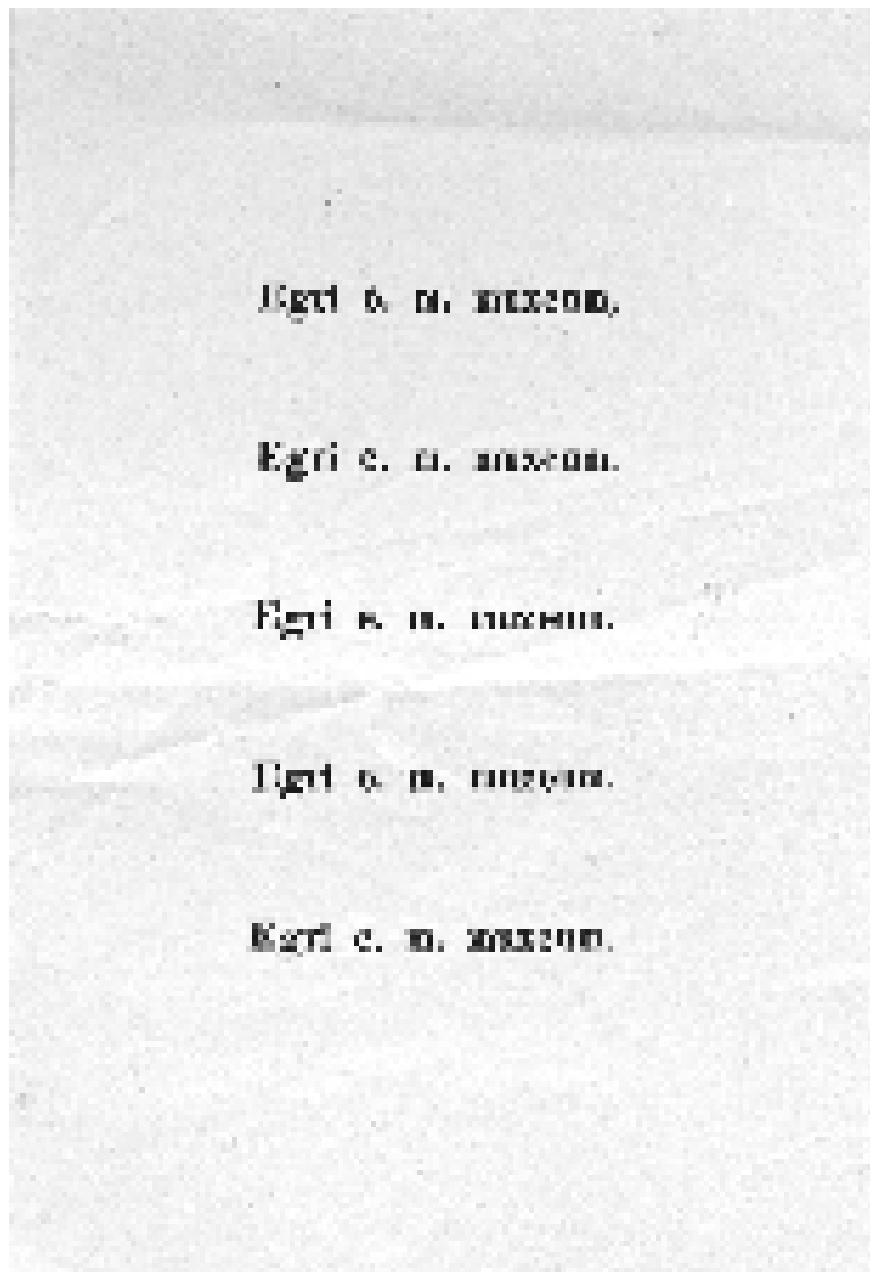
Dr. Bartakovics Béla! Az emberek
azok a dolgok, amelyekre mindig szükség van,
azok a dolgok, amelyekre mindig szükség van,
azok a dolgok, amelyekre mindig szükség van,
azok a dolgok, amelyekre mindig szükség van,
azok a dolgok, amelyekre mindig szükség van.

Dr. Bartakovics Béla!

Dr. Bartakovics Béla!

50. kép.

Pulszky Ferenc levele Bartakovics Béla érsekhez 1876-ból.

51. kép.
Felvágatlan címkék az 1870-es évekből. A rövidítés a múzeum akkori
megnevezésére, az Egri Egyházmegyei Múzeumra vonatkozik.

52. kép.

Az 1885. évi Budapesti Általános Kiállítás bizottsága által
„Az Egri Érsekmegyei Múzeumnak” adományozott elismerés.

53. kép.
Szmrecsányi Miklós a múzeum újárendezésének kezdeményezője,
megszervezője, és egyik szakembere.

54. kép.
A múzeum régiségtára az 1930-as években.

55. kép.

„Th. van Thulden. Krisztus megjelenik Máriának.”

Képeslap az Érseki Líceum Múzeumában kiállított festmények egyikéről..

56. kép.
Domenichino: Szt. Domokos.
Képeslap az Érseki Líceum Múzeumában kiállított festmények egyikéről.

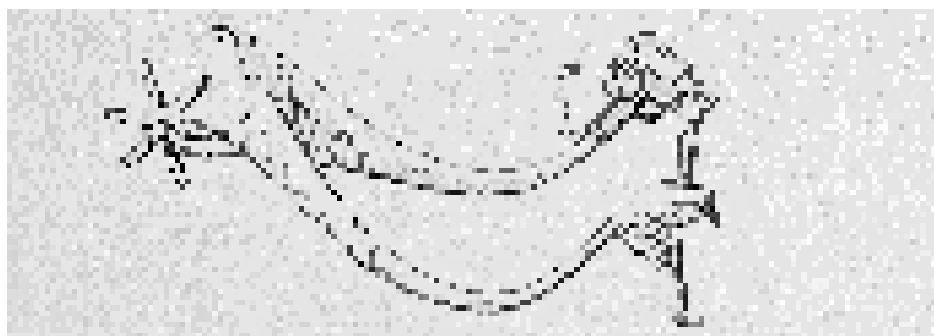
57. kép.

Ricci Sebastiano: V. Pius pápa dicsőítése.

Képeslap az Érseki Líceum Múzeumában kiállított festmények egyikéről.

58. kép.
Az Egri Érseki Líceum Múzeuma pecsétjének jelenleg ismert egyetlen
lenyomata.

59. kép.
Egy sarkantyú Bartalos Gyula gyűjteményéből.

Képkiallítások Fáy János gyűjteményétől a Munkácsy vázlatokig

A Líceum kezdettől fogva az oktatást szolgálta, de mellette helyet adott más funkcióknak is. Ezek közé tartoznak a képkiallítások. Az itt következő áttekintés nem teljességre törekvő, csupán a téma egyfajta vázlata. Elsőként a Fáy János tulajdonában levő festményekből létre jött kiállításról teszek említést. Erről Kazinczy Ferenc írt 1812-ben a Hazai s külföldi Tudósítások című lapban: *"Fáy János úr Emődön, Borsod várm., aki fáradhatatlanul és csudálást érdemlő szerencsével gyűjtögeti galériáját (tavaly Carraci Ágostonnak két festését egy magyarországi klostorból kapta, s azt közhaszonra Egerben nyitotta meg)."*⁸⁰⁶ Ugyancsak Kazinczy 1822-ben így emlékezett vissza gr. Gyulay Karolinának írt levelében: *"1812. Bécsbe menvén, az akkor Emődön, most Debrecenben lakó Fáy János, fija a Püspök Klimó testvér hűgának, 40 ezer forintot ada kezembe, hogy azon vegyek képeket teljes hatalommal. Mindgyárt kimondám, hogy bizodalmának hasznát venni nem fogom... Bejártam a Képpel-kereskedőket, kiválogattam a mit jónak letem, s kivált egy, Nativitás megvételét ajánlám Fáynak, mellyet Erdélyi Referendarius Vajna Úrtól számára 1300 fnton alkudtam-meg azon kikötéssel, hogy ha Fáy nem akarná, az alku elmúljon. Fáy nem látta a képet, árát sokallotta, de engede kérésemnek."*⁸⁰⁷ ... A kép megérkezett Dilizsenszon. Fáyt kilelte a hideg midőn meghallá, hogy a kép itt van. Szalada az Érsek Festőjéhez, s vitte megnézni... A Festő felkiálta: Uram, ez az egy kép többet ér mint egész Collectiód. Pedig az három vagy négyszáz darabból áll."⁸⁰⁸

Balkay Pál egri festő 1819-ben azt írta a Tudományos Gyűjteményben, hogy *"Tekintetes Fáy János úrnak az Egri Lyceumban lévő képes Gyűjteménye között találtatik Lazarininak Cató halálát elő adó érzékeny nagy darabja. ...Ugyan ott van Dominichinónak egy szenvedője, fél figurában s élet nagyságban. ...Hogy meg ne felejtkezzünk a' Magyar képíróról, Kupetzky Jánostól még különös portrétok vagynak ugyan ott (a' T. Fáy János Úr Kép Gyűjteményei között) –1-ső egy fiatal ember, reggeli álmom után, szép fordulatban, 's jeles ki tétellel. 2-ik egy Miniatur képíró ábrázoló nagy darab."*⁸⁰⁹ Ugyancsak Balkay Pál írta 1819-ben Kazinczy Ferencnek: *"...sőt a kinek kébszelődéseinek is kellene lenni az Aestheticárúl*

⁸⁰⁶ Megjelent KAZINCZY Ferenc 1979. 848.

⁸⁰⁷ KAZINCZY Ferenc levelezése XVIII. k. 4080. sz. levél. 1822. június 18.

⁸⁰⁸ KAZINCZY Ferenc levelezése XVIII. k. 4092. sz. levél. 1822. június 20.

⁸⁰⁹ Tudományos Gyűjtemény 1819. II. 70–71.

*s vélem gyakorta öszve jönnek, újságokat olvasgatnak, mégis filem hallatára a Fáy Collectióját bolontságnak nevezik ; T. Fáy úr hibázik, hogy eladóba tette gyűjteményét, mert itt soha senki sem veszi meg, s azt merem mondani, hogy egynek sins gondolattya a vételre."*⁸¹⁰

dr. Verók Attila szerint a mai értelemben vett képgalériát már Esterházy (I.) Miklós (1714–1790) valamint Esterházy (II.) Miklós (1765–1833) is létrehozott Eszterházán és Laxenburgban, majd később Pottendorfban. Ezeket szélesebb kör számára is megtekinthetővé tették, tehát nyilvános gyűjteményeknek nevezhetők. Ugyancsak Ő írta, hogy bár a Brukenthal-gyűjtemény⁸¹¹ hivatalosan csak 1817-ben nyílt meg, de tulajdonosának 1802-es felajánlása, illetve 1803-ban bekövetkezett halála után „*igaz, csak korlátozott számban, de – megtekinthető volt a nagyközönség számára is.*”⁸¹² A Fáy János által a Líceumban kiállított festményeket viszont bárki megtekinthette, ahogy a továbbiakban a mások által kiállított alkotásokat is. Eszterházy ugyanis a könyvtárat eleve nyilvánosnak tervezte, amely 1793. december 28-án nyílt meg, tehát az épületbe már ekkortól bárki bemehetett. Ezt erősítette meg a püspök végrendelete 10. pontjának c. alpontja, amely szerint "*a könyvtárat, vagy azokat a könyveket, amelyek ebben a házban (a Líceumban) vannak, az egri egyházza vagy püspökségre hagyom úgy, hogy egyszerre szolgáljon a köz javára, és oda bárki bemehessen és járhasson könyveket olvasni, mégis anélkül, hogy egyetlen könyvet rövid időre is valamiképpen kiadnának a veszély miatt, nehogy elveszen.*"⁸¹³ Fáy János gyűjteményének képeiből az egri Líceumban 1812-ben létrejött kiállítás tehát hazánk második teljesen nyilvános festménykiállítása volt.

Sajósy Alajos helybeli festőnek 1865-től kezdődően a Líceumban volt a műterme, és a következő esztendőben a díszteremben állította ki a kömlői templomnak készített Mária mennybemenetele című festményét.⁸¹⁴

A honleányok és az asszonyok feladatai között a 19. század eleje óta egyre jelentősebb helyet foglalt el a nemzeti művelődés – nyelv, irodalom, képzőművészet, színjátszás – támogatása. Egyes asszonyok vagy nőegyletek részt vettek a nemzet kiemelkedő tagjainak tiszteletére

⁸¹⁰ Balkay Pál levele Kazinczy Ferenchez. Kazinczy Ferenc levelezése XVI. k. 3745. sz. levél.

⁸¹¹ A gyűjtemény báró Samuel von Brukenthal szebeni palotájában volt elhelyezve.

⁸¹² VERÓK Attila 2011. 251.

⁸¹³ KONDORNÉ LÁTKÓCZKI Erzsébet 1999. 388.

⁸¹⁴ DERCSÉNYI Dezső–VOIT Pál 1972. 460.

állítandó szobrok költségeinek előteremtésében, a nemzeti múlt eseményeit bemutató festmények készíttetésében, kulturális közintézmények létrehozására irányuló gyűjtésekben, a közgyűjtemények állományának gyarapításában. A 19. század második felében számos jótékonyági célú művészeti, iparművészeti kiállítást rendeztek – elsősorban főrangú – asszonyok felhívására és szervezésében. Ezekhez a törekvésekhez kapcsolódott az Eger és Vidéke Olvasó és Jótékony Nőegylet, amely megvásárolta, majd – mint a kép hátoldalán olvasható feliratból kitűnik – 1868-ban a Nemzeti Múzeumnak ajándékozta Székely Bertalan Egri nők című festményét, mely azóta nemcsak az 1552-ben a törökök ellen harcoló, hanem az 1860-as években a nemzeti kultúra felemeléséért tevékenykedő egri asszonyok hazafiasságát is hirdeti. A művész a festményen egy több száz éves irodalmi témát, az egri nők vitézségét festette meg.

A festmény 1868. március 23-án érkezett meg Egerbe. A Líceum dísztermében állították ki, ahol április 23-ig tetszés szerinti díj ellenében, április 24-től kezdődően pedig a hónap végéig díjtalanul lehetett megtekinteni. Május 1-jén elküldték a Magyar Nemzeti Múzeumba, ahonnan Kubinyi Ágoston igazgató a következő levelével köszönte meg azt Nánásy Mihálynénak az egylet vezetőjének: *„Tisztelt Nagysád! Vettem Nagysádnak f. május hó 1-éről kelt becses levelét és vettem tegnap Székely Bertalan Eger várának hős védelmét ábrázoló jeles festményét, mely Nagysádnak indítványozására és hathatós eszközzésére az egri lelkes nők részéről létesítettett és nemzeti múzeumunknak nagylelkűleg átadatott. Fogadja tehát mind Nagysád, ki e vállaltnak éltetője volt, mind általában a tisztelt egri nők, kik őseik nyomdokait követve, a jelenkor igényeihez képest, a nemzeti művészet és nemzeti múzeum pártolásában is tanúsíthatják a honszeretetüket, intézetünk hálás köszönetét. Pest, 1868. évi május hó 8-án.”*⁸¹⁵

1874-ben Hörmann főhadnagynak a bécsi festészeti akadémia egykori növendékének, két – balatoni vidéket ábrázoló – festménye volt kiállítva a díszteremben, amelyeket meg is lehetett vásárolni.⁸¹⁶

1878-ban az adácsi születésű Mücke Ferencnek volt kiállítása a Líceumban lévő műhelyében. A festő több Eger környéki templomban restaurált képeket.⁸¹⁷

⁸¹⁵ Idézi BREZNAY Imre 1910. 53.

⁸¹⁶ Eger című lap, 1874. október 8. 325.

⁸¹⁷ DERCSÉNYI Dezső–VOIT Pál 1972. 460.

Kiss Alajos ipariskolai rajztanár és festő 1886-ban egy Murillo másolatot készített a (tarna)mérai templom részére. A kép a korabeli forrás szerint „a Líceum dísztermében naponta délelőtt 9–12 ó. és délután 2–7 óráig lesz kiállítva.”⁸¹⁸

1913-ban Úrnapján délelőtt nyílt meg a Kiss Alajos akadémiai festő és ipariskolai rajztanár legújabb alkotásait bemutató kiállítás. Az érdeklődők megtekinthették a művész Szent István királyt ábrázoló nagyméretű oltárképét, amelyet Koncz Menyhért prépost-kanonok rendelt meg a rudabányai templom részére, a Szent Sándor püspök halála című szintén nagy méretű alkotást, amely a boldogult Stephanovszky Sándor apát-kanonok megrendelésére készült, továbbá egy farsangvégi jelenetet ábrázoló festményt, valamint Rudassy János és Boross József olajfestésű portréit. A kiállításon láthatóak voltak a mester tanítványának, Garay Elvirának legszebb reményekre jogosító szénrajzai is, mintegy 40–50 darab. A kiállítás 5 napon át volt megtekinthető. A belépődíj 20 fillér (gyermekeknek 10 fillér). A bevétel egyik felét a siketnémák intézete, a másik felét pedig az iparostanonc iskola kapta meg.⁸¹⁹

1914-ben Kovásznai Kovács István festőművész rendezett kiállítást képeiből az épület I. emeletén.⁸²⁰

Ugyancsak 1914-ben került sor arra a kiállításra, amelyen országos híró festők alkotásai voltak láthatók. „A kiállítás vezetője Feszty Árpád, rendezője Fekete Miklós. Belépődíj 60 fillér. Állandó jegy 2 korona.”⁸²¹ „Ötven művész másfélszáz műve” került bemutatásra a díszterem melletti három kisebb helyiségben.⁸²² A képek közül több a városban is maradt, mint pl. a dr. Szmrecsányi Lajos érsek és dr. Maczky Valér által megvásároltak.⁸²³

1915-ben „a Líceum egyik termében” Kiss Alajos festő, rajztanár kiállítására került sor. A kiállítást az alispán nyitotta meg. A művész a kiállítás bevételét a vöröskereszt helyi fiókjának ajánlotta fel.⁸²⁴

1922-ben a sajtó arról is hírt adott, hogy Meilinger Dezső festőművész

⁸¹⁸ Különfélék. In: Eger című lap, 1886. 361.

⁸¹⁹ Mester és tanítványa. In: Eger című lap, 1913. május 21. 3.; Kéпкиállítás. In: Eger című lap, 1913. május 24. 4.

⁸²⁰ Kéпкиállítás a Líceumban. In: Eger című lap, 1914. június 20. 3.

⁸²¹ Kéпкиállítás a Líceumban. In: Eger című lap, 1914. március 11. 4.

⁸²² A kéпкиállítás. In: Eger című lap, 1914. március 14. 3.

⁸²³ Részletesebben lásd: Kéпкиállítás. In: Eger című lap, 1914. március 18. 6.

⁸²⁴ Kiss Alajos kiállítása. In: Egri Újság, 1915. június 3. 3.

Miskolc után Egerben is kiállítja legújabb munkáit. *„A kiállítás a Líceum nagytermében (dísztermében – Kiss Péter) lesz, s az ünnepek alatt nyílik meg, de mindössze néhány-napig tart. Felhívjuk rá közönségünk figyelmét.”*⁸²⁵ A kiállított képek közül nagy sikert arattak a tájképek. Ezek közül Török Kálmán prépostkanonok és dr. Ambrus István apátkanonok két-két alkotást megvásárolt.⁸²⁶

1924-ben Pánczél Béla, Nemessányi-Kontuly Béla és Morvay Kálmán festőművészek gyűjteményes kiállítása volt látható *„a Líceum dísztermében.”*⁸²⁷ A három művész együttesen 50 alkotást állított ki.⁸²⁸

1926-ban Istvánffy Gyula művei voltak megtekinthetőek a II. emeleten az első éves jogászok tantermében.⁸²⁹

1927-ben írta a helyi sajtó: *„Innocent Ferenc festményei Vastagh Gyula kiállításán állandóan közérdeklődés tárgyát képezik. Minden egyes képen rajta van a fiatalság bája, üdesége, minden egyes képe: hódolat a nőnek. A kiállítás a Líceum dísztermében már csak néhány napig marad nyitva.”*⁸³⁰

Szmrecsányi Miklós először jogot tanult, majd művészeti tanulmányokat folytatott. 1882-től 1895-ig az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat titkára volt. Ezt követően a minisztériumban dolgozott a művészeti osztályon, amelynek később vezetője lett. Ő javasolta azt, hogy kérjék fel Munkácsy Mihályt egy alkotás megfestésére. Erről Malonyay Dezső Munkácsy Mihály titkára a következőképpen ír: *„Az eszmét, hogy Munkácsytól képet kérjünk, Szmrecsányi Miklós pendítette meg akkor, mikor a bécsi mennyezetkép nagy vázлата az 1889. párisi világkiállításon általános elismerésben részesült. A magyar kormány nemsokára tárgyalásokba is bocsátkozott a Mesterrel s egy Harkányi Frigyes bárónál rendezett estélyen, Berzeviczy Albert, Csáky Albin gróf, Szalay Imre, Szmrecsányi Miklós, Szapáry Gyula gróf, Tisza Lajos gróf és Wekerle Sándor jelenlétében Munkácsy lelkes készséggel el is vállalta a Honfoglalás megfestését.”*⁸³¹ A művész 1894. szeptember 8-án a franciaországi „Colpachból” Szmrecsányihoz intézett levelében egyebek mellett azt írja, hogy *„talán már értesültél róla, hogy az Árpád vázlatokat már elküldöttem (eddig talán már meg is érkeztek).*

⁸²⁵ Képkiallítás Egerben. In: Egri Népújság, 1922. április 12. 3.

⁸²⁶ Meilinger Dezső képkiallítása. In: Egri Népújság, 1922. április 19. 3.

⁸²⁷ A kiállítás meghívójának fotómásolatát lásd a képek között.

⁸²⁸ A hélapátfalvai művésztelep egri kiállítása. In: Egri Népújság, 1924. október 5. 2.

⁸²⁹ N. Istvánffy Gyula kiállításáról. In: Egri Újság, 1926. június 27. 3.

⁸³⁰ Innocent Ferenc festményei... In: Egri Népújság, 1927. április 17. 4.

⁸³¹ MALONYAI Dezső 1898. 190.

*Valamely félreértés elkerülése végett figyelmeztetek, hogy a kis vázlat, a mely a tied, igen igen kezdetleges állapotban maradt, először mert azon még csakis a legelső homályos idea volt eltéve, azaz — semmi, a miből még valamit csinálni kellett volna. Másodszor meg a két nagy vázlat ha még olyan kevésbé átdolgozása is teljesen kimerítette türelmemet. Ne vedd tehát rossz néven, hogy oly állapotban küldtem el, mert valóban már képtelen voltam még Árpádot csinálni. De reménylem, lesz alkalmam kárpótolni. Most csak azért írok, hogy egy kissé ellensúlyozzam a benyomást és meglepetést, melyet az olyan semmi reád tehet. Nem is akartam aláírni, de hát utó végre nincs rajta mit tagadnom.”*⁸³² Amikor Szmrecsányi az I. világháború után Egerbe költözött érsek bátyjához, a palotában lakott, ahol a lakását díszítették a festmények. Fennmaradt egy korabeli fotó, amelyen nemcsak ő, hanem a két kép is látható.⁸³³ Szmrecsányi Miklós tulajdonában ugyanis két vázlat volt. Halála után mindkettő az Egri Érseki Líceum Múzeumának képtárában volt kiállítva. A múzeum leltára szerint az egyikre a következő dedikálás volt írva: *„Szmrecsányi Miklós barátomnak Munkácsy Mihály”*.⁸³⁴ Ez lehetett az, amelyikről a már idézett részletben ír a művész. 1944-ben a közelgő háborús események miatt az Érseki Líceum Múzeuma bezárt. Ettől az időponttól kezdődően a vázlatok sorsa máig ismeretlen.

⁸³² Szmrecsányi az Országos Képzőművészeti Társulat titkáráként került kapcsolatba Munkácsy Mihállyal, akivel a művész haláláig levelezett, sőt járt is nála annak meghívására. Munkácsy halála után a művész özvegyével is levelezett.

⁸³³ A fénykép másolatát lásd a képek között.

⁸³⁴ Az Egri Érseki Líceum Múzeumának szépművészeti alpleltára. EFL. AN. rsz. 3406. Az 536. sz. bejegyzés. A másik vázlat dedikátlan, amely ugyanitt az 537-es számon van bejegyezve.

60. kép.
Fáy János.

61. kép.
Székely Bertalan.

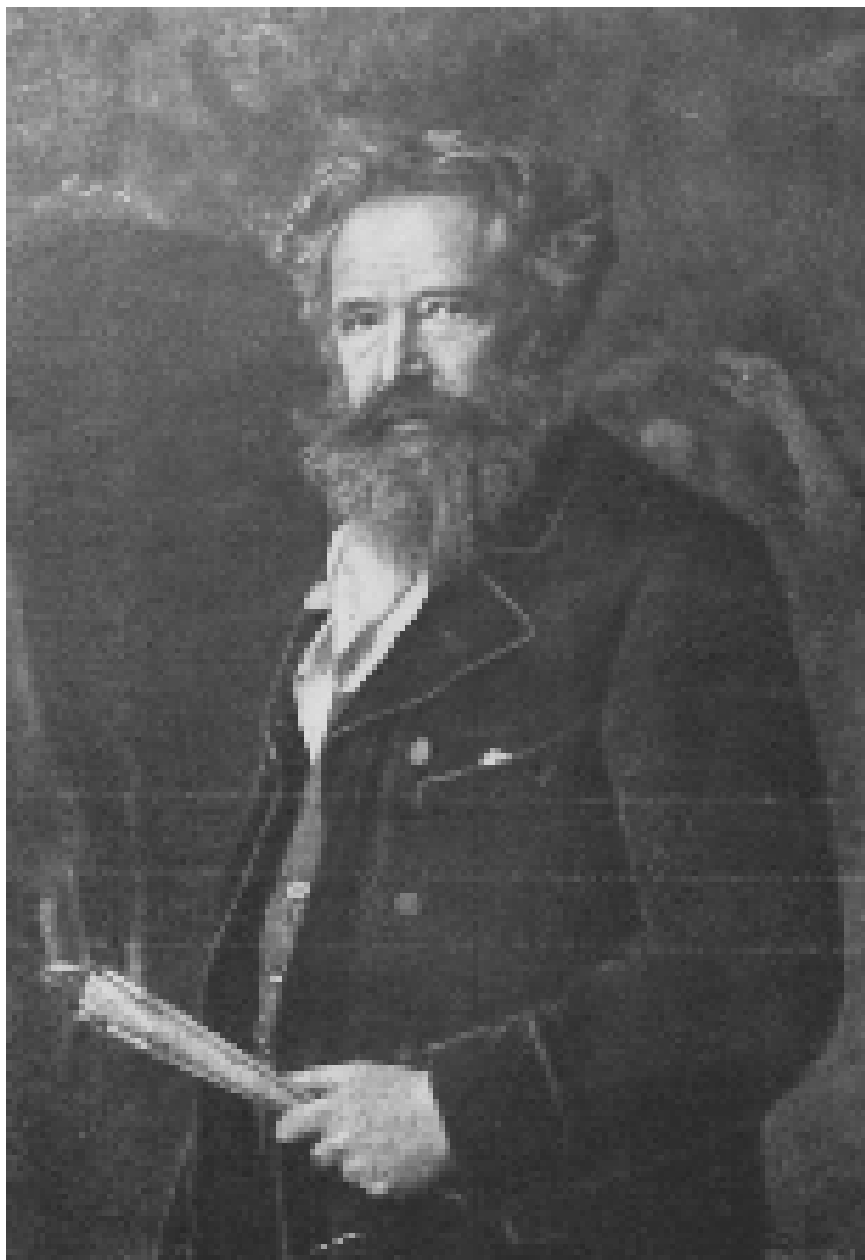

62. kép.
Székely Bertalan: Egri nők című alkotása.

63. kép.
Nánássy Mihályné.

64. kép.
Feszty Árpád az 1914-ben rendezett kiállítás „vezetője”.

67. kép.
A két Munkácsy Mihály vázlat Szmrecsányi Miklós lakásán.

Az Egri Érseki Líceumi Nyomda⁸³⁵

A témára vonatkozó munkák tanulmányozása során azt tapasztaltam, hogy azok figyelmen kívül hagyják a nyomda működése során 1800 után keletkezett iratanyagot. Ez vonatkozik a legújabb szakirodalomra, Az egri Domus Universitatis és Líceum című tanulmánykötetben megjelent nyomdatörténeti írásra is, amelyben „*Verók Attila a Líceumban egykor működött másik jelentős intézmény, az Érseki Líceumi Nyomda történetét tárja fel 1755-től 1949-ig.*”⁸³⁶ Az 1800 utáni időszakról azonban csak nyomtatásban már megjelent adatokat közöl, a tipográfia működése során keletkezett iratanyag adatait teljes egészében mellőzi. Itt történő publikálásukat a kötet determinált terjedelme csak részben teszi lehetővé, teljes körű közreadásuk továbbra is a helytörténetírás egyik adóssága maradt.

A nyomda magántulajdonú időszaka

Eger első nyomdáját Barkóczy Ferenc püspök alapította az általa elgondolt egri felsőfokú tanintézet kiegészítő részeként. 1755-ben Egerbe hívta Royer Ferenc Antalt, aki a nyomdának tulajdonosa és faktora is volt egyben.

A jelenleg ismert legkorábbi adat 1755. júliusának elejéről maradt ránk a nyomdáról, abban a kiadási naplóban, amelyben a Püspöki Iskola által adott kölcsönöket tüntették fel. Ebben Royer 500 Ft kölcsönnel szerepel, amit nyilván a nyomda beindításához kapott.⁸³⁷ Bár Iványi Sándor nem ismerte ezt az adatot, mégis helyesen feltételezte azt, hogy Royernek az adósságokkal terhelt pozsonyi nyomda eladása után nem maradt annyi tőkéje, hogy pénzügyi segítség nélkül vásárolhasson saját nyomdai felszerelést.⁸³⁸

Barkóczy 1755. augusztus 12-én említi először a nyomdát, amikor Bacsinzky András sátoraljaújhelyi görög katolikus plébánosnak azt írta,

⁸³⁵ A nyomda 18. századi történetét KISS Péter 1999. alapján ismertetem.

⁸³⁶ VERÓK Attila 2013/2. 269.

⁸³⁷ Az Egri Püspöki Iskola kihelyezett tőkéi idegeneknek és egyházmegyei papoknak. Készült 1756-ban december 18-án Török A. pénztáros által. EFL. AV. rsz. 87. irsz. 566/3.

⁸³⁸ IVÁNYI Sándor 1993. 253.

hogy a nyomda már működik.⁸³⁹ A püspök tehát Royert meghívta Egerbe, hogy itt saját nyomdájával, de mint püspöki nyomdász dolgozzon. Royer Ferenc Antal (1730–1795) amikor 1748-ban nagykorúvá vált, átvette sógorától, Bauer Károly Józseftől apja nyomdáját Pozsonyban. 1750-ben azonban eladta unokatestvérének Johann Michael Landerernek, aki Budáról Pozsonyba települt át. Royer ezután elhagyta Pozsonyt és 1752-ben a nagyszombati egyetemi nyomdában dolgozott. 1754-ben a tiroli Bozenban sikertelenül próbált nyomdát alapítani.⁸⁴⁰ Amikor Mária Terézia 1761-ben Esztergomi érsekké nevezte ki Barkóczyt, akkor Royer ott tűnt fel.⁸⁴¹ Mivel az 1761-től 1765-ig terjedő időszakból jelenleg csak 1762-ből nem ismerünk esztergomi nyomtatványát nem kizárt, hogy ezeket az éveket végig itt töltötte. 1771-ben özvegy rokonánál, Katharina Landerernél fordult meg. 1773-ban a pozsonyi nyomdáját megvásárló Johann Michael Landerer kölcsönének segítségével önálló nyomdát alapított Pesten. 1783-ban azonban adósságai fejében nyomdáját átengedte hitelező rokonának akitől némi pénzt és nyomdai felszerelést kapott. Így ment el Grazba, ahol feleségül vette az ottani Widmannstetter nyomdászdinasztia Anna Maria Beckhet nevű tagját és haláláig ott dolgozott.⁸⁴²

Royer 1755-ben kezdte meg Egerben a nyomtatást. Privilegium levele nem volt, de Barkóczy támogatta. Működésének első esztendejében készült az a négy leveles téziszfüzet is, amelyet egy másik mű elé kötöttek be.⁸⁴³

A nyomda elhelyezéséről 1762-ből datálódik az első hiteles adatunk. Ez év októberében a püspök és a konzisztórium tagjai helyszíni vizsgálatot tartottak a jogi iskola épületében.⁸⁴⁴ Az építész megállapította, hogy a felső rész beomlással fenyeget. Mivel ekkor nem volt pénz a rendbehozatalára, az a döntés született, hogy a nyomdát a vármegyeházába telepítik át. A jogi oktatás szünetelni fog, a matematika

⁸³⁹ EFL. AN. rsz. 3611. Protocolum dioecesanum 1755. 152.

⁸⁴⁰ PÉTER László 1994. 1743.

⁸⁴¹ Az Egri Főegyházmegyei Könyvtárban megtalálható az a német nyelvű gót betűs Barkóczyt köszöntő vers, amelyet Royer nyomtatott.

⁸⁴² PÉTER László 1994. 1743.

⁸⁴³ EFL. AV. Minorita rendház iratai. Diárium I. 1687–1759. 130. A mű címe: Andreas Maximilianus Fredro: Monita politico-moralia. Dum in ecclesia Fratrum Min. Conv Agriae... etc.

⁸⁴⁴ Ma az Angolkisasszonyok Intézete működik ebben az épületben.

és a filozófia oktatás pedig átköltözik a Püspöki Iskolába.⁸⁴⁵ Más intézményekhez hasonlóan a nyomda is 1774-ben lett áttelepítve a Líceumba.

Royer rövid 3 éves egri működése során 1758-ban újra nyomtatta a Foglár György kanonok által 1740-ben alapított egri jogi iskola első professzorának – Huszty Istvánnak – *Jurisprudentia practica* című munkáját, amelyet később az egri nyomda még többször is kiadott, mert tankönyvként használták országszerte. Munkája körül nem lehetett probléma, mert amikor eltávozott Egerből, akkor 500-Ft-os tartozásából 200-Ft-ot már törlesztett. Utóda sógora, a regensburgi származású Bauer Károly József lett, aki 1758. augusztus 21-én Royer még fennálló 300-Ft-os tartozásával vette át a nyomdát.⁸⁴⁶ Első munkáinak egyike az az 1758. augusztus 19-én kelt és XIII. Kelemen pápa által kiadott pásztorlevél lehetett, amely már a "*M.DCC.LVIII. Agriae, Typis Caroli Josephi Bauer, epifcop. Typogr.*" impresszummal készült. Jogállása tehát ugyanaz volt, mint elődjéé.

Barkóczy 1760. január 6-án privilégiumlevelet kért Mária Teréziától a nyomdának. Ezt azonban nem Bauernek a tipográfia tulajdonosának, hanem a maga és püspök utódai számára kérte, azzal az indoklással, hogy a nyomda a Püspöki Iskolának és az egyházmegye papságának kell.⁸⁴⁷ A privilégium levél teljes terjedelmében az 1804-es egri canonica visitatióban is ránk maradt. Szövege magyar nyelvre lefordítva a következő: *„Jelen levelünkkel emlékeztül adjuk mindazoknak akiket illet, hogy mi híveinkről megfelelően gondoskodni kívánván, a mi őszintén szeretett hívünknek főtisztelendő, tekintetes és nagyságos gróf Barkóczy Ferenc egri püspöknek, belső titkos tanácsosunknak, hétszemélyes táblánk ülnökének, továbbá Heves és Külső-Szolnok törvényesen egyesült vármegyék főispánjának felségünk elé terjesztett alázatos kérésére neki és a püspökségben leendő utódainak császári és királyi hatalmunk teljességéből és különös kegyelmünkből megengedni és engedélyezni kegyeskedünk, hogy Eger püspöki városban egyházmegyéjének és az általa felállított Püspöki Iskola növendékeinek hasznára nyomdát létesítsen és abban a köz használatára könyveket nyomtathasson, ő maga valamint a püspökségben leendő utódai is ezt tehessék, de azzal a kikötéssel, hogy a*

⁸⁴⁵ ESZTERHÁZY LEVELEZÉSE 1762. 156.

⁸⁴⁶ EFL. AV. rsz. 87. irsz. 566/3. Az Egri Püspöki Iskola kihelyezett tőkési idegeneknek és egyházmegyei papoknak. Készült 1756. december 18-án Török A. pénztáros által.

⁸⁴⁷ EFL. AN. rsz. 3611. Protocollum dioecesanum 1760. 560–561.

felállítandó új nyomdában semmi más könyv közre ne adassék, hanem csak olyan, amelyet a fent nevezett püspök vagy utódai által szabályszerűen megbízott könyvvizsgálók előzetesen a maguk módján átvizsgáltak s ezért püspöki joghatóság értelmében engedélyeztessenek. Ha pedig ezután valakinek könyvét kinyomtatják, vagy utánnyomják, azt a szokott példányban a mi királyi helytartótanácsunkhoz azonnal fel kell küldeni. Ennek elmulasztása esetén engedélyünk érvényét veszti, és azt visszavonjuk. Mindezt jelen engedélyokirattal engedélyezzük. Kelt... főhercegi városunkban Bécsben, Ausztriában 1760. január hó 19-ik napján.”⁸⁴⁸

Heves vármegye közgyűlése 1760. március 15-i gyűlésén hirdette ki ezt a privilégium levelet.⁸⁴⁹

Bauer azonban nem tudta elődjéhez hasonló színvonalon működtetni a nyomdát és mindinkább eladósodott. Az 1765. június 7-i konzisztórium ülésen határozat született arról, hogy a nyomda kerüljön az egyetem igazgatása alá, mivel a jelenlegi nyomdász adósságba keveredett és így alkalmatlan lett a nyomda vezetésére. Eszterházy megbízta Keller János szemináriumi prefektust, hogy írja össze mennyivel tartozik Bauer a Püspöki Iskolának. Vegye jegyzékbe a nyomda javára fennálló adósleveleket és a berendezést is. A nyomdász ezentúl minden új könyv nyomása alkalmával egy kinyomtatott példányt az eredetivel együtt mutasson meg a püspöknek.⁸⁵⁰ Az 1765. június 20-án tartott konzisztórium ülés tárgyalta a nyomda ügyét. Itt Berényi Sándor teológiai tanár és kanonok jelentését olvasták fel, amely a következőket tartalmazta:

1. A nyomda vagyona elsősorban magukból a betűkből áll, amelyek ára az érc arányához képest változó. Az ólom mázsánkénti ára nem több 70 rajnai rénes forintnál. Könnyebbség volna egy olyan városi polgárjoggal ellátandó betűvésnök, mint ahogyan azt Debrecenben tették.

2. A leltári anyag második tétele a papírmennyiség, amelyet adott időpontban hajón lehetne szállíttatni Pestre. A bécsi Trattner nyomdában 3 rajnai forintért nyomnak ki egy árku 500 példányban mégpedig írópapíron, ugyanezt Egerben csak 5-Ft-ért és itatós papíron.

3. A harmadik tétel a nyomó- és szedősegédek fizetése. Ezeknek egy napi munkadíját a császári szabályzat 30 krajcárban állapította meg ha árkusok szerint fizetnek, a betűk nagyságához képest többet, vagy

⁸⁴⁸ Közzéteszi KISS Péter 1999. 215–216.

⁸⁴⁹ HML. Vármegyei közgyűlési jegyzőkönyv 1760. 240.

⁸⁵⁰ ESZTERHÁZY LEVELEZÉSE 1765. 504.

kevesebbet kapnak. Négy segédnek egy esztendei fizetése 624-Ft, ha pedig a Trattner -féle kalkuláció szerint történik a fizetés, akkor 1873-Ft és így levonva 1560-Ft-ot papír ára és segédfizetés címén, akkor 312-Ft lesz a tiszta haszon. A Bauer-féle kalkuláció szerint viszont 3190-Ft lesz a bevétel és ebből levonva az itteni papír árát és a segédfizetést, a haszon 872-Ft.

4. Negyedik számadási tétel a festék és a lenolaj. Ez kis jelentőségű. Ajánlatos volna egy itteni malom kerekét olaj ütésre alkalmazni. A rácok Gyöngyösről és máshonnét így féláron szerzik be a lenolajat. Minden apróságot figyelmen kívül hagyva, 6000-Ft-ért jobb nyomdát lehetne felállítani mint a jelenlegi.

Milyen elgondolások legyenek az irányadók a nyomda működtetésére?

1. A nyomda prefektusa papi ember legyen, aki a zavarok elkerülése érdekében havonta számoljon el

2. Bauer, vagy bárki más lesz a főfactor, legyen jártas a mesterségben.

3. Legjobb volna két kitanult nyomdászsegédet alkalmazni, ezek mellé pedig négy inast. Volt a városban egy tanulatlan tanítványom, aki inaskodásának első hetében már tudott valamennyire nyomni, a második hónapban jól, fél év múlva pedig jó szedő lett. Az ilyen inasoknak célszerű volna élelmet, némi ruházatot adni. Legyenek egriek, mert ha kitelik az inasidő, tartásuk költségesebb, évente 100 máriást is kell nekik adni. Szívesebben is maradnak helyben mint segédek.

4. A nyomdában közhasználatú, szükséges könyveket kell nyomni, pl.:

- tankönyveket, de ezek ne legyenek túlzottan vastagok, a tanuló így könnyebben meg tudja vásárolni saját pénzén.

- az egri egyházmegyében használatos szertartáskönyvet - rituálét - Telekesy óta nem nyomták újra. Magam is csak egyet láttam. Csúf dolog, hogy ilyen terjedelmes egyházmegyének nincs szertartáskönyve. Nyomni kell, hogy minden plébánián és filiában legyen legalább egy példány. Egy évben 600 példányt kellene szétosztani.

- a nagyheti szertartások könyvéből is elkelne legalább 100 példány.

- Egyéb kinyomandó könyvek között első helyen a szentatyák könyveit kellene elővenni. Például Szent Ágoston írásainak nyomdai előállításával és eladásával néhány éven belül 10.000-Ft hasznot lehetne nyerni. Más egyházmegyék papjai is megvásárolnák a szentatyák írásait.

- második helyen az egyháztörténet, majd a világtörténet könyvei állnak. Bonfini sok vevőnek kellene.

- végezetül szükségesek héber, görög, oláh, német, magyar és szláv ABC-

s könyvek és katekizmusok a triviális iskolákba.⁸⁵¹

Eddig ismeretlen okból azonban ekkor még Bauer tulajdonában maradt a nyomda. 1766. áprilisában azonban a püspöki ceremoniárius és két egri szenátor az ifj. Landerer Lipót pesti nyomdással együtt fölbecsülte a nyomdát, és számbavették annak adósságait is. Bauert a konzisztórium elé idézték, a nyomdát pedig a püspök átvette, a Püspöki Iskolának vissza nem fizetett kölcsönök fejében. Kifizette Bauer egyéb adósságait is, a maradék pénz pedig Baueré lett. Írásban kellett választ adnia arra a kérdésre, hogy mennyi fizetésért látná el a nyomdászti teendőket. Ezt azonban nem vállalta, hanem panasszal fordult a királynőhöz, de ezzel sem tudta a történeteket visszafordítani. A nyomda 1766. május 3-tól az egyházmegye tulajdonába került.

A nyomda az egyházmegye püspökségi időszakában⁸⁵²

Az említett előzmények után kapta meg nyomda prefektusi megbízatását 1766. május 2-án Stanczell József az egyházmegye papja.⁸⁵³ Fennmaradt az első év számadása, amely ettől a naptól kezdődik⁸⁵⁴. Azt, hogy a nyomda a Püspöki Iskola kiegészítő részeként lett létrehozva, és a beindulásához, illetve az üzemeléséhez szükséges kölcsönöket az iskola pénztárából fizették ki, a nyomdai impresszumok is kifejezték. A nyomtatás azonban az egész egyházmegye számára történt, ami már korábban is így volt. 1763-ban pl. az esperesek tabelláit készítette el a nyomda annak rubrikáival együtt⁸⁵⁵.

Eszterházy 1766. június 16-án az esperesekhez írt körlevelében bejelentette a nyomda bekebelezését a "*Schola Episcopalis*"-ba vagyis az említett Püspöki Iskolába. Válogatási lehetőséget adott számukra a raktáron lévő könyvekből azok jegyzéke alapján, egyben jelezte, hogy tanácskozzák meg, mely könyvekre van szükség, miket vennének leginkább.⁸⁵⁶ Július 9-én utasította a prefektust, hogy írjon Seminszky Márton collectornak, aki ezt követően Egerbe jött dolgozni.⁸⁵⁷

⁸⁵¹ ESZTERHÁZY LEVELEZÉSE 1765. 518–519.

⁸⁵² KISS Péter 1999. alapján.

⁸⁵³ EFL AN. ESZTERHÁZY LEVELEZÉSE 1766. 204.

⁸⁵⁴ EFL AV. rsz. 90. irsz. 566/6. Az 1766/1767. évi számadás.

⁸⁵⁵ ESZTERHÁZY LEVELEZÉSE 1763. 489.

⁸⁵⁶ ESZTERHÁZY LEVELEZÉSE 1766. 245.

⁸⁵⁷ ESZTERHÁZY LEVELEZÉSE 1766. 285.

Már említettem, hogy ránk maradt a püspöki nyomda első, vagyis az 1766. május 3-tól kezdődő számadása. Ez az 1767. május 3-ig terjedő időszakra vonatkozik.⁸⁵⁸ Ebben a bevételek egyebek mellett Huszty István már említett könyvének eladásából, egri és váci directorium kinyomtatásából, az oltáriszentség kongregáció 500 darab könyvéből származtak. A kiadások között szerepeltek a segédek fizetései: Seminszky Márton kollektoré, Dittman János nyomóé, Paszternak Györgyé, és a nemrég felvett Bálint Ignác collector két heti fizetése, továbbá a papírnak Pestről Egerbe történt szállítása, festék, spárga, olaj, rézpréssel, söprű, prés javíttatás stb. Ennek az első esztendei számadásnak a megtárgyalására az 1767. május 23-i konzisztórium ülésen került sor. Ekkor határozat született arról is, hogy a nyomda kötelezvény és 6%-os kamat ellenében 2000-Ft kölcsönt vehet fel fejlesztésére Csák Istvántól.⁸⁵⁹

Az 1767. július 6-i konzisztórium ülésen olvasták fel azt a királyi leiratot, amely Bauernek a nyomda átvétele miatt tett panasza kapcsán íródott.⁸⁶⁰ Augusztus 1-jén Eszterházy válaszában ismertette a már említett eseményeket azzal együtt, hogy Bauer nem fogadta el az állás ajánlatát sem, de ha visszafizeti adósságait, akkor kész azonnal visszaadni neki a nyomdát.⁸⁶¹

1769-ben Gusztinyi János nyitrai püspök szerette volna kiadni újra Az üdvösség mannája című könyvét, de Eszterházy válaszában közölte, hogy mivel minden példány elfogyott, ezért a nyomda nem tudja vállalni.⁸⁶²

1770-ben a püspök elküldte körlevelét a levéltárosnak a böjti fegyelemről, azzal az utasítással, hogy a nyomdával készíttesse el, és minden kerületnek, valamint az egri paróchusnak is küldjön belőle.⁸⁶³

Az 1760-as évek végétől Ambró Ferenc volt a nyomda factora. 1772-ben azonban Vácra távozott. Egy adóslevél szerint 1772. február 11-én 500-Ft kölcsönt vett fel Povolny Jánostól az egri Líceum építésvezetőjétől, a Vácott felállítandó nyomdájához.⁸⁶⁴

1772. január 16-án adta meg a püspök az engedélyt Sartori Bernát: Magyar nyelven filozófia című könyvének nyomtatására. A könyvet

⁸⁵⁸ EFL AV. rsz. 90. irsz. 566/6. Az 1766/1767. évi számadás.

⁸⁵⁹ ESZTERHÁZY LEVELEZÉSE 1767. 847.

⁸⁶⁰ ESZTERHÁZY LEVELEZÉSE 1767. 907.

⁸⁶¹ ESZTERHÁZY LEVELEZÉSE 1767. 940.

⁸⁶² ESZTERHÁZY LEVELEZÉSE 1769. 650.

⁸⁶³ ESZTERHÁZY LEVELEZÉSE 1770. 690.

⁸⁶⁴ HOLL Béla 1973. 7–8.

előzőleg két minorita szerzetes nézte át.⁸⁶⁵

Eszterházy 1773-ban a nyomda prefektusához intézett levelében elrendelte, hogy az egy hónappal korábban a szeminárium tankönyvszükségletének ellátására megállapított könyveket a nyomda készítse el. Ehhez tegyék meg az előkészületeket, és arról tegyen jelentést.⁸⁶⁶

1776-ból van adatunk arról, hogy a nyomdában nem csak latin, magyar és német nyelvű kiadványok készültek. Ebben az esztendőben írta a püspök a sárosi esperesnek, hogy egy kézikönyvet "*tótul*" is kiadott, és Egerben beszerezhető.⁸⁶⁷

1778-ban Eszterházy utasította Torner Ignác prefektust, hogy ezentúl a factortól hetenként kérjen napi elszámolást, és ezt a factor naplójába vezesse be. Vezessen naplót a könyvraktárról is, amit a kijelölendő cenzor nézzen át. Ugyanekkor arra is utasította, hogy a végzett kispapok közül a szegényebbeknek több, a gazdagabbaknak kevesebb könyvet osszon ki mégpedig úgy, hogy valami maradjon a kasszában is.⁸⁶⁸ Később azonban ennek végrehajtásából hiány keletkezett, több lett ugyanis szétosztva, mint amennyit lehetett volna. Ekkor Eszterházy 420 Ft-ban állapította meg a kiosztható könyvek értékét.⁸⁶⁹

1786-ban a püspök úgy rendelkezett, hogy a végzett kispapok a számukra kiosztott könyvek felét ingyen kapják, a másik feléért pedig misét mondjanak.⁸⁷⁰

Eszterházy 1790-ben felhívta a Püspöki Iskola igazgatójának figyelmét, hogyha nincsen héber betűkészlet, figyelmeztesse a prefektust, hogy szerezze be.⁸⁷¹

1794-ben a Helytartótanács úgy rendelkezett, hogy a jövőben minden kinyomtatott könyvből három példány beküldendő. Ezek árát beszámították a többi könyv árába.⁸⁷² Ugyanez év március 4-én Gyalogai Ignác lett a nyomda vezetője, amiről az 1805-ös canonica visitatio ezt tartalmazza: „*Vége 1794. március 4-én a nagyméltóságú püspök úr factorként – intézőként – egészen reám mint nyomdai prefektusra bízta az*

⁸⁶⁵ ESZTERHÁZY LEVELEZÉSE 1772. 32.

⁸⁶⁶ ESZTERHÁZY LEVELEZÉSE 1773. 50.

⁸⁶⁷ ESZTERHÁZY LEVELEZÉSE 1776. 335.

⁸⁶⁸ ESZTERHÁZY LEVELEZÉSE 1778. 501.

⁸⁶⁹ ESZTERHÁZY LEVELEZÉSE 1778. 587.

⁸⁷⁰ ESZTERHÁZY LEVELEZÉSE 1786. 235.

⁸⁷¹ ESZTERHÁZY LEVELEZÉSE 1790. 761.

⁸⁷² ESZTERHÁZY LEVELEZÉSE 1794. 651.

eladósodott nyomda vezetését azzal, hogy tartozásairól készítsék számadást."⁸⁷³ Az 1818-ban elhunyt factorról 1819-ben özvegye azt írta, hogy "az Egri Typografiában Negyven Négy Esztendőig esztendőig híven szolgált Gyalogai Ignácz Özvegyének méltóztatna valami Pensiót Esztendőnkint kegyelmessen rendelni."⁸⁷⁴

A nyomda a jövedelmezőbb működés érdekében évtizedeken keresztül vidéken is tartott fenn könyveladás céljából fiók elárúsítóhelyeket, amelyek az 1770-es évek közepén jöttek létre. Ezek általában a helyi plébánosok gondjaira voltak bízva, de Miskolcon a minoritáknál, míg Pápán a pálosoknál működött ilyen kis könyvkereskedés. Vácon a korábban Egerben faktorként dolgozott Ambró Ferenc nyomdájában voltak a könyvek elhelyezve. Pesten két könyvkereskedő volt megbízva az egri nyomda kiadványainak árusításával. Az egyik Weingand, a másik a Köpf-féle kereskedés volt, majd végül csak az előbbi maradt.⁸⁷⁵

A nyomda az egyházmegye érsekségi időszakában

Az 1805-ös canonica visitatio tartalmazza a nyomdában a püspökség érsekség rangjára történt emelését követően beállott változásokat, illetve a nyomda akkori állapotát. A Gyalogai Ignác által ez év október 20-án írt jelentésből a következőket tudjuk meg annak 2. pontjától kezdődően:

"2. A nyomda műhelye. A nyomdának három helyisége van. Ezek egyike dolgozószoba, a másik kettő raktár. Ezeket nem régen oldalfülkékkel egészítették ki.

3. A nyomda bútorzata, felszerelési tárgyai: Minden szükséges szerszámmal felszerelt három prés, közülük kettő használatban van, a harmadikat ki kell javítani.

Betűformák: latin és magyar petit antiqua és kurzív, garmond antiqua és kurzív, cicero antiqua és nagykurzív, media antiqua és kurzív, tertia antiqua és kurzív, text antiqua és kurzív. Különböző nagy betűformák könyvcímek nyomására. Német nyelvű betűforma ugyanannyi mint latin, kivéven az előzőeket és a régieket. Van görög betűforma is 9 garmond, héber betűforma cicero nagyságban. Különböző figurák és vonalzók a

⁸⁷³ EFL AN. rsz. 3425. 1133. és KISS Péter 1999. 221–224.

⁸⁷⁴ EFL. AN. rsz. 2506/1. Lycaei bibliotheca 1804–1923. Az 1819. október 16-án kelt levél.

⁸⁷⁵ Az elárúsítóhelyek kimutatását lásd KISS Péter 1999. 229.

táblák, sorok kiszedésére.

Rézmetszőprés, különböző szentképek, Barkóczy, Eszterházy képe, üst, a színek festésére, kisebb és egy nagyobb műszer a betűforma szedéséhez, kéziszekrények, öt asztal, közülük egy nagyterjedelmű, 10 műszer az ívek összeszedéséhez, prés a könyvek nyomásához, kötény az ívpapír benedvesítése alkalmával, létra, szék.

4–5. A nyomda aktív pénzeinek állása: A nyomda kasszájában van 272–Ft 25 kr., kintlévőség 2500–Ft, különböző hátralékokban 1040–Ft, papír értéke 132–Ft, az egri könyvraktárban lévő könyvek értéke 46 206–Ft, a felsőbányai raktárban 260–Ft. Aktív pénzek összege 51 911–Ft.

6. A nyomda személyzetének járandósága

- a. A nyomda prefektusának évi tiszteletdíja 100–Ft.
- b. A nyomda factora – intézője – hetenként kap 4–Ft-ot, szállás és pénzváltása évi 45–Ft.
- c. A nyomó 1000 közönséges kisméretű ív után 2–Ft-ot kap.
- d. A szedő a szedéshez képest ívenként megállapodás szerint.
- e. A nyomda szolgálójának évente 110–Ft jár.

7. Észrevételek: a felsőbányai könyvlerakatot Eszterházy parancsára bízták a felsőbányai plébánosok gondjaira. Eötvös Ferenc plébános azonban nem törődött vele. A kb. 250–Ft-os kár visszafizetését hiába sürgették, a könyveket nem adták vissza, megsérültek, elvesztek. Ezért a nyomda pénzalapjából törölni kellett, így 49 691–Ft a nyomda aktív pénze. Pesten most öntenek antiuqa és kurzív nyomóformát, adandó alkalommal el kell hozni. A kis cicero antiuqa és kurzív most Pesten van megmunkálás miatt. Az öntőformát az öntő Lipót–napra ígéri és 400–Ft-ba kerül. A nyomdában dolgoznak a nyomó és a szedő. Ilyenre nagy szükség van. Iránta már írtam Pestre.

Ugyanitt található meg az az érseki rendelkezés, amely a nyomda további működését szabályozza, és a bevezető része után így folytatódik:

2. Mivel a fent említett kegyelmes királyi privilégium erejénél fogva nekünk és utódainknak megjár az a jog, hogy a líceumunk nyomdájában kinyomtatandó könyvek vizsgálatára rendelt könyvvizsgálókat – cenzorokat – mi állítsuk és nevezzük ki, és ezt a jogunkat a .... legfelsőbb rendelet 1794–ben nemcsak elismerte, hanem kegyelmesen meg is erősítette, ezért a minket megillető jog értelmében azt, aki érseki líceumunknál prodirektorként működik, vagy a jövőben működni fog, mi nevezzük ki az itt kinyomtatandó könyvek főcenzorává mindaddig, amíg nekünk tetszik, ameddig mi és utódaink másként nem rendelkezünk.

3. Hogy tehát az érseki líceumi nyomdánk működését jövedelmezővé tegyük, annak érdekében nagyon szükségesnek láttuk a nyomdának és a könyvkereskedésnek szétválasztását, hogy mindegyik önállóan, külön működjék. Mindegyiktől évente külön elszámolást követelünk úgy, hogy ne lehessen az egyiknek pénztári hiányait a másiknak a hasznából pótolni, ahogyan ez a korábbi években már előfordult. Erre nézve ... külön rendelkezünk.

4. Hogy pedig ezek kellő haszonnal működjenek és a mi líceumi nyomdánk a pénzalapját is nagyobb nyereséggel tudja növelni, ezért annak személyzetét is másként kell megállapítani, és pedig a pesti királyi egyetemi nyomda példájára és annak szabályzata szerint úgy, hogy annak élén egy igazgató álljon, vagyis egy prefektus végezze az igazgatás teendőit újabb külön fizetés nélkül, aki egyben a könyvtár prefektusa is lesz. Ezenkívül legyen egy pénztárgondnok, aki köteles lesz az évi számadásokat vezetni, és fizetése évi 100-Ft lesz. Legközelebb ki is nevezzük. Ezekhez jön még: a nyomda factora, továbbá a szedők és a nyomók egy szolgálával.

5. A nyomda gondnoka – ha az érseki szék be van töltve – az év végét követően legfeljebb három hónap múlva az egyházfőnek, széküresedés esetén pedig a káptalani helynöknek köteles bemutatni a nyomda és a könyvesbolt számadását a már bevezetett norma szerint. Az érsek illetve a káptalani helynök dolga lesz a nyomdatermékek átvizsgálására alkalmas személyeket a cenzúrával megbízni.

6. Az érseki széküresedés idején – 1803. január 31-én kiadott szentszéki határozat úgy rendelkezett, hogy a nyomda javára befolyó pénzeket tőkésíteni kell és kamatra kell elhelyezni. E célból az érseki tanulmányi alap pénztárgondnokának kell átadni kihelyezés végett. A jövőben szabály legyen, hogy ami pénz a számadások beterjesztése után a nyomda és a könyvesbolt pénztárában még fennmaradt – a várható kiadásokra 300–200 Ft-ot fenntartva – a nyomdai pénztár gondnoka adja át az érseki tanulmányi alap adminisztrátorának kamatra való kihelyezés végett. Ez utóbbi köteles lesz erről is külön elszámolni a tanulmányi alap pénzeivel együtt.

Ugyancsak az 1805-ös canonica visitatióban található meg a következő rendelkezés a nyomda számadásainak vezetéséről, amely szerint a nyomda és a könyvesbolt két különálló üzem, ezeket nem együtt, hanem külön-külön működtetik a bevételek.

A nyomdára vonatkozó előírások:

1. A nyomda feladata kizárólag a könyvek nyomása. Pénzbevételeinek alkotóelemei a nyomásért kialakított munkadíj, akár könyvnek akár más nyomdaterméknek a kinyomásáról van szó. El kell számolni a nyomda saját belső költségeiről, a nyomásért, az újranyomásért kapott bevételekről, a könyvesboltnak elismervény ellenében értékesítésre átadott nyomdatermékek áráról, s a kamatra kihelyezett tőkék kamatairól külön rovatban.

2. A kiadások: a passzívumhoz vagyis a kiadásokhoz tartozik a papírkészlet, a betűformák, a festékek, a prések javításának, a könyvek nyomásához, kötéséhez szükséges eszközök beszerzésének és javításának költségei, továbbá a factor, az intéző, a könyvkötő stb. költségei.

3. Ne csupán könnyen eladható könyveket nyomjanak ki. Akik nem eladásra, hanem saját használatra akarnak nyomtatni, azok fizessék meg.

4. A papírt ne a kereskedők boltjaiban, hanem közvetlenül a papírmalomtól szerezzék be, mert a malmokban olcsóbban kapható.

5. Időnként más szerekre is szükség lehet. Ezeket nagyobb tételben vásárolják meg, mert így olcsóbb.

6. Ügyeljenek arra, hogy a betűforma jó legyen.

A könyvesbolt

1. A könyvesbolt dolga a könyvek eladása. A könyvek eladásából származó bevétel vagy azok hátraléka a könyvesboltnak saját külön aktívájához tartozik akár a nyomdától átvett, akár máshol eladott könyvek után. Ide tartozik a könyvesbolt prefektusának vagy a szolgának tiszteletdíja illetve fizetése is.

2. A könyvek eladásáról naplót – diáriumot – kell vezetni. A bevételt havonta összegezve jegyezzék be a számadáskönyvbe. Legyen egy katalógus, benne üres lapokkal, ahová a napi bevételt bejegyzik a még meglévő példányok számával együtt.

3. Hogy könnyebb és gyorsabb legyen az itt nyomott könyvek értékesítése, a könyvesbolt prefektusa tartson jó kapcsolatot a nagyobb városok könyvesboltjaival s nekik a szokott árengedménnyel – rabattal – ajánlja fel a könyveket. Viszont ő maga is árengedménnyel vásároljon tőlük könnyen kelendő könyveket. A kisebb városokban ne állítson fel könyvesboltot, mert a könyvek rajta maradhatnak, elvesznek. Minderre

a felsőbányai könyvesbolt a kellemetlen példa.

4. Minden könyvesboltban legyen könyvkatalógus, vagyis jegyzék a meglévő könyvekről és azok áráról. Ez legyen a számadások kiegészítő könyvleltára.

1807. március 15-én kelt az az érseki rendelet, amely a nyomda és a könyvesbolt személyzetéről és annak munkakörére vonatkozó utasításokat tartalmazza.

4.1. A nyomda és a könyvesbolt prefektusa hozzá lesz kapcsolva a könyvtár prefektúrájához és tiszteletbeli megbízatásban működik mindeden külön fizetés nélkül, miután a könyvtár prefektusa 800-Ft évi fizetést élvez, ezért reá hárul azon kötelezettség is, hogy gondosan felügyelje mind a számgondnokot mind az intézőt, hogy teendőiket lelkiismeretesen elvégezzék, helyes irányítást adjon a nyomda és a könyvesbolt javára. Ilyen irányú rendelkezéseit az érseknek, széküresedéskor a káptalani helynöknek jóváhagyásra terjessze be.

4.2. A nyomda pénztárgondnokának teendői: a nyomda pénztárát adminisztrálni. A factor által hetenként eszközölt bevételt és a kiadás kimutatását minden szombaton átvenni, pénztárnaplójába bevezetni, év végén az érseknek illetve széküresedéskor a káptalani helynöknek a már bevezetett norma szerint az évi elszámolást bemutatni. Ebbeli munkájáért évi 100-Ft tiszteletdíjat kap. Kötelessége lesz elvégezni az első és második korrigálást a lenyomaton. E munkáért minden korrigált ív után 15 krajcárt kap.

4.3. A nyomda factorának, intézőjének teendői. A kinyomandó könyveket kézbe venni, és azokkal akik nyomtatni akarnak, méltányosan megalkudni és szegődni. A nyomóknak papírt kiszámolni és kiadni, a szedőkre felügyelni, hogy a korrigálást pontosan elvégezzék, hibáikat kijavítani. A nyomókra ügyelni, hogy a betűformára elegendő festéket adjanak, a prést jól beszorítsák. Rossz nyomás miatt vagy más módon elrontott levonat a szerzőnek vagy könyvesboltnak ki ne adassék, a kinyomott íveket összefűzzék. A factor gondoskodjon jó levonatról, pappírról és más szükséges nyomdai eszközökről. A felmerült költségek kifizetéséhez engedélyt kell kérni az érsektől, illetve széküresedéskor a káptalani helynöktől. Gondoskodjék szedőről, nyomóról, és egy szolgáról. Gondosan ügyeljen, hogy mindannyian ellássák kötelességüket, ne lustálkodjanak. A lusták fizetés nélkül távozzanak. Az itteni könyvesbolt könyvkészletéről és a könyvek eladásáról évente számoljanak el, megjelölve a könyvek fajtáját, számukat és árukat. A nyomda bevételeit és kiadásait szombatonként a gondnoknak jelentsék

és a készpénzt neki adják át. Ha kevés szedő van, a factor segítsen nekik. Ilyen esetekben a másik szedővel egyforma díjazást kap.

5. A szedők.

6. A nyomók.

7. A nyomda szolgájának kötelessége a betűforma bekenéséhez a kencét főzni, télen fűteni, ezenkívül söpörni, takarítani, bármi más szolgálatra rendelkezésre állni.⁸⁷⁶

1828-ban Gorové László azt írta a nyomdáról, hogy *„noha közelebbről szép új betűkkel megbővített, mégis tavaly ott létemben csak két sajtón dolgoztak.”*⁸⁷⁷

1846. nyarának elején Joó János lett a nyomda vezetője. Az általa szükségesnek tartott változtatások a június első felében kelt beadványában olvashatók. Ebben arról számol be, hogy a nyomdában nemcsak a gépek vannak rossz állapotban, hanem a betűkészlet is, és sok a kintlévőség. A könyvraktárban sok a hasznavehetetlen mű, ezek kiselejtezését kéri. Az idevonatkozó intézkedésekre sor került.⁸⁷⁸ Ez év szeptemberében Pesten *„az ottani jelesebb szerkezetű nyomdákat és az azokban fennálló kezelés módot megvizsgáltam, tanulmányoztam és kitanultam volna, – minthogy a nyomda intézetünk részére megrendelt különféle eszközök mind készen nem találtattak, a lehetőket azonnal megszerezvén, a többinek megkészítetéseket megrendelvén, hosszabb ideig Pesten tartózkodásomat szükségtelennek tartottam.”*⁸⁷⁹

Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc leverését követően 1850-ben begyűjtésre kerültek az arra vonatkozó kiadványok. Ilyenek egy, vagy két példányban voltak meg a nyomdában.⁸⁸⁰

1851-ben egyebek mellett 1000 példány egyházmegyei névtár (schematismus) lett nyomtatva, 5000–5000 példányban készült a *„Katekizmus és borítók”* illetve az *„Elemi katekizmus és borítók”,* 1000 példányban a *„Nagy katekizmus.”*⁸⁸¹

„Midőn folyó év elején Excellentiád Kegyes meghagyása szerint a főtanodai könyvnyomda részére Bécsben készíteni rendelt sajtó már megérkezett volna s próba után czélszerűnek is találtatott; – alázatosan

⁸⁷⁶ EFL. AV. rsz. 3425. 1140–1141.

⁸⁷⁷ GOROVÉ László 1876. 249.

⁸⁷⁸ EFL. AN. Lycaei typographia. rsz. 2507. irsz. 1199/1846.

⁸⁷⁹ EFL. AN. Lycaei typographia. rsz. 2507. irsz. 641/1847.

⁸⁸⁰ Ezek tételes listáját lásd EFL. AN. Lycaei typographia. rsz. 2507. irsz. 2328/1850.

⁸⁸¹ EFL. AN. Lycaei typographia. rsz. 2507. irsz. nélkül

folyamodom Excellentiádhoz: méltóztatnék ezen sajtó árának kifizetésére” – írta 1851-ben Joó János.⁸⁸²

1853 januárjának elején a nyomdára vonatkozóan „értekezés” volt Bartakovics Béla érsekkel, amelyen ott volt Joó János is. Joó néhány nappal később ajánlatot tett az érseknek a nyomda jövőbeni üzemeltetésére. „A nyomda nékem 10 évig átengedtessek,” és az egyházmegye összes kiadványa ebben a nyomdában készüljön továbbra is. Ennek ellenében azt vállalta, hogy ezeket a kiadványokat az eddigi áron nyomtatja ki a továbbiakban is, sőt ha lehet jutányosabban. Amennyiben a városban egy másik nyomda is megkezdene működését, felbonthatja a most ajánlott szerződést.⁸⁸³

1853-ban üzembe helyeztek egy gyorsajót, amely Bécsben készült.⁸⁸⁴ Joó János június 13-án kelt levelében úgy ír róla, mint „az egri nyomda intézet részére meghozatott gyorsajóról.”⁸⁸⁵ A nyomda ez évi pénzügyi helyzetéről, a dolgozókról és azok fizetéséről, az esztendő során készült nyomtatványokról az éves számadásból tájékozódhatunk.⁸⁸⁶ Joó 1855 januárjában arról ír Bartakovics Béla érseknek, hogy bármennyire is lelkiismeretesen igyekszik a nyomda pénzügyeit intézni, mégis folyamatos gyanúsításoknak van kitéve. Ezek miatt javaslatot tett az eddigi feltételek módosítására az érseknek.⁸⁸⁷ Az ezekre vonatkozó levélváltások áthúzódtak a következő évre.⁸⁸⁸ A megegyezés végül létrejött, mert 1857-ben is Joó János volt a nyomda vezetője.⁸⁸⁹

1860 januárjának végén Danielik János a Szent István Társulat alelnöke arról írt levelében, hogy a nyomda a társulatnak van haszonbérbe átadva, mert Joó János eddigi haszonbérllő visszalépett a további üzemeltetéstől. Ekkor került a nyomdába lovag Tóth István,⁸⁹⁰ aki január 20-tól dolgozott itt.⁸⁹¹ Az év során a nyomda raktárából eladott könyvekről egy jegyzék tájékoztat.⁸⁹² A társulat 1879-es

⁸⁸² EFL. AN. Lycaei typographia. rsz. 2507. irsz. 1013/1851.

⁸⁸³ EFL. AN. Lycaei typographia. rsz. 2507. irsz. 361/1853.

⁸⁸⁴ EFL. AN. Lycaei typographia. rsz. 2507. irsz. 482/1853.

⁸⁸⁵ EFL. AN. Lycaei typographia. rsz. 2507. irsz. 738/1853.

⁸⁸⁶ EFL. AN. Lycaei typographia. rsz. 2507. irsz. nélkül. Nyomdai számadás 1853^{ik} évről.

⁸⁸⁷ EFL. AN. Lycaei typographia. rsz. 2507. irsz. 1563/1855.

⁸⁸⁸ EFL. AN. Lycaei typographia. rsz. 2507. irsz. 418/1856.

⁸⁸⁹ EFL. AN. Lycaei typographia. rsz. 2507. irsz. 1044/1858.

⁸⁹⁰ EFL. AN. Lycaei typographia. rsz. 2507. irsz. 107/1860.

⁸⁹¹ EFL. AN. Lycaei typographia. rsz. 2507. irsz. 815/1874.

⁸⁹² EFL. AN. Lycaei typographia. rsz. 2507. irsz. 148/1863.

megrendeléseik között volt egyebek mellett 20 000 példány Elemi káté, 25 000 Magyar kis biblia, 20 000 Magyar közép biblia, 30 000 példány Kis katekizmus.⁸⁹³

A nyomda ekkori felszereltsége és berendezése „a nyomdai eszközök” 1858-ban iktatott leltárából ismerhető meg.⁸⁹⁴

Danielik József a Szent István Társulat igazgatója 1862. július 2-án javaslatot tett egy litográfia felállítására, mellékelve annak költségvetését is.⁸⁹⁵ A beszerzés megtörtént.

A következőket Bartakovics Béla érsek mondta a Szent István Társulat 1863. augusztus 6-án tartott választmányi ülésén: „*Valamint 1859-ben midőn a Szent István Társulat az egri lyceumi nyomdának haszonbérbe vételét, és később –1862– ezen bérlet hat évre való meghosszabbítását kérte, örömmel teljesítettem a társulat kérését, mert ez által felvirágzását reméltem előmozdíthatni úgy most, midőn a társulat nyomda haszonbérletétől visszalépni jobbnak találja, a nyomdát ismét csak társulat javának előmozdítása reményében visszaveszem.*”⁸⁹⁶ A társulat és a nyomda munkakapcsolata azonban tovább folytatódott. Ez a nyomda bérlete helyett kiadványok előállítására vonatkozott, és legalább 1943-ig fennállt.⁸⁹⁷ Az erre vonatkozó szerződést az évtizedek során többször is módosították az abban foglaltakat érintő körülmények változásai miatt.⁸⁹⁸

1872 januárjában Stephanovszky Sándor nyomdaigazgató kérésére az érsek engedélyezte egy „nyomó-gép” beszerzését. Erre a meglévő gép állapota, és a megrendelések számának emelkedése miatt volt szükség.⁸⁹⁹ A megvásárolt gép azonban nem új, hanem használt állapotú volt.⁹⁰⁰ Ez egy Löser-féle gyorsajtó volt, amely 1853-ban készült.⁹⁰¹ 1874-ben Luga László nyomdaigazgató kérésére az érsek megengedte, hogy Luga a saját felelősségére és jótállása mellett kötészeti részleget üzemeltessen a nyomda keretében.⁹⁰² Csekély jövedelmezősége miatt

⁸⁹³ EFL. AN. Lycaei typographia. rsz. 2507. irsz. 8762/1880.

⁸⁹⁴ EFL. AN. Lycaei typographia. rsz. 2507. irsz. 1044/1858.

⁸⁹⁵ EFL. AN. Lycaei typographia. rsz. 2507. irsz. 860/1862.

⁸⁹⁶ EFL. AN. Lycaei typographia. rsz. 2507. irsz. 953/1863.

⁸⁹⁷ EFL. AN. Lycaei typographia rsz. nélkül. irsz. 4259/1943.

⁸⁹⁸ EFL. AN. Lycaei typographia, rsz. 2511. irsz. 1143/1917.

⁸⁹⁹ EFL. AN. Lycaei typographia. rsz. 2507. irsz. /1872.

⁹⁰⁰ EFL. AN. Lycaei typographia. rsz. 2508. irsz. 1210/1892.

⁹⁰¹ EFL. AN. Lycaei typographia. rsz. 2509. irsz. 5148/1897.

⁹⁰² EFL. AN. Lycaei typographia. rsz. 2507. irsz. 393/1874. és 688/1874.

1879-ben Stephanovszky Sándor javaslatára érseki utasításra megszűnt. 1879-ben dr. Samassa József érsek Tárkányi Bélát nevezte ki az Érseki Líceumi Nyomda prefektusává. Ugyancsak ebben az évben az érsek elrendelte a nyomda, és az ott készült könyvek raktárának egymástól független kezelését.⁹⁰³ Ennek végrehajtásáról Tárkányi Béla 1880. április 8-án kelt levelében olvashatunk.⁹⁰⁴

1886-ban az érsek Tárkányi Bélát súlyos betegségére tekintettel felmentette nyomda prefektusi teendői alól. Helyére Stephanovszky Sándort nevezte ki.⁹⁰⁵

1892-ben Samassa érsek engedélyt adott egy nyomógép megvásárlására.⁹⁰⁶

1896-ban Luga László nyomdaigazgató azt írta az Egyházmegyei Hivatalnak, hogy „*a Szent István Társulattól oly nagy mennyiségű iskola-könyv-megrendelést kaptunk, hogy mostani gépekkel azokat elkészíteni képesek nem vagyunk, ezért tisztelettel kérem, méltóztassék egy új gép beszerzését engedélyezni.*”⁹⁰⁷ Dr. Samassa József érsek Stephanovszky Sándor nyomdafelügyelő véleménye alapján engedélyezte az új nyomógép beszerzését.⁹⁰⁸

1897-ben Zsaskovszky József nyomdafelügyelő két új gép beszerzésére kért engedélyt az érsektől. Az egyik „*egy Liberti féle eredeti amerikai lábbal hajtható tégely sajtó*” volt a kisebb nyomtatványok elkészítésére. A másik egy szintén lábbal hajtható „*drót fűzőgép*”. Ugyanakkor két használaton kívüli gép eladását is kérte. Az egyik az 1872-ben megvásárolt Löser-féle nyomógép, „*a másik egy szorító szerkezetre készült simító prés*” volt. Az érsek a beszerzésekre, és az eladásokra is engedélyt adott.⁹⁰⁹ Ugyancsak 1897-ben készült el a nyomda új szervezeti szabályzata, amely az 1879 óta érvényben lévő váltotta fel.⁹¹⁰ Szintén 1897-ben lovag Tóth István lemondott állásáról, helyére Domitrovich Károly került. Ennek kapcsán jegyzőkönyv is készült.⁹¹¹

⁹⁰³ EFL. AN. Lycaei typographia. rsz. 2507. irsz. 3085/1879.

⁹⁰⁴ EFL. AN. Lycaei typographia. rsz. 2507. irsz. 975/1880.

⁹⁰⁵ EFL. AN. Lycaei typographia. rsz. 2507. irsz. 577/1886.

⁹⁰⁶ EFL. AN. Lycaei typographia. rsz. 2508. irsz. 395/1896.

⁹⁰⁷ EFL. AN. Lycaei typographia. rsz. 2508. irsz. 395/1896.

⁹⁰⁸ EFL. AN. Lycaei typographia. rsz. 2508. irsz. 462/1896.

⁹⁰⁹ EFL. AN. Lycaei typographia. rsz. 2509. irsz. 5148/1897.

⁹¹⁰ EFL. AN. Lycaei typographia. rsz. 2509. irsz. 4659/1897.

⁹¹¹ EFL. AN. Lycaei typographia. rsz. 2509. irsz. 247/1898.

Lovag Tóth István 1901-ben „*hálát adva az isteni Gondviselésnek, hogy öreg napjaimat anyagi gondoktól mentem tölthetem, éltem alkonyán Egyházam és Hazám iránti hálámat óhajtom némileg leróni azzal, hogy alapítványt teszek: az egri érseki lyceumi nyomdában munkaképtelenné vált róm. Kath. Rendes tanult nyomdászok /szedők és nyomók/ segélyezésére.*”⁹¹²

1898-ban az érsek a nyomda felügyelőbizottságának ülésén a nyomda igazgatójának előterjesztése alapján tett javaslatot elfogadva engedélyezte, hogy egy „*két lóerejű álló gőzmotor szereztessék be a nyomda folyó jövedelmeiből.*”⁹¹³

A litográfia ebben az időben már használaton kívül volt, ezért eladásra került. Gróf Rudolf helybeli fényképész vásárolta meg 1902-ben.⁹¹⁴

1903-ban az érsek Csekó Gábornak, a nyomda felügyelőjének előterjesztésére a gépek üzemeltetéséhez egy új, a Ganz és Társa cég által felállítandó petróleummotor beszerzését engedélyezte. Az új motor a nyomdával szomszédos helyiségben kapott helyet.⁹¹⁵ Az ehhez szükséges munkák elvégzésével Wind István építési vállalkozó, egri egyházmegyei építész lett megbízva.⁹¹⁶ Árajánlatában 1903. július 20-án a Ganz és Társa Rt. azt írta, hogy „*Ön megrendelt nálunk és szállítunk Önnek... egy darab effectív 4 lóerejű, Bánki-Csonka-féle petróleum motort.*”⁹¹⁷ Az 1904. április 7-én felvett jegyzőkönyv „*az érseki lyceumi nyomda részére Szilágyi és Discant miskolczi gépgyára által szállított Ganz és társa féle petróleum motor átvétele alkalmával készült.*”⁹¹⁸

1909. július 26-án az érsek Radil Károlyt nevezte ki a nyomda igazgatójává és cégjegyzőjévé.⁹¹⁹ 1910-ben tett előterjesztése alapján Csekó Gábor nyomdafelügyelő javaslatára az érsek engedélyezte a petróleum motor eladását, és „*egy villamos erőre berendezett hajtógép*” beszerzését.⁹²⁰

Ebben a nyomdában állították üzembe 1912-ben Heves vármegye első

⁹¹² EFL. AN. Lycaei typographia. rsz. 2509. irsz. 1060/1901.

⁹¹³ EFL. AN. Lycaei typographia. rsz. 2509. irsz. 3858/1898.

⁹¹⁴ EFL. AN. Lycaei typographia. rsz. 2509. irsz. 5915/1902.

⁹¹⁵ EFL. AN. Lycaei typographia. rsz. 2510. irsz. 4539/1903.

⁹¹⁶ EFL. AN. Lycaei typographia. rsz. 2510. irsz. 514/1904.

⁹¹⁷ EFL. AN. Lycaei typographia. rsz. 2510. irsz. 1997/1904.

⁹¹⁸ EFL. AN. Lycaei typographia. rsz. 2510. irsz. 1997/1904.

⁹¹⁹ EFL. AN. Lycaei typographia. rsz. 2510. irsz. 6166/1909.

⁹²⁰ EFL. AN. Lycaei typographia. rsz. 2510. irsz. 5481/1910.

betűszedő gépét.⁹²¹

Az 1914-ben kezdődött világháború ebben a nyomdában is éreztette hatását, csökkentek a megrendelések.⁹²²

Radil 1915-ben az Egri Nyomda Rt. igazgatójának konkrét árképzést is magába foglaló véleményét kérte a 870 példányban készítendő Directórium, az 1200 példányban készítendő Háborús karácsony magyar nyelvű, és 500 példányban készítendő német nyelvű kiadásának, valamint a 320 példányban kinyomtatandó egyházmegyei körlevélre vonatkozóan.⁹²³

A nyomda és a Szent István Társulat között 1863-ban kötött, az idők során többször módosított szerződést 1917-ben meghosszabbították. A szerződés „*az egri érseki líceumi nyomda tulajdonát képező a Lelki Manna című imádságos könyv, az egri káték és Róder bibliák, ...az 1863. évben létrejött szerződésben névszerint is felemlített egyéb kiadványok kiadói joga és nyomtatása tárgyában a következő feltételek mellett kötöttetett: 1/. Az egri érseki líceumi nyomda annak kijelentése mellett, hogy az egri érseki egyházmegyének az egri kátékhozi kizárólagos tulajdonjoga, melyet a Szent-István-Társulat is készséggel elismer, továbbra is teljes érvényben fennmarad, elismeri a Lelki Manna című imádságos könyvre, a Róder-féle bibliákra, az egri Kátékra, valamint a szerződő felek között az 1863. évben kötött szerződésben megemlített többi, névszerint is: Cantu Caesar, Szentek élete, Martin Konrád Religió tankönyve, Vezérkönyv, Jézus szent szíve, stbbi (sic) művekre nézve a Szent-István-Társulat kiadói – de nem tulajdoni-jogát a jelen szerződés további pontjaiban foglalt korlátozásokkal és feltételek alatt...*”⁹²⁴

1923-ban dr. Ambrus István a nyomda éves leltárával együtt terjesztette elő az érseknek Radil Károly nyomdaigazgató kérését, hogy a nyomda nettó hasznának 40–50%-át tartalékalapként az Egyházmegyei Takarékpénztárnál helyezhesse el egy új gyorsajtó beszerzése céljából. Az érsek jóváhagyta a javaslatot, amelynek értelmében ebben az évben 80 000 korona került jóváhagyásra e célra. Ugyancsak 1923-ból maradt fenn az a számla, amelyen egyebek mellett 300 darab boríték, 600 darab meghívó, 500 darab „*latin okirat nyomása*,” és még jó néhány tétel van

⁹²¹ Egri Érseki Líceumi Nyomda. In: Magyar Katolikus lexikon II. k. Bp., 1996. 789. Fotóját lásd a képek között.

⁹²² EFL. AN. Lycaei typographia. rsz. 2510. irsz. 4412/1914.

⁹²³ EFL. AN. Lycaei typographia. rsz. 2511. irsz. 1988/1915.

⁹²⁴ A szerződést lásd EFL. AN. Lycaei typographia, rsz. 2511. irsz. 1143/1917.

felsorolva.⁹²⁵

1938-ban Radil Károly a nyomda fontos érdekének nevezte, hogy az a város forgalmas helyén egy megfelelő saját épületbe települhessen át. Azt javasolta, hogy erre a célra a nyomda bevételeiből minden esztendőben egy összeg erre a célra befizethető legyen. Ennek mértékét a nyereség nagysága, és a gazdasági helyzet határozná meg. Az előterjesztést Vencell Ede nyomdafelügyelő támogatólag terjesztette az érsek elé, aki jóváhagyta a javaslatot.⁹²⁶

Radil Károly 1940 júliusában javaslatot tett a Széchényi u. 4. sz. alatti ház nyomda céljára történő megvásárlására. Az épület megvételét az Egri Keresztény Sajtószövetkezettel közösen tervezte. Javaslatához mellékelte Vágner József építésmérnök árajánlatát a megvásárolni javasolt ház tatarozási munkáiról és az udvarán építendő toldalék épületről. Minthogy a megvalósításhoz szükséges fedezetet az előterjesztés nem tudta megnevezni, az érsek az engedélyt nem adta meg.⁹²⁷ 1940-ben a nyomda egy új drótfűző gépet vásárolt.⁹²⁸

1943-ban Czapik Gyula érsek a nehéz gazdasági viszonyok miatt a „nyomda terhére a Líceum épületének és az igénybe vett helyiségek karbantartási céljára hozzájárulási összeget” állapított meg. Ennek mértékét 1943-ra 6000 pengőben határozta meg.⁹²⁹

1944 júniusában Bakky János „nyomdaigazgató-helyettes” javaslatára az érsek hozzájárult egy „Anger gyártmányú tégelysajtó” megvásárláshoz abban az esetben, ha azt a nyomda gépmestere és a nyomda felügyeletével megbízott igazgató is alkalmasnak találja. Erre azért volt szükség, mert a nyomda „Liberty rendszerű/amerikai/ gépé”-nek szabályozója ismételten eltörött.⁹³⁰ Ugyanebben az esztendőben a nyomda az Első Magyar Betűöntő Rt-től 45 kg betűt rendelt meg.⁹³¹

1946 augusztus elejétől 1948 márciusáig terjedő időszakban a nyomda vásárolt egy amerikai tégelysajtót, hozzá egy 1 lóerős motort, betűket, 22 kg rézléniát, két darab 2 lóerős motort a gyorsajtók önálló meghajtására, öltöző szekrényeket, a szedőterembe egy új nagy kályhát, a kifutó ügyintézésének gyorsítása érdekében egy kerékpárt. 1948

⁹²⁵ EFL. AN. Lycaei typographia. rsz. 2511. irsz. 579/1923.

⁹²⁶ EFL. AN. Lycaei typographia. irsz. 7156/1938.

⁹²⁷ EFL. AN. Lycaei typographia. irsz. 4067/1940.

⁹²⁸ EFL. AN. Lycaei typographia. irsz. 1225/1941.

⁹²⁹ EFL. AN. Lycaei typographia. irsz. 256/1944.

⁹³⁰ EFL. AN. Lycaei typographia. irsz. 3629/1944.

⁹³¹ EFL. AN. Lycaei typographia. irsz. 3812/1944.

áprilisától azonban más egyházi nyomdákhoz hasonlóan Egerben is egyre kevesebb lett a munka.⁹³² A nyomdát 1949 decemberében államosították.⁹³³

A nyomdában megjelent kiadványokkal dr. Verók Attila is foglalkozott, aki szerint „az érseki líceumi nyomdából többek között az alábbi témájú könyvek kerültek ki: a tipográfia kiadványainak széles körébe tartoznak a „teológia, homiletika, liturgia, pasztoráció, lelkigyakorlat, prédikációk, hittan, katekizmusok, bibliamagyarázatok, vegyes tartalmú beszédek, énekeskönyvek, csillagászat, liber gradualisok [kvázi szakdolgozatok, vizsgakönyvek tankönyvek minden oktatási területen és témában, tanrendek, iskolai értesítők, szónoklattan, életrajzok, költemények, színművek, képviselőtestületi és közigazgatási iratok, kereskedelmi és pénzügyi beszámolók, közgyűlési jegyzőkönyvek, mezőgazdaság, házi praktikák, orvosi munkák, Eger város különféle iratai, szabályzatai, építési terve stb.⁹³⁴

Buzáth Annát 1925. január 25-én az egri Gárdonyi Géza Társaság rendes tagjává választotta, majd a következő esztendőben megjelentette verseskötetét, amelyet a líceumi tipográfiában nyomtattak. Az előszót Babits Mihály írta, aki azzal fejezi be sorait, hogy: „E könyvecske szerzője megint egyike azoknak, akik nem okulva elődeik sorsán a csodálatos tollat megérintették. Kívánom, hogy a tiszta szépségek illette bő kárpótlást nyújtson rabságáért s elmondhassa ő is a régi rajongás idézett szavaival: – Az én igám édes! az én terhem gyönyörűsége!”⁹³⁵ „Babits Buzáth Annával való levelezése sem ad felvilágosítást kapcsolatuk eredetére. A Babits hagyatékban Buzáth Anna egy meleg hangú, de mégiscsak formális köszönőlevele maradt fenn, mely az ígért előszó átadását kéri küldöncének, illetve egy 1925. november 11-i levél, mely a már megjelent, de impresszum szerint 1926-os kötetet követően hálálkodik.”⁹³⁶

⁹³² EFL. AN. Lycae typographia. irsz. 1301/1949.

⁹³³ Egri Érseki Líceumi Nyomda. In: Magyar katolikus lexikon II. k. Bp., 1996. 789.

⁹³⁴ VERÓK Attila 2013. 198.

⁹³⁵ BUZÁTH Anna: Óceán. Eger, 1926.

⁹³⁶ Rózsafalvi Zsuzsanna: Babits Mihály könyvelőszavai 1920 és 1926 között.

<https://btk.ppke.hu/uploads/articles/309496/file/Rozsafalvi-Babits-Baja-vegl-ujra.doc>

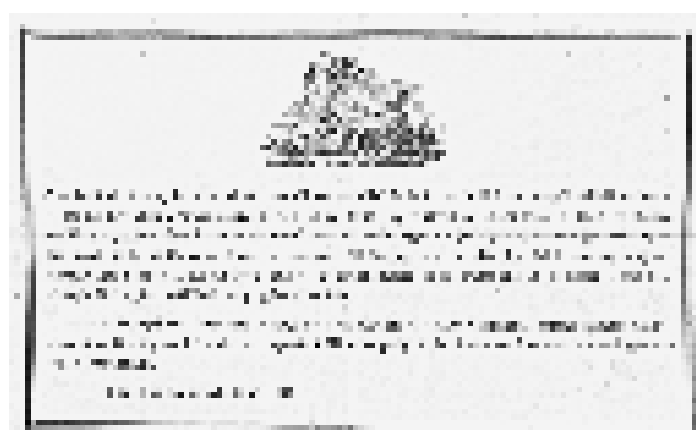

68. kép.
Barkóczy Ferenc, az első egri nyomda kezdeményezője.
A képen mint esztergomi érsek látható.

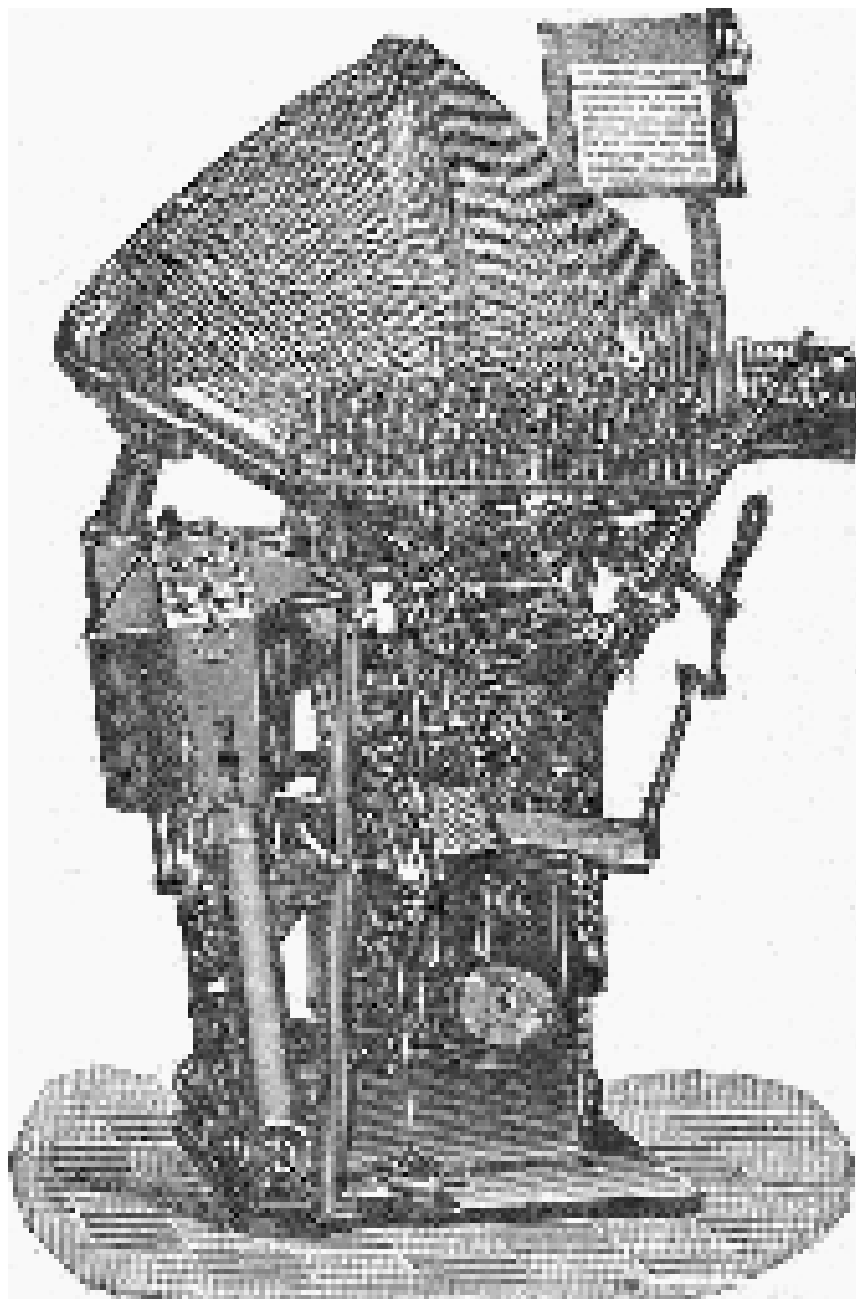
69. kép.
Az első egri újság reklámja 1838-ból.

70. kép.
Egy gyászjelentés 1843-ból.

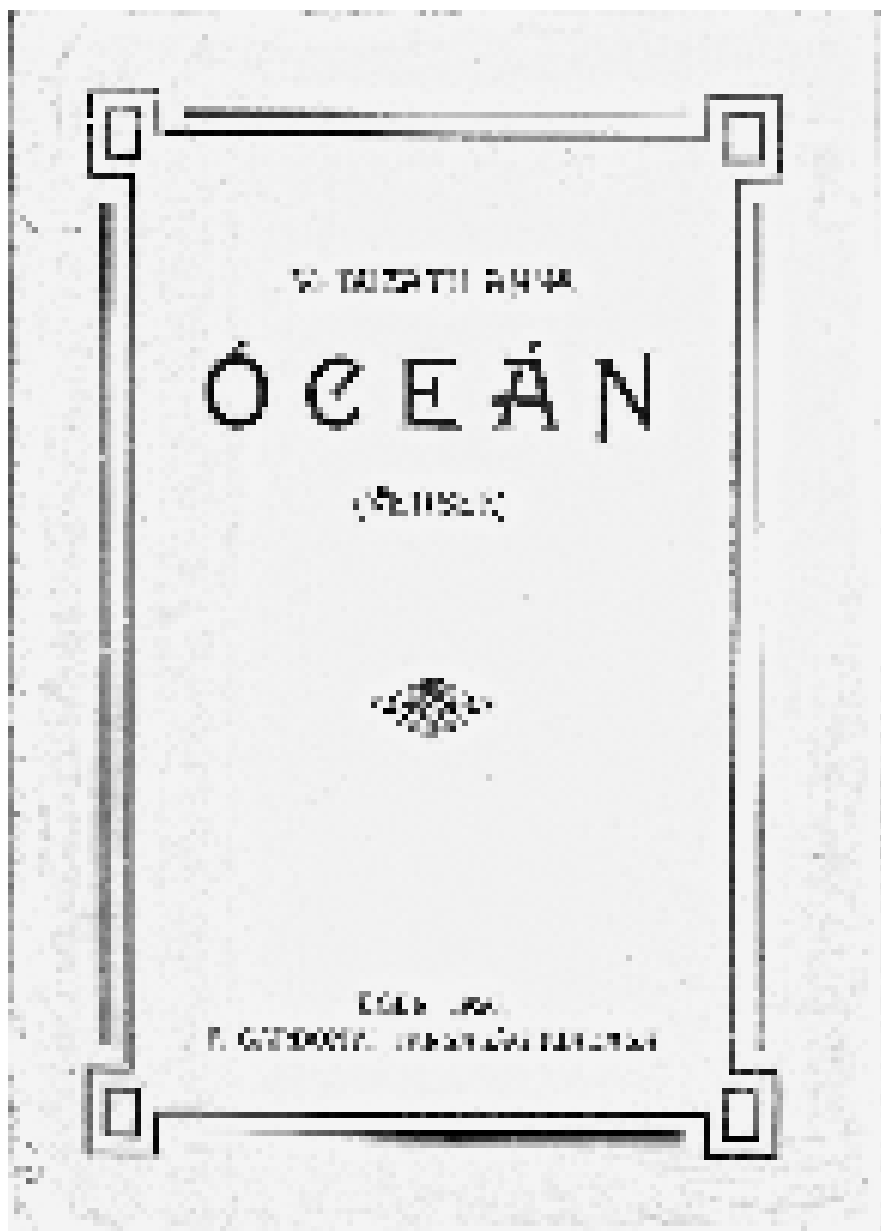
71. kép.
Tóth István, az Egri Érseki Líceumi Nyomda vezetője.

72. kép.
Az Egri Érseki Líceumi Nyomda 1912-ben vásárolt betűszedőgépe.

73. kép.
Buzáth Anna.

74. kép.

Az Óceán című könyv borítója. A verseskötet előszavát Babits Mihály írta.

A fegyvertártól a műteremig – egyéb funkciók, események az épületben

Az épület a már említetteken kívül más funkcióknak is helyet adott, más eseményeknek is a helyszíne volt. A következőkben ezekre térek ki vázlatosan, a teljesség igénye nélkül.

Az épületben állandó jelleggel voltak lakások. Már a tervezéskor 12 paptanár és az igazgató, valamint inasaik részére kellett erről gondoskodni a könyvtáros lakásával együtt. 1828-ban Gorové László azt írta erről, hogy *„a Törvények tanítóinak mint világiaknak szállásbér is adatik, melyre a böltselkedés, és Isteni tudományt tanító Papoknak a Lyceumban lévén lakások, szükségek nintsen.”*⁹³⁷ Az idők során olyan ismert személyek laktak itt hosszabb-rövidebb ideig mint pl. Kandra Kabos, Bartalos Gyula, dr. Nagy János stb.

A Helytartótanács 1809. augusztus 10-én kelt rendeletével katonai kórház céljára lefoglalta a Líceumot. 1809. szeptember 16-án egy küldöttség szemrevételezte az épületet és megállapította, hogy télen 1000, nyáron pedig 1200 beteg katona befogadására alkalmas. Az épület az 1809/1810-es tanév teljes ideje alatt katonai kórházként funkcionált.⁹³⁸

A főszékesegyház építésének ideje alatt, a Líceumban kapott helyet Marco Casagrande műhelye.⁹³⁹

1836-ból maradt fenn az az adat, amely szerint *„a könyvsajtó raktára, sőt a vármegyei fegyvergyűjtemény is egy-egy nagytermet foglal el”*⁹⁴⁰ az épületben. Az 1850-es évek első felében viszont már az olvasható erre vonatkozólag, hogy *„Azelőtt a megyei fegyvertár...is a lyceum épületében volt.”*⁹⁴¹

Egy könyvcímlap arra utal, hogy a Líceumnak az Egri Kaszinó történetében is volt szerepe. A *Scriptores rerum Hungaricum veteres ac genuini c. könyv* egyik példányának címlapján a következő korabeli bejegyzés olvasható: *„Az Egri Lyc. Casino tulajdona 1832.”*⁹⁴² Tudjuk, hogy a kaszinó 1833-ban jött létre és a Spetz-házban működött.⁹⁴³ A

⁹³⁷ GOROVÉ László 1876. 269.

⁹³⁸ UDVARDY László 1898. 215.

⁹³⁹ KUBINYI Ferencz–VAHOT Imre 1854. 48.

⁹⁴⁰ ANTALFFY Gyula 1982. 389.

⁹⁴¹ KUBINYI Ferencz–VAHOT Imre 1854. 48.

⁹⁴² A címlap fotómásolatát lásd a képek között.

⁹⁴³ A kaszinó történetéről lásd BREZNAY Imre 1934.

társaság helyéül eredetileg talán a Líceum volt kijelölve. Ennek lehetőségét veti fel az, hogy Pyrker János László érsek adta ki a társaság rendtartását, s hogy arra 1832. december 24-én került sor.⁹⁴⁴

A Líceumban hangversenyeket is tartottak. Ezek egyike 1840. július 26-án volt. A hallgatóság soraiban ott ült Pyrker János László érsek és a kassai megyés püspök is.⁹⁴⁵

1849-ben előbb magyar, majd osztrák katonai kórház működött benne.⁹⁴⁶

Egy 1854-ben megjelent könyvben az olvasható a díszteremről, hogy „E vitateremben olykor hangversenyek is tartatnak.”⁹⁴⁷

1856-ban „országunk prímása, bíbornok ő eminantiája” ellátogatott Egerbe. „Itt tartózkodása során több szerzetesrendhez is ellátogatott, közben pedig „az egri lyceum nagy termében az ünnepélyes ebédnél jelen volt.”⁹⁴⁸

1862. április 7-én Szuk Róza gordonkaművésznő játszott a Líceum dísztermében. A nagyszámú hallgatóság elégedetten távozott a koncert végén.⁹⁴⁹

1863-ban telepedett le a városban Mooser Lajos, akinek a Líceumban volt orgonaépítő műhelye. Egyebek mellett ő építette a főszékesegyház 1864 őszére elkészült orgonáját is.⁹⁵⁰ Kassai Vidor az 1860-ban történetek között említi meg emlékezéseiben, hogy „Lakott akkor Egerben egy Moser vagy Moozer nevű, szép hosszú, fehérszakállú salzburgi német orgonakészítő. Ekkor a székesegyház orgonáját építette és a líceumban volt műhelye. Magyarul nem tudott, de magyar ruhában járt ő is, szerette az egri bort és járta a magyar csárdást. Gyönyörű víg öregúr volt.”⁹⁵¹

1868-ban Egerben volt a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók vándorgyűlése, amelynek közgyűlését, és a régészeti kivételével valamennyi szakosztályi ülését is a Líceumban tartották meg.⁹⁵² Ebből az alkalomból kiállítások voltak az épületben. Ezek egyike Plank Ferenc

⁹⁴⁴ SUGÁR István 1987. 133.

⁹⁴⁵ BÁRDOS Kornél 1987. 229.

⁹⁴⁶ UDVARDY László 1898. 292.

⁹⁴⁷ KUBINYI Ferencz – VAHOT Imre 1854. 46.

⁹⁴⁸ Religio című lap 1856. 281.

⁹⁴⁹ BÁRDOS Kornél 1987. 240. A Szuk Rózáról készült fotó másolatát lásd a képek között.

⁹⁵⁰ SZIGETI Kilián 1980. 110.

⁹⁵¹ KASSAI Vidor 1940. 89.

⁹⁵² A magyar orvosok és természetvizsgálók folyó 1868-ik évi augusztus 24-től aug. 29-ig Eger városában tartandó XIII-ik nagygyűlésének előrajza. In: Eger című lap, 1868. július 30. 271.

régiséggyűjteménye volt, amely a vándorgyűlés után is megtekinthető volt még egy ideig,⁹⁵³ s amelyet évekkel később Bartakovics Béla érsek megvásárolt az általa alapított Egri Érseki Líceum Múzeuma részére.

1870-ben a Fővárosi Lapok arról írt, hogy a *„hevesi nőegylet május elsején az egri lyceum nagytermében hangversenyt ad az árvaház javára, este pedig táncestélyt a kaszinóban, míg nyáron át ugyane célra az érseki kertben nyolc zene-reuniót fog rendezni.”*⁹⁵⁴

1876. április 23-án az egri zenekedvelők az árvízkárosultak javára hangversenyt tartottak a díszteremben. A bevétel *„a belügyminisztériumhoz fel is küldetett.”*⁹⁵⁵

1877. augusztus 15-től *„ipar-, mű- és terménykiállítás”* volt az épületben.⁹⁵⁶ *„A kiállítás folyamán azon eredeti ötlete támadt néhány galamb- kedvelő polgártársunknak, hogy a kiállítás érdekének emelésére g a l a m b- k i á l l í t á s t rendeznek. Az eszme csakhamar tetté lön s már kedden látható volt a lyceum udvarán a rögtönzött galamb-tárlat, több százra menő érdekes példányaival, választékos fajaival. A galambkiállítás érdekeltségét, melynek folytonosan számos nézője volt, igen emelték Pánthy E. kanonok ő nsga szelíd tűzokjai, melyek, a galamb-rekesztor közepén voltak kiállítva. Érdekes és mulatságos jelenet volt tegnapelőtt és tegnap a déleesti órákban a kiállított galambok egyszerre történt felbocsátása, melyek imposáns csapatban sokáig keringettek a lyceum épület fölött, míg végre lassankint eloszlottak.”*⁹⁵⁷

1878-ban *„A Vitkovics-ünnepély programját megállapították. Augusztus 26-án lesz az egri lyceum nagytermében. Megnyitó beszédet Szvorényi József bizottsági elnök mond, ünnepi beszédet Szabó Ignác tanár Vitkovics élete és írói méltatása címen, szavalnak Vitkovicstól költeményeket, énekelnek magyar dalokat, megkoszorúzzák arcképét s a zárbeszédet Tavassy Antal polgármester tartja. Aztán a Vitkovics szülőházához (görög lelkészlak) mennek, hol Zalár József társelnök beszéde mellett leleplezik a házba illesztett emléktáblát.”*⁹⁵⁸

Árverésről is maradt fenn adat. A Líceum lakóinak egyike Magyar Ferenc pap-tanár volt, akinek halála után ingóságait lakásán árverezték

⁹⁵³ Egervárosi és vidéki hírek. In: Eger című lap, 1868. augusztus 27. 307.

⁹⁵⁴ Fővárosi Lapok, 1870. április 26. 372.

⁹⁵⁵ BÁRDOS Kornél 1987. 247.

⁹⁵⁶ Az egri kiállítás megnyitása. In: Eger című lap, 1877. augusztus 16. 258.

⁹⁵⁷ Az egri kiállítás. In: Eger című lap, 1877. augusztus 23. 268.

⁹⁵⁸ Hírfüzér. In: Eger című lap, 1878. június 13. 189.

el 1884-ben.⁹⁵⁹

Az idők folyamán az épületben több festőművésznek is volt műterme, mint pl. Kovács Mihálynak, Balkay Pálnak,⁹⁶⁰ Sajósy Alajosnak.⁹⁶¹ Kassai Vidor az 1860-ban történtek között említi meg emlékezéseiben, hogy „Kovács Ferenc műterme szintén a líceumban volt; közel estem így sok szép dologhoz. Itt volt Mindszenti Gedeon pap és hazafias költő, ez szavalni is tanított engem, Tompa Mihálynak Forr a világ című hazafias versére.”⁹⁶²

1873. március 26–27-én megalakult az Egri Főegyházmegyei Római Katolikus Tanító-Egylet. Elsődleges célja "a nevelés-tanítás terén szükséges ismeretek fejlesztése és elsajátítása, azok leghelyesebb módszerének megállapítása volt." Az egylet Eger vidéki körének a Líceumban volt a székhelye, ahol 1873-ban olvasószobája volt 500 kötet könyvvvel és 10 periodikával.⁹⁶³

Az épületben kapott helyet az Egri Egyházmegyei Irodalmi Egyesület is,⁹⁶⁴ amely Bartók István harsányi káplánnak az Egri Egyházmegyei Közlöny 1875. évi február 1-jei számában megjelent felhívása nyomán alakult meg ugyanabban az évben. A részletek megbeszélésére 1875. február 11-én 17-en gyűltek össze Ihász Gábor lakásán. Június 30-án dr. Samassa József érsek engedélyezte az egyesület szervezését. Az alakuló közgyűlés 1875. november 10-én zajlott le a Líceum II. emeletén a joglíceum igazgatósági termében Ihász Gábor korelnök vezetése mellett, akit megválasztottak elnöknek. A rendes tagok sorában volt Mindszenty Gedeon, Kandra Kabos, Balássy Ferenc, valamint Répássy János, Gárdonyi egykori magyar tanára is. Az egyesület működése során megjelentette az Egri Népkönyvtár című sorozatot, elindította a kiemelkedő jelentőségű Adatok az egri egyházmegye történelméhez című sorozatot, és 1907-től az Egri Egyházmegyei Közlöny kiadója lett.⁹⁶⁵

Az Egri Dalkör 1882-ben alakult meg.⁹⁶⁶ Danilovics Pál elnök ez év

⁹⁵⁹ Hirdetmény. In: Eger című lap, 1884. 402.

⁹⁶⁰ DERCSÉNYI Dezső– VOIT Pál 1972. 460.

⁹⁶¹ Vegyes hírek. In: Eger című lap, 1865. március 23. 104.

⁹⁶² KASSAI Vidor 1940. 88.

⁹⁶³ Egri Főegyházmegyei Római Katolikus Tanítóegyesület. In: Magyar katolikus lexikon II. k. Bp., 1996. 795.

⁹⁶⁴ Erre vonatkozóan lásd A csillagvizsgáló és meteorológiai megfigyelő állomás című részt.

⁹⁶⁵ Egri Egyházmegyei Irodalmi Egyesület. In: Magyar katolikus lexikon. II. k. Bp., 1996. 787.

⁹⁶⁶ Történetét részletesen lásd KAPOR Elemér: Az Egri Dalkör története. In: Archivum, 9. sz. 1979. 62–99.

szeptemberében azt kérte dr. Samassa József érsektől, hogy engedélyezzen számukra heti két-három próbát a tanítóképző intézet zenetermében. A főpásztor az engedélyt készséggel megadta, feltétele mindössze az volt, hogy a képzőben folyó oktatáshoz kell igazodniuk, és nem szabad a teremben dohányozniuk.⁹⁶⁷ Egy 1887-ből fennmaradt adat szerint gyakoroltak *„hetenként rendszeren háromszor, ha pedig valamely előadásra készülnek négyszer, sőt ötször is hetenként.”*⁹⁶⁸ Dr. Samassa József érsek 1896-ban támogatta⁹⁶⁹ a dalkör *„ezredévi országos dalünnep”*-en való részvételét. 1884-től kezdődően az egyesület az Érseki Líceum Múzeumában letétként kiállította a versenyeken nyert díjait.⁹⁷⁰

Az épületnek a honfoglalás ezer éves évfordulójának megünneplésében betöltött szerepéről A csillagvizsgáló és a meteorológiai megfigyelő állomás című részben már írtam.

„Az Urak-kongregációjából sarjadt ki” 1912-ben az a Mária-kongregáció, amely – akárcsak az Urak Kongregációja – a Líceumban működött.⁹⁷¹

1907-ben a Líceumban tartották *„az orsz. magy. deákkongresszus”*-t. Huttkey Lipót ekkor mondott oltárbeszéde megjelent nyomtatásban.⁹⁷²

1911-ben a Líceum dísztermében került sor a Meiszner Imre főszékesegyházi karnagy által létrehozott zenekonzervatórium növendékeinek vizsga koncertjére.⁹⁷³

Az épületen nemcsak a csillagvizsgálóval foglalkozó részben már említett alkalomból volt díszvilágítás. A helyi sajtóban olvasható a Feltámadás napjáról 1915-ben: *„a körmenet körülzárja a templomot. Gyönyörű innen lenézni. A Lyceum erkélyén ezernyi gyertya.”*⁹⁷⁴

1918 november 13-án közérdekű jellege miatt adta közre a helyi sajtó Isaák Gyula alispán jelentését, amelyben egyebek mellett a következők olvashatók: *„A múlt hó utolsó napján szereztünk tudomást a kitört forradalomról, amely azonnal éreztette hatását vármegyénkben is... Eger*

⁹⁶⁷ EFL. AN. Lycaeï miscellanea 1871–1898. rsz. 2514. irsz. 3758/1882.; BÁRDOS Kornél 1987. 200–201.

⁹⁶⁸ EFL. AN. Lycaeï aedificium 1871–1889. rsz. 2502. irsz. 335/1887.

⁹⁶⁹ EFL. AN. Lycaeï miscellanea 1871–1898. rsz. 2514. irsz. 5087/1896.

⁹⁷⁰ Erre vonatkozóan lásd Az Egri Érseki Líceum Múzeuma című részt.

⁹⁷¹ A Mária Kongregációk. In: Eger című lap, 1913. október 1. 3.

⁹⁷² Huttkey Lipót 1907.

⁹⁷³ A zeneiskola vizsgálata. In: Eger című lap, 1911. június 28. 3.

⁹⁷⁴ Feltámadás napján. In: Egri Újság, 1915. április 9. 3.

*biztonsága végett pedig a messze levő barakkokból 200 főnyi karhatalom a város belső területén a líceumban helyeztetett el, hogy szükség esetén azonnal kéznél legyen.*⁹⁷⁵

Az 1920. január 25-én tartott nemzetgyűlési választások során ebben az épületben volt „a IX. szavazókör...működési köre: Város I, negyed.”⁹⁷⁶

1920 „Junius 19 és 20-a pirosbetüs ünnep Eger sportnaptárában. Junius 19-e a magyar kard dicsőségét fogja hirdetni. Ekkor lesz a nagy kardmérkőzés az ősrégi kulturcsarnokban, a Liceum dísztermében, melyben világbajnokok fogják összemérni erőiket. Mérkőzni fognak a magyar vívósport fényességei: Berty és Filotás alezredesek, Schenker őrnagy, Borsody fővivómester, Gellért, Santelli, Gerevich vivómesterek s a helyi vivóakadémia vezetője: Horváth százados.”⁹⁷⁷

Az említettekén kívül más egyesületek is működtek hosszabb-rövidebb ideig az épületben. Ezek egyike a Menekült és Egri Tisztviselők Háziipari Egyesülete volt. Szmrecsányi Lajos érsek a II. emeleten engedett át egy helyiséget arra a célra, hogy az egyesület tagjai „szabad óráikban – háziipari cikkek, játéktárgyak készítésével foglalkozhassanak.”⁹⁷⁸

A Magyar Országos Véderő Egylet helyi szervezete 1921-ben kapott helyiséget a Líceumban.⁹⁷⁹

Ebben az épületben volt az Ébredő Magyarok Egyesülete egri csoportjának a helyisége is.⁹⁸⁰

1920 decemberében jelent meg a helyi sajtóban, hogy „Az Egri Ének és Zeneegylet zenekara minden szerdán és szombaton d. 16 órakor a Líceum zenetermében (földszint jobbra) próbát tart.”⁹⁸¹

A helyi sajtó 1921. december 14-i számában olvasható, hogy a MESE „új klubhelyiség a Líceumban, a kápolna alatti nagy teremben, megnyílt. Szerdán a birkózó és vívó szakosztályok megkezdik működésüket.”⁹⁸²

A Természetbarátok Turistaegyesülete 1922-ben itt tartotta rendes

⁹⁷⁵ Forradalmi napok Hevesvármegyében. In: Egri Újság, 1918. november 13. 2.

⁹⁷⁶ A nemzetgyűlési választójogról és a választók névjegyzékének elkészítéséről. In: Egri Népújság, 1919. december 30. 1.

⁹⁷⁷ Kettős sportünnep. In: Egri Népújság, 1920. június 15. 2.

⁹⁷⁸ A Menekült és Egri Tisztviselők Háziipari Egyesülete. In: Egri Népújság, 1920. december 1. 1.

⁹⁷⁹ EFL. AN. Lycaeī aedificium 1914–1923. rsz. 2505. irsz 3463/1921.

⁹⁸⁰ Az ÉME egri csoportja... In: Egri Népújság, 1920. július 4.1.

⁹⁸¹ Az Egri Ének és Zeneegylet zenekara... In: Egri Népújság, 1920. december 4. 1.

⁹⁸² Egri Népújság, 1921. december 14. 3.

évi közgyűlését.⁹⁸³

1922. április 12-én jelent meg a sajtóban: *„Az Egri Move Sport Egylet birkózó szakosztálya a nagy hidegek megszűntével újra megkezdte a tréningeket, Dóra János vezetésével. A szakosztály a közel jövőben több verseny rendezését tervezi, amiért is felkéri a tagokat, vagy a birkózni óhajtókat, hogy hétfőn, szerdán és pénteken a líceum tornatermében tréningeken megjelenni szíveskedjenek.”*⁹⁸⁴

A Líceum zenetermében tartotta 1922-ben éves közgyűlését az Egri Dalkör.⁹⁸⁵

1924-ben háziipari kiállítás volt a Líceumban, amelyen a megye más településeinek tevékenykedők is részt vettek.⁹⁸⁶ A kiállítás a díszteremben volt megtekinthető, amelyen *„len- és kenderszövési szőnyeg és pokróckészítési, faragási, szalma és fűzfonási és csipkeverési termékeket”* lehetett megtekinteni.⁹⁸⁷

Ugyancsak 1924-ben a líceumi, halaspiaci és Wesselényi-utcai elemi iskolások három szívgárda csapata ünnepélyes felvételt tartott a főszékesegyházban. A 200 gyermek felvételét Farkas Gyula apátkanonok, plébános végezte. A szentmise után 9 órakor a líceumi és halaspiaci gárdisták közös ünnepséget tartottak a Líceum dísztermében, amelyen többek közt előadták A kis kurucok és az Új tanítónő c. egyfelvonásos jeleneteket.⁹⁸⁸

A Líceumban volt a *„Hevesmegyei Rokkant Szövetség”* hivatalos helyisége is.⁹⁸⁹ Szintén ebben az épületben volt az Agria Corporatio kancellária helyisége is.⁹⁹⁰

1934-ben 2 napos cserkészapródvezető tiszti tanfolyamot tartottak az épületben.⁹⁹¹ Ugyancsak ebben az évben a Magyar Gyorsírók Országos Szövetsége gyorsíróversenyt rendezett az épületben egri és gyöngyösi diákok részvételével.⁹⁹² Még ebben az évben megalakult az Egri

⁹⁸³ Meghívó. In: Egri Népújság, 1922, március 5.

⁹⁸⁴ Birkózás. In: Egri Népújság, 1922. április 12. 3.

⁹⁸⁵ Az Egri Dalkör... In: Egri Népújság, 1922. április 14. 3.

⁹⁸⁶ Nagysikerűnek ígérkezik a háziipari kiállítás. In: Egri Népújság, 1924. április 25. 2.

⁹⁸⁷ A háziipari kiállítás plakátja megjelent. In: Egri Népújság, 1924. április 12. 3.

⁹⁸⁸ A líceumi, halaspiaci és Wesselényi-utcai elemi iskolások. In: Egri Népújság, 1924. május 17. 3.

⁹⁸⁹ Egri Népújság, 1922. szeptember 3. 3.

⁹⁹⁰ Gyászünnepe Matuszka Mihály emlékezetére. In: Eger című lap, 1929. november 10. 1.

⁹⁹¹ Cserkészapródvezető tiszti tanfolyam Egerben. In: Eger-Gyöngyösi Újság, 1934. február 20. 3.

⁹⁹² Vasárnap tartják az első gyorsíróversenyt Egerben. In: Eger-Gyöngyösi Újság, 1934. május 12. 2.

Gyorsírókör, amely a Líceumban kezdte meg működését.⁹⁹³

1935-ben kerületi gyorsíróverseny volt az épületben.⁹⁹⁴

1937. október 2-án az Egri Sakkör meghívására a városba érkezett dr. Vajna Árpád sakkolimpikon. Este „a líceumi emericánás helyiségben (fsz. 2. sz.) szimultánmérkőzést tart Eger... legjobb sakkozóival. Érdeklődők a mérkőzést díjtalanul megtekinthetik.”⁹⁹⁵

1939-ben itt „tartotta meg kongresszusát az Országos Orvos Szövetség az ünnepélyesen fellobogózott Líceum dísztermében.”⁹⁹⁶

Ugyanebben az évben „A kajaani finn tanítóképző intézet ötödik évfolyama európai tanulmányúján ellátogatott Egerbe és hangversenyt adott a Liceum zenetermében.”⁹⁹⁷

Éveken keresztül indult olasz nyelvtanfolyam az épületben, amelyet az olasz nagykövetség szervezett.⁹⁹⁸

1944-ben Czapik Gyula érsek felajánlotta az Egerbe érkezett menekültek számára az érseki palota és a Líceum összes nélkülözhető helyiségét.⁹⁹⁹

Az Egri Katolikus Legényegylet épülete 1944. november 30-a után katonák szálláshelye lett. Az újjászervezett legényegylet ezért 1945-ben és 1946-ban a Líceumban működött.¹⁰⁰⁰

1947. szeptember 19-től 21-ig „Az egri Fájdalmas Búcsúval kapcsolatos Boldogasszony ünnepségekre” került sor Egerben. A Líceum udvarán volt „a gyermekek Mária nagygyűlése,” este pedig, akárcsak az előző napon, ismét misztérium-játék volt ugyanott. Délután 5 órakor érkezett meg az ünnepségre Mindszenty József hercegprímás, akit Czapik Gyula egri érsek fogadott a színháznál. „Innen gyalog teszi meg az

⁹⁹³ Uj kultúregyesület alakult Egerben, az Egri Gyorsírókör. In: Eger-Gyöngyösi Újság, 1934. október 11. 2.

⁹⁹⁴ Kerületi gyorsíróverseny lesz vasárnap Egerben. In: Eger-Gyöngyösi Újság, 1935. május 7. 2.

⁹⁹⁵ Az olimpiai bajnokot megillető érdeklődéssel fogadja Eger közönsége dr. Vajda Árpád sakkolimpikont. In: Eger-Gyöngyösi Újság, 1937. október 2. 2.

⁹⁹⁶ Megkezdte háromnapos egri kongresszusát a magyar orvostársadalom. In: Eger című lap, 1939. szeptember 10. 3.; Végétért a háromnapos egri orvostársadalom. In: Eger című lap, 1939. szeptember 12. 2.

⁹⁹⁷ Finn tanítóképzősök Egerben. In: Eger című lap, 1939. június 20. 4.

⁹⁹⁸ Szép eredménnyel fejeződött be az olasz követség egri nyelvtanfolyama. In: Eger című lap, 1939. május 7. 4.; Ismét megnyílik Egerben az olasz követségi nyelvtanfolyam. In: Eger című lap, 1940. szeptember 7. 3.; Az olasz kultúrintézet az idén is megrendezi egri nyelvtanfolyamát. In: Eger című lap, 1942. november 14. 4.

⁹⁹⁹ Megkezdte működését Egerben a Menekültügyi Hivatal. In: Eger című lap, 1944. október 25. 2.

¹⁰⁰⁰ SZECSKÓ Károly 1992. 88.

*utat a Líceumig*¹⁰⁰¹, ahol fogadja őt a vármegye vezetője és Eger város polgármestere. Az üdvözlésekre a hercegprímás válaszol.” 21-én este ismét misztérium – játék volt a Líceum udvarán.¹⁰⁰²

A II. világháború végétől az államosításig tartó években a Líceumban az egyik legjelentősebb rendezvény „az egri állami gyermeklélektani állomás” által rendezett Dunavölgyi és Ifjúsághét volt 1948-ban. Az ankétok helyszínéül a Líceum díszterme szolgált. A rendezvény ideje alatt az épület udvarán hangversenyt rendeztek.¹⁰⁰³

A Líceumban helyet kaptak újságszerkesztőségek és kiadóhivatalok is. Ezek közé tartozik egyebek mellett a csak „Eger”-ként emlegetett helyi újság is, amelynek kezdetétől fogva itt volt a kiadóhivatala és megjelenési idejének nagyobb részében a szerkesztősége is. Az épületben működött az Egri Katolikus Tudósító szerkesztősége is.¹⁰⁰⁴ Ugyancsak a Líceumban volt egyebek mellett a Nemzedékek,¹⁰⁰⁵ az Egri Barázda,¹⁰⁰⁶ és a Népiskolai Tanügy című lap szerkesztősége is.¹⁰⁰⁷

¹⁰⁰¹ A hercegprímásról a Líceum bejárata előtt készült fotók másolatait lásd a képek között.

¹⁰⁰² dr. Czapik Gyula egri érsekközpásztorunk meghívja egyházmegyéje papjait és híveit az egri Fájdalmas búcsúval kapcsolatos Boldogasszony –ünnepségekre 1947. évi szeptember hó 19., 20. és 21. napjaira. Eger, Egyházmegyei Szent János Nyomda, 1947. 2–3., 5.

¹⁰⁰³ Dunavölgyi Gyermek- és Ifjúsághét... Eger, 1948. Egyházmegyei Szent János Nyomda.

¹⁰⁰⁴ Egri Újság, 1918. február 2. 3.

¹⁰⁰⁵ EFL. AN. Lycaei aedificium 1945–1975. irsz. 2294/1945.

¹⁰⁰⁶ EFL. AN. Lycaei aedificium 1945–1975. irsz. 3920/1945.

¹⁰⁰⁷ EFL. AN. Lycaei aedificium 1903–1913. rsz. 2504. irsz. 5626/1906.

S C R I P T O R E S
R E R U M
HUNGARICARUM
VETULUS AC GENUINI.

Az Egri Lyc. Casino tukajdona 1832.

75. kép.

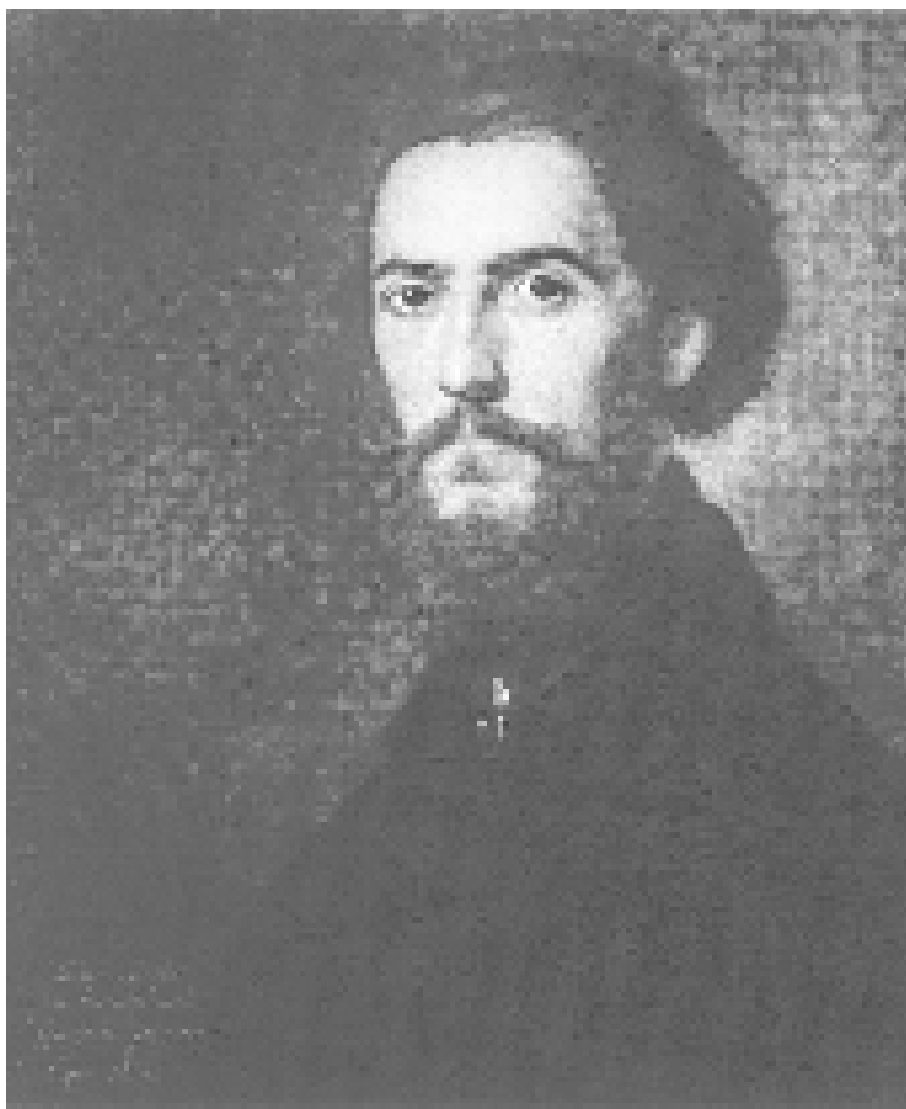
Egy könyvcímlap „Az Egri Lyc. Casino tukajdona 1832.” bejegyzéssel.

76. kép.

Marco Casagrande szobrászművész, akinek műhelye a főszékesegyház
(ma bazilika) építésének idején a Líceumban volt.

77. kép.
Kovács Mihály festő műterme egy időben a Líceumban volt.

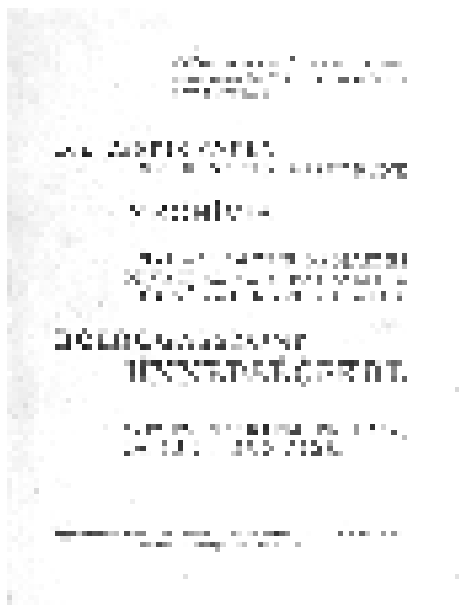
78. kép.

Szuk Róza gordonkaművésznő, aki 1862-ben adott koncertet a Líceumban.

79. kép.

Ludwig Mooser orgonaépítő, akinek a Líceumban volt a műhelye.
Ő készítette az egri bazilika (akkor még főszékesegyház) orgonáját is.

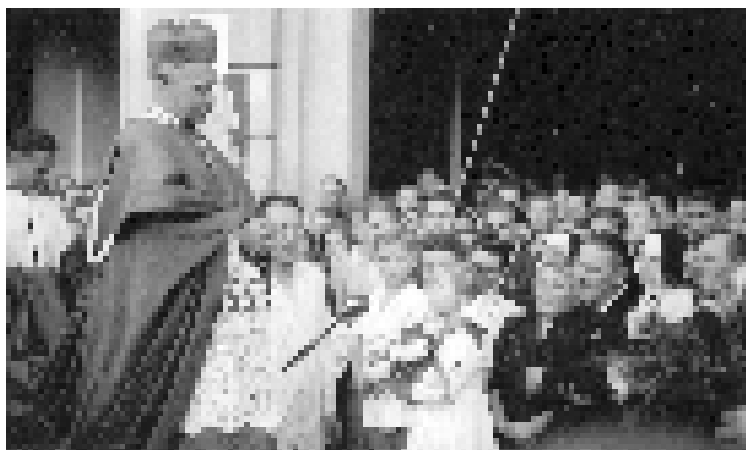
80. kép.
A Boldogasszony-ünnepségek programfüzetének borító-címlapja.

81. kép.
Mindszenty József hercegprímás, esztergomi érsek a képen háttal álló Czapik Gyula érsekkel Egerben 1947-ben.

82. kép.
Mindszenty József hercegprímás, esztergomi érsek
a Líceum bejárata előtt 1947-ben.

83. kép.
Mindszenty József hercegprímás, esztergomi érsek
a Líceum bejárata előtt 1947-ben.

Diákok és dolgozók a Líceum múltjából

Néhányan azok közül, akik a Líceumban (is) dolgoztak: Albert Ferenc könyvtáros és csillagász, Benkóczy Emil tanítóképző intézeti tanár, Büky József könyvtáros, Breznay Imre tanítóképző intézeti tanár, dr. Csizmadia Andor a magyar alkotmányjog tanszék tanára, Danielik János könyvtári prefektus, Dessewffy Sándor a bölcselet és latin nyelv tanára, később csanádmegyei püspök, Glósz Kálmán jogakadémiai tanár, aki Gárdonyi Géza orvosa volt, Hubert János jogakadémiai tanár, Ipolyi Arnold könyvtári prefektus, Imre János tanár, könyvtárnok, az MTA rendes tagja, Joó János rajztanár, és lapszerkesztő, dr. Kovrig Béla a közgazdaság és pénzügytani tanszék tanára, Leskó József könyvtáros, Lénárt János kereskedelmi iskolai tanár és várfeltáró, Maczki Valér jogakadémiai tanár, Markhot Ferenc orvos és tanár, Michalek Manó könyvtáros, dr. Mihelics Vid a jogfilozófia tanszék tanára, Mindszenty Gedeon tanítóképző intézeti tanár és költő, Óriás Nándor jogakadémiai tanár és kereskedelmi iskolai igazgató, Pájer Antal tanítóképző intézeti tanár és költő, Pálosi Ervin jogakadémiai tanár és várfeltáró, Pápay Sámuel magyar nyelv és irodalom tanár, Somos Lajos tanítóképző intézeti tanár, Tárkányi Béla nyomdaprefektus és költő, Tittel Pál csillagász és tanár, Torner Ignác könyvtáros, Tóth István nyomdász, Tóth Tihamér író, későbbi veszprémi püspök, Udvardy László jogakadémiai tanár, Zsasskovszky Ferenc tanítóképző intézeti tanár és karnagy stb.

Az itt (is) tanultak közé tartozik mások mellett Bárány István úszó, Braun Károly egri polgármester, Csíky Sándor országgyűlési képviselő, Dayka Gábor költő, Gárdonyi Géza író, Madách Imre fia Madách Aladár bíró, Pápay Sámuel irodalomtörténész, Remenyik Zsigmond író, Szederkényi Nándor főispán, Tittel Pál csillagász, Trefort Ágoston közoktatási és vallásügyi miniszter, Versegly Ferenc költő, Vitkovics Mihály költő, Vrabély Márton flórakutató, Zsasskovszky Endre tanítóképző intézeti tanár, orgonaművész stb.

84. kép.

Verseggy Ferenc költő, aki tanulmányainak egy részét a Líceumban végezte.

85. kép.

Trefort Ágoston vallás- és közoktatásügyi miniszter.
Tanulmányai egy részét szintén az egri Líceumban végezte.

86. kép.
Tárkányi Béla költő, a tanítóképző egyik tanára.

87. kép.
Dessewffy Sándor csanádi püspök.
Korábban az egri líceumi tanárok egyike volt.

88. kép.
Tóth Tihamér veszprémi püspök.
Fiatal korában néhány évig az egri Líceumban tanított.

Gárdonyi Géza és a Líceum

A diák Gárdonyi

A Líceum leghíresebb diákja az 1878/79-es iskolai év második felében került Egerbe, amikor felvették az érseki tanítóképzőbe. Zsendovics József intézeti igazgatónak Juhász Norbert tankerületi főigazgatóhoz intézett felterjesztése szerint az I. évfolyamra beiratkozott Ziegler Géza is, aki a gimnázium III. osztályát elsőrendű eredménnyel végezte el. A tanítóképző első tanévének sikeres befejezése jogot adott arra, hogy segínyt kérjen. Kérvényéhez hivatalos szegénységi bizonyítványt is csatolt:

„Nagyméltóságú Érsek Úr! Kegyelmes Atyám!

Alulírott bátorkodom Excellenciád elé folyamodni azon szerény kéréssel, mely szerint engem a szegénysorsú növendékek részére kegyesen adományozott pénzsegélyben részesíteni méltóztassék. Kérelmemet a következő okokkal támogathatom: Az :/. vessző alatt mellékelt szegénységi bizonyítványom szorult anyagi helyzetemet igazolja, melynek alapján atyám betegsége miatt több tagból álló családuk fenntartani nem képes, kiskorú testvéreimmel egyedül szegény anyámra támaszkodhatunk, ki csakis varrással tartja fenn a családuk. Ily helyzetben szüleimtől éppen semmit sem várhatok, magamra hagyatva pedig a képezdét nem folytathatom, s ha Excellenciád a segínyt megvonná tőlem, kénytelen lennék csüggedt szívvel szeretett pályámtól búcsút venni. Kérem azért Excellenciádat: kegyeskedjék tekintetbe venni szegénységemet, s méltóztassék részemre a segínyt megadni, hogy pályámat folytathassam, s így egykor az anyaszentegyház buzgó tagjává s a haza hasznos polgárává lehessen. Ki hódoló mély tisztelettel vagyok Nagyméltóságodnak legalázatosabb szolgálója

Kaál, augusztus 6.

*Ziegler Géza
I. éves képezdei növendék."1008*

„475/1879. Szegényügyben bélyegmentes. Szegénységi bizonyítvány. Alant

¹⁰⁰⁸ Közzéteszi GÁRDONYI József 2008. 53.

írt községi elöljáróság részéről hivatalos hitelességgel igazoltatik, hogy a Kaál községhez tartozó pusztán Nagy uton lakos Ziegler Sándor luteránus vallású. 55 éves nő. 3 gyermek atyja, mesterségére nézve gépész, ezidőszerint már huzamos betegségénél fogva oly körülmények közé jutott, hogy keresete nincs, dolgozni nem bír, s így állapota nem engedi gyermekeit taníttatni, avagy neveltetni, de nem képes mégcsak a mindennapi ételmezt sem családjára részére megszerezni. Miről kiadatott jelen bizonyítvány saját kérelmére és bélyegmentesen, a község szokott pecsétjével megerősítve. Kaálban. 1879. aug. 5-én. Meerli Gyula h. jegyző. Kiss István. Varga András.”¹⁰⁰⁹

Kérésének az lett az eredménye, hogy dr. Samassa József érsek évi 60 forint segélyt engedélyezett részére. Ebben az évben meghalt édesapja, ezért kérvénye alapján 100 Ft-ra emelték fel a segélyét.¹⁰¹⁰ Zsendovics József igazgató a következő levéllel támogatta a kérést, amelyet az érsek teljesített: *„Ziegler Géza II. éves növendék, ki Nagyméltóságod kegyességéből a folyó tanév első felére 30 forint segélyben részesült, mély tisztelettel idezárta kérvényében ezen segély felemeléséért esedezik azon oknál fogva, mert édesatyja négyhavi betegeskedés után j. hó 5-én elhalálozván, édesanyja még két kisebb testvérével teljes vagyontalan állapotban maradt s így azon kisegítést melyben eddig szülőitől részesült továbbra nem kaphatja. Folyamodó kérelmét bátor vagyok úgy saját, mint a tanári kar részéről Nagyméltóságod kegyességébe ajánlani. Azon segélyösszegek közül, melyeket folyó évi augusztus 28-ról 1955. szám alatt kegyesen kiosztani és adományozni méltóztatott. egy 30 forintos segély ki nem adatott, mert Tököli Antal, kinek azt adományozni méltóztatott; nem jelent meg az intézetben. Ebből lehetne Ziegler Géza segélyezését jelenlegi 6 forintról havi tíz forintra s így azt félévre 50 forintra emelni. 1879. október 10. Zsendovics József igazgató.”¹⁰¹¹*

Másodéves korában a Drukk című kékre litografált tréfás lapot szerkesztette és rajzolta, de az ötödik szám után az érdeklődés hiánya miatt megszűnt. Ezután szerződtette Iklódy Győző járásbírói diurnista (díjnok) a Füllentő című élclap szerkesztője rajzolóinak. Ebben a lapban jelent meg első munkája, egy rövid humoreszk Egy kínos perc címmel 1881. május 1-jén Gárdonyi Z. Géza aláírással. Ugyancsak 1881-ben, harmadéves I. félévi bizonyítványa egy kellemetlen meglepetéssel

¹⁰⁰⁹ Közzéteszi GÁRDONYI József 2008. 54.

¹⁰¹⁰ A kérvény fotómásolatát lásd a függelékben.

¹⁰¹¹ Közzéteszi GÁRDONYI József 2008. 56.

szolgált: magyar nyelv és irodalomból elégtelent kapott az azt tanító Répássy Jánostól,¹⁰¹² aki 1878 és 1881 között oktatta az Egerben tanuló Gárdonyi Gézát. A javítóvizsgán Répássy azt mondta, hogy *„Fiam Tebelőled sose lesz nagy ember, de a kenyeredet azért meg tudod keresni.”*¹⁰¹³ Emberi kapcsolatuk ennek ellenére is barátságosan alakult, mert az író csak a szépről emlékezett meg. Erre az alapot az adta, hogy ugyancsak Répássy korábban dicsérte Gárdonyi egyik írását. Erről az író így ír 1912-ben megjelent Hosszúhajú veszedelem című könyvének egykori tanára számára dedikált példányában: *„Répássy János úrnak. Aki a legelső, karácsoni tárgyú írásomat dicsérettel különböztette meg a társaimétól – (1879-ben) – ezt a legutóbbi, szintén karácsoni tárgyú írásomat talán megintcsak érdeklődéssel fogja elolvasni. Tisztelő tanítványa: Gárdonyi Géza.”*¹⁰¹⁴ A Két katica-bogár című, 1906-ban megjelent kötetének dedikációja pedig a következő: *„Az első példány az első mesteremnek főtiszt. Répássy János úrnak Gárdonyi Géza.”* Az író levelezésének része Hock János 1917 februárjában írt levele, amelyből kitűnik, hogy az író közbenjárt annak érdekében, hogy egykori tanára gázgyári kokszot kaphasson, ne kelljen fagyoskodnia.

1882. május 3-án ezt írja a naplójába: *„Hittan, tanítástan, magyar történelem és alkotmánytan s földrajzból volt a vizsga. Mindből igen jól feleltem, csak a történelem és alkotmánytanból adott Répássy olyan kérdéseket, melyekre nem tudtam feleletet adni, pedig a történelemtől féltem s ebből készültem legjobban, mert előérzetem volt, hogy Répássy – miután azt hiszi, hogy ama cikkeket ellene én írtam – megforgat.”*¹⁰¹⁵ Most

¹⁰¹² Répássy János 1844. február 2-án született, a Zemplén megyei Hemádnémetiben, földműves családban. Az elemi iskola elvégzése után, a miskolci minorita szerzetesek algimnáziumában tanult, majd Egerben fejezte be a középiskolát. Már a középiskolában írt verseket. A középiskola befejezése után a helyi papi szemináriumban tanult. Tevékenykedett az intézmény Magyar Egyházirodalmi Társaságában. 1867-ben szentelték pappá, és Poroszlóra került káplánnak. Innen érseki engedéllyel a fővárosba ment a Magyar Állam című lap, szerkesztőségébe, ahonnan 14 hónapi munka után Jászapátiban lett káplán lett. Nem sokáig, mert rövidesen Egerbe hívták székesegyházi hitszónoknak és a tanítóképző tanárának, ahol magyar nyelvet és irodalmat oktatott. 1886 nyarán alsóábrányi plébános lett. Innen 20 évi után 1906-ban nyugdíjba vonult. Nyugdíjas évei kezdetén rokonainál lakott, majd a fővárosba költözött. Élete utolsó éveiben sokat betegeskedett és nyomorgott. Sokoldalú tehetség volt. Papi szolgálata és tanári tevékenysége mellett számon kell tartanunk tankönyvírói, szerkesztői, egyházi, írói, költői és fordítói munkásságát is.

¹⁰¹³ Idézi SZECSKÓ Károly: Aki Gárdonyi Gézát magyarból megbuktatta. In: Egri Újság 1991. március 22. 7.

¹⁰¹⁴ Fotómásolatát lásd a képek között.

¹⁰¹⁵ Gárdonyi József erre vonatkozóan egyebek mellett azt írja, hogy *„Ma sem lehetne Répássy János tanárról Ribiszke néven Zoológiai jegyzetek rovatot nyitni semelyik tréfás vidéki lapban.*

iszonyú kétség között vagyok: félek, hogy megbuktat.”

A tanítóképzőben folytatott tanulmányai során a következő érdemjegyeket kapta:

I. évfolyam: 1879–80¹⁰¹⁶

	I. félév	II. félév
Viselete	dicséretes	dicséretes
Szorgalma	kielégítő	jó
Írásbeli dolgozatainak külső alakja	tiszta	tiszta
Hittan	jó	jó
Neveléstan	Jó	elégséges
Magyar nyelv	jeles	jeles
Német nyelv	jeles	Jó
Számtan	elégséges	elégséges
Földrajz	elégséges	elégséges
Történelem	jó	jeles
Természetrajz	jó	kitűnő
Orgonálás	jó	elégséges
Népének	jó	elégséges
Gregorián	Jó	jó
Rajz	elégséges	jó
Szépírás	jeles	jó
Testgyakorlás	elégséges	elégséges

Különösen nem hegyesre nyírt tollal. A félévi osztályzat ma is nem értékmérő, de csereeszköz lenne, még a jó idegzetű tanár noteszában is. Az aztán teljesen más kérdés, hogy Répássyt a Répafi és Répa Matyi bohózatos repében valóban Ziegler Géza játszatta-e.” Lásd GÁRDONYI József 2008. 46.

¹⁰¹⁶ Gárdonyi Géza tanítóképzőben kapott bizonyítványainak osztályzatait Gárdonyi József tette közzé. Lásd GÁRDONYI József 2008. 47–49.

II. évfolyam: 1880–81

	I. félév	II. félév
Viselete	dicséretes	törvényszerű
Szorgalma	kielégítő	kielégítő
Írásbeli dolgozatainak külső alakja	tiszta	tiszta
Hittan	jó	elégleges
Tanítástanból	jó	jó
Magyar nyelvben	jeles	jeles
Német nyelv	jeles	jó
Számtanban	elégleges	jó
Földrajzban	elégleges	elégleges
Történelem	jó	jeles
Természet- rajzból	jó	jó
Orgonálásban	jó	elégleges
Népénekben	jó	elégleges
Gregorián	jó	elégleges
Rajzban	elégleges	jó
Szépírásban	jeles	elégleges
Testgyakorlásban	elégleges	elégleges

III. évfolyam 1881–82

	I. félév	II. félév
Erkölcsei viselete	dicséretes	dicséretes
Szorgalma	nem kielégítő	kielégítő
Gyermekekkel bánásmódja	–	megnyerő
Kiejtése	–	hibátlan
Hittan	elégleges	Jó
Tanítástan	elégleges	Jó
Magyar: olvasás	elégtelen	jó
nyelvtan	elégtelen	jó
helyesírás	elégtelen	jó

írásbeli dolgozat	elégtelen	jó
Írásbeli dolgozatainak külső alakja	rendes	jó
Német nyelv	jeles	jó
Mértan	jó	elégséges
Történelem	elégséges	elégséges
Földrajz	–	elégséges
Alkotmánytan	elégséges	jó
Természetrájz	jeles	elégséges
Vegytan	–	elégséges
Mezőgazdaságtan	elégséges	elégséges
Orgonálás	jeles	jeles
Népének	jeles	Jeles
Gregorián	jó	jó
Rajzban	jeles	jeles
Testgyakorlásban	elégséges	jó

Az iskolai anyakönyvben a „*Magyar: olvasás nyelvtan helyesírás, írásbeli dolgozat*” rovatában olvasható megjegyzés szerint „*elégségesre javított.*”

1880. szeptember 18-án iratkozott be harmadévre. Ekkor a következőket jegyezte fel naplójába: „*Mostani állapotom ez: III. éves képezdész vagyok. Antalfi Pálnál van szállásom, élelmezésem és mosásom. Szegény vagyok, mint a templom egere, de azért vidám és megelégedett és mint eddig is voltam: könnyelmű. Az Érsektől kapok havonta 8 forintot, conditióm¹⁰¹⁷ van 5 forintos. Ez képezi jövedelmemet. Antalfi úrnak fizetek havonként 11 forintot. Nekem marad kettő, abból akarok ruhát szerezni, könyveket. írószereket venni, abból früstökölni, uzsonnálok és fedezem különféle költségeimet. Isten majd megsegít.*”¹⁰¹⁸

A harmadik év végén nem tett képesítő vizsgát, mert arra csak egyéves gyakorlat után lehetett jelentkezni, így addig Karádon lett segédtanító. Zsendovics József 1882 áprilisában szólította fel, hogy jelentkezzen vizsgára. Meglehetősen vegyes eredményeket tartalmazó oklevelét 1882.

¹⁰¹⁷ Arra vonatkozik, hogy gyermeket tanított.

¹⁰¹⁸ GÁRDONYI József 2008. 52.

május 30-án kapta kézhez:

„Másolat.

108. szám.

Népiskolai tanítói oklevél

Ziegler Géza fehérmegyei születésű róm. kath. vallású, 19 éves, az egri érseki róm. kath. fitanítóképző intézetben, a tanítóképességi nyilvános vizsgálatra kiszabott tantárgyakból megvizsgáltatván, következő érdemjegyeket nyert: Erkölcsei viselet: felmutatott bizonyítványa szerint dicséretes. Szorgalom: kellő. 1., Hit- és erkölcsstanban jó. 2., Neveléstani tudományokban: a) Általános nevelés és oktatásban: jó. b, Oktatási módszertanban: jeles. – Tanítási gyakorlatokban: jeles. 3., Anyanyelvben: a) Olvasásban: jeles, b, Nyelvtanban: jeles, c, Irálytanban: jeles, – d, Fogalmazásban: jeles. 4., Német nyelvben: jeles. 5., Mennyiségtanban: a, Számstanban: jó. – b) Mértanban: jó. 6., Történelmi tárgyakban: a, Földrajzban: jó. – b, Történelemben: elégséges. – c, Hazai alkotmányban: elégséges. 7., Természettudományokban: a, Természetrájzban: jó – b, Természet- és vegytanban: jó. – c, Gazdasági és kertészeti gyakorlatokban: elégséges. 8., Művészeti tantárgyakban: a, Egyházi népénekekben: jeles. – b, Római karénekekben: jó – c, Orgonában: jeles, d, Rajzolásban: jeles. – e, Szépírásban: jeles. 9., Testgyakorlásban: jó.

Ezeknél fogva a fentebb irt népiskolai tanítóságra elégségesen képesítettnek találtatván, részére e tanítói oklevelet adtuk ki. Kelt Egerben. 1882. év május hó 30-ik napján. Juhász Norbert m. kir. Tanácsos, kassai tanker. főigazgató, Zsendovics József prépost kanonok igazgató, egyházm. tanfelügyelő, Vince Alajos igazgató-tanár. Sivampel József mennyiség és term. tud. tanára. Parizsa János gyak. isk. tanító, Répássy János magyarny. tört. és alkotmányt. tanára, Bóhm János németny. Tanára, Zsasskovszky Ferenc karnagy és zenetanár, Lestál Ágoston gazdaszáttan és szépírástanár.”¹⁰¹⁹

Egy anekdota Gárdonyi Gézáról tanítóképzős korából

Gárdonyi egyik iskolatársa, Juhász Kálmán nagyon szegény diákgyerek volt. Amikor beiratkozott az iskolába, valaki adott neki egy pár csizmát, s

¹⁰¹⁹ Közzéteszi GÁRDONYI József 2008. 57–58.

ebben az egy pár csizmában taposta végig Juhász a három esztendő. Időnként a csizmát talpalni és fejelni kellett. A csizma szárának fogyását a diáktársak élénk figyelemmel kísérték, és elmés megjegyzések röpködtek Kálmán csizmája felől, valahányszor azt újra fejelték. Egy alkalommal a csizma újbóli megfejelése után Juhász beállít az iskolába. A gyerekeknek feltűnik a hamvából újraéledő csizma. Gárdonyi kiugrik a padból, odamegy a táblához, közepére rajzol egy glóriával körülékesített, hatalmas csizmát és alája írja: Örökkévalóság!

Gárdonyi Géza könyvvásárlásai az Egri Főegyházmegyei Könyvtárból

1902-ben Gárdonyi Géza két alkalommal is duplumokat vásárolt a könyvtárból. A vásárlásokat az író saját kezűleg örökítette meg két névjegykártyájának hátoldalán. Az egyiken az olvasható, hogy *„Főtiszt. és nagyságos Mihalek Manó urnak az egri érs. lyceum könyvtár igazgatójának a mai napon Harminchat koronát fizettem különféle duplumokért. Tisztelettel Gárdonyi Géza Eger 1902. III. 12.”* A másik névjegykártya szövege szerint *„Ft. és ngos Mihalek Mano könyvtárigazgató urnak fizettem különféle könyvekért 13 koronát. (Duplum könyvek) Eger, 1902. III. 20. Gárdonyi Géza”*.¹⁰²⁰ Az író 1904-ben ismét vásárolt a könyvtárból könyveket, mert a korabeli levéltári forrás szerint ebben az esztendőben *„Gárdonyi duplumokért fizetett”* 6 korona 20 fillért.¹⁰²¹ A megvásárolt könyvekre vonatkozóan jelenleg semmilyen adat nem ismert.

Két Gárdonyi Géza nevű diák tanult a Líceumban?

A Egri Érseki Joglyceum 1917-ben kiadott évkönyve szerint *„a mozgósítás elrendelése óta hadiszolgálatot teljesítő beigtatott, de végbizonyítványt nem nyert joghallgatók”* egyike *„Gárdonyi Géza cs. és kir. 60. gy. e. önkéntes szakaszvezető”* volt.¹⁰²²

Az 1913/14-es, valamint az 1914/1915-ös tanévről megjelent

¹⁰²⁰ A névjegykártyák fotómásolatait lásd a képek között.

¹⁰²¹ A könyvvásárlást dokumentáló irat fotómásolatát lásd a képek között.

¹⁰²² Az Egri Érseki Joglyceum Évkönyve az 1916–1917. iskolai évről. Eger, 1917. 25.

évkönyvben az intézmény hallgatóinak névsorában a Gárdonyi vezetéknév csak József keresztnévvel együtt olvasható.¹⁰²³ Az 1915/1916-os tanévről kiadott évkönyvben pedig a hadiszolgálatot teljesítők között olvashatjuk a Gárdonyi vezetéknévet, de itt is csak a József keresztnévvel.¹⁰²⁴ Ezt követően jelent meg a már említett évkönyv az 1916/1917-es tanévről, benne a Gárdonyi Géza névvel.

Az író kívül tudomásunk van az ifj. Gárdonyi Gézáról, akiről tudjuk, hogy *„Gárdonyi Géza élete végéig nem ismerte el gyermekének.”*¹⁰²⁵

Az Egri Érseki Jogakadémia anyakönyveiben Gárdonyi vezetéknévvel csak az író József nevű fiáról lehet olvasni. Először az 1913/1914. évi anyakönyvben,¹⁰²⁶ majd az 1914/1915. évben. Az utóbbi bejegyzése szerint *„Letette a II. alapvizsgát, ... 1915. március 27-én és szótöbbséggel képesítettnek ítéltetett...”*¹⁰²⁷

Az 1918/1919-es anyakönyvben ismét találkozunk Gárdonyi József névvel. Az azzal azonos sorban található *„Észrevételek”* rovatban a következők olvashatók: *„Letette a III. alapvizsgát a volt vall. és közokt. minisztériumnak 1918. november hó 21-én kelt 95975-IV. sz. rendelete alapján, és szótöbbséggel képesítettnek ítéltetett.”*¹⁰²⁸ A Hivatalos Közlöny szerint *„A magyar vallás – és közoktatásügyi miniszternek 1918. évi 95. 975. sz. rendelete a háborúból visszatért főiskolai tanulók tanulmányi kedvezményei tárgyában”* adatott ki.¹⁰²⁹ Gárdonyi József tehát katona volt, és ezért nem fejezhette be időben tanulmányait.

Az említettek alapján egyértelműen állíthatjuk azt, hogy a jogakadémia 1917-ben megjelent évkönyvében feltüntetett Gárdonyi Géza név elírás.

„Gárdonyi Géza összes műveit...líceumomban,... megőrizhessük”

„Igen, apró, elhullajtott morzsák ezek az egri érsek vendéglátó asztaláról, amely most vasárnap megint ötven vendég számára terült meg mindenféle jóval. Ez a kis írás meg, — H. S. után szabadon, — olyasmi akar lenni, mint

¹⁰²³ Az Egri Érseki Joglíceum évkönyve az 1913–1914. iskolai évről. Eger, 1914. 33.; Az Egri Érseki Joglíceum évkönyve az 1915–1916. iskolai évről. Eger, 1916. 16.

¹⁰²⁴ Az Egri Érseki Joglíceum évkönyve az 1915–1916. iskolai évről. Eger, 1916. 16.

¹⁰²⁵ KOROMPAI János 1970. 383.

¹⁰²⁶ HML. VIII/1/b. 83. rsz. számú jogakadémiai anyakönyvben a 102. sz. alatt.

¹⁰²⁷ HML. VIII/1/b. 84. rsz. számú jogakadémiai anyakönyvben a 19. sz. alatt.

¹⁰²⁸ HML. VIII/1/b. 88. rsz. számú jogakadémiai anyakönyvben a 125. sz. alatt.

¹⁰²⁹ Hivatalos Közlöny 1918. 28. sz. 612.

a finom ebédet befejező jó szivar. Hát úgy volt az, hogy gyűltek, gyülekeztek a vendégek pontosan... A gyülekező társaságban egyébként többek közt arról folyik a szó, hogy ugyan eljön-e az ősz poéta, Zalár József? De bizony nem jöhetett: kimentette magát. Kevés ember hozhat fel az övéhez hasonló mentőöket: azt, hogy ezen a héten kezdte meg a 90-ik életévét. ...Ha Zalár nem is jött, de eljött Gárdonyi Géza, az egriek büszkesége. Két aranykeresztes szomszéd közt látható ez az érdekes »láthatatlan ember«. A közelében ülők szinte bizonyos meghatott érzéssel környezik. Talán átgondolják az »Egri csillagok« históriáját, vagy ha el-
 elmosolyodnak, bizonyára a Göre Gábor bohókás esetei jutnak eszükbe. Hanem Majzik alispán bizonyos kollegiális érzéssel néz most Gárdonyira, mert az alispán úr tegnap szépsikerű felolvasást tartott Budapesten, a jogászegyesületben... Ebéd végeztével a társalgó terembe vonultak a vendégek. Csoportok verődtek össze. Emitt a fertálmesteri vacsorákról, amott az Ignác-napokról beszélgettek. Ficzere felügyelő egészségügyi kongresszust tartott a két bátyjával, Koncz és Blazsejovszky kanonokokkal. Az érsek-házigazda Gárdonyival beszélgetett leginkább. Hiteles tanúk állítják, hogy többek közt ezeket is mondta az érsek: — Közös akarattal ejtsük módját valamikép, hogy a Gárdonyi Géza összes műveit érseki líceumomban, megfelelő külön keretben, a jövő számára megőrizhessük. Volt még szó érdekes irodalmi tervekről is, amelyeknek azonban érelődniük kell még, hogy megvalósulhassanak. Érdekes és emlékezetes marad mindenkinek, aki látta, amint az ország egyik nemeslelkű főpapja és a nemzet egyik nagy Írója bizalmasan, meghitten, hosszasan elbeszélgetnek egymással. Már minden vendég rég hazament, csak a Gárdonyi téli felöltője lógott még jó darabig az előcsarnok fogasán.”¹⁰³⁰

Gárdonyi ravatala a Líceum dísztermében

„Hatalmas, fekete érckoporsóban, pálmák és zöld szobanövények között várja az utolsó utat a Líceum dísztermében Gárdonyi Géza. Egyszerű, fenségesen szép ez a ravatal, mintha egész életének lenne az apotheozisa, amely minden törtetés fölött hirdeti: Beteljesedett. S a gyertyák halovány világossága hirdeti azt a sírontúli életet, melyben hitt, hívó lélekkel. Ó, élet, füvek, fák és virágok élete vagy. A hosszú hervadás után köszönt a

¹⁰³⁰ Morzsák. In: Eger című lap, 1914. február 4.

megújhdás, az örök világosság, mely fényeskedjék neki. A ravatalhoz a kegyeletes egri közönség ezrével zarándokolt. Gárdonyi a várban kap dízsírhelyet. Eger város, ma délelőtt egy nagyobb értekezleten egyhangúan elhatározta, hogy Gárdonyinak, Torday Ányos dr. indítványára, a várban ad dízsírhelyet. Ez a dízsírhely a törökkert fölött lévő tisztáson van, a Bebek bástya helyén. Ma délután Harkabusz László megáldotta a várban a sír helyét.”¹⁰³¹

„A Liceum dísztermében áll az egyszerű ravatal a súlyos, empire díszítésű fekete érckoporsóval. Nyolc gyertya ég a koporsó mellett, amely körül tavaszt varázsolt a pálma-erdő.

A ravatal körül fekete lepel borítja a márványt. A kis imazsámolyt, mely a ravatal előtt szomorkodik a gyász halotti pompájában, koszorúk övezik. Mintha az egész városból ide zarándokolt volna a virág; mintha a kövek felett virágba öltöztek volna a csodák; mintha minden kis szíromba ennek a városnak a szíve lüktetett volna! Minden percben új arcok jelentek meg a ravatal előtt. Arcok, melyekre a fájdalom írta: ki volt Gárdonyi nekünk, magyaroknak.”¹⁰³²

Az író sírjánál a Pesti Hírlap nevében Kosztolányi Dezső búcsúztatta, aki a koporsóvivők egyike is volt: „Isten veled, te Mikszáth és Arany után való hatalmas harmadik, te láthatatlan ember „Isten veled.”¹⁰³³

Bródy Sándor a következő sürgönyt küldte Gárdonyi halálának hírére közös barátjuknak, dr. Setét Sándor egri ügyvédnek: „A becsületes föld fűvét, mezei virágjának néhány szálát tedd helyettem és nevemben koporsójára. Nevem nélkül. Szó nélkül. Én tudom és érzem, hogy mennyi fájdalmas és igaz szeretettel gondolok rá. Az anyját és fiait öleli szeretettel neked hű barátod

*Bródy Sándor
egri földi munkás.”¹⁰³⁴*

¹⁰³¹ Gárdonyi Géza a ravatalon. In: Egri Népújság 1922. november 1. 1.

¹⁰³² Gárdonyi Géza temetése. In: Egri Népújság, 1922. november 3. 1.

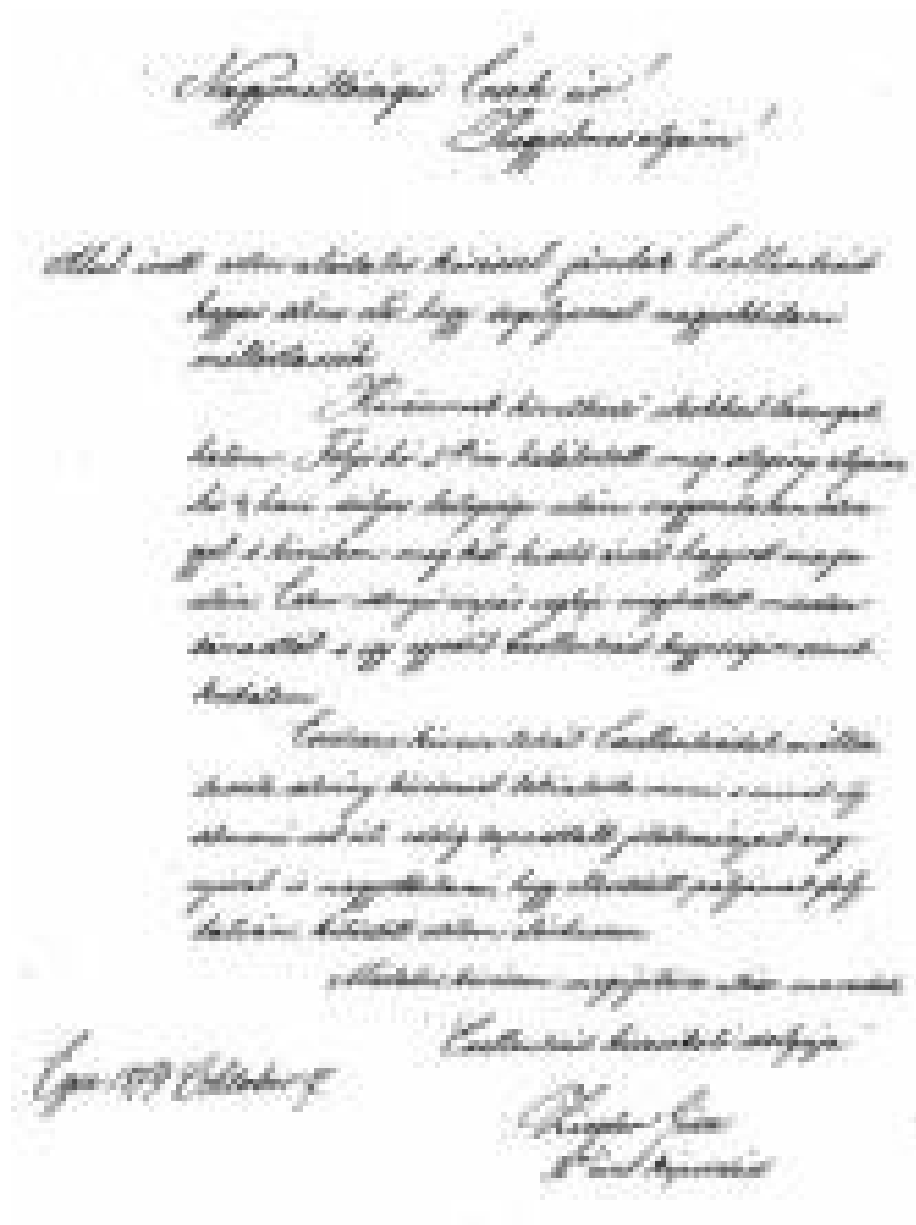
¹⁰³³ Egri Népújság, 1922. november 2. 3.

¹⁰³⁴ <http://www.gardonyigeza.hu/baratai/brody-sandor>

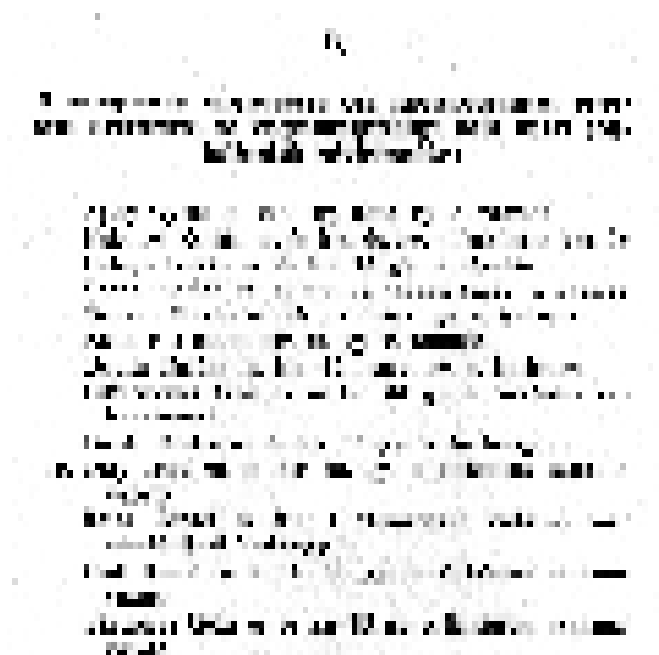

89. kép.
Gárdonyi Géza a tanítóképző diákja.

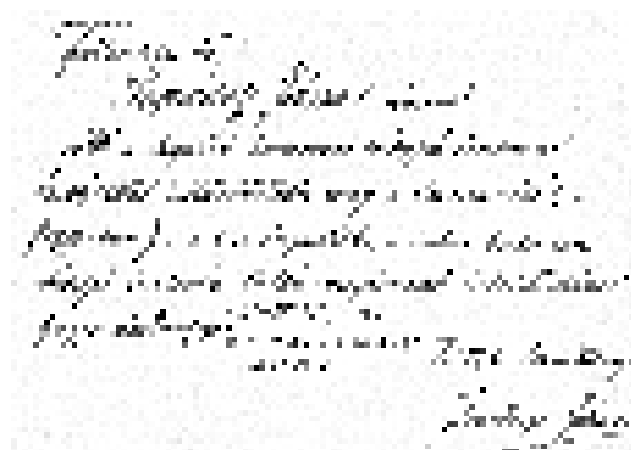

90. kép.
Ziegler (Gárdonyi) Géza „11^{ed} éves képezdész” kérelme 1879-ből.

91. kép.

A Gárdonyi Géza név az Egri Érseki Joglíceum 1918-ban megjelent évkönyvében.

92. kép.

Gárdonyi Géza ajánlása az öt egykor magyarból megbuktató Röpässy Jánosnak.

Könyvvásárlás					
1904. évi könyvvásárlás					
Könyv					
Könyv					
	1	Könyvvásárlás		100	
	2	Könyvvásárlás		100	
	3	Könyvvásárlás		100	
	4	Könyvvásárlás		100	
	5	Könyvvásárlás		100	
	6	Könyvvásárlás		100	
	7	Könyvvásárlás		100	
	8	Könyvvásárlás		100	
	9	Könyvvásárlás		100	
	10	Könyvvásárlás		100	
	11	Könyvvásárlás		100	
	12	Könyvvásárlás		100	
	13	Könyvvásárlás		100	
	14	Könyvvásárlás		100	
	15	Könyvvásárlás		100	
	16	Könyvvásárlás		100	
	17	Könyvvásárlás		100	
	18	Könyvvásárlás		100	
	19	Könyvvásárlás		100	
	20	Könyvvásárlás		100	
	21	Könyvvásárlás		100	
	22	Könyvvásárlás		100	
	23	Könyvvásárlás		100	
	24	Könyvvásárlás		100	
	25	Könyvvásárlás		100	
	26	Könyvvásárlás		100	
	27	Könyvvásárlás		100	
	28	Könyvvásárlás		100	
	29	Könyvvásárlás		100	
	30	Könyvvásárlás		100	
	31	Könyvvásárlás		100	
	32	Könyvvásárlás		100	
	33	Könyvvásárlás		100	
	34	Könyvvásárlás		100	
	35	Könyvvásárlás		100	
	36	Könyvvásárlás		100	
	37	Könyvvásárlás		100	
	38	Könyvvásárlás		100	
	39	Könyvvásárlás		100	
	40	Könyvvásárlás		100	
	41	Könyvvásárlás		100	
	42	Könyvvásárlás		100	
	43	Könyvvásárlás		100	
	44	Könyvvásárlás		100	
	45	Könyvvásárlás		100	
	46	Könyvvásárlás		100	
	47	Könyvvásárlás		100	
	48	Könyvvásárlás		100	
	49	Könyvvásárlás		100	
	50	Könyvvásárlás		100	
	51	Könyvvásárlás		100	
	52	Könyvvásárlás		100	
	53	Könyvvásárlás		100	
	54	Könyvvásárlás		100	
	55	Könyvvásárlás		100	
	56	Könyvvásárlás		100	
	57	Könyvvásárlás		100	
	58	Könyvvásárlás		100	
	59	Könyvvásárlás		100	
	60	Könyvvásárlás		100	
	61	Könyvvásárlás		100	
	62	Könyvvásárlás		100	
	63	Könyvvásárlás		100	
	64	Könyvvásárlás		100	
	65	Könyvvásárlás		100	
	66	Könyvvásárlás		100	
	67	Könyvvásárlás		100	
	68	Könyvvásárlás		100	
	69	Könyvvásárlás		100	
	70	Könyvvásárlás		100	
	71	Könyvvásárlás		100	
	72	Könyvvásárlás		100	
	73	Könyvvásárlás		100	
	74	Könyvvásárlás		100	
	75	Könyvvásárlás		100	
	76	Könyvvásárlás		100	
	77	Könyvvásárlás		100	
	78	Könyvvásárlás		100	
	79	Könyvvásárlás		100	
	80	Könyvvásárlás		100	
	81	Könyvvásárlás		100	
	82	Könyvvásárlás		100	
	83	Könyvvásárlás		100	
	84	Könyvvásárlás		100	
	85	Könyvvásárlás		100	
	86	Könyvvásárlás		100	
	87	Könyvvásárlás		100	
	88	Könyvvásárlás		100	
	89	Könyvvásárlás		100	
	90	Könyvvásárlás		100	
	91	Könyvvásárlás		100	
	92	Könyvvásárlás		100	
	93	Könyvvásárlás		100	
	94	Könyvvásárlás		100	
	95	Könyvvásárlás		100	
	96	Könyvvásárlás		100	
	97	Könyvvásárlás		100	
	98	Könyvvásárlás		100	
	99	Könyvvásárlás		100	
	100	Könyvvásárlás		100	

95. kép.
Gárdonyi Géza 1904-ben történt könyvvásárlásának dokumentálása.

96. kép.

Gárdonyi Géza gyászjelentése, amely szerint „*Temetése november hó 1-én, délelőtt ½ 11 órakor lesz a Líceum díszterméből...*”

A Líceum és az egri bor

Borászati kiállítások a Líceumban

“1890-ben teljesen letarolta az egri szőlőhegyeket az idegenből ideszakadt szőlőpusztító féreg. A világhírű egri bort termő szőlőtőkék életerejét kiölte a filokszero-vész, venyigéi elszáradtak s a hajdan éltető, tűzitalt gyöngyöző nemes borágak száraz kóróvá válva, csak tüzelőszert szolgáltatnak az egycsapásra koldusbotra jutott szőlősgazdáknak. Vagyonok mentek tönkre, sokan egyetlen jövedelmi forrásukat veszítették s vig Eger városára bekövetkeztek a siralom napjai, melyből, — azt hitte mindenki, — nem is lesz soha szabadulás. Szerencsére nem így történt. Súlyos megpróbáltatások után újból ránk mosolygott az Ég. Elszegényedett, de szorgalmas népünk lassankint magához tért a súlyos veszteség okozta kábultságból s — miként ezt Jankovics polgármester az idei borkiállítás megnyitásakor kifejtette, — a „90-es évek elején egyesek, majd a szép példát követve tömegesen megkezdették az ojtványok ültetését, ugyannyira, hogy már 1895. évben élelmesebb gazdáink szőlőkiállítást rendezhettek. Azelőtt ismeretlen új fajok, szokatlan színű és nagyságú gerezdek gyönyörködtették a szemlélőt.”¹⁰³⁵

1902-ben volt a Magyar Országos Tűzoltó Szövetség XV. kongresszusa, amelynek Eger adott otthont. Ebből az alkalomból bor-, gyümölcs- és kertészeti kiállítást rendeztek a Líceumban, a „Hevesmegyei Gazdasági Egyesület, a Gyümölcstermelők Országos Egyesületének hevesmegyei fiókja, a Szőlősgazdák Országos Egyesülete és a Magyar Bortermelők Szövetségének” közreműködésével. A kiállítási anyag összeállításának feladatát Frank Tivadar városi tanácsnok, és Balogh István a Heves Megyei Gazdasági Egyesület titkára vállalta magára. A sajtó arról is tájékoztató, hogy a megnyitás napján 11 órakor Waldbott Kelemen bárónak, az Országos Bortermelő Egyesület vezetőjének elnökletével nagygyűlést rendeznek a bortermelők, A MÁV Budapestről október 15-én 2 filléres gyorsot indított Egerbe, valamint egyet-egyet a Nyíregyháza– Debrecen –Törökszentmiklós– Füzesabony, illetve a Hódmezővásárhely–Szeged–Cegléd–Kecskemét útvonalon.¹⁰³⁶

A megnyitására augusztus 13-án délelőtt nagyszámú közönség

¹⁰³⁵ A borkiállítás. In: Eger Újság, 1902. augusztus 21. 2.

¹⁰³⁶ Szmrccsányi Lajos dr. érsek fővédnöksége alatt rendezték meg az egri borhetet 1933. október 15–22 között. In: Eger című lap, 1933. október 1. 1.

jelenlétében ünnepélyes keretek között került sor a Líceum dísztermében. Jankovics Dezső polgármester megnyitó beszéde után Kállay Zoltán főispán méltatta Eger város s az egri borvidék fellendült szőlő- és borkultúráját, mely a közel jövőben újból utat talál a világ borpiacára. Ezt követően a kiállítás megnyílt,¹⁰³⁷ amely „a gróf Eszterházy Károly egri püspök által 100 évvel ezelőtt örök időkre emelt óriási kultúrpalotában: az egri Lyceumban van elhelyezve. Az öreg monumentális épület ez alkalomból valósággal csinos, ünnepi díszbe öltözött. A bejárat felett az utczáról a magyar trikolor és a város vörös-kék színeiből kombinált díszítés ékeskedik. A tágas, merész ivezeteinél fogva valóságos" műremeket képező portáléban a szőlő- és borgazdaság körébe tartozó nagyobb gépek vannak kiállítva; a szép befásított udvaron pedig a boros hordók, kádak különböző fajai, továbbá a modern technika legújabb vívmányai: a viharágyuk. Ugyancsak az udvaron, a szabad természetben díszeleg Billitz Viktor gyönyörű rózsakiállítás, továbbá többek cserepekben kiállított lombos,- dustermsű szőlőtőkái. Az udvaron áthaladva, a csillagvizsgáló torony alatti lépcsőn feljuthatni a lyceum első emeletére, hol a szőlőmivelés és borgazdasághoz szükséges kisebb gépek, gazdasági eszközök, különféle iparczikkek s a virágkertészeti kiállítás viruló, illatos termékei vannak kiállítva ízléses elrendezéssel és könnyen áttekinthető módon. A feljáráttal szemben levő termekben hatalmas gulaalaku álványokon van elhelyezve Eger kincse, hírneve, reménysége, a hires egri bor. Kilenczven szőlősgazda hordta egybe ide pinczéi büszkeségét. A gyönyörű tiszta borok palaczkokban vannak kiállítva, minden palaczk czimkével ellátva, melyen a bor minősége, faja, termelési ideje s a kiállító neve van feltüntetve, annak jelzésével, hogy az illető borból mennyi készlete van a termelőnek. Érdekesnek tartjuk megjegyezni, hogy a czimkék beszélő számaiból következtetve, Egerben ez idő szerint több mint kétmillió liter bor van a különböző pinczékben elhelyezve!... A borkiállítás csarnokaiban az oldalfalak körül a gyümölcs és konyhakertészeti termékek kiállítása hirdeti az egri hölgyek kiváló gazdasszonyi ügyességét.”¹⁰³⁸

Az alispáni jelentés szerint a nyolc napon át tartó kiállítást, mintegy 8000 vendég tekintette meg. A 172 kiállító közül 153 kapott díszoklevelet, vagy az arany-, ezüst- bronzérem valamelyikét. A kiállítás

¹⁰³⁷ A kiállításon részt vettek teljes névsorát lásd: Tűzoltó kongresszus és borkiállítás. In: 1902. augusztus 14. 2–3.

¹⁰³⁸ Uo.

céljaira a kormány 2 500 koronát, dr. Samassa József egri érsek 2 000 koronát, az egri főkáptalan 1 000 koronát adományozott.¹⁰³⁹ A kiállított borokból egri menyecskék szolgálták ki a közönséget kedvező áron.¹⁰⁴⁰

1933-ban Borhy György felsőházi tag, a vármegyei gazdasági egyesület elnöke, és dr. Hedry Lőrinc főispán, a vármegyei gyümölcstermelő egyesület elnöke, felhívást intézett a megyei termelőkhez az egri borhéten való részvétel érdekében. Ebben egyebek mellett az olvasható, hogy *„A hevesvármegyei borok propagandája lesz az Egri Borhét, melyen minden borvidékünknek minden borminőségével részt kell vennie azért, hogy a félországból idejövő filléres vonatok látogató közönsége minden ízlés és árban megtalálja azt, amit keres, szertehordja boraink jó hírét.”*¹⁰⁴¹ A kiállításra minden termelő ingyen kapott helyet.¹⁰⁴²

A részvételi szándékot Frank Tivadar városi tanácsoknál kellett bejelenteni, ahol minden szükséges felvilágosítást megkaptak az érdeklődők. Az árusítani is szándékozóknek négyzetméterenként 10 pengőt kellett fizetniük, de a külön forgalmi és fogyasztási adó alól mentesültek.¹⁰⁴³

A helyi sajtó október 12-én azt írta, hogy *„A kiállítás anyagát péntek délelőtt 10 órától kell beszállítani a Líceumba. A rendezőség kéri a kiállítókat, hogy péntek estig küldjenek be minden kiállításra szánt anyagot, így szombatra már csak a rendezés és díszítés munkája lesz hátra.”*¹⁰⁴⁴

Az október 14-én megjelent Eger című lap a következőképpen ismertette a kiállítást: *„A szerda óta lázas munka színterévé változott Líceum előcsarnokában találjuk kopácsoló asztalosok, díszítő kárpitosok, deszkák, lécek és selyempapírok között a kiállítás egyik agilis rendezőjét Balogh Istvánt, a Hevesmegyei Gazdasági Egyesület kitűnő titkárát. A sok*

¹⁰³⁹ Kárbin Ákos: Az állam szerepe Eger város szőlészetiének újjáépítésében 71–89. In: Archivum 20. sz. Eger, 2103.

¹⁰⁴⁰ A sajtóban erre vonatkozóan már előzetesen megjelent, hogy *„négy polgárleány fogja a bort poharakban kiszolgálni a vendégeknek.”* Lásd: Tűzoltó-kongresszus és borkiállítás. In: Egri Újság, 1902. július 31. 3.

¹⁰⁴¹ Borhy György, felsőházi tag, a vármegyei gazdasági egyesület elnöke. Dr. Hedry Lőrinc főispán, a vármegyei gyümölcstermelő egyesület elnöke. In: Eger című lap, 1933. október 5. 1.

¹⁰⁴² A termelők szerdán délután értekezletet tartottak a Borhéttel kapcsolatban. In: Eger című lap, 1933. október 7. 2.

¹⁰⁴³ Minél nagyobb számban részt kell venniük az egri termelőknek a borkiállításon. In: Eger című lap, 1933. október 8. 1.

¹⁰⁴⁴ A termelők nemtörődömsége miatt veszedelemben forog az egri borhét sikere. In: Eger című lap, 1933. október 12. 2.

gond, ezernyi meg-megújuló érdeklődő között hidegvérrel, nagyszerű körütekintéssel irányítja a kiállítást építő rengeteg munkást. Mindenütt ott van. Most az előcsarnokban bukkan fel néhány utasítást adva s rögtön utána az emeleti nagyteremben osztogat parancsokat a díszítést végző munkásoknak. Végre elcsípjük az aulában, amint éppen felvilágosítást ad az egyik érdeklődő egri gazdának. Pompás kalauzolása mellett végigmegyünk a még épülő, de már így is érdekes kiállításon. Mindenfelé állványok asztalok, emelvények, amelyek várják a rájuk kerülő kitűnő borokat, gyümölcsöket és zöldségterményeket. Az előcsarnokban jobbra Verpelét állít ki, — magyarázza Balogh István — mellette kis pulpituson 20 olyan rekesz szőlő lesz, melyet szombaton reggel vesz ki Gyöngyösön az Exportintézet kiküldöttje a Bécsbe irányított vagonból. E ládákön megfigyelhető lesz az exportra szánt szőlők szabványcsomagolása. Gyöngyös egyébként havonta százezer ilyen láda szőlőt exportál. Odébb Pásztó és Nagytálya községek kiállítási anyagát fogják elhelyezni. Baloldalt a Gyöngyösi Gazdakör kollektív kiállítása lesz, mintegy 8 méteres fronton. Mellette az egri termelők fognak mustot mérni. A lépcsők előtt egri iparosok mutatnak be néhány speciális egri ipartárgyat. A lépcsőn kétoldalt az egri városi faiskola gyönyörű facsemetéivel szegélyezett sétányon az emeletre megyünk. Itt még nagyobb munka folyik, nagy a sürgés-forgás. Ácsolják a büffét, a gyöngyösi és hevesi nagytermelők kiállítási anyaga számára a pulpitusokat. Kérdésünkre elmondja Balogh István, hogy a hatalmas kiállítást úgyszólván három és fél nap alatt készítik el. Előbb azért nem kezdték a munkát, hogy ne zavarják a líceumi iskolák és lakók nyugalma. Végigmegyünk közben az egyik emeleti folyosószárnnyon, ahol az ablakmélyedéseket elárúsító fülkéké alakítják át. A falak mentén pedig az egri gazdák polcai állnak. Belépünk a nagyterembe. Itt az Egri Érsekség és a Székesfőkapitán uradalmainak kiállításai lesznek a terem díszei. Ezenkívül Gröber Jenő egri, br. Hatvany Lajos hatvani, a m. kir. állami béruradalom kompolti, Fleischmann Henrik domoszlói, az egri Borászati Szakiskola és az Irgalmasrend egri birtokainak terményeit várják ásitozva körükörül az üres polcok és asztalok. A nagyterem közepén a M. kir. Külkereskedelmi Hivatal állít ki a magyar borexportot sorozatosan jellemző tárgyakat. A teremben találkozunk Szabó Ödön iparművésszel is, aki szintén élénk (sic) résztvesz a kiállítás művészi rendezésében. El is érkezünk a kiállítás végére, így is elmúlt félóra, pedig alig volt még látnivaló. Búcsúzunk s köszönetet mondunk Balogh Istvánnak, aki még csak annyit jegyez meg, hogy hívjuk fel a Verőszala, Ámyékszala és Szépasszonyvölgy pincéi gazdáinak

figyelmét arra, hogy vasárnap tartózkodjanak pincéiknél. Azután elrohan, hogy jelentést tegyen Borhy György felsőházi tag a Hevesmegyei Gazdasági Egyesület elnökének, aki éppen akkor érkezik meg a munkálatok megtekintésére.”¹⁰⁴⁵

A kiállítás megtekintésére sok érdeklődő érkezett vonattal. „A filléres gyorsok összesen 4270 utast hoznak, de sokan jöttek a közeli városokból és községekből a menetrendszerű vonatokkal.” A sajtó már előzetesen hírt adott arról, hogy a Líceum előtt tűzoltó- és rendőrkordon tart majd fenn helyet Kállay Miklós földművelésügyi, és Fabinyi Tihamér kereskedelemügyi miniszternek, valamint Winchkler Istvánnak a Külkereskedelmi Hivatal elnökének a fogadására illetve köszöntésére. Borhy György felsőházi tag, a Heves Megyei Gazdasági Hivatal elnöke fogja üdvözölni őket. Ezt követően Kállay Miklós földművelésügyi miniszter megnyitja a kiállítást, és kíséretével együtt megtekinti azt.¹⁰⁴⁶

Az október 15-én megjelent Eger című újság szerint a Líceumban ekkor még folytak az utolsó simítások. A megnyitására már szombat délután megérkezett Kállay Miklós, aki itt tartózkodása idején dr. Szmrecsányi Lajos érsek vendége volt. Rajta kívül eljött Barcsa Ernő földművelésügyi államtitkár, Zombory Bertalan dr. a szőlészeti osztály vezetője, Pósch Gyula dr. a Pesti Hazai Takarékosk Igazgatója, a már említett Winchkler István, Fuchs Elemér szőlészeti és borászati felügyelő, az állami pincegazdaság igazgatója, báró Waldbott Kelemen felsőházi tag a Szőlősgazdák Országos Szövetségének elnöke, Baross Endre dr., Polgár István dr. és Reizman Zoltán a Szőlőbirtokosok Országos Szövetségének igazgatói, Bessenyei Zénó a képviselőház alelnöke és még sokan mások. A földművelésügyi miniszter azért érkezett az eredeti tervtől eltérően korábban, mert az egri pincék is érdekelték.¹⁰⁴⁷

„Mint egy óriási zsongó méhkas, olyan most a Líceum előcsarnoka. Szekerek érkeznek borospalackokkal teli ládával, gyümölcsös és veteményes kosarakkal. A járókelők meg-megállnak egy percre megbámulják a mezőgazdaság gyönyörű produktumait, az óriási fő káposztákat, a nagy paradicsomot,... Siető emberek járnak ki-be a nagykapun csomagokkal megrakottan, amiket a kiállításra cipelnek.

¹⁰⁴⁵ Vasárnap délelőtt 10 órakor nyitja meg a bor és gyümölcsikiállítást Kállay Miklós földművelésügyi miniszter. In: Eger című lap, 1933. október 14. 1.

¹⁰⁴⁶ Uo.

¹⁰⁴⁷ Kállay Miklós földművelésügyi miniszter már ma délután meg érkezik Egerbe a borkiállításra. In: Eger című lap, október 15. 1.

Az előcsarnokban Frank Tivadar városi tanácsnokkal találkozunk, aki a szüreti hét propagandájának és a felvonulásnak irányító vezetője. Éppen az Eszterházy-emlék előtti szép virágdíszítést szemléli, amelyet az egri városi kertészet készített. Kissé le van hangolódva a szeszélyes időjárás miatt, mely a felvonulás sikerét is veszélyezteti.

Az előcsarnoki kiállítás szépen kezd kialakulni. Négy edényekbe beültetett hamvas bogyójú szőlőtőkék, kosarakban, ládákbán festői szépségű és egészséges almák, körték sorakoznak szép rendben. A polcokon meg üvegek zárják magukba a csillogó fehér és vörös borokat.

Az emeleten találjuk nagy munkájában a kiállítás technikai és szellemi részének fővezérét Balogh István titkárt. Kérdezősködésünkre szíves készséggel kezdi magyarázni a kiállítás forgalmának lebonyolítását. Az egész kiállítási területet mintegy 600 négyzetméter nagyságú tapéta-fallal kettéosztották és, hogy elkerüljék a tumultusokat — főleg a filléresek érkezésekor—csak egyirányú közlekedést engednek meg.

Bepillantunk a díszterembe, ahol a Főkáptalan és az Érseki papnevelő intézet uradalmainak kiállításán látunk pompás borokat, sajtokat, gyümölcsöket, zöldségterményeket. A jobboldali fal mentén az Érsekség uradalmainak kiállított terményei vannak felhalmozva a mutatós szőlőlugasban. Mellette kétoldalt borosüvegpiramisok és alma- meg körte hegyek. Baranyay Zoltán boxbajnok, aki a lugast tervezte, épen a hordópiramist rendezgeti. Elöl Péro János kertész helyezi el díjnyertes ciklámenjeit és óriás krizantémumait. A szemközti fal mentén az Irgalmas rend egri pincészetének remekeit látjuk. Gröber Jenő kiállítását még most kezdik rendezni. A baloldali fal hosszában a br. Hatvany- és a Kompolti béruradalom kiállított terményei pompáznak.

A nagyteremből kijőve a folyosón Madarász Andort, a Tiszajobbparti Mezőgazdasági Kamara titkárát találjuk, aki nagy szakértelemmel rakosgatja rendbe az egri bortermelők kiállított palackjait. Már előre készíti hátát a szidásokhoz, melyek érik, ha valaki nem nyer a kiállításon. Ami bizony könnyen megeshet, mert 60 egri termelő küldötte el ide borainak legjavát. Elolvasom egyik-másik címkét: Édes rizling, egri bikavér, nemes kadarka, delavaré stb. Okolicsányi Imre, Kállay Zoltán dr. pincéjéből.

Hát lesz itt mit látni és csodálni a látogatóknak, ha holnap délelőtt megnyitják a kiállítást!"¹⁰⁴⁸

A helyi sajtó szerint a helybeli látogatók mellett vidékiek is

¹⁰⁴⁸ Uo.

folyamatosan érkeztek a kiállítás megtekintésére. A sok kiállított csodáltnivaló között szinte észrevétlenül ment el a látogató a Külkereskedelmi Hivatal „*főleg oktatás céljából*” kiállított tárgyai mellett a díszterem közepén. Hosszú állványon kétoldalt táblázatok, grafikonok, fényképfelvételek mutatták be a külkereskedelem bor és gyümölcs kiviteli ágának egyes fejezeteit, az állvány mellett pedig a gyümölcs exportálásához szükséges kosarak, ládák, csomagolási módok voltak láthatók.¹⁰⁴⁹

Az egri, illetve általában a megyei borexport tekintélyes része ebben az időben Svájc felé irányult, így nem meglepő, hogy a svájci—magyar cserevonattal hazánkba érkezettek eljöttek megnézni a kiállítást. Öt autóbusszal és három túraautóval mintegy 160-an érkeztek Egerbe. A vendégeket Kálnoky István dr. városi tanácsnok fogadta és köszöntötte német nyelven. A kiállításon ő, és Frank Tivadar kalauzolta a vendégeket. A csoport hosszasan időzött a magyar gyümölcstermelés kiállított remekei előtt, „*de a döntő sikert mégis a személyes megívással értékelhető egri borok aratták.*” A korabeli tudósítás szerint valósággal megrohamozták az egyes kiállítók pavilonjait, hogy vásároljanak a borokból. Hat órakor hagyták el a Líceumot, és nagyon jó hangulatban szálltak fel a buszokra. Az IBUSZ kiküldöttjei, akik gondjukat viselték, alig tudták a jókedvű utasokat a kocsikba szállítani. Induláskor „*csak úgy harsogott a Hoch, evviva, meg vive l'Hongrie a kivilágított autóbuszokból.*”¹⁰⁵⁰

A borhét október 22-én zárult, és ezen a napon megismétlődnek azok az ünnepségek, amelyek impozánssá tették a kiállítás megnyitásának napját. Erre az alkalomra a MÁV ismét filléres gyorsokat indított Budapestről, Debrecenből, Nyíregyházáról és Miskolcra.¹⁰⁵¹

A borhét beváltotta a hozzá fűzött reményeket. A kiállítást egy hét alatt – az iskolákat is beleszámítva – mintegy hatezer ember tekintette meg.¹⁰⁵²

¹⁰⁴⁹ Állandó az érdeklődés a kiállítás iránt. In: Eger című lap, 1933. október 19. 3. A díjazottak névsorát lásd: A megnyitás óta hat ezer ember nézte meg a líceumi borkiállítást. In: Eger című lap, 1933. október 22. 3–4.

¹⁰⁵⁰ Szerdán este 160 svájci utazó tekintette meg a bor és gyümölcskiállítást. In: Eger című lap, 1933. október 21. 1.

¹⁰⁵¹ A borhét utolsó napján ismét két filléres jön Egerbe Vasárnap fél háromkor megismétlik a szüreti felvonulást. In: Eger című lap, 1933. október 19. 1.

¹⁰⁵² A megnyitás óta hat ezer ember nézte meg a líceumi borkiállítást. In: Eger című lap, 1933. október 22. 3.

1937-ben a Corvin utazási és fürdőiroda kérelmet intézett Eger városához, hogy a város bízta rá budapesti idegenforgalmi képviselőjét. Az iroda évi 500 pengőért hajlandó volt ellátni azt. A város elfogadta az ajánlatot, és megbízta az irodát az egri idegenforgalom budapesti képviselőjével, egyben az 1938-ban megrendezendő országos iparos kongresszus kapcsán tervezett egri ünnepi hét megrendezésével.¹⁰⁵³

Az Ünnepi Hét szeptember 25-i kezdéssel és október 2-i zárással volt tervezve, amelynek során országos jellegű mezőgazdasági, ipari és kereskedelmi kiállítást és vásárt szervezett a rendezőbizottság. A Corvin utazási és hirdetőiroda a nemzetközi vásáron tartott idegenforgalmi kiállításán jelentős reklámmal hívta fel a közönség figyelmét az egri ünnepi hétre.¹⁰⁵⁴

A helyi sajtó szerint amióta az Egri Ünnepi Hét rendezőbizottsága a borászati kiállítás tervét nyilvánosságra hozta, országos érdeklődés nyilvánult meg az iránt. A kiállítás sikerét biztosítandó, a rendezőbizottság azzal a kéréssel fordult Eger és vidéke szőlőtermelőihez, hogy minél nagyobb számban jelentkezzenek a kiállításra, és ebbéli szándékukat mielőbb jelentsék be a kiállítási irodában, amely az Érsek-utcában kapott helyet. A rendezőbizottság az Ünnepi Héttel kapcsolatosan borvásárt is szervezett.¹⁰⁵⁵ A kiállítás területén, s az arra külön kijelölt helyeken borárusító sátrakat állítottak fel, hogy a várost felkereső nagyszámú idegent az egri borokkal megismertessék. A vásárlókedv fokozása érdekében a rendezőbizottság kérelemmel fordult a pénzügyminiszterhez, hogy a vásár tartama alatt a vásáron vett borokat 25 literig mentesítse a vám alól. A borkiállítás szervezését Balogh István gazdasági tanácsos, a Heves Megyei Gazdasági Egyesület igazgatója irányította.¹⁰⁵⁶

Az Egri Ünnepi Hétre nyolc úgynevezett filléres gyors vonat húsz város közönségét szállította Egerbe.¹⁰⁵⁷ *„Végigjártuk Balogh István igazgatóval a kiállítás céljaira átengedett Líceum hatalmas auláját és termeit s*

¹⁰⁵³ A város a Corvin utazási és fürdőirodát bizta meg Eger budapesti képviselőjével. In: Eger-Gyöngyösi Újság, 1937. november 20. 2.

¹⁰⁵⁴ Megindult az egri ünnepi hét szervezése. In: Eger című lap, 1938. május 29. 1.

¹⁰⁵⁵ Hatalmas seregszemléje lesz Eger szőlő- és borkultúrájának is az őszi Ünnepi Hét. In: Eger című lap, 1938. augusztus 11. 1.

¹⁰⁵⁶ A Rádió is ismerteti hírrovatában az egri Ünnepi Hét eseményeit. In: Eger című lap, 1938. augusztus 14. 2.

¹⁰⁵⁷ Nyolc filléres gyors húsz város közönségét hozza Egerbe az Ünnepi Hétre. In: Eger című lap, 1938. szeptember 18. 3.

örömmel állapítottuk meg, hogy az idei kiállítás talán még szebb és művészebb lesz, mint a ma is emlékezetes 1933. évi Egri Hét kiállítása. A Líceum aulájának földszintjén ezüstfenyő keretezésű gyönyörű virág- és díszcserje csoport övezi a Líceum nagynevű építőjének Eszterházy Károly püspök emlékművét. Hatalmas, közel 100 méter hosszúságot kitevő állványzat készül a kiállítás számára és az ipari munka lármás kalapácsütései verik fel a tudomány otthonának csendes berkeit. A kőgyűjtemény mellé hatalmas, legmodernebb rendszerű 40 hektós francia vörösborerjesztő kád felállításán fáradozik Rupert aranykoszorús bognármester, melynek kivett dongái jó betekintést engednek a franciák szinte utolérhetetlennek tartott vörösbór erjesztésének titkaiba... Az egri zöldségtermelés országos hírű minőségi zöldségeit külön állítja ki a HGE¹⁰⁵⁸ közel 300 kg zöldségféle lesz művészi elrendezésben csoportosítva a földszint egyik, e célra készített oszlopkörében. Az emeleti aulában a Külkereskedelmi Hivatal kiállítási anyaga fekszik nagy ládákban, külön e célra készült dolgok a hivatal budapesti hatalmas iparművészeti műhelyéből Szabó építész–iparművész tervei szerint. A nagyteremben az érseki, főkáptalani és papnöveldéi uradalmak és a kompolti állami béruradalom, a szőlészeti szakiskola, Gröber Jenő pincészete varázsolnak szebbnél szebb kiállításokat.”¹⁰⁵⁹

A borkiállítást szombaton délután 6 órakor nyitotta meg a Líceum aulájában Borhy György magyar királyi titkos tanácsos, a Hevesmegyei Gazdasági Egyesület elnöke.¹⁰⁶⁰ Vasárnap reggel filléres gyors érkezett Hódmezővásárhelyről Szegeden át, Nyíregyházáról Debrecenen át, és Budapestről.¹⁰⁶¹ A kiállítás ugyanaznap este 7 órakor Balogh István beszédével zárult.¹⁰⁶²

¹⁰⁵⁸ HGE: Hevesmegyei Gazdasági Egyesület.

¹⁰⁵⁹ Erőtéljes ütemben épül a Hevesmegyei Gazdasági Egyesület gyümölcs- és borkiállítása a Líceumban. In: Eger című lap, 1938. szeptember 22. 3.

¹⁰⁶⁰ Ünnepeles külsőségek között nyílt meg a Hevesmegyei Gazdasági Egyesület szőlő, gyümölcs és borkiállítása. In: Eger című lap, 1938. szeptember 27. 2.

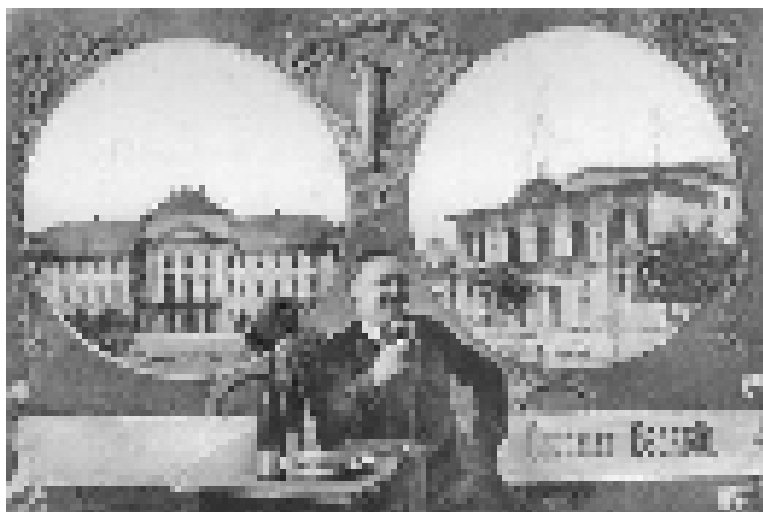
¹⁰⁶¹ Az Egri Ünnepi Hét eseményei. In: Eger című lap, 1938. szeptember 25. 1.

¹⁰⁶² Bezárult a Hevesmegyei Gazdasági Egyesület szőlő-, gyümölcs- és borkiállítása. In: Eger című lap, 1938. október 4.

97. kép.

Felirata szerint az „*Egri borkiállítás 1902. augusztus 13–20.*” alkalmából készült.

98. kép.

A Líceum és az egri bor együtt egy képeslapon.

99. kép.

A vincellériskola, ahol a Líceumban kezdődött szőlészeti oktatás folytatódott.

Az épület idegenforgalmáról, látogatóiról¹⁰⁶³

Már Eszterházy Károly püspök idejében is megcsodálták a még épülő, majd elkészült Líceumot. A könyvtár első vendégkönyvébe 1814 őszétől kezdődően írhatták be nevüket az oda látogatók. A csillagvizsgáló idegenforgalmára vonatkozóan az annak történetét áttekintő részben már idéztem az 1850-es évek első feléből Toldy Ferencet, 1868-ból pedig Vochler Alajost. Mint már említettem, a Líceumban jött létre a város első múzeuma 1874-ben. A megtekintésére vonatkozó előírások nyomtatásban is megjelentek a múzeum 1930-ban kiadott szervezeti szabályzatában.¹⁰⁶⁴

Ezekben az években született meg a MÁV-nál az úgynevezett „*filléres vonat*” bevezetésének gondolata. Az első 1932. március 27-én indult a fővárosból Szegedre. Ezek a vonatok a turistaszezon áprilisi kezdetétől, a télies rossz idő beálltáig szállították a kikapcsolódni vágyó utasokat az ország számos jelentős városába, üdülőkörzetébe, köztük Egerbe is. Vasárnaponként, valamint ünnepnapokon közlekedtek, és rövid időn belül népszerűek lettek. Ennek a lehetőségnek a következményeként a korábbiaknál több turista kereste fel a várost, és ezzel együtt a Líceumot is, ami jól kirajzolódik az Érseki Líceum Múzeumának évenkénti látogatottsági statisztikájából.¹⁰⁶⁵ Az ilyen vonattal érkező turisták programjáról, a számukra fontosabb tudnivalókról, a város nevezetességeiről a helyi sajtó (is) tájékoztatott.¹⁰⁶⁶

1933-ban született meg a „*Szabályzat az egri érseki líceum gyűjteményeinek és termeinek ingyenes és beléptidő mellett látogatásáról.*”¹⁰⁶⁷ E szerint „*Az érseki Líceumban a látogatók megtekinthetik a földszinten a lapidáriumot, az első emeleten: a dísztermet, a könyvtár nagy termét és a kisebb termet is (hol Mikes Kelemen kézírata van), valamint a kápolnát.*”

A bibliotéka 1937-ben jóváhagyott szervezeti szabályzata szerint¹⁰⁶⁸ „*A könyvtárt vagy csupán a Líceum intézményeinek megtekintése, vagy*

¹⁰⁶³ Az adatforrás feltüntetése nélkül említett látogatókra vonatkozóan lásd BREZNAY Imre 1995.

¹⁰⁶⁴ Az Egri Érseki Líceum Múzeumának szervezeti szabályzata. Eger, 1930. 6.

¹⁰⁶⁵ A látogatók számának alakulását lásd a jelen kötetnek az Egri Érseki Líceum Múzeumának történetét ismertető részében.

¹⁰⁶⁶ A Filléres Gyors utasainak programja. Kis kalauz és fontos tudnivalók. In: Egri Népűjság, 1932. május 1. 1.

¹⁰⁶⁷ Közzéteszi KISS Péter 1986. 183–184.

¹⁰⁶⁸ A szervezeti szabályzatot közli KISS Péter 2013. 142–148.

tudományos kutatás céljából keresik fel. A könyvtár látogatása csak a portás kalauzolása mellett történhetik. A portás a látogatókat a könyvtár helyiségei közül csupán a nagykönyvtárba vezetheti. Annak a teremnek közepén felállított üvegszekrényben nyert elhelyezést a könyvtár néhány értékes kézírata és ősnymtatványa. A terem belső ajtószárnnyaira kifüggesztett figyelmeztetés eltiltja a látogatókat a könyveknek a polcokon való érintésétől, vagy kiemelésétől és belső megtekintésétől. Tömeges látogatások alkalmával a könyvtáros által felállított két ór ügyel a nagyterem anyagának épségére.”

A következőkben az ismertebb látogatók közül említek meg néhányat a látogatások időrendjében.¹⁰⁶⁹

1776 augusztusában látogatott Egerbe három napra Giuseppe Garampi nuncius, aki ez idő alatt megtekintette a Líceumot is, amely ekkor még nem volt készen, de 1774 ősze óta már tanítás folyt falai között.¹⁰⁷⁰

II. József 1784. október 17-én Egerbe látogatott, és másnap megtekintette a Líceumot is.¹⁰⁷¹

Kazinczy Ferenc először Eszterházy Károly püspökségének idején járt a bibliotékában, amikor iskolafelügyelőként tevékenykedett. A Líceumban látottak motiválták Az egri könyvtár című versét. Lefordította magyarra Pyrker János László érsek Perlen der heiligen Vorzeit című művét, amely 1830-ban jelent meg A Szent hajdan gyöngyei címmel. Ennek kinyomtatása idején, az első ív elkészülte után, február 27-én érkezett Egerbe feleségével együtt. Látogatásukról a könyvtár vendégkönyvében a következő bejegyzés maradt fenn: *"Kazinczy Ferencz Martz. elsőjén 1830. és hitvese Gróf Török Sophie".*¹⁰⁷²

Az angol Robert Townson 1793-ban járt Egerben. Magyarországi utazásairól megjelent könyvében ír egyebek mellett a Líceumról és Eszterházy Károly püspökről is.¹⁰⁷³

Vlagyimir Bogdanovics Bronyevszkij, a későbbi neves orosz hadtörténész, író és műfordító 1810-ben járt a Líceumban.¹⁰⁷⁴

1816-ban örököltette meg nevét a vendégkönyvben Balkay Pál festő, aki 1808-ban Kazinczy Ferenc hívására visszajött Magyarországra és

¹⁰⁶⁹ Részletesebben lásd BREZNAY Imre 1995. 42–55.

¹⁰⁷⁰ Mikor volt Egerben utoljára pápai nuncius? In: Egri Népújság, 1921. szeptember 27. 2.

¹⁰⁷¹ BIHARI József 1956. 412.

¹⁰⁷² BREZNAY Imre 1995. 47.

¹⁰⁷³ TOWNSON, Robert 1797. 225–226.

¹⁰⁷⁴ HARASZTI Sándor–PETHŐ Tibor 1963. 234.

Mezőkövesden telepedett le. Innen 1817-ben Egerbe költözött át, és itt is lakott haláláig. Ugyanebben az esztendőben látogatott ide Pyrker János László szepesi püspök, a későbbi egri érsek is.

1818. május 22-én színészek is megtekintették a könyvtárat. Köztük volt Déryné Széppataki Róza is.

1819-ben a bibliotéka látogatóinak egyike gróf Buttler János volt.

1821. november 12-én többekkel együtt Kossuth Lajos is beírta nevét a könyvtár vendégkönyvébe.

Az 1828-ban itt jártak között olvasható Vitkovics Mihály neve. A város szülöttének emlékét utcanév őrzi Egerben.

1829. szeptember 5-én Vörösmarty Mihály is megörököltette látogatását a vendégkönyvben. Útjáról csupán ennyit jegyzett fel: „*Voltam Egerben, s a sz.kuti (szentkúti-Kiss Péter) bucsun;*” Bajza József 1829. szeptember 6-án azt írta Pestről Toldy Ferencnek, hogy „*Vörösmarty a múlt héten ment utazni Bugáttal Heves, Borsod és Gömör V(árme)gyébe.*”¹⁰⁷⁵

1842-ben a könyvtárat megtekintők egyike Barabás Miklós festő volt, aki Pyrker János László érsek életnagyságú portréjának megfestésére érkezett Egerbe.

Széchényi István egy Gyöngyösön töltött éjszaka után 1845. szeptember 28-án érkezett Egerbe. Ő maga így írt erről: „*Korán indulás Egerbe. Jó utak. Túrhető idő. Idejében Egerben. Lévay kanonoknál. Mindent megmutat. Beszédék és pohárköszöntők – tiszteletét teszi a városi tanács. Líceum nagyszerű. Bejön Brezovay. Sokat s hosszasan eszünk. Későn indulunk el.*” Tárkányi Béla így írt erről a látogatásról: „*elérkezésem előtt vagy két órával eltávozott. Egy pár órai mulatása alatt megnézte Eger nevezetességeit, a templomot, a várat és a lyceumot. Beszéli, hogy a templomban keresztet vetett magára s térdet hajtott, mire magam is hallottam a megjegyzést, hogy azt talán politikából tette...; hát a nagy ember vallási meggyőződését sem jelentheti ki, hogy ne gyanúsíthassák! A lyceumban különösen a könyvtár ragadá meg figyelmét. Soha nem hittem – úgymond, hogy hazám egyik provinciális városában ily szépen rendezett kincset találjak. Ezenkívül a könyvtár boltozatára festett krackeri frescót csudálta, miben Kazinczy Ferenc is elragadtatással gyönyörködött. Széchényi most először volt Egerben s jelenléte az egész város miveltjebbjeit átrezzenté és miután elment ki őt hírből vagy műveiből ismeri, szívből sajnálta, hogy nem láthatta a most élő*

¹⁰⁷⁵ OLTVÁNYI Ambrus 1969. 470.

*legnagyobb magyar hazafit.*¹⁰⁷⁶ Széchényi egyik levelét az Egri Főegyházmegyei Könyvtár őrzi.

1850. augusztus 15-én írta be nevét a vendégekönyvbe Garay János, aki a júliusi és augusztusi hónapokat az egri fürdőben töltötte el. Élete főművének a Szent László című munkáját tartotta, amely 1851–1852-ben Egerben jelent meg, és amelynek kiadását Bartakovics Béla érsek anyagilag is támogatta. Garay János a szerzője az Obsitos című költeménynek, ennek alapján készült Kodály Zoltán Háy János című daljátéka.

1857. szeptember 4-én Ferenc József látogatott Egerbe. Ebéd után megtekintette a Líceumot is. Látogatásának emlékét külön vendégekönyv őrzi.

1860-ban Jókai Mór is beírta nevét a könyvtár vendégekönyvébe. A korabeli sajtó írt az Egerben május „hó 13-án a horvát szűkölködők javára tartott hangversenyről és eredményéről egy pár szót. — Több ur és hölgy által tartatott az, és szép sikerrel. A bevétel közel ezer forintot tett, melyhez érsek Ő exellentíája 300 forinttal járult. — Az itteni közönség melegkeblűségét eléggé tanúsítja ez, mely oly lelkesült vala, s különösen közszeretető írónk Jókai Mór ki léptével, a ki ez alkalommal hozzánk rándulva szintén néhány költeményt szavalt, oly szünhetlen éljenviharban tört ki, hogy szemeink önkénytelen könybe lábbadtak...”¹⁰⁷⁷

A legfiatalabb látogatók emlékét az 1861-ben keletkezett beírások egyike őrzi, amikor „az egri városi nyilvános mintaóvoda népességének korosabb osztálya” látogatta meg a könyvtárat.

1879-ben Konkoly-Thege Miklós ógyallai csillagász végiglátogatta a hazai csillagvizsgálókat, köztük az egrit is.¹⁰⁷⁸

1898-ban Rippl-Rónai József is a könyvtár látogatói között volt.

1913-ban az Egri Keresztény Iparoskör tagjainak és családtagjainak – mintegy 200 főnek – Breznay Imre mutatta meg a könyvtárat, a csillagvizsgálót, és az épület egyéb látnivalóit.¹⁰⁷⁹

1926. március 7-én járt a Líceumban Klebelsberg Kunó vallás- és közoktatásügyi miniszter, aki Szmrecsányi Lajos érsek társaságában érkezett az épületbe. Megtekintette a „lyceum műemléki jelleggel bíró nevezetességeit,” és személyesen szerzett tapasztalatokat a fiú

¹⁰⁷⁶ Széchényi naplójának bejegyzését lásd SZÉCHÉNYI István 1978. 1084–1085.

¹⁰⁷⁷ Idézi BÁRDOS Kornél 1987. 239.

¹⁰⁷⁸ EFL. AN. rsz. 2512. irsz. 28/1880. Lycaei Specula Astronomica 1806–1923.

¹⁰⁷⁹ A Kér. Iparoskör tagjai a Líceumban. In: Eger című lap, 1913. június 18. 3.

felsőkereskedelmi iskolában folyó tanításról, és további támogatásáról biztosította az intézmény fenntartóját.

1934-ben a főváros a középfokú oktatási intézményeiben tanuló diákokkal 1000 személyes külön vonatok indításával kívánta megismertetni az ország legnevezetesebb helyeit. Erre vonatkozóan az illetékes azt kérte Szmrecsányi Lajos érsektől, hogy engedélyezze a Líceum díjmentes megtekintését. Az érsek teljesítette a kérést.¹⁰⁸⁰

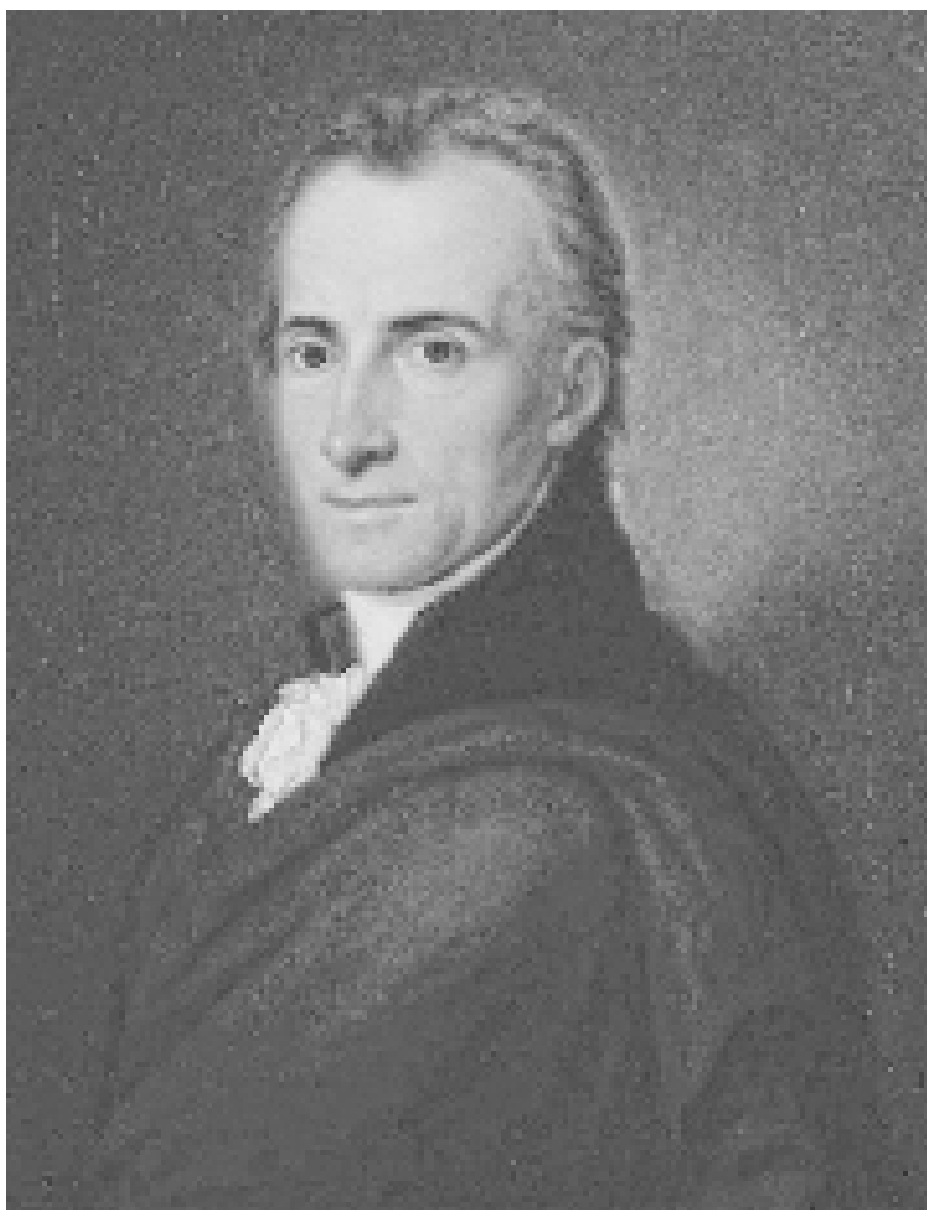
Kodály Zoltán 1940-ben is járt Egerben, amikor az Egri Nevelők Köre középiskolai kórusok közreműködésével ünnepséget rendezett a Líceum udvarán.¹⁰⁸¹ Egyik tanítványa, Huszty Zoltán karnagy, egyebek mellett ezt írta az eseményről: *"A pompás műsor egységes nagy sikeréből kicsendült a megújulásban lévő magyar népi muzsika jövődő diadala. Ennek boldog reményében találkozott itt ez ünnepi estén a magvető Kodály Zoltán a termékeny talajjal: a tanuló ifjúság lelkével. Az ifjúság és a közönség összecsendülő lelkes ünneplésének hatása alatt a Mester a karnagy emelvényéről néhány sokatmondó köszönő és buzdító szót mondott."*¹⁰⁸² Virágvölgyi Béla a fiú felsőkereskedelmi iskola tanára így írt erről 1940-ben: *"A tanári kar és a növendékek igen nagyarányú elfoglaltsága ellenére is, az idén már sikerült heti egy órát szakítani a karének rendszeres gyakorlására. A jóhallású és jóhangú fiúk közül 76-an önként jelentkeztek az ének- és zenekarba és a kitűzött próbákra szorgalmasan eljárak. A fáradságos, de kitartó munkát nem várt siker koronázta: az egri közép- és középfokú iskolák... nagy hangversenyén megjelent Kodály Zoltán és közvetlen a hangverseny előtt a mi ének-karunkat külön meghallgatta és megdicsérte."*¹⁰⁸³

¹⁰⁸⁰ EFL. AN. Lycae aedificium 1924–1944. irsz. 1595/1934.

¹⁰⁸¹ EFL. AN. Lycae aedificium 1924–1944. irsz. 2736/1940.

¹⁰⁸² Kodály Zoltán és az egri diákság. In: Eger című lap, 1940. május 27. 2–3.

¹⁰⁸³ A Kodály Zoltánról ekkor készült fotó másolatát lásd a képek között.

100. kép.
Kazinczy Ferenc Eszterházy püspök idejében járt először a Líceumban,

101. kép.
Robert Townson angol természettudós, utazó.

102. kép.
Déryné Széppataki Róza 1818-ban írta be nevét a könyvtár
vendégekönyvébe.

Vörösmarty Mihály
R.K.

103. kép.
A Szózat költője 1829-ben járt a Líceumban.

104. kép.
Barabás Miklós, aki 1842-ben nézte meg a Líceumot, amikor Pyrker érsek
portréjának megfestése idején Egerben tartózkodott.

105. kép.
„A legnagyobb magyar” 1845-ben járt a Líceumban.

106. kép.
Ferenc József Magyarország királya, aki 1857-ben járt a Líceumban.

107. kép. Gróf Buttlar János is egyike volt a könyvtár látogatóinak.

108. kép.
Jókai Mór 1860-ban járt a Líceumban.

109. kép.
Klebelsberg Kunó vallás- és közoktatásügyi miniszter
1926-ban járt a Líceumban.

110. kép.
Kodály Zoltán a fiú felsőkereskedelmi iskola énekkarával
1940-ben a Líceum udvarán.

A Líceum házirendje¹⁰⁸⁴

„Érsek úr őexcellenciája a Lyceum épületét az általa kinevezett lyceumi felügyelő–kanonokra és az ennek alárendelt gondnokra bízta.

1. A gondnok az épületben lakik és mindenre közvetlen felügyeletet gyakorol: a Lyceum személyzetével rendelkezik, a Lyceumban elhelyezett intézmények, iskolák, nyomda stb. működését az épület épségének megóvása, a tisztaság és rend szempontjából ellenőrzi, amiben a külön szabályzat szerint működő múzeumi őr is támogatja.

2. A gondnok havonta legalább egyszer az épületben az iskolák, nyomda és más intézmények által elfoglalt lakrészeket átvizsgálja. Minden oly hiányt (ablaküveg becsinálás, bepiszkolt, levert fal meszelése, ajtó befestése stb.), amely ha nem is szándékosságból, de a lakó hanyagságából, az iskolai kellő felügyelet hiányából állott elő, a gondnok a műszaki felügyelő bevonásával a lakó, illetőleg az intézet felelős közege terhére állíttat helyre.

3. Két napon túl terjedő távozása esetén a gondnok az egyházmegyei hatóságtól helyettese részére megbízatást kér.

4. A Lyceum épületének évről-évre szükséges tatarozása, a szolgaszemélyzet fizetése, és a takarításhoz szükséges költségek fedezése céljából a gondnok minden év végén részletes költségelőirányzatot készít a következő év számára és azt december hó 1-ig a felügyelő–kanonok útján terjeszti be az egyházmegyei hivatalhoz. Hasonló módon évenként március hó 1-ig az előző évről évi jelentést és okmányolt zárszámadást terjeszt be. Rendszeres irattári kezelést folytat és iktató könyvet vezet, valamint a kezelése és felügyelete alatt levő tárgyakról évről évre készítendő és szintén bemutatandó leltárt készít.

5. A Lyceum épületének jókarbantartása érdekében minden javaslattevél a műszaki felügyelő, jelenleg Nagy Testvérek építészek, feladata; ez azonban nem menti fel a gondnokot az alól, hogy ha rendszerinti megfigyelései alkalmával hiányokat vesz észre, a műszaki felügyelőt feladata teljesítésére felhívja; másodsorban nem menti fel az egyes épületrészek lakóit, iskolaigazgatóit, nyomdaigazgatót az alól a felelősség melletti kötelezettség alól, hogy az általuk elfoglalt épületrészekben előálló hiányok pótlására (egy kitört ablakszem, egy letört ablakkiakasztó, kilincs stb.) a gondnok figyelmét ideje korán felhívják.

6. Az épületen – saját lakásában sem – senki semmiféle mesteremberrel

¹⁰⁸⁴ Nyomtatásban megjelent: Az egri érseki Lyceum házirendje. Eger, 1928.

(asztalos, szobafestő, kőműves, villanyszerelő, kályhás stb.) önállóan munkát nem végeztethet; mindenki e tekintetben a gondnok és a műszaki felügyelő útján köteles eljárni.

7. A Lyceumban lakásra, raktározásra, kiállításra, vagy bármely más használatra akár állandóan, vagy ideiglenesen csak érseki engedély mellett szabad helyiségeket átengedni.

8. A gondnok minden lakást, iskolát, gyűjteményt és az összes egyéb helyiségeket számozott táblával lát el. A nagy előcsarnokban felfüggesztett táblán pedig megjelöli, mily szám alatt ki által használt s mily helyiségek vannak.

9. A Lyceum előcsarnokába, udvarába járművet behajtani mindenképen tilos.

10. A tüzelőanyagokat az intézetek és Lakók részére a gondnok által előre kijelölt utcai pinceablakokon át kell beszállítani. A lakattal zárható ablakrostélyokat azonban csak a szállítás idején szabad nyitva tartani.

11. A szemetgyűjtés egyedüli helye az udvar sarkában e célra szolgáló láda. A Lyceumban alkalmazott személyzet eljárásáért az alkalmazó felelős. Ha az alkalmazott személyzet a szemetet a folyosón ablaksarokba rejti, vagy clozettba, udvari kanálisba önti, vagy az ablakon szórja ki, annak a gondnok, eredménytelen figyelmeztetés után, elbocsátását követelheti.

12. Tilos a szobákból a szemetet a folyosóra seperni, a szőnyeget, a lábtörlőket a folyosókon porolni, vagy az ablakon keresztül kirázni, a mosdóvizet, de még egy pohár vizet is kiönteni, vagy a hamut kiszórni. A clozettek fürkői kiöntőmedencékkel vannak ellátva, kizárólag ezek szolgálnak minden szennyvíz kiöntésére. A porolásnak a kora reggeli órákban, az udvaron van a helye.

13. A szemétláda tartalmát minden nap, legkésőbb két naponként, kéziládában kell a szemetgyűjtő kocsiba kihordani.

14. A Lyceum kápolnájának, dísztermének, múzeumának, könyvtárának, folyosóinak, lépcsőházának, clozetteinek, udvarának és az utcai járdának a takarítása, tisztántartása céljából a gondnoknak a portáson és a fűtőn kívül takarító szolgaszemélyt kell alkalmazni; ennek díjazásáról a gondnok az évi költségelőirányzatban gondoskodik. A múzeum és a könyvtár helyiségeinek és gyűjteményeinek takarítása és tisztogatása iránt a gondnok az azokért felelős múzeumi őr illetőleg könyvtárnok közreműködésével intézkedik.

15. Az iskolák, nyomda és a lakók az általuk használt lakrészeket, a házi rendszabályokhoz szorosan ragaszkodva, saját szolgaszemélyzetük által

takarították: mindennap rendszeren söpörtetik, még pedig úgy, hogy ahol nem olajozott a padló, ott a seprés előtt a termet nedves fűrészporral szórják be.”

A Líceum, mint a „magyar Athén” jelképe

Eger „magyar Athén” elnevezését a település iskolaváros jellege motiválta.¹⁰⁸⁵ A városnak az oktatást szolgáló épületei közül felépítése óta a Líceum a legjelentősebb, mind a mérete, mind a benne működött oktatási intézmények vonatkozásában.

Már Nováky József, a püspököt halálakor búcsúztató kömlői plébános azt írta gyászbeszédében, hogy *”ritka nagyságú, s ékességű... a Lyceum, mellynek tornyával együtt könnyen megengedték az elsőséget azok is, a kik az ily végre felállított épületeket több országokban vizsgálták.”*¹⁰⁸⁶ 1793-ban járt Egerben Robert Townson, aki úgy nyilatkozott, hogy egy uralkodónak is a dicsőségére válna ez az épület.¹⁰⁸⁷ Ez volt a vélemény a püspök halálát követő évtizedekben is. Gorové László 1828-ban azt írta Eszterházyról, hogy *„leginkább megörökösödött az ő neve a Lyceumnak felállítása által, a' mellynek akár kies formáját, akár az abból ki néző finum ízlést tekintsük, valóban egy királyhoz illő alkotvány (sic).”*¹⁰⁸⁸ Vahot Imre úgy fogalmazott 1846-ban, hogy a Líceum *„egy nagy királyhoz illő alkotvány (sic).”*¹⁰⁸⁹

Az épületben folyó oktatás a városon kívülről is vonzott Egerbe diákokat. Erre utal Eszterházy Károly püspök 1790-ben Zemplén vármegyéhez intézett levelének egyik részlete: *„nagy örömem volt, midőn sok számos, és jeles iffiúságot láttam néha napján Egerben a tudományoknak meg tanulása végett összevegyűlni.”*¹⁰⁹⁰ Nováky József 1819-ben úgy említi a Líceumot, mint a város büszkeségét, az *„Egri Tudományok' Házá-”*t.¹⁰⁹¹ Az Egri Népújság egyik 1926-ban megjelent cikkében egyebek mellett arról olvashatunk, hogy *„mi egriek a Lyceum*

¹⁰⁸⁵ Eger magyar Athén elnevezéséről lásd: KISS Péter 2004. vö. BITSKEY István 2013. 38–39.

¹⁰⁸⁶ NOVÁKY József 1799. 19.

¹⁰⁸⁷ G. GYORFFY Katalin 1991. 74.; RÓZSA Péter 2009. 58.

¹⁰⁸⁸ GOROVÉ László 1876. 246.

¹⁰⁸⁹ VAHOT Imre 1846. 7.

¹⁰⁹⁰ A teljes levelet közlésezi KISS Péter 2001. 243–244.

¹⁰⁹¹ GRÓF ESZTERHÁZY KÁROLYNAK IGAZ TISZTELŐJI 1819. 10.

előtt joggal mondhatjuk: mi vagyunk a magyar Athén."¹⁰⁹² Marék Antal 1939-ben a városról készített rádióműsorában úgy fogalmazott, hogy „Csodáljuk meg a várost, amely a Lyceumot és az iskolák tömegét építette, és ezzel a kis magyar Athén címet kiérdemelte.”¹⁰⁹³ Az épületben kapott helyet hosszabb-rövidebb ideig a teológia, a jogi oktatás, a belvárosi elemi iskola, a bölcséleti oktatás, a csillagászati oktatás, az első magyar nyelvű tanítóképző intézet, a felnőttek szőlészeti és kertészeti oktatása, az alsó fokú kereskedelmi iskola, itt működött az I. világháború idején az Egri Állami Főreáliskola, fennállásának teljes ideje alatt a fiú felsőkereskedelmi iskola, itt kezdte meg működését a jegyzőket képző Egri Községi Közigazgatási Tanfolyam.

Eltér a véleményem a 2012-ben önálló formában kiadott, valamint 2013-ban Az egri Domus Universitatis és Líceum című tanulmánykötetben megjelent könyvtártörténet szerzőjétől, aki szerint a Líceum „Magyar Athenaeum” volt.”¹⁰⁹⁴ Van tudomásunk ugyanis „a kegyesrendiek Athenaeumja”-ról,¹⁰⁹⁵ a „sopronyi Athenaeum”-ról,¹⁰⁹⁶ viszont az egri Líceumról, mint „magyar Athenaeum”-ról ez ideig nincs, ilyet maga a megnevezésről író szerző sem tud említeni.

Mind a két előbb említett könyvtártörténetben¹⁰⁹⁷ olvasható Oswald István cikkének az az általam először 2004-ben¹⁰⁹⁸ idézett részlete, amely szerint a püspök „megépíttette a gyönyörű épületet, amely büszkesége és műkincse hazánkna és a magyar Athén szimbóluma.”¹⁰⁹⁹ „Magyar Athén”-nak nemcsak Eger nevezték. 2010-ben jelent meg Nagy Imre könyve, amelynek címe: „A magyar Athén. Pécs irodalmi műveltsége 1009-től 1700-ig.”¹¹⁰⁰ Több magyarországi települést is hasonlítottak Athénhez. Pápát a Dunántúl Athénjeként is emlegetik, Sárospatak pedig a „Bodrogszenti Athén” volt.¹¹⁰¹

¹⁰⁹² Szajbibé: Panaszos levél az egri Szaharáról. In: Egri Népújság, 1926. szeptember 7. 2.

¹⁰⁹³ Idézi VADÁSZ Sándor 2006.

¹⁰⁹⁴ Uo. Az Athenaeum szó Pápai Páriz Ferenc 1801-ben megjelent latin–magyar szótára szerint „Oskola, Tanuló–hely, Minervának felszentelt hely.” A Pallas lexikon szerint „A tudományos intézetek, társulatok, irodalmi vállalatok elnevezése.”

¹⁰⁹⁵ BOROVSKY Samu én. 345.

¹⁰⁹⁶ EGY ÉRZÉKETLEN SZÍVNEK.... 1800.

¹⁰⁹⁷ LÖFFLER Erzsébet 2012. 55.; LÖFFLER Erzsébet 2013. 149.

¹⁰⁹⁸ KISS Péter 2004. 298.

¹⁰⁹⁹ Oswald István: A Magyar Athén. In: Eger című lap, 1930. október 4. 2.

¹¹⁰⁰ Nagy Imre: A magyar Athén. Pécs irodalmi műveltsége 1009-től 1700-ig. Pécs, 2010.

¹¹⁰¹ BOROVSKY Samu 1905. 105.

„Sólyomvadászat ... az öreg Líceum tornyának szenzációja”

A következő történet a helyi sajtóban jelent meg 1916-ban. *„Nehogy valaki a különös hangzású cím után valamelyes szeszélyes főúri kedvtelésre gondoljon, talán középkori solymászások stiljátékos felelevenítésére, lengő tollas heroldokkal, fürge apródok hadával és torzonborz szakállú fővadászmesterrel, aki vállára akasztott léceken őrzi a drága sisakos fejű sólymokat, sietünk kijelenteni, hogy a sólyom vadászat itt történt Egerben a város kellős közepén a Káptalan–utca derekán és hogy ezúttal kivételképen nem a sólyom volt a gonosz vadász, hanem ő volt a szegény üldözött, azaz mint a galambászok végre megkönnyebbült szívvel megállapítják a vérengző és többszörösen gyilkos gonosztevő, aki végre elvette megérdemelt büntetését.*

A történet ott kezdődik, hogy a Líceum tornyán már évek óta egy sólyom ütött tanyát. Pompásan sőt bizonyos stílus érzékkel választotta ki a helyet fészkének ez a nemes szépségű madár, amint a modern novella írók írnák a régi heraldikai művészet büszke szárnyasa s valósággal úgy trónolt a klaszikus szépségű kastély felegeket simogató ormán mint valamely régi rablólovag kietlen sziklacsucsra póckolt várában s minden nap lecsapott a napfényes tetejű házak fölött keringető galambcsapatokra ... A sólyom, pusztított közöttük irgalmatlanul s nem volt nap, hogy egy szegény pihegő galamb áldozatává ne esett volna a vérszomjas kényurnak.

Eger valóban a galambászok városa és hogy mi a galambász azt csak az érti meg, aki maga is galambász volt, vagy legalább is bélyeggyűjtő, Nem csügg úgy az igaz hívő mohamedán a próféta mekkai szent kövén, nem olyan szent a hívő zsidónak a tóraszekrény, nem olyan kedves a halálos szerelemben vergődőnek a babája két szeme, s nem tartja oly becsben a bélyeggyűjtő az albuma legritkább gyöngyét, mint amilyen odaadó, rajongó, halálosan szép, fanatikus szerelemmel van oda láncolva a galambász a maga szelíd, kecses állatkáihoz. Némelyik galambházban egész kis vagyron fekszik, s olyan dédelgető gond veszi körül mint valamely tündér kastélyt. Érthető hát, ha a galambászok ádáz gyűlölettel nézték a gonosz sólyom garázdálkodását s még érthetőbb, hogy végül betelt a mérték és elhatározták, hogy végét szakítják a szegény galambok kálváriájának.

A határozat eredménye az alábbi kérvény, amelyet a rendőrkapitányhoz adtak be, s amelyben engedélyt kértek a sólyom elpusztítására. Tekintetes Rendőrfőkapitány ur!

Alulírottak azon kéressel járulunk a Rendőrfőkapitány ur elé, hogy a Lyceum tetején a torony peremén lakó galambászó sólymot lelövehessük. Kérésünk indokolására előadjuk, hogy az öreg Líceum tornyának tetején évek óta egy galambászó sólyom ütött tanyát. Ezen sólyom szemtelensége nem ismer határt. Ugyanis egész biztonságban érzi ott magát és éber vizsga (sic) szemével a várost figyelemmel tartja és drága fajgalambjaink közt iszonyú pusztítást végez. Nincs az a galamb, amely előle menekülhetne, mert orv módon támad és a házak felett suhanva csap rá a mit sem sejtő galambra s a következő percben már repül vele a Líceum tetejére, ahol fogott prédáját elfogyasztja. Miután alulírott galambtenyésztők nagy károkat szenvedünk rablásai miatt, kényszerítve érezzük magunkat a sólyom elpusztítása iránt lépéseket tenni.

A sólyom lelövését Bakonyi Kálmán ur elismert egri kitűnő lövő és nagy vadász volt szíves elvállalni.

Kérnénk a Főkapitány urat, hogy az engedély megadását soron kívül elrendelni szíveskedjék.

A rendőrkapitány meg is adta az engedélyt s másnap megkezdődött a sólyom vadászat.

A sólyom úgy látszik érezte a veszedelmet, mert megugrott a Líceum tetejéről, de megérdemelt végzetét nem kerülhette el. Bakonyi Kálmán egy jól irányzott lövéssel leszedte a Ferencrendiek templomának a Líceum régiségénél is élemedettebb kort mutató tornyáról.

A sólyom egy közeli kanonoki udvarba esett le, ahol aztán meg is találták. A lövés nem ölte meg csak könnyedén megsebezte a szárnyát s a szépen fejlett madár ma is él, de persze fogságban van s nem árthat többé a galamboknak az egri galambászok őszinte örömére.”¹¹⁰²

Anekdoták Eszterházy Károly püspökről és a Líceumról¹¹⁰³

Eszterházy Károly püspöknek pápai, ugodí, devecseri uradalmaiból csaknem annyi jövedelme volt, mint az egri püspökségből. Nem alaptalanul tartották tehát nagyon nagyúrnak. Mivel egy Mundus nevű komornyikja is volt, tréfából nem egyszer mondotta: Ego sum Papae et Mundi dominus! Ha a papa és mundus szavakat köznévként vesszük, akkor a fordítása: Én vagyok a pápa és a világ ura. De ha ugyanezeket a

¹¹⁰² Sólyomvadászat 1916-ban. In: Egri Újság, 1916. február 24. 3.

¹¹⁰³ Valamennyit közli BENKÓCZY Béla 2010.

szavakat nagybetűvel írjuk, akkor értelme így módosul: Én (mármint gróf Eszterházy) vagyok Pápa (városának) és Mundus nevű szolgámnak ura.

Eszterházy nagyon szerette meglepni a falusi tanítókat iskolájukban, hogy meggyőződjék ügyességükről. Egyszer egy ilyen kirándulás alkalmával látta, hogy a tanító a gyerekekkel borsót nyomtatott.

–Hallja az úr– szólt rá Eszterházy a tanítóra– én nem azért rendeltem ide magát, hogy az embereket is lóvá tegye!

Amikor II. József császár Egerben járt és megnézte a várost, útján elkísérte Eszterházy Károly püspök is, ki födetlen fővel ment a császárral. Amint a székesegyház küszöbét átlépték, és a császár a kalapját levette, Eszterházy eléje lépett s azt mondta: Itt Isten után én vagyok az úr, és fejére tette papi fővegét.

II. József császárnak Egerben való időzése alkalmából, mint házigazda is kitett magáért Eszterházy. Fényes ebédekot adott a magas vendég tiszteletére. A császár, aki szeretett a papokkal évdni, egy ilyen nagy ebéd alkalmával ezt az ingerkedő megjegyzést tette:

– Püspök úr! Ön az apostolok utóda, de az apostolok nem éltek ilyen gazdagon! A püspök nagyot nyelt és hallgatott. Másnap a városban tett körút végeztével szűk szobába vezette ebédre a császárt, hol csak három személyre terítettek, kettejüknek, és egy udvari pap számára. Egyszerű fazekastányérok, fakés, favilla, cinpohár voltak az asztalon, s három egyszerű ételből állott a menü. A császár, aki a gyomrának nem volt olyan nagy ellensége, mint a katolikus papoknak és a magyar nyelvnek, csak várta, hogy hozzanak még valamit, de bizony semmit sem hoztak. Végre bosszankodva szólalt meg:

– Püspök úr, miféle tréfa ez?

– Semmi tréfa Felséges uram – mondta Eszterházy–, tegnap gróf Eszterházy vendékelte meg felségedet, ma pedig az egi püspök, az apostolok szerény és méltatlan utóda! Most meg a császár nyelt nagyot, és érezte, hogy az apostoli ebéd után alaposan le van főzve.

– No. No – mondá–, tudja, én gróf Eszterházy vendége akarok inkább lenni. A császár azonban tovább folytatta évdését az éles eszű püspökkel, de hogy azért mennyire megbecsülte, mutatja az, hogy a Szent István-rend nagykeresztjével akarta feldíszíteni. Eszterházy azonban, midőn erről értesült, azzal utasította vissza a kitüntetését, hogy nagyon meg van elégedve az Üdvözítő kis keresztjével. Voltaképpen

pedig nem fogadta el hazafiúi önérzetből, mert a kalapos királyt nem ismerte el Magyarország törvényes uralkodójának.

II. József a püspöki fogadóteremben megállott az Eszterházyak címere előtt, és azt kérdezte célozva az azon lévő griffmadárra:

- Mondja püspök úr hol teremnek ezek a furcsa állatok?
- Ott, ahol a kétfejű sasok- válaszolta Eszterházy.

Batsinszky munkácsi orosz püspök Eszterházyt egy ízben nem excellenciának, hanem Domine Fráternek azaz testvéremnek szólította. Eszterházy erre rögtön hozzátette: Sed addat in Christo! Magyarra lefordítva: De tegye hozzá: Krisztusban! Vagyis a megszólított csak az Isten előtti egyenlőséget vállalja, a társadalmat nem.

Eszterházy idejében a birtokos nemes urakat kendnek, kelmednek szólították. Többek között gyakori vendégét, Dózsa Gábor tiszafüredi földbirtokost is kendnek szólította. Dózsának nem tetszett ez a titulus, és egy alkalommal azt mondta Eszterházynak.

-Igen szépen kérem excellenciádat, az én gyomrom be nem veszi ezt a kendet, szólítson inkább tenek!

-Hát kedves Gáborkám! Te leszel ezután!- válaszolt a püspök.

Egy alkalommal vacsoráról ment haza a líceumba két egri tanár, Cseh Gábor és Dinkay Pál. Abban az időben történt ez, amikor a járkáló bakter énekléssel jelezte az időbeli állapotot. Éppen akkor értek a Líceum elé, amikor a tőlük meglehetősen távolságra álló bakter bevezető köhintéssel és torokköszörüléssel jelezte, hogy mindjárt kiáltja a tízet. Cseh Gábor azonban, akinek erős tenorhangja volt, megelőzte, és elénekelte a rigmust: Hallja minden háznak ura, tízet ütött már az óra! Az éjjeliőr bosszankodva vette tudomásul, hogy valaki megelőzte, így tehát, hogy adós ne maradjon, visszhang gyanánt a következőt válaszolta: Minden részeg nyugovóra!

Dr. Angyal Lajos a balladát tárgyalta egy délutáni órán a Felsőkereskedelmi Iskola II. osztályában, s elszavalta szépen a mintaballadát, az V. Lászlót. A Felsőkereskedelmi Iskola osztályai a II. emelet északi szárnyában, alatta pedig a tanítóképző osztályai voltak elhelyezve. Síri csend van az osztályban, s Angyal az ő halk hangján szavalja a költeményt:

„Sűrű sötét az éj,
Dühöng a déli szél.
Jó Budavár magas Tornyán az ércakas Csikorog élesen.”
A tanítóképző egyik osztályában gyakorolni kezd a zongorán egy
növendék.

Angyal szünetet sem tartva folytatja:

„Ki az, mi az?”

Egy kereskedelmista felugrik, és azt mondja:

– Igazgató úr kérem, odalenn gyakorló zeneórája van egy képzősnek!

„Vagy úgy!

Fordulj be és aludj,

Uram László király

A zápor majd eláll.

Az veri ablakod!”

Amikor II. József császár megnézte a Líceumot, megkérdezte
Eszterházy Károly püspöktől:

– Mennyibe került ez az épület?

– Ki van fizetve felség – válaszolta Eszterházy.

– Jó lesz majd kaszárnynak – mondta erre a császár.

– Nem, felség! Ezt az épületet nem az egri püspök, hanem gróf
Eszterházy Károly építtette. (azaz saját pénzén készült)

Vers a Líceumról

Borsodi Czimbalmos: Az egri Lyceum

(Eszterházy püspök halálának évfordulója alkalmából)

Ezt a remek épületet,
Jó egriek, én tületek
— Bár nincs bennem irigy elem —
Isten bizony irigyelem.
Ne mondjátok: „papi kaszánya!”
Mert, ez tudás dicső bazárja
Sok ágbogát magába zárja.

Ha jártok itt köröskörül,
Tán szívetek nem is örül.
Megszoktátok már mint eget,
Melyen csillagraj integet.
De én, ki csak ugy hébe-korba
Látom színét, ide-botolva
Csodálom azt a léha korba’.

Milyen tető, milyen falak!
Mily meglepő egész alak!
Az a nagy csillagász-torony,
Akár egy ős Kárpát-órom!
El-elnézem zászlós kalapját,
y!
Majd vállait, széles alapját ...
Mily boldogok, kik ezt ma lakják!

Én is lakám e termeket
Midőn valék még gyermekebb.
Én is boldog valék, midőn
Falai közt töltém időm:
Oktatva ott sok nemzedéket ...
Órák alatt hogy hemzsegenek!
De most arról nem zeng ez ének

Csak azt tudnám elzengeni bár
Hogy a haszon, az mennyi már,
A mit ez épület hozza;
Mit nyert vele egyház, haza!
Mennyit használt nemcsak Egernek
S z á z é v a l a t t, de százezernek,
A kik ma már sírban hevernek!

Oh légy üdvöz sírodba’, nagy!
Ki e remekmű apja vagy;
Nem haltál meg, élsz még ma is:
Neved fényes, gyémánt paizs —
Nagy püspök, E s z t e r h á z y K á r o l

— Ily emléket ki hagy magáról:
Neve túlél időn, halálon

Rövidítések

AN: Archivum Novum
AV: Archivum Vetus
EFL: Egri Főegyházmegyei Levéltár
ESZTERHÁZY LEVELEZÉSE: Egri Főegyházmegyei Levéltár, Archivum
Vetus. Protocollum dioecesanum 1762–1799. A kötetek
időrendben vannak elhelyezve, és a 3612–3644. raktári szám
alatt találhatók meg.
HML: Heves Megyei Levéltár
irsz.: iratszám
rsz.: raktári szám
Uo: Ugyanott
vö: vesd össze

Irodalom

- A MAGYAR KOMMUNISTA PÁRT...
1947 A Magyar Kommunista Párt egri városi szervezetének várospolitikai
tervezete. Eger.
- ALBERT Ferenc (szerkesztő)
1868 Heves és Külső Szolnok törvényesen egyesült vármegyék leírása. Eger
- ANGYAL Lajos
1935 Ballag már a vén diák. In: Az Egri Róm. Kat. Négyévfolyamú Fiú
Felsőkereskedelmi Iskola értesítője az 1934–1935. iskolai évről. Eger
- ANTALFFY Gyula
1982 Reformkori magyar városrajzok. Budapest
- ANTALÓCZI Lajos (szerkesztő)
1993 Kétszáz éves az Egri Főegyházmegyei Könyvtár. Eger
- BAKOS József – FEKETE Péter
1973 Eger és Felnémet földrajzi nevei II. Eger
- BAKOS Ferenc
2005 Idegenszavak és kifejezések szótára. Budapest
- BARTHA Lajos
1989 Előkerült az egri specula kétszáz éves számlája. In: Meteor, 9. sz. 51–52.
- BARTÓK Béla
2013 Az Egri Római Katolikus Fiú Felsőkereskedelmi Iskola. In: Az Egri
Domus Universitatis és Líceum. Oktatás, tudomány, művészet 1763–
2013 (szerkesztette Petercsák Tivadar) Eger, 305–330.
- 2103/1 Az Egri Római Katolikus Tanítóképző. In: Az Egri Domus Universitatis
és Líceum. Oktatás, tudomány, művészet 1763–2013 (szerkesztette

- Petercsák Tivadar) Eger, 271–303.
- BÁRÁNY István
1984 Versenyben Tarzannal. Budapest.
- BÁRDOS Kornél
1987 Eger zenéje 1687–1887. Budapest
- BENKÓCZY Béla
2010 Töredékek a régi időkből. Érd.
- BENKÓCZY Emil
1928 Pyrker első magyar tanítóképzője. Eger
- BEVILAQUA–BORSODY Béla
1929 A galánthai gróf Eszterházy Károly egri püspök által alapított egri egyetem csillagvizsgálójának története 1762–1883. In: Stella, 3–4. 101–143.
- BIHARI József
1956 Fejezetek az egri szerbek és görögök történetéből. In: Az Egri Pedagógiai Főiskola Évkönyve II. Eger, 392–456.
- BITSKEY István
2013 Eger a barokk kori Közép-Európában. In: Az egri Domus Universitatis és Líceum. Eger, 13–39.
- BODNÁR László–FERENCZY Sándorné (szerk.)
1998 Centenáriumi évkönyv 1898–1998. Eger
- BOROS István
1994 A Kalocsai Főszékesegyházi Könyvtár. Budapest
- BOROVSKY Samu (szerkesztő)
1905 Zemplén vármegye és Sátoraljaújhely rt. város. Budapest
1909 Heves vármegye. Budapest
- BOTTLIK Mihály és többek
1973 Eger. Budapest
- BOZSIK Pál
1910 Az egri papnevelés története a XVIII. században 1780–ig. Eger
- BÖKŐ Péter
2004 Az Egri Papnevelő Intézet története. In: Emlékkönyv a 300 éve alapított Egri Hittudományi Főiskola jubileuma alkalmából 1704–2004. Eger, 93–106.
- BREZNAY Imre
1910 A Hevesmegyei és Egervidéki Jótékony Nőegylet története. Eger
1934 Az Egri Kaszinó százéves története 1833–1933. Eger
1995 Eger a XIX. században. Eger
- BREZNAY Imre–Karczos Béla
1937 Egri képeskönyv. Eger
- BUJDOSNÉ Pap Györgyi
2013 Az Érseki Líceum Múzeuma. In: Az Egri Domus Universitatis és Líceum. Eger, 169–189.

- COMENIUS, Johannes Amos
 1962 A latin írók folyékony olvasásához és helyes megértéséhez vezető rövid és kellemes út, vagyis a három osztályú latin iskola. In: Comenius Sárospatakon írt műveiből. (összeállította Kovács Endre.) Budapest.
- CZEGLÉDI László
 2013 Az egri rajziskola. In: Az egri Domus Universitatis és Líceum. (szerkesztette Petercsák Tivadar) Eger, 333–344.
- CSAPODY Csaba–TÓTH András–VÉRTESY Miklós
 1987 Magyar könyvtártörténet. Budapest
- DERCSÉNYI Dezső–VOIT Pál (szerkesztő)
 1972 Heves megye műemlékei II. Budapest
- DOBÁK Gábor
 2004 A Gaudete múltja és jelene... In: Emlékkönyv a 300 éve alapított Egri Hittudományi Főiskola jubileuma alkalmából 1704–2004. (szerkesztette Dolhai Lajos). Eger
- EGY ÉRZÉKETLEN SZÍVNEK...
 1800 Egy érzéketlen szívnek bús keservei, mellyeket néh. Prusinszky Pál urnak elsenyvedt hamvai felett csoportosan eregettek a sopronyi Atheneumban tanuló magyar ifjak. Sopronyban
- EMLÉKKÖNYV..
 1865 Emlékkönyv Kis–Apponyi Bartakovics Béla egri érsek aranymiséjének ünnepére. Eger
- F. LUDÁNYI Gabriella lásd Ludányi Gabriella
- FÉNYES Elek
 1851 Magyarország geográfiai szótára. Pesten.
- FINÁLY Henrik
 1884 A latin nyelv szótára. Budapest.
- FOLTIN János
 1873 Kracker János Lukács egyházi festőművész emlékezete. In: Egri Egyházmegyei Közlöny, 189–192.
- FÖLDVÁRY Sándor
 1996 Habina Lukács egri szláv könyvhagyatékáról. In: Magyar Könyvszemle 3. sz. 385–391.
- GARAS Klára
 1955 Magyarországi festészet a XVIII. században. Budapest
- GÁRDONYI József
 2008 Az élő Gárdonyi. Budapest.
- G. GYÖRFFY Katalin
 1991 Kultúra és életforma a XVIII. századi Magyarországon. Budapest
- GYŐRY Ágnes–SAS Margit–dr. TÓTH Andrásné (szerkbiz. tagjai)
 1991 Az egri Alpári Gyula Közgazdasági Szakközépiskola Jubileumi évkönyve az iskola fennállásának 70. évében. Eger

GOROVÉ László

1876 Eger városának története. Eger

GRÓF ESZTERHÁZY KÁROLYNAK IGAZ TISZTELŐJI

1819 Gróf Eszterházy Károlynak Igaz Tisztelőji: Elfelejtethetlen emlékezetű

Egri Püspök Galanthai Gróf Eszterházy Károlynak jeles Élete, közhasznú építkezései, és különösen az általa szerzett, utánna pedig nevedett, megyebéli Könyv-Gyűjteménynek leírása. In.: Tudományos Gyűjtemény. V. k. 3–32.

GULYA István

2000 A miskolci 10-es honvéd múzeum In: A Hermann Ottó Múzeum Évkönyve 291–298. Miskolc

GYŐRY Ágnes–SAS Margit–dr. TÓTH Andrásné (szerkesztők)

1991 Az egri Alpári Gyula Közgazdasági Szakközépiskola jubileumi évkönyve az iskola fennállásának 70. évében. Eger.

HAYNALD Lajos

1873 Emlék-beszéd... Bartakovics Béla egri érseknek...gyász-ünnepélye alkalmával... Eger

HARASZTI Sándor–PETHŐ Tibor

1963 Kalandok a régi Magyarországon. Budapest

HERMANN István

1995 A pápai Esterházy-kastély nagykönyvtára az 1900/1916-os leltárkönyv alapján. In. Pápai Múzeumi Értesítő 5. 223–235.

HOLL Béla

1973. A kétszázéves váci könyv (1772–1972) Bp.

HUTTKAY Lipót

1907 Oltárbeszéd az orsz. magy. deák-kongresszus alkalmából. Eger

1909 Tárkányi élete, kisebb művei és biblia-fordítása. Eger

IVÁNYI Sándor

1986 Az Egri Főegyházmegyei Könyvtár kéziratkatalógusa. 1850 előtti kéziratok. Budapest

1993 Az egri püspöki nyomda a 18. században. In: Kétszáz éves az Egri Főegyházmegyei Könyvtár 1793–1993. Eger, 251–258.

JAKÓ Zsigmond

1991 Batthyány Ignác, a tudós és a tudományszervező. In: Magyar könyvszemle, 1991. 4. sz. 353–375.

JÁVOR Anna

1993 A tridenti zsinat. Johann Lucas Kracker és Josef Zach freskója az egri Líceumban. In: Művészettörténeti Értesítő 3–4. sz.

2004 Johann Lucas Kracker. Egy késő barokk festő Közép Európában. Budapest

KASSAI Vidor

1940 Kassai Vidor emlékezései. Budapest

KAZINCZY Ferenc

1979 Versek, műfordítások, széppróza, tanulmányok. Budapest

1995 Kazinczy Ferenc utazásai 1773–1831. (szerkesztette Busa Margit)
Budapest–Miskolc

KELÉNYI B. Ottó

1930 Eszterházy Károly gróf egri püspök csillagvizsgálójának könyvtára és
az egri asztronómusok működése. In: Stella 1–2. sz. 22–38.

KISS Adrien

2009 Egy kétszázéves könyvtár 20. századi viszonyai: Az Egri
Főegyházmegyei Könyvtár története. In: Könyvtári Figyelő 2. sz.
167–187.

2013 Az egri Líceum régi cserépkályhái. Eger

KISS Péter

1986 Gyűjtemények és múzeumok Egerben 1951–ig I. (Az Egri Érseki Líceum
Múzeumának története) In: Agria XXII. 163–186. Eger

1987 A Pyrker-képtár sorsa Egerben a 19–20. században és Pesten 1848– In:
Művészettörténeti Értesítő 1–4 sz. 131–141.

1999 Az egri egyházi (líceumi) nyomdaüzem első félszázadának története
In: Agria XXXV. 209–231. Eger

2001 Az Egri Főegyházmegyei Könyvtár és az egyetemi gondolat XVIII. sz.-i
története. In: Agria XXXVII. Eger, 221–253.

2004 Eger város „magyar Athén” elnevezésének története (1748–1944) In:
Agria (Dobó István Vármúzeum Évkönyve) XL. Eger, 295–312.

2013 A Petőfi kézirat az elsodort forgókupoláig. Eger

2015 Aranyoldalak Eger művelődéstörténetéből. Eger

KIS-TÓTH Roland

2007 Területfejlesztés, városfejlesztés, ICT fejlesztés. In: Tanulmányok a
gazdaságtudomány köréből. Az Eszterházy Károly Főiskola
Tudományos közleményei. Új sorozat XXXIV. kötet. Szerkesztette
Kádek István, Zám Éva. Eger

KLEB Béla

1978 Eger múltja a jelenben. Budapest

KONDORNÉ Látkóczy Erzsébet

1999 Eszterházy Károly végrendelete. In: Eszterházy Károly emlékkönyv.
371–397. Eger

KOROMPAI János

1970 Gárdonyi Géza levelezése Gárdonyi Sándor hagyatékában II. In: Egri
Múzeum Évkönyve 355–387. Eger

KOSÁRY Domokos

1983 Művelődés a XVIII. századi Magyarországon. Budapest

KOVÁCS Béla

1996 Egri szeminárium és teológia. In: Magyar Katolikus lexikon II. 805
Budapest.

- KUBINYI Ferencz–Vahot Imre (szerkesztő)
1854 Magyar- és Erdélyország képekben. IV. k. Pest.
- LADÁNYI Miksa (főszerkesztő)
1936 Heves vármegyei ismertető és adattár.
- LENGYEL László
2008 Egy gyűjtemény formálói. In: Az Egri Képtár. Eger, 7–14.
- LÖFFLER Erzsébet
1999 Ad maiorem Dei gloriam. In: Eszterházy Károly emlékkönyv. Eger, 189–208.
2002 Egyházi Gyűjtemények és múzeumok Heves megyében. In.: Agria XXXVIII. Eger, 73–85.
2008 Kutatási eredmények az Egri Főegyházmegye gyűjteményeiben. In: Közgyűjteményi tudományos napok II–III. Eger–Kecskemét. Budapest.
2010 Az egri érseki palota In: Egri séták nemcsak egrieknek II. k. (2007–2010) Eger 13–18.
2011 Főpapi könyvtárak a XVIII. századi Magyarországon. In: Agria XLVII. Eger, 191–203.
2012 Az Egri Főegyházmegyei Könyvtár. Eger
2012/1 Az egri érseki palota és pincerendszer. In: Honismeret 2012. 3. sz. 38–41.
2013 Az Egri Főegyházmegyei Könyvtár. In: Az Egri Domus Universitatis és Líceum. 111–149. Eger
- LUDÁNYI Gabriella
1972 Az egri líceumi múzeum és képtár megalakulása. In: Az Egri Múzeum Évkönyve X. Eger, 65–74.
2013 Az épület freskói. In: Az egri Domus Universitatis és Líceum. Oktatás, tudomány, művészet 1763–2013. (szerkesztette Petercsák Tivadar) 71–109. Eger
2013/a Építéstörténet. In: Az egri Domus Universitatis és Líceum. Oktatás, tudomány, művészet 1763–2013. (szerkesztette Petercsák Tivadar) 41–69. Eger
- MALONYAI Dezső
1898 Munkácsy Mihály élete és munkái. Budapest
1922 A magyar nép művészete. V. Hont, Nógrád, Heves, Gömör, Borsod magyar népe. A palócok művészete. Budapest
- MÁTRAY Gábor
1846 Pyrker János László egri patriarcha-érsek képtára a' Magyar Nemzeti Múzeum képcsarnokában. Pesten
- MESZLÉNYI Antal
1938 Az egri érsekség felállításának s a kassai és szatmári püspökségek kialakításának története. Budapest

MÉSZÁROS István

- 1993 Egyetem szervezési tervek Egerben 1754–1948 In: Acta
Academiae Pedagogicae Agriensis nova series. Az Eszterházy Károly
Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei XXI. Eger, 25–42.

MICHALEK Manó

- 1893 Az egri érsekmegyei könyvtár szakszerű címjegyzéke I– II. Eger
1894 Az egri érsekmegyei könyvtár szakszerű címjegyzéke I. Pótlék-füzet.
Eger
1900 Az egri érsekmegyei könyvtár szakszerű címjegyzéke II. Pótlék-füzet.
Eger

MOHAY TAMÁS

- 2002 Az ünnep eredettörténete vagy mondája: Megfontolások a csíksomlyói
pünkösdi búcsúról. In: Ünnep – Hétköznapi – Emlékezet. Társadalom-
és kultúrtörténet határmezsgyéjén. Salgótarján, 103–109.

NAGY Józsefné (szerkesztő)

- 1972 Heves megyei sajtóbibliográfia. Eger

NOVÁKY József

- 1799 Halotti dicséret...Eszterházy Károly...gyászos tiszteletére... Egerben

PÁPAI PÁRIZ Ferenc

- 1801 Dictionarium latino–hungaricum.... Posonii et Cibirii

OLTVÁNYI Ambrus (Sajtó alá rendezte)

- 1969 Bajza József és Toldy Ferenc levelezése. Budapest.

PELLE Béla–PERGER Imre

- 1961 Tittel Pál élete és munkássága. In: Az Egri Pedagógiai Főiskola
Évkönyve VII. Eger, 593–615.

PÉTER László (főszerkesztő)

- 1994 Új magyar irodalmi lexikon. 2. Budapest

PETERCSÁK Tivadar (szerkesztő)

- 2013 Az egri Domus Universitatis és Líceum. Oktatás, tudomány, művészet
1763–2013. Eger

- 2013/1 Specula – Csillagászati Múzeum. In: Az egri Domus Universitatis és
Líceum. Oktatás, tudomány, művészet 1763–2013. Eger, 151–167.

POLÓNYINÉ Kiss Adrien

- 2007 Főpapi könyvtárak múltja és jelene: adalékok az Egri Főegyházmegyei
Könyvtár történetéhez. Szakdolgozat. Eszterházy Károly Főiskola
Médiainformatikai Tanszék. Eger

RINGELHANN Béla–SOÓS Imre

- 1960 Az Egri Megyei Kórház elődeinek vázlatos története az 1726–1950.
években. In: Emlékkönyv az Egri Megyei Kórház 10. évfordulójára.
Eger, 7–52.

RINGELHANN Béla–SOÓS Imre

- 1963 Adatok az egri orvosi iskoláról, kezdeményezőjének és tanárának,
Markhot Ferencnek működéséről. Különnyomat az

- Országos Orvostörténeti Könyvtár Közleményeiből.
- ROMHÁNYI Károly
1937 A magyar könyvkötés művészete a XVIII–XIX. században. Budapest
- RÓZSA Péter
2009 Egy XVIII. század végi angol utazó egri tapasztalatai. In: Föld és ember
2009. Ősz–tél (3–4). 51–61.
- SALLAY Dóra
2009 Raffaele Bertinelli és reneszánsz képtára. Egy műgyűjtemény útja
Rómától Esztergomig. Esztergom
- SILL Ferenc
1977 A vasvár–szombathelyi székeskáptalan történetének vázlata. In: A 200
éves szombathelyi egyházmegye emlékkönyve (1777–1977). 173–242.
Szombathely
- SOMOS Lajos (szerkesztette)
1941 Az Egri Érseki Római Katolikus Tanítóképzőintézet és Líceum évkönyve
az 1940–1941. iskolai évről az Intézet alapításának 113. évében. Eger
- SOÓS Imre
1957 Soós Imre, Az egri érsekség levéltára. Budapest
1967 Az egri egyetem felállításának terve (1754–1777) In: Az Egri
Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei V. Eger, 303–321.
- SUGÁR István
1984 Az egri püspökök története. Eger
1987 Pyrker János László érsek és Eger városa. In: Pyrker emlékkönyv.
Budapest, 91–155.
- SULICA Szilárd
1925 A Múzeumi Levéltár és legújabb gyarapodásai. In: Magyar Könyvszemle,
Budapest., 93–133.
- SURÁNYI Imre
2009 Az Egri Főegyházmegyei Könyvtár könyvritkaságai. Eger
- SZÉCHÉNYI István
1978 Napló. Budapest
- SZECSKÓ Károly
1991 Aki Gárdonyi Gézárt magyarból megbuktatta. In: Egri Újság, március
22. 7.
1992 Az Egri Katolikus Legényegylet története (1860–1951) Eger
1996 Egri egyetemi tervek az 1945 és az 1948 közötti években. In: Archivum
14. Eger, 191–215.
1998 A Népújság (1869–1893). In: Magyar Könyvszemle 1. sz. 26–40.
1998/1 Egri adalék Kossuth Lajos turini könyvtára megvásárlásának
történetéhez. In: Magyar Könyvszemle 2. sz. 157–159.
2012 Újabb adalékok dr. Samassa József (1828–1912) bíboros érsek
életrajzához. In: Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 1–2. sz. 85–88.

- 2013 Teológusképzés Egerben. In: Az Egri Domus Universitatis és Líceum. Oktatás, tudomány, művészet 1763–2013. (szerkesztette Petercsák Tivadar) Eger, 205–239.
- SZEDERKÉNYI Nándor
1893 Heves vármegye története. IV. k. Eger
- SZENDRŐI ASZALAY József
1872 Szendrői Aszalay József képtára (catalogue raisonné) melyet az egri lyceumnak hagyományozott. Eger
- SZIGETI Kilián
1980 Régi magyar orgonák Eger. Budapest
- SZINNYEI József
1902 Magyar írók élete és munkái. VIII. k. Budapest
- SZMRECSÁNYI Miklós
1925 Szmrecsányi Miklós Eger és környékének részletes kalauza. Eger
1930 Eger és környékének részletes kalauza. Budapest
1931 Az egri Érseki Líceum Múzeumának tárgymutatója. Eger
1937 Eger művészetéről. Budapest
- SZÜGYI TRAJTLER Géza
1938 Gyakorlóiskola. In: Az Egri Érseki Római Katolikus Tanítóképzőintézet értesítője az 1937–1938. iskolai évről. Eger
- TOLDY Ferenc
1853 Egri szűnnapok. In: Új Magyar Muzeum. 1853. október, 515–534.
- TOWNSON, Robert
1797 Travels in Hungary with a short account of Vienna in the year 1793. London
- TÖRÖK József
2006 Seminarium generale. In: Magyar Katolikus lexikon XI. Budapest, 1002–1004.
- TÜRK Frigyes
1907 Egri útmutató. Eger
1912 Türk Frigyes munkái. Eger
- TÜSKÉS Gábor
2011 Hogyan jutott a Törökországi levelek kézírata Toldy Ferencről Bartakovics Bélához Egerbe? In: Irodalomtörténeti Közlemények 2011. 4. 412–428.
- UDVARDY László
1898 Az Egri Érseki joglyceum története. 1740–1896. Eger
- VADÁSZ Sándor
2006 1939-ben elhangzott rádióműsor az egri líceumról. In: A hon ismerete. Tanulmánykötet a 70 éves Misóczki Lajos tiszteletére. Acta Academiae Paedagogicae Agriensis Nova Series Tom. XXXIII. Sectio Historiae. Eger.

VAHOT Imre

1984 Magyarország és népei eredeti képekben. Pest. Reprint kiadás Bp.

VARGHA Domokosné-KANYÓ Sándor

1988 Csillagkoronák éjféli barátja. Tittel Pál élete és működése.

VERÓK Attila

2011 Mi van a „Gyöngyszemek” csillogása mögött? (Kiss Péter: Az Egri Főegyházmegyei Könyvtártól a Líceumig. Gyöngyszemek Eger művelődéstörténetéből). In: Agria című folyóirat, 2011. ősz. 249–253.

2013 Az Egri Érseki Líceumi Nyomda. In: Az Egri Domus Universitatis és Líceum. Eger, 191–202.

2013 Az Érseki Líceumi Nyomda. In: Az egri Domus Universitatis és Líceum. Oktatás, tudomány, művészet 1763–2013. Eger, 191–202.

2013/1 Kiss Péter: A Petőfi-kézirattól az elsodort forgókupoláig. Az Egri Főegyházmegyei Könyvtár és épülete, a Líceum. In: Agria című folyóirat, 2013. nyár. 255–260.

2013/2 Eszterházy 250 (Az egri Domus Universitatis és Líceum. Oktatás, tudomány, művészet 1763–2013. Szerk. Petercsák Tivadar), In: Agria című folyóirat, 2013. ősz. 266–270.

VOIT Pál

1936 Joó János egri rajztanár Magyar Athenaeuma. A művészeti és az ipari oktatás múltjából. Budapest. (Különnyomat a Magyar iparművészet című folyóiratból.)

WINKLER Pál

1932 A kalocsai érseki kastély és főszékesegyházi könyvtár története. Kalocsa

ZEMAN Csaba

2003 Az egri kéziratos folyóiratirodalom kezdetei 1800–1840. Szakdolgozat. Miskolc

ZÉTÉNYI Endre

1962 Albert Ferenc. In: Az Egri Pedagógiai Főiskola Évkönyve VIII. Eger, 393–407.

1970 Hell Miksa csillagász. In: Az Egri Ho Si Minh Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei VIII. Eger, 439–451.

Tartalomjegyzék

Előszó.....	5
Eszterházy Károly életútja, emléktáblája a Líceumban.....	7
A Líceumot létrehívó egyetemi gondolat.....	12
A Líceumnak helyet adó tér.....	15
Az építési telek.....	18
Az épület.....	22
A Líceum felépítéséről.....	22
A díszterem, a kápolna és a színházterem.....	24
Az épület cserépkályháiról.....	30
Adatok az épületről 1800–tól 1949–ig.....	32
Oktatás a Líceumban.....	46
A teológiai oktatás és a generale seminarium.....	46
Az Egri Érseki Jogakadémia.....	51
A bölcséleti oktatás.....	61
Az első magyar orvosi iskola és a Líceum.....	61
A csillagászati oktatás.....	63
Az első magyar nyelvű tanítóképző.....	64
A líceumi elemi iskola és a tanítóképző gyakorló iskolája.....	68
A rajziskola.....	69
Az Egri Alsófokú Kereskedelmi Iskola.....	70
A felnőttek szőlészeti és kertészeti oktatásának kezdete Egerben.....	72
Az Egri Magyar Királyi Állami Főreáliskola líceumi időszaka.....	76
Az Egri Községi Közigazgatási Tanfolyam líceumi időszaka.....	77
„a legrégebbi róm. kat. jellegű fiú felsőkereskedelmi iskola”.....	79
A líceumi diákélet múltjából.....	80
„fel Czirázva Görcsös Botokkal” – a líceumi diákok kihágásaiból.....	80
A fiú felsőkereskedelmi iskola ballagási koreográfiája 1925–ben.....	85
Az Egri Főegyházmegye Tanfelügyelői Hivatala.....	87
Az Egri Főegyházmegyei Könyvtár.....	98
A csillagvizsgáló és a meteorológiai megfigyelő állomás.....	166
Nem oktatási intézményekhez tartozó gyűjtemények az épületben.....	182
Az Eszterházy Károly püspök által létrehozott érmegyűjtemény.....	182
A megyei tanszermúzeum.....	183

Az Egri Érseki Líceum Múzeuma.....	184
Bartalos Gyula gyűjteménye.....	211
A miskolci 10-es honvéd gyalogezred múzeumának anyaga.....	212
Képművészeti kiállítások Fáy János gyűjteményétől a Munkácsy vázlatokig.....	222
Az Egri Érseki Líceumi Nyomda.....	235
A fegyvertártól a műteremig – egyéb funkciók, események az épületben.....	262
Diákok és dolgozók a Líceum múltjából.....	278
Gárdonyi Géza és a Líceum.....	284
A diák Gárdonyi.....	284
Egy anekdota Gárdonyi Gézáról tanítóképzős korából.....	290
Gárdonyi könyvvásárlásai az Egri Főegyházmegyei Könyvtárból.....	291
Két Gárdonyi Géza nevű diák tanult a Líceumban?.....	291
„Gárdonyi Géza összes műveit... líceumomban... megőrizhessük”.....	292
Gárdonyi ravatala a Líceum dísztermében.....	293
A Líceum és az egri bor.....	301
Borászati kiállítások a Líceumban.....	301
Az épület idegenforgalomáról, látogatóiról.....	312
A Líceum házirendje.....	327
A Líceum, mint a „magyar Athén” jelképe.....	329
„Sólyomvadászat... az öreg líceum tornyának szenzációja”.....	331
Anekdóták Eszterházy Károly püspökről, és a Líceumról.....	332
Vers a Líceumról.....	336
Rövidítések.....	337
Irodalom.....	337

A Líceum oktatási intézménynek épült, és mind a mai napig ezt a célt szolgálja. Ennek ellenére eddig nem jelent meg róla egyetlen olyan könyv sem, amelyik számba venné az épületben működött összes ilyen jellegű intézményt, oktatási területet, mint pl. a felnőttek egri szőlészeti és kertészeti oktatását, az alsó fokú kereskedelmi iskolát, a jegyzők képzését szolgáló Egri Községi Közigazgatási Tanfolyamot stb. Ez alól a legújabb szakirodalom sem kivétel. A jelen könyvhöz több olyan, csak a Líceum történetére vonatkozó levéltári forrásban is folyt kutatás az Egri Főegyházmegyei Levéltár iratanyagában, amelyekben korábban egyetlen kötethez sem. Az ezekben fennmaradt adatok egyrészt újak, részben pedig eltérnek még a legújabb Líceum történeti kötetben megjelentektől is, egy-két esetben pedig ellent is mondanak az abban közlteknek. Mindezekre az érintett fejezetek bevezető részében utalok.

A legújabb szakirodalomban sem olvasható adatok közé tartozik egyebek mellett az is, hogy milyen koreográfia szerint zajlott le a fiú felsőkereskedelmi iskolában az első ballagás, hogy mióta egyházmegyei a Főegyházmegyei Könyvtár, hogy *„az öreg Líceum tornyá”-ban* sólyom fészkel, mikor és miért bízták meg Bakonyi Kálmán *„egri kitűnő lövő”-t* a kilövésével, hogy *„Csupka bácsi mindennap fölszaladt a csillagdába delet harangozni,”* hogy az oktatáson kívül milyen funkciók voltak az épületben, mint pl. az orgonaműhely, műterem, fegyvertár, hogy az Egri Érseki Joglyceum évkönyvében talált másik Gárdonyi Géza létező személy volt-e, hogy mióta és miért hiányzik több 18. századi csillagászati műszernek az eredeti lencséje, hogy mikről rendelkezett a Líceum házirendje, hogy milyen vers maradt fenn a százéves épületről, hogy 1920 után lehetőség adódott a csillagvizsgáló újabb műszerekkel történő használatba helyezésére, hogy mikor és milyen alkalomból volt *„A Lyceum erkélyén ezernyi gyertya,”* hogy az idők során az épület karbantartása emberéletemet is követelt, hogy 1868-ban a Líceum díszterméből szállították véglegesnek szánt helyére – a Magyar Nemzeti Múzeumba – Székely Bertalan Egri nők című alkotását stb.